

Rekomendowany sposób użytkowania:
otwarcie w programie Adobe Reader

EDUKACJA GLOBALNA

w nauczaniu uczniów i uczennic
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Redakcja:
Urszula Markowska-Manista
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Recenzja wydawnicza:

dr hab., prof. APS Joanna Głodkowska

dr Katarzyna Górak-Sosnowska

Redakcja:

dr Urszula Markowska-Manista

mgr Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Tłumaczenie:

język angielski: Aleksandra Borzecka

język hiszpański: Katarzyna Pluszyńska

język niemiecki: Łukasz Sikora

Korekta językowa: Justyna Libera-Duslazis, Zofia Bronicka-Wyrwas, Monika Nowacka, Andrzej Wierchowski

Skład komputerowy: Agencja Reklamowa Studio MAK Sp. z o.o.

<http://www.chsch.pl/>

<https://www.facebook.com/ChrzescijanskaSluzbaCharytatywna>

Wydawca: Chrześcijańska Służba Charytatywna

ul. Foksal 8

00-366 Warszawa

ISBN: 978-83-938842-0-9

Publikacja *Edukacja globalna w nauczaniu uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* jest współfinansowana w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2013 r.

<http://www.polskapomoc.gov.pl/>

Niniejsza publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorek i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Publikacja *Edukacja globalna w nauczaniu uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi* jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Chrześcijańskiej Służby Charytatywnej. Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania www. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach i posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

Pre-publication review:
prof. Joanna Głodkowska
Katarzyna Górak-Sosnowska, PhD

Editing:
Urszula Markowska-Manista, PhD
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak, MA

Translation:
English: Aleksandra Borzecka
Spanish: Katarzyna Pluszyńska
German: Łukasz Sikora

Proofreading: Justyna Libera-Duslazis, Zofia Bronicka-Wyrwas, Monika Nowacka, Andrzej Wierzchowski

DTP: Agencja Reklamowa Studio MAK Sp. z o. o.

<http://www.chsch.pl/>
<https://www.facebook.com/ChrzescijanskaSluzbaCharytatywna>

Publisher: Christian Charity Service
ul. Foksal 8
00-366 Warsaw

ISBN: 978-83-938842-0-9

Global Education in Teaching Students with Special Educational Needs is co-financed by the Polish development cooperation programme 2013 of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland .

<http://www.polskapomoc.gov.pl/>

This publication expresses exclusively the views of the authors and cannot be identified with the official stance of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland.

Global Education in Teaching Students with Special Educational Needs is available under the Creative Commons Attribution 3.0 Poland License. Some rights are reserved for Christian Charity Service. The work was created under the Polish development cooperation plan carried out by the MFA of the Republic of Poland in 2013. The work may be used in any way as long as the above information is retained, including the information about the license used, the right holders, and the Polish development cooperation plan.

EDUKACJA GLOBALNA

w nauczaniu uczniów i uczennic
ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

pod redakcją
Urszuli Markowskiej-Manista
Aleksandry Niedźwiedzkiej-Wardak

Warszawa 2013

Spis treści

Wstęp	6
Część I	
Edukacja globalna – Wprowadzenie w problematykę	8
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Definicja edukacji globalnej, obszar problemowy, cele	9
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Edukacja globalna – wybrane trudności realizacyjne	14
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Problematyka języka w edukacji globalnej	16
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Edukacja globalna w polskich dokumentach i w praktyce oświatowej	21
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Argumenty przemawiające za potrzebą realizacji edukacji globalnej w polskiej rzeczywistości społecznej i oświatowej	24
<i>Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak</i>	
Realizacja zagadnień z zakresu edukacji globalnej w odniesieniu do uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	27
Część II	
Materiały edukacyjne	30
<i>Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek</i>	
Etniczny wymiar stereotypów i uprzedzeń	32
<i>Aleksandra Iwona Cyran, Maja Anna Rachwał</i>	
Świadomy uczeń świadomym konsumentem	50
<i>Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska</i>	
Woda jako dobro konsumpcyjne i ważny zasób naturalny	72
<i>Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska</i>	
Nieźródnoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych	80
<i>Magdalena Anna Lipińska</i>	
Ekologia i świat	97
<i>Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń</i>	
Internet jako narzędzie edukacji globalnej	110
<i>Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak</i>	
„Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej	128
Część III	
Zakończenie	157
Noty o autorkach i redaktorkach	159
Autorki materiałów edukacyjnych	159
Informacje o konsultantkach i konsultantach	160
Informacja o Chrześcijańskiej Służbie Charytatywnej i jej wybranych projektach	161
Materiał fotograficzny	164
Recenzenci o książce	166
Streszczenie	167
Summary	168
Resumen	169
Zusammenfassung	170
Bibliografia	171
Dodatkowe strony i załączniki do materiałów edukacyjnych	179

Wstęp

Z przyjemnością oddajemy w Państwa ręce publikację – efekt prac zainicjowanych podczas Interdyscyplinarnej Letniej Szkoły Edukacji Globalnej, która odbyła się w Europejskim Domu Spotkań Fundacji Nowy Staw w Nasutowie we wrześniu 2013 roku. Działanie to zrealizowała Chrześcijańska Służba Charytatywna w ramach projektu ***Edukacja globalna w nauczaniu osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi***, współfinansowanego w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2013 roku.

Podczas trwania Letniej Szkoły studentki różnych specjalności studiów pedagogicznych, skierowanych na pracę z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (oraz studentki psychologii z udokumentowanym doświadczeniem w pracy z takimi osobami), zdobywały wiedzę i umiejętności z zakresu edukacji globalnej, co stanowiło punkt wyjścia do opracowania przez nie autorskich materiałów edukacyjnych. Materiały te przetestowane zostały przez autorki w praktyce edukacyjnej podczas realizacji inicjatyw edukacji globalnej w Tygodniu Edukacji Globalnej w 2013 roku. Zostały również poddane weryfikacji i modyfikacji redaktorek, ekspertek i ekspertów oraz recenzentek. W ostatecznej wersji uwzględniono także głosy specjalistów (Instytut Globalnej Odpowiedzialności) oraz wnioski z dyskusji osób uczestniczących w panelu promującym publikację i podsumowującym projekt¹.

Książka stanowi zbiór materiałów pomocniczych w postaci modułów edukacyjnych przeznaczonych dla nauczycieli i nauczycielek szkół podstawowych i średnich oraz edukatorek realizujących zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne z uczniami i uczennicami o specjalnych potrzebach edukacyjnych w zróżnicowanych środowiskach w ramach edukacji nieformalnej. Materiały edukacyjne skierowane na pracę w klasie szkolnej odnoszą się do wymogów nowej podstawy programowej nauczania.

Publikacja składa się z 7 autorskich modułów obejmujących zróżnicowaną problematykę edukacji globalnej. Każdy moduł złożony jest z następujących elementów: tematu; uzasadnienia jego podjęcia (inspiracje, motywacje); czasu trwania zajęć; celów zajęć; opisu sytuacji problemowej, na którą odpowiedzią są projektowane zajęcia; grupy docelowej osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi; charakterystyki wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej; metod i form pracy, niezbędnych narzędzi do realizacji zajęć; zadań do realizacji; opisu przebiegu zajęć; przeglądu badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki z zakresu edukacji globalnej i pracy z wybraną grupą docelową; analizy podstawowych, wykorzystywanych podczas zajęć terminów (słowniczek); literatury (w tym literatury rekomendowanej dla nauczyciela i ucznia); ćwiczeń edukacyjnych i animacyjnych (zaprojektowane autorskie zabawy, gry); pytań problemowych do zajęć/zadań dla grupy docelowej; listy instytucji, organizacji zajmujących się daną tematyką; podsumowania, wniosków, możliwych trudności oraz rekomendacji, tworzonych w oparciu o przeprowadzone na bazie materiału zajęcia; załączników (scenariusz zajęć, środki dydaktyczne: karty pracy, prezentacje multimedialne itd.).

Moduły dostosowane zostały do pracy w środowisku integracyjnym z uczniami i uczennicami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Oddają specyfikę zróżnicowanych tematycznie za-

¹ Debata pt. *Edukacja globalna w odniesieniu do uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, 13 grudnia 2013 w Warszawie, w Centrum Myśli Jana Pawła II.

gadnień, eksponują treści, które mogą zaintrygować uczniów i uczennice oraz dostarczyć im nowej wiedzy, którą zechcą samodzielnie, bądź przy współudziale edukatorów, zgłębiać. Proponowana publikacja jest pierwszym na polskim rynku wydawniczym opracowaniem edukacyjnym, które kompleksowo dopasowuje wybraną problematykę globalną do pracy z uczniami i uczennicami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nie obejmuje jednak wszystkich zagadnień i potrzeb uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, gdyż takie zadanie przeraża możliwości pojedynczego projektu i zespołu autorek.

Niniejsze materiały mają służyć nie tylko jako inspiracja do realizacji podobnych przedsięwzięć, ale też jako wsparcie pedagogom, pedagogom specjalnym, nauczycielom, wychowawcom, edukatorom w prowadzeniu i wzbogacaniu zajęć – obowiązkowych i dodatkowych – oraz jako pomoc dydaktyczna, dzięki której możliwe będzie wprowadzanie uczniów i uczennic w tematykę edukacji globalnej. Celem tych materiałów jest również zachęta do dalszego wzbogacania swojej wiedzy w prezentowanym zakresie, w czym mogą być pomocne: rozbudowany wstęp merytoryczny publikacji oraz literatura rekomendowana przez autorki materiałów i redaktorki publikacji.

Wychodząc z założenia, że konieczne jest dzisiaj wypracowywanie wspólnych propozycji działań dla grup, które nie były dotychczas w centrum zainteresowania teoretyków i praktyków edukacji globalnej oraz wymiana doświadczeń, które mogłyby być inspiracją do projektowania nowych, bardziej skutecznych działań edukacyjnych, oddajemy w Państwa ręce publikację, która jest próbą zwrócenia uwagi na potrzebę realizacji zagadnień edukacji globalnej w pracy z uczniami i uczennicami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Edukacja globalna wymaga zaangażowania wszystkich ludzi. Odnosi się więc do osób, które dotychczas były pomijane w procesie edukacji.

Dziękujemy wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej publikacji. Przede wszystkim autorkom za uczestnictwo w tym przedsięwzięciu, które wymagało od nich wiele pracy, cierpliwości i przekraczania wielu barier. Publikacja ta nie powstałaby bez wsparcia koordynatorki projektu – pani Moniki Nowackiej, daleko wykraczającego poza jej projektowe obowiązki. Dziękujemy konsultantom i konsultantkom poszczególnych materiałów edukacyjnych, jak również recenzentkom tej pracy, za cenne uwagi. Chciałybyśmy również podziękować panu Andrzejowi Wierzchowskiemu i pani Justynie Liberze-Duslazis m.in. za żmudną pracę nad ujednoliceniem przypisów i bibliografii, tropieniem błędów językowych i niedziałających linków do materiałów zewnętrznych. Dziękujemy także Agencji Reklamowej Studio MAK Sp. z o.o. za cierpliwe i wielokrotne nanoszenie poprawek oraz ostateczny kształt publikacji.

Edukacja globalna, mając na celu tworzenie lepszego i bardziej sprawiedliwego świata, musi być dostępna dla wszystkich bez wyjątku. Jej nieobecność lub niedostosowanie do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zaprzecza jej podstawowym celom, czyli m.in. zapobieganiu dyskryminacji.

Podjęcie tej problematyki oraz próba zainicjowania szerszej debaty w tym zakresie stanowią kolejny krok na drodze poprawy jakości edukacji globalnej w Polsce oraz rozszerzania jej oddziaływania.

Życzymy owocnej i inspirującej lektury
Redaktorki i współautorki publikacji

Część I

EDUKACJA GLOBALNA – Wprowadzenie w problematykę

Problematyka edukacji globalnej jest zagadnieniem skomplikowanym i stosunkowo nowym w przestrzeni edukacji formalnej i nieformalnej w Polsce. Wymaga refleksyjnego, krytycznego namysłu i uważnej praktyki. Bez silnej teoretycznej podbudowy oraz głębokiej refleksji nad zagadnieniami, które porusza, jak i nad osobą edukatora/edukatorki, nie może stać się tym, czym w założeniu być powinna, a więc: procesem inicjującym kształtowanie krytycznego myślenia, zmianę świadomości i postaw prospołecznych.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Definicja edukacji globalnej, obszar problemowy, cele

„Niektórzy myślą, że globalizacja zaczęła się nagle. Nic podobnego, ona postępowała przez całe dzieje ludzkości w miarę rozwoju techniki i środków komunikowania”¹. Analogicznie do edukacji globalnej, zakorzenionej w procesach globalizacji, w koncepcjach filozoficznych, pedagogicznych, socjologicznych, ekonomicznych, rodzimych i zagranicznych badaczy minionych wieków; koncepcjach, które w praktyce edukacyjnej w dzisiejszej Polsce nie zawsze znajdują należne im miejsce.

Globalizacja jest procesem wielorako zmieniającym naszą codzienność, stawiającym człowieka w obliczu nowych możliwości, zagrożeń, wymagań i wyzwań. Dotyczą one zarówno społeczeństw państw rozwiniętych, jak i rozwijających się, zmuszając je niejako do podejmowania wspólnych wysiłków na rzecz rozwiązywania problemów, które zasięgiem swym przekraczają granice etniczne i narodowe, a nawet obejmują całą ludzką społeczność (m.in. zmiany klimatyczne).

Wymagania te i wyzwania kierowane są zarówno do aktorów odpowiedzialnych za dokonujące się przemiany w wymiarze gospodarczym, politycznym, społecznym, kulturalnym, jak i wszystkich obywateli uczestniczących w życiu społecznym. Od systemu edukacji (a w szczególności wszystkich odpowiedzialnych za nią aktorów) oczekuje się dziś odpowiednich edukacyjno-wychowawczych działań, związanych z nowym wymiarem obywatelstwa osadzonego w lokalnych i globalnych przestrzeniach funkcjonowania dzieci i młodzieży. Konieczność skoordynowania tych działań, próba systemowego myślenia o edukacji jako fenomenie uwzględniającym nie tylko **przemiany i wyzwania**, ale również **potrzeby** zróżnicowanych grup społecznych oraz postrzeganie przez każdego swojej części zadań jako elementu spójnej dynamicznej całości, to determinanty skutecznej i nowoczesnej edukacji.

Wokół definicji edukacji globalnej

Edukacja globalna rozumiana jako „część kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza ich zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności globalnych”, której „głównym celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości”², „edukacja «obywatela świata», wyposażająca człowieka w globalną świadomość, upowszechniająca osiągnięcia naukowe i światową kulturę, eliminująca ksenofobię i uprzedzenia”³, jawi się obecnie jako szansa na adekwatne przygotowanie człowieka do życia w warunkach złożonych oraz dynamicznie zmieniających się systemów społeczno-politycznych, cywilizacyjno-kulturowych, społeczno-gospodarczych itd. oraz zachodzących w świecie bliskim i dalekim mikro- i makrospołecznych zmian. W związku z założeniami, celami oraz istotnością tego typu edukacji, istnieje konieczność (szczególnie w sytuacji wprowadzenia edukacji globalnej do podstawy programowej kształcenia ogólnego w Polsce) objęcia nią wszystkich uczniów i uczennic bez wyjątku.

¹ Cyt. H.D. Genscher, za: J. Gęgotek. Globalizacja. *Postera*, 4 (27), 2012, s. 9.

² Grupa Zagranica. *Raport z procesu międzysektorowego na temat edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa, maj 2011, s. 6. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/attachments/Dokumenty/Ministerialne/raport_z_procesu_miedzysektorowego_eg.pdf

³ J. Nikitorowicz. *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2009, s. 251.

Edukacja globalna – w zamierzeniu – poprzez proces nauczania-uczenia się prowadzić ma do aktywnego uczestnictwa w świadomym społeczeństwie obywatelskim, którego wymiar wykracza poza ramy środowiska lokalnego, regionu, państwa, a umiejscawia się w przestrzeni ponadnarodowej – globalnej i jednocześnie odnosi się do fenomenu miejsca, w którym zamieszkują i funkcjonują osoby w nią zaangażowane.

Odnosząc się do kwestii definiowania *edukacji globalnej*, stwierdzić należy, że jest to pojęcie problematyczne. Problematyczność ta wyraża się m.in. w niejednoznaczności definicyjnej, zakresowej i jakościowej tego terminu (brak jednoznaczności pojęcia jest zauważalny również na gruncie naukowym), zbyt szerokim i umykającym jego znaczeniu⁴.

Odwołując się do kluczowych dla edukacji globalnej w Polsce instytucji, w wymiarze zarówno formalnego, jak i nieformalnego kształcenia, wskazać należy na definicje, którymi posługują się one w swoich działaniach:

Ministerstwo Edukacji Narodowej⁵, posługując się wskazaniem definicji zaproponowanej przez Grupę Zagranica (odniesienia do niej znajdują się poniżej), określa, że *edukacja globalna* (i międzykulturowa) to kształcenie i wychowanie obywatelskie rozszerzone o kontekst „zjawisk i współzależności globalnych (wzajemnych powiązań i przenikania systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych) i mające na celu przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości, takim jak m.in.: zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, poprawa jakości życia w krajach Globalnego Południa, ochrona praw człowieka, zapewnienie zrównoważonego rozwoju, budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych pomiędzy krajami Globalnej Północy i Globalnego Południa”⁶.

⁴ Zagadnienie to, ze względu na specyfikę i zakres niniejszych materiałów, nie będzie przez nas szerzej prezentowane i rozwijane. Zainteresowanych odsyłamy do tekstów naszego autorstwa, polecając jednocześnie ich lekturę zgodnie z chronologią powstawania, co pozwoli na rekonstrukcję podejścia do tego zagadnienia w jego dynamicznej zmienności: U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak. Refleksje dotyczące współczesnych interdyscyplinarnych problemów pedagogiki: na przykładzie nurtu edukacji globalnej. W: *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*. Red. Z. Szarota, F. Szlosek. PIB. Radom 2013, s. 237–247; U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak. Istota edukacji globalnej jako źródło problemów – z doświadczeń Polski. W: *Odpowiedzialność globalna i edukacja globalna. Wymiary teorii i praktyki*. Red. H. Ciężela, W. Tyburski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2012, s. 159–169; U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak. Uczelnie wyższe wobec problematyki zrównoważonego rozwoju. W: *Wobec zagrożenia globalnym kryzysem ekologicznym. Technologiczna korekta czy aksjologiczna przebudowa?* Red. H. Ciężela, W. Dziarnowska, W. Tyburski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2010, s. 61–73.; U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak. Wpływ zmian klimatycznych na życie mieszkańców krajów rozwijających się. Wokół problematyki wdrażania edukacji globalnej na uczelni wyższej. W: *Zmiany klimatu a społeczeństwo*. Red. I. Grochowska, L. Karski. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2010, s. 241–255.

⁵ Wcześniej terminem tym (m.in. w ogłaszanych przez siebie konkursach) MEN określało wszelkie działania edukacyjne kształtujące postawy otwartości i solidarności, rozbudzające ciekawość świata oraz inicjujące działania na rzecz innych poprzez upowszechnianie wiedzy o problemach globalnych – ze szczególnym uwzględnieniem krajów rozwijających się. Tak rozumiana *edukacja globalna* obejmuje swym zasięgiem inicjatywę z zakresu edukacji rozwojowej, międzykulturowej, wielokulturowej, edukacji dla zrównoważonego rozwoju oraz edukacji dla pokoju.

⁶ Regulamin V edycji konkursu „Otwarta Szkoła”. Ministerstwo Edukacji Narodowej. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.otwartaszkoła.org/index.php?option=com_content&view=article&id=188&Itemid=193

Ministerstwo Spraw Zagranicznych⁷ na swojej stronie internetowej definiuje *edukację globalną* jako „działania edukacyjne i informacyjne skierowane do polskiego społeczeństwa mające na celu wyjaśnienie, na czym polegają problemy rozwoju współczesnego świata oraz jakie czynniki i w jaki sposób kształtują międzynarodowy rozwój. Edukacja globalna przybliża sytuację w krajach rozwijających się i przechodzących transformację ustrojową, pomaga zrozumieć globalne współzależności pomiędzy społeczeństwami krajów rozwiniętych a społeczeństwami krajów rozwijających się i przechodzących transformację ustrojową. Powinna ona również pobudzać do krytycznej i świadomej refleksji nad własnym stylem życia i codziennymi wyborami, które w kontekście globalnym wywierają pozytywny bądź negatywny wpływ na jakość życia ludzi w innych krajach. W rezultacie edukacja globalna powinna prowadzić do osobistego zaangażowania na rzecz walki z ubóstwem na świecie i włączenia się w proces budowania globalnego społeczeństwa opartego na zasadach solidarności, równości i współpracy”⁸. Z kolei w regulaminie konkursu „Edukacja globalna 2013”⁹ odwołuje się do definicji zaproponowanej przez Grupę Zagranica (zostanie ona przytoczona dalej).

Ministerstwo Środowiska inaczej postrzega zarówno samą edukację globalną, jak i jej relację z edukacją dla zrównoważonego rozwoju. Jak czytamy w *Ekspertyzie dotyczącej edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce* z listopada 2012 roku, a więc półtora roku po podpisaniu przez MEN i MSZ *Porozumienia w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*: „Edukacja globalna i wolontariat wpisują się w obywatelski wymiar polskiej współpracy rozwojowej. Służą propagowaniu wśród jak najszerszego grona mieszkańców Polski wartości i postaw sprzyjających otwartości na wyzwania rozwojowe świata. (...) pomaga również wyczulić Polaków na zależności pomiędzy krajami rozwijającymi się i krajami świadczącymi Pomoc rozwojową i lepiej rozumieć wyzwania, przed którymi stoją”¹⁰.

„EZR (edukacja dla zrównoważonego rozwoju – przypis redaktorek) jest wspierana przez edukację globalną, rozwojową, obywatelską i kulturową. (...) Edukacja globalna i edukacja dla zrównoważonego rozwoju korzystają z tych samych metod i dotyczą tych samych wartości i idei.

⁷ Analizując tę definicję, wydaje się, że odnosi się ona raczej do edukacji rozwojowej, będącej elementem składowym edukacji globalnej. Wcześniej terminem *edukacja globalna* MSZ określało (za Centrum Północ-Południe Rady Europy) edukację, „która otwiera ludziom oczy i umysły na świat oraz uświadamia o konieczności podejmowania działań na rzecz dążenia do większej sprawiedliwości, równości i zagwarantowania respektowania praw człowieka dla wszystkich”.

Edukacja globalna jest integralnym stylem nauczania i ścieżką percepcji dalszej i bliższej rzeczywistości przez pryzmat jej złożoności i globalnych współzależności. Jest tym samym szerszym wymiarem edukacji obywatelskiej, która w zamierzeniu pozwala ludziom zrozumieć współzależności pomiędzy ich własnym życiem i życiem innych ludzi na całym świecie (kontekst globalność/lokalność).

Wśród jej komponentów wymieniana jest: edukacja rozwojowa, edukacja o prawach człowieka, edukacja na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju, edukacja na rzecz pokoju i zapobieganiu konfliktom, edukacja międzykulturowa.

⁸ *Edukacja globalna*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/edukacja_globalna

⁹ Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Współpracy Rozwojowej. Regulamin konkursu dla organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego, publicznych i niepublicznych szkół wyższych, instytutów badawczych, Polskiej Akademii Nauk i jej jednostek organizacyjnych na realizację zadania „Edukacja globalna 2013”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, s. 3. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/images/stories/PDF/Regulamin_konkursu_Edukacja_Globalna_2013_Final.pdf

¹⁰ *Ekspertyza dotycząca edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport końcowy*. Oprac. zespół konsultantów ITTI. Poznań, listopad 2012 roku, s. 29–30. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.mos.gov.pl/g2/big/2013_01/5be891622543678831acb68b4d83fa1a.pdf

W edukacji globalnej przeważa aspekt społeczny, podczas gdy w EZR w Polsce wciąż największy nacisk kładzie się na aspekt środowiskowy. Oba te procesy mogą wspierać się wzajemnie i uzupełniać. Współpraca pomiędzy instytucjami zaangażowanymi w te procesy może przynieść wzmocnienie zrozumienia zasad i wartości ZR¹¹.

Zespół ds. Edukacji Globalnej przy Grupie Zagranica określa edukację globalną jako:

„[...]część kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza ich zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności globalnych. Jej głównym celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości.

Przez współzależności rozumiemy wzajemne powiązania i przenikanie systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych.

Do aktualnych wyzwań globalnych zaliczyć można m.in.: zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, poprawę jakości życia w krajach Globalnego Południa, ochronę praw człowieka, zapewnienie zrównoważonego rozwoju, budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych pomiędzy krajami Globalnej Północy i Globalnego Południa.

Szczególnie istotne w edukacji globalnej jest: tłumaczenie przyczyn i konsekwencji opisywanych zjawisk, przedstawianie perspektywy Globalnego Południa, rozumienie świata jako złożonego i dynamicznie zmieniającego się systemu, kształtowanie krytycznego myślenia i zmianę postaw, przełamywanie istniejących stereotypów i uprzedzeń, ukazywanie wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę”.

Wśród wartości wyznaczających zarówno cele, jak i sposoby działania edukacji globalnej wymienia się ludzką godność, sprawiedliwość, solidarność, pokój oraz wolność.

Cele edukacji globalnej w założeniu mają zostać osiągnięte poprzez kształtowanie umiejętności „dostrzegania i rozumienia globalnych współzależności, krytycznego myślenia, praktycznego wykorzystywania wiedzy, podejmowania świadomych decyzji, współpracy w wymiarze lokalnym, krajowym i międzynarodowym” oraz postaw „odpowiedzialności, szacunku, uczciwości, empatii, otwartości, odpowiedzialności, osobistego zaangażowania, gotowości do ustawicznego uczenia się”.

Należy zauważyć, że w toku prac nad powyższą definicją uznano, że pojęcia takie jak: „edukacja globalna”, „edukacja rozwojowa”, „edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju” oraz „edukacja na rzecz globalnego obywatelstwa” mają podobny zakres, a zatem ich rozróżnienie „nie wnosi wartości dodanej”¹².

Definicja ta, przyjęta oficjalnie do praktyki edukacyjnej na mocy *Porozumienia w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*¹³, zawartego 26 maja 2011 roku w Warszawie pomiędzy MSZ, MEN i Grupą Zagranica, jest podstawą i swoistą ramą działań dla nauczycieli i nauczycielek oraz edukatorów i edukatorek.

A zatem tak rozumiana *edukacja globalna* obejmuje swym zasięgiem: edukację wielokulturową/międzykulturową, edukację o prawach człowieka, edukację dla pokoju, edukację rozwojową oraz edukację dla zrównoważonego rozwoju.

¹¹ Tamże, s. 63.

¹² W oryginale wybrane fragmenty tekstu są wypunktowane. Grupa Zagranica. *Raport z procesu...*, dz. cyt.

¹³ Skan porozumienia znajduje się: http://www.men.gov.pl/images/stories/pdf/porozumienie_skan.pdf.

Cele:

Głównym, dalekosiężnym celem edukacji globalnej jest zmiana postaw, budowa lepszego i bardziej sprawiedliwego świata oraz sprostanie wyzwaniom, wobec których staje obecnie ludzkość.

Aby cel ten mógł być osiągnięty, musi zostać zrealizowany szereg celów, do których należą konkretne zmiany dokonujące się w uczeniu/uczennicy i szerzej w społeczności uczącej się:

- Świadomość problemów i wyzwań globalnego świata.
- Zrozumienie złożoności, wielotorowości, współzależności procesów globalnych oraz ich przyczyn i konsekwencji.
- Świadomość istnienia różnorodnych perspektyw postrzegania procesów i zjawisk oraz widzenia rzeczywistości (naszym zdaniem hasło „przedstawienie perspektywy Globalnego Południa” jest uwikłane w stereotypowe postrzeganie i nadmierne akcentowanie dychotomicznego podziału na kraje rozwinięte i rozwijające się).
- Umiejętność analitycznego i krytycznego myślenia.
- Umiejętność wypracowywania nowych, oryginalnych rozwiązań.
- Świadomość wpływu jednostki na globalne procesy i odwrotnie; odpowiedzialność za swoje życie i wybory.
- Umiejętność prowadzenia dialogu w rzeczywistości wielokulturowego świata (w tym świadomość istniejących stereotypów i uprzedzeń, umiejętności ich przewyższania), umiejętność współpracy opartej na szacunku i podmiotowości wszystkich.
- Postawa świadomego i odpowiedzialnego zaangażowania społeczno-politycznego jednostek.
- Wspólnota pokojowo i konstruktywnie działająca na rzecz zmian.

Wymienione cele stanowią naszą próbę rozumienia edukacji globalnej. Nie we wszystkich zakresach pokrywają się z celami formułowanymi przez inne podmioty działające w ramach edukacji globalnej.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Edukacja globalna – wybrane trudności realizacyjne

Zachęcając edukatorów do podejmowania problematyki edukacji globalnej w pracy edukacyjnej, pragniemy zwrócić uwagę na fakt, że nie jest ona prosta w realizacji. Po pierwsze, zakres zagadnień, obszar wiedzy, którą obejmuje, jest niezwykle rozległy, złożony i skomplikowany. Edukacja globalna wskazująca na systemowość (wielorakość i wielopłaszczyznowość globalnych powiązań) współczesnego świata oraz jego dynamiczną zmienność wymaga od prowadzących wysiłku wzbogacającego własne kompetencje w zakresie nauczania, wielu umiejętności i kwalifikacji.

Pojawia się tutaj wiele problemów wpisanych w pytania: Czy edukator/edukatorka jest w stanie objąć jednocześnie tyle różnorodnych zagadnień i zrozumieć je oraz zanalizować na odpowiednim poziomie? Jeśli skupia się na pewnym wycinku, to czy nie traci z pola widzenia całości, a tym samym czy nadmiernie nie upraszcza danego zagadnienia? Jak w sposób przystępny i zrozumiały, lecz ujmujący bogactwo i złożoność treści edukacji globalnej wprowadzić ucznia/uczennicę w jej zagadnienia?

Po drugie, wspomniana już wcześniej dynamika zmian rzeczywistości, którą tłumaczy, uprzyściplnia i propaguje edukacja globalna, wymusza na prowadzących ją osobach nieustanne aktualizowanie wiedzy z różnych zakresów. Z tym wiąże się niemała trudność docierania do danych i informacji wiarygodnych, a więc zgodnych z rzeczywistością i interpretowanych w sposób maksymalnie obiektywny. Pozyskując informacje od naocznych świadków wydarzeń, np. wolontariuszy wyjeżdżających do krajów Globalnego Południa z pomocą humanitarną i/lub rozwojową, czy możemy mieć pewność, że ich przekaz jest reprezentatywny dla danego zagadnienia (wycinkowość doświadczeń i subiektywność obserwacji) i nie będzie zniekształcony osobistymi stereotypami i nieświadomymi uprzedzeniami czy wartościowaniem?

Po trzecie, postawy i nastawienie edukatorów/edukatorek, ich przekonania, stereotypy i uprzedzenia mają istotny wpływ na realizację tego typu zajęć, a nawet na samą gotowość ich prowadzenia. Jeden z celów edukacji globalnej, czyli „eliminacja ksenofobii i uprzedzeń jako przyczyn destrukcyjnego współżycia grupowego”¹⁴, wymaga od prowadzącego posługiwania się przekazem opartym na koncepcji relatywizmu kulturowego, odroczenia ocen, wielopłaszczyznowości rozumienia. Dlatego warto postawić następujące pytania: Na czym opierają się moje poglądy i wybory życiowe? Skąd czerpię wiedzę, która stanowi ich podstawę? Dlaczego uznają ją za wiarygodną?

Po czwarte, mając na celu zmianę świata na lepsze, muszę mieć na uwadze, że interpretacja „co jest dobre” i „dla kogo” w dużej mierze zależy od tego, kto dane rozwiązania generuje. Warto zatem podchodzić z dystansem do postulowanych prostych programów „uszcześliwiania” ludzkości bądź własnych, subiektywnych rozwiązań w tym zakresie.

Ostatnią kwestią, którą pragniemy w tym miejscu poruszyć, jest dbałość o to, by edukacja globalna była nakierowana na zmianę – budowanie rozumienia, wzbudzanie szacunku i empatii do Swoich i Innego/Innej. Edukacja globalna oparta na społecznych i emocjonalnych aspek-

¹⁴ J. Nikitorowicz. Edukacja globalna. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2003, s. 915.

tach uczenia¹⁵ powinna kształtować samodzielność i krytyczność myślenia oraz odwagę działania (bądź w uzasadnionych sytuacjach powstrzymania się od działania) uczniów i uczennic w oparciu o ich własne świadome wybory.

¹⁵ Więcej: *Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych*. Red. A. Kuchcińska, G. Lipska-Badoti. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. Warszawa 2013.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Problematyka języka w edukacji globalnej

Realizując działania w ramach szeroko rozumianej edukacji globalnej, oprócz zwrócenia szczególnej uwagi na aktualność i wiarygodność oraz wysoki merytoryczny poziom źródeł, na bazie których przygotowujemy zajęcia, musimy uwrażliwić się na problem języka, którym będziemy się posługiwać. Dlaczego jest to takie ważne?

„Dla mnie język nie tylko opisuje rzeczywistość, ale ją tworzy. Nasze widzenie świata zależy od języka, nasza ingerencja w świat zależy od języka. Co istotne, nasza świadomość języka zwiększa także naszą świadomość świata, wpływa na jego poznanie. Kto wie, czy nie wpływa też na to, jakimi rzeczami są”¹⁶.

Pierwszym krokiem będzie zaznajomienie się z zasadami, jakie obowiązują w obszarze edukacji globalnej (m.in. poszanowanie godności drugiego człowieka). Kolejnym zaś uświadomienie sobie swoich uprzedzeń i stereotypów, które uzewnętrzniają się w używanym przez nas języku. Ważna jest tu również analiza sieci skojarzeń z danym słowem, jego funkcjonowanie w języku potocznym i kulturze. Warto sięgnąć do obiegowych stwierdzeń, które funkcjonują w naszym języku, np. ocyganić, i przypatrzeć się, jaką treść i emocje niosą ze sobą. Niezbędne jest również wzbudzenie w sobie wrażliwości na fakt, że pojęcia, którymi określamy innych ludzi – dla nas neutralne – mogą być dla tych osób obraźliwe bądź nieprzyjemne (przykład 1), że język ewoluuje i to, co kiedyś było neutralne, staje się obraźliwe (przykład 2).

Przykład 1:

„Dobrze jednak pamiętam połowę lat dziewięćdziesiątych, kiedy nagle pojawiły się lansowane przez prasę wyrazy: ‘ciemnoskóry’ czy ‘czarnoskóry’. Podobno brzmią lepiej niż ‘Murzyn’! Są jednak w moim odczuciu niefortunne. Sugerują, iż język polski nie jest w stanie określić mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej inaczej niż poprzez kolor skóry. Aż dziw bierze, że sprawy tak się mają”¹⁷.

Co autor proponuje zamiast tych określeń:

„Na przykład słowo ‘Afroamerykanin’ – czarni obywatele USA chcą, by tak ich nazywać, gdyż ich korzenie tkwią w Afryce. Niektórym dziennikarzom w Polsce bardzo to przeszkadza? Czemu Polak chce koniecznie nazywać Afroamerykanina ‘Murzynem’? W imię tradycji językowej czy może nieskrępowanej wolności wypowiedzi?”¹⁸.

W przypadku osób o afrykańskich korzeniach mieszkających w Polsce określenie to nie jest trafne, lepiej może zastosować pojęcie Afroeuropejczyk? Zanim jednak sięgniemy po to słowo, zastanówmy się, czy nie możemy opisać danej osoby poprzez użycie jej imienia i nazwiska bądź kraju pochodzenia.

¹⁶ J. Gadzinowski. *Język nie tylko opisuje rzeczywistość, ale ją tworzy – rozmowa z profesorem Jerzym Bralczykiem*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://gadinowski.pl/komunikacja/jezyk-opisuje-nie-tylko-rzeczywistosc-ale-ja-tworzy-rozmowa-z-profesorem-jerzym-bralczykiem/>

¹⁷ M. Diouf i in. *Jak mówić i pisać o Afryce*. Fundacja „Afryka Inaczej”. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://afryka.org/afryka/jak-mowic-i-pisac-o-afryce-news/> s. 5.

¹⁸ Tamże.

Przykład 2:

- debil — człowiek upośledzony umysłowo w stopniu lekkim, jako dorosła osoba reprezentuje poziom umysłowy 12-lątka (IQ w przedziale 55—69),
 - imbecyl — człowiek upośledzony umysłowo w stopniu średnim, jako dorosła osoba reprezentuje poziom umysłowy 9-lątka (IQ w przedziale 35—54),
 - idiota — człowiek upośledzony umysłowo w stopniu ciężkim, jako dorosła osoba reprezentuje poziom umysłowy 6-lątka (IQ poniżej 35).
- (Średnia w dorosłej części populacji wynosi 100).

Powyższe pojęcia są przykładem terminologii naukowej: jest to trzystopniowa klasyfikacja upośledzenia umysłowego (niepełnosprawności intelektualnej, jak dziś powiemy), która z biegiem czasu wyszła z fachowego użycia, uznano bowiem, iż pojęcia te nie nazywają konkretnych dysfunkcji intelektualnych, stanowią raczej negatywne etykiety dla osób niepełnosprawnych intelektualnie (i ich otoczenia).

Ponadto pojęcia te, stając się częścią języka potocznego, nabrały negatywnego i pogardliwego wydźwięku, co ostatecznie wyeliminowało je z języka nauki, który nie powinien wywoływać emocjonalnych konotacji¹⁹.

Jak zatem mówić o rzeczywistości ludzi odmiennych od nas, często bardzo odmiennych i dalekich?²⁰

Po pierwsze, z szacunkiem dla Drugiego, Innego, przedstawiając tych, o których piszemy lub mówimy z poszanowaniem ich godności (nie polityczna poprawność, ale przyzwoitość i szacunek), w sposób odzwierciedlający fakty (np. Afryka to nie kraj). W sposób pozwalający uczciwie i komunikatywnie przedstawić opisywaną przez nas rzeczywistość, tłumacząc jednocześnie przyczyny i konsekwencje opisywanych zjawisk i sytuacji.

Warto w działaniach edukacyjnych operować pojęciami, które nie zawierają w sobie oceny i nie kojarzą się negatywnie (np. kraje trzeciego świata²¹). W przypadku wątpliwości najlepiej odwołać się do perspektywy tych, których opisujemy, pojęć, jakie uważają za właściwe. Przedstawiając rzeczywistość Innego, warto, a nawet należy, odwoływać się do nazw (m.in. nazw geograficznych), które są charakterystyczne dla danej społeczności, przeciwdziałając tym samym zawłaszczaniu ich przestrzeni językowej (spuścizna kolonialna).

¹⁹ Na podstawie: Ł. Rokicki. *Debil, imbecyl, idiota, kretyń, matoł*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://lukaszrokicki.pl/2013/01/13/debil-imbecyl-idiota-kretyń-matol/>

²⁰ Na podstawie: M. Diouf i in., dz. cyt.; D. Gadzinowska i in. *Jak mówić o większości świata. Jak rzetelnie informować o krajach globalnego Południa*. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. Warszawa 2008. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.igo.org.pl/pobierz/jak-mowic-o-wiekszosci-swiata_poradnik-igo.pdf; Grupa Zagranica. *Jak badać jakość w edukacji globalnej. Wnioski z partnerskiego przeglądu materiałów i działań z zakresu edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013 http://www.pah.org.pl/m/2906/Publikacja_EG_jakosc.pdf; B. Maciejewska. *Jak pisać i mówić o dyskryminacji. Poradnik dla mediów*. Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”. Mikuszewo 2007. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.bezuprzedzen.org/doc/jak_pisac_mowic_o_dyskryminacji_poradnik_media.pdf

²¹ Tworzenie adekwatnych do rzeczywistości pojęć, pozbawionych emocjonalnych czy normatywnych kontekstów, jest sporym problemem. Jak na przykład nazwać te kraje, które zwykło się określać krajami Globalnego Południa (nie wszystkie leżą na południu) bądź rozwijającymi się (niektóre z nich przeżywają stagnację bądź wręcz regresję)?

Zasady tworzenia przekazu słownego i obrazowego w edukacji globalnej

Próbując zebrać najistotniejsze wskazania w tym zakresie, należy zwrócić uwagę na takie zagadnienia, jak: oddzielanie ludzi od problemu, który opisujemy, zauważanie szerokiego kontekstu, w jakim osoba czy grupa funkcjonuje, wieloaspektowe ukazywanie poruszanej problematyki, co sprzyja budowaniu zrozumienia dla opisywanych faktów i zjawisk. Unikanie bezrefleksyjnego przenoszenia na grunt językowy pojęć z innych języków i dbanie o to, aby terminy, którymi się posługujemy, były czytelne i komunikatywne oraz właściwie określały to, na co wskazują, nie zawierając jednocześnie w sobie negatywnych skojarzeń. Konieczna jest tu wrażliwość na fakt, że język cały czas ewoluuje – to co do tej pory nie było uwłaczające/dyskryminujące, może się takie stać.

Istotne jest równoważenie przekazu między pozytywnymi i negatywnymi faktami i zjawiskami. Uwaga! Bywa, że chcąc „jak najlepiej” przedstawić rzeczywistość Krajów Globalnego Południa, prezentujemy same pozytywne aspekty. Nie jest to korzystne. Starajmy się przekazywać obraz nie demonizując, ale i nie przesadzając tego, co jest. Podstawą powinno być nakierowanie na cel, jakim jest zrozumienie przez odbiorcę faktów i zjawisk, które opisujemy. Warto eksponować podobieństwa między Polską/Europą a Krajami Globalnego Południa w celu budowania poczucia więzi i solidarności. Należy unikać powielania stereotypów, które funkcjonują w społecznej świadomości, generalizacji (np. afrykańska wojna) oraz zrezygnować z szokujących i drastycznych przekazów.

Konieczne jest czerpanie informacji z aktualnych (rzeczywistość zmienia się dynamicznie nie tylko w krajach rozwiniętych, o czym wielu zdaje się nie pamiętać lub nie zdawać sobie z tego sprawy), wiarygodnych, obiektywnych źródeł, które są istotne dla zrozumienia danego zagadnienia, oddzielanie faktów od opinii i stanowisk, budowanie przekazu w taki sposób, aby pobudzić odbiorcę do refleksyjnego i krytycznego myślenia, umożliwić mu formułowanie własnych wniosków, pozostawiając mu ostateczną interpretację.

Należy możliwie jak najczęściej odwoływać się do perspektywy mieszkańców Południa (postulatów organizacji z Globalnego Południa, materiałów prasowych, fragmentów książek, wywiadów, komentarzy, wypowiedzi osób itd. z kraju, o którym jest mowa), ilustrując zaś treść informacji słownej, w sposób przemyślany dobierać konkretne obrazy. Opis zdjęć powinien zawierać (ujawnianie personaliów i twarzy powinno odbywać się za zgodą przedstawionych na zdjęciu osób): 1) imiona i nazwiska bohaterów, pochodzenie, 2) czas i miejsce historii, którą zdjęcie ilustruje, 3) opis sytuacji, 4) wyjaśnienie czy dana sytuacja, wygląd jest typowy dla osoby/grupy/czasu.

I na koniec. Warto wszystkie wymienione zasady stosować, mówiąc/pisząc o wszystkich ludziach bez wyjątku – bliski czy dalekich.

Mowa nienawiści, czyli na co zwracać uwagę i eliminować w procesie edukacyjnym

Mówiąc o języku w edukacji globalnej, nie można pominąć zagadnień związanych z mową nienawiści, którą International Centre for Human Rights (Interights) definiuje w następujący sposób:

„wypowiedzi słowne lub w jakiegokolwiek innej formie, które mają na celu poniżenie, znieważanie, pomówienie, rozbudzenie lub utrzymanie nienawiści wobec pewnej osoby lub grupy osób”²².

²² B. Maciejewska. dz. cyt., s. 16.

W przedstawionym ujęciu zakłada się świadomość i celowość działania. Inaczej zagadnienie to przedstawia Lech Nijakowski:

Mowa nienawiści „polega na przypisywaniu negatywnych cech i/lub wzywaniu do dyskryminujących i wrogich działań wymierzonych w pewną kategorię społeczną, przede wszystkim taką, do której przynależność jest postrzegana jako „naturalna”, a nie z wyboru”²³.

„Nie jest tutaj ważna kategoria motywu. Analiza dyskursu, w tym także mowy nienawiści, nie nakazuje badać, czy ktoś miał motyw szkalowania jakiejś grupy, czy w ogóle miał świadomość, że jego wypowiedź jest antysemicka. Tu bada się pewną strukturę dyskursu, czyli jak takie wypowiedzi czy teksty obiektywnie wpływają na różne audytoria”²⁴.

Odnosi się ona zatem do: koloru skóry, rasy, narodowości, przynależności etnicznej, orientacji seksualnej, wyznania religijnego lub bezwyznaniowości, ale także płci, pochodzenia społecznego, niepełnosprawności, wieku. Jak łatwo zauważyć, są to cechy, na które człowiek nie ma wpływu bądź wpływ ten jest ograniczony. UWAGA! Nie jest mową nienawiści obraźliwa wypowiedź dotycząca takich aspektów, jak poglądy społeczne czy polityczne, czy też różnego rodzaju idee²⁵.

Określenie, czy dany tekst jest mową nienawiści, nie jest jednakże proste. Wyróżnia się ją bowiem m.in. na podstawie analizy językoznawczej, ujmując tekst w szerokim kontekście społecznym (analizuje się m.in. odbiór tekstu przez audytoria, które przyjmuje go jako szowinistyczny lub nie oraz określa się sposób wpływu tegoż tekstu na audytoria). Trudności dopełnia fakt, że mowa nienawiści przeszła ewolucję: od zarzutów wyrażanych wprost do sformułowań ukrytych, np. „Nie mam nic przeciwko osobom pochodzenia żydowskiego, ale, w mojej opinii, są one nadreprezentowane w mediach”. Badania wskazują jednoznacznie, że zdanie to jest odbierane jako wypowiedź antysemicka. Problemem jest kwestia maskowania mowy nienawiści tak, aby nie być oskarżonym o przestępstwo, ani o łamanie zasad wypowiedzania się np. o innych nacjach czy mniejszościach seksualnych. Mowa nienawiści ma często charakter nieuprawnionego uogólnienia, tzn. wnioskowania na podstawie pojedynczych negatywnych przykładów o całości grupy, z której dane jednostki pochodzą.

Jak pokazują badania, mowa nienawiści jest niebezpieczna, podtrzymuje ona bowiem stereotypy i uprzedzenia, bardzo łatwo wywołuje negatywne emocje, prowadzi nieraz do działań wymierzonych przeciwko ludziom i grupom²⁶.

Wszystkie wyszczególnione zagadnienia nie wyczerpują problemu języka w edukacji globalnej. Język ten możemy rozpatrywać na dwóch poziomach (w odniesieniu do nauczyciela podejmującego zagadnienie edukacji globalnej w swojej pracy pedagogicznej). Pierwszy poziom to zapoznanie się z problematyką edukacji globalnej, przygotowanie zrębów merytorycznych do działań w klasie szkolnej, bądź w innym środowisku edukacyjnym. Drugi to przetworzenie wiadomości będących treściami zajęć w taki sposób, aby były one przekazane komunikatywnym językiem prowadzącym do kształtowania krytycznego myślenia i zmiany postaw. I tu pojawia się

²³ L. Nijakowski. Niebezpieczne emocje. Znaczenie strachu w konfliktach etnicznych i ludobójstwach. *Academia Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, 2 (26), 2011, s. 10. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.portalwiedzy.pan.pl/images/stories/pliki/publikacje/academia/2_2011/8-11_nijakowski_.pdf

²⁴ Tenże. W: *Biuletyn z posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych (nr 7)*, nr 448/V kad., 22.03.2006. Biuro Informacyjne Kancelarii Sejmu. Warszawa 2006, s. 5. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. [http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/1A90CA26B36450F9C1257148002A1B37/\\$file/0044805.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/1A90CA26B36450F9C1257148002A1B37/$file/0044805.pdf), s. 5.

²⁵ B. Maciejewska. dz. cyt., s. 17.

²⁶ L. Nijakowski. W: *Biuletyn z posiedzenia Komisji...*, dz. cyt., s. 5–6.

szereg trudności związanych ze skomplikowaną naturą zagadnień wchodzących w zakres edukacji globalnej. Jak pisze Henryka Kwiatkowska: „język procesu edukacyjnego czyni coś z człowiekiem, przesądzając niejednokrotnie o efektach jego edukacji. Język może zinstrumentalizować, gdy orientuje człowieka na to, co konkretne, co użyteczne, co jest do wykonania (...) Język może także emancypować – jeśli jest powodem do zadumy, pogłębionej refleksji, jeśli kształci kulturę uczuć, kulturę intelektu, gdy doprowadza do rozumienia własnego miejsca w świecie”²⁷. Operując językiem oddającym konkretne, zamknięte struktury myśli, trudno wyrazić to, co jest skomplikowane, niejednoznaczne i problematyczne. Nieadekwatny do rzeczywistości język wypacza ją²⁸. Jak zatem przystosować przekaz edukacyjny do dzieci i młodzieży, szczególnie tych ze specyficznymi trudnościami w zakresie rozumienia języka (m.in. osoby niesłyszące, dyslektyczne, z niepełnosprawnością intelektualną), aby oddać we właściwy sposób prezentowane treści, jednocześnie upodmiotowiając swoich uczniów i uczennice.

²⁷ H. Kwiatkowska. *Pedeutologia*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2008, s. 12–13.

²⁸ Tamże, s. 14–15.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Edukacja globalna w polskich dokumentach i w praktyce oświatowej

„Edukacja, jak zauważył Bogdan Suchodolski²⁹, była i jest kluczowym narzędziem zmian, przy czym przestrzeń jej oddziaływania nie ogranicza się jedynie do środowiska szkolnego. Wiedzę i umiejętności czerpiemy z różnych źródeł – zarówno z tych tradycyjnych, jak i nowoczesnych – i rozwijamy je przez całe życie. Istotnym przekąźnikiem treści, w tym również określanych mianem „edukacji globalnej”, jest bez wątpienia nauczyciel. To jego przygotowanie, kompetencje i świadomość zmian społecznych wpływają na postawy uczniów wobec problemów współczesnego człowieka i świata”³⁰.

Przyjrzyjmy się więc polskiej praktyce oświatowej, w której od kilku lat m.in. za sprawą nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego, obecne są działania i treści z zakresu edukacji globalnej³¹.

Jeszcze do niedawna edukacja globalna miała w przestrzeni polskiej szkoły charakter wyłącznie postulatywny. Oddolne inicjatywy³² podejmowane od kilku lat przez organizacje pozarządowe we współpracy z ciałami instytucjonalnymi na rzecz rozwoju edukacji globalnej odegrały kluczową rolę we wprowadzeniu w 2009 roku treści edukacji globalnej do podstawy programowej kształcenia ogólnego na poziomie szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych³³. Treści obecne w podstawie mogą być dziś realizowane w obrębie przedmiotów: geografii, historii, WOS-u, WOK-u, języków obcych, godziny do dyspozycji wychowawcy oraz zajęć dodatkowych. Zgodnie z wprowadzonymi zmianami edukacja globalna stanowi obecnie obszar nauczania w szkołach podstawowych i średnich i wchodzi w skład części programów przedmiotowych oraz kalendarza działań szkoły (Dzień Ziemi, Tydzień Edukacji Globalnej). Wprowadzenie treści edukacji globalnej do podstawy programowej unaocznilo potrzebę jej realizacji na każdym etapie kształcenia oraz w różnych obszarach edukacji dzieci i młodzieży.

W praktyce oświatowej edukacja globalna może być realizowana jako fragment zajęć tematycznych w obrębie danego przedmiotu, jako zajęcia dodatkowe (wykraczające poza program bądź skorelowane z zajęciami obligatoryjnymi), jako część tematyki zajęć obligatoryjnych. Praktyka pokazuje, że treści i zajęcia z edukacji globalnej wprowadzane są i autorsko realizowane zarówno przez samych nauczycieli i pedagogów, jak i inicjowane przez szkoły, organizacje pozarządowe (współpraca szkoła–NGO i/lub instytucji kulturalnych, oświatowych), przez instytucjonalne procedury regulujące³⁴.

²⁹ B. Suchodolski. *Edukacja permanentna: rozdroża i nadzieje*. Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej. Warszawa 2003.

³⁰ E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista. Wdrażanie założeń edukacji globalnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Przygotowanie nauczycieli. W: *Odpowiedzialność globalna i edukacja globalna. Wymiary teorii i praktyki*. Red. H. Ciążela, W. Trybuski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2012, s. 145–146.

³¹ Pełen tekst dokumentu jest dostępny na stronie internetowej: www.reformaprogramowa.men.gov.pl.

³² W proces wypracowywania rozwiązań i konsultacji społecznych nowej podstawy programowej włączyli się przedstawiciele i przedstawicielki grupy roboczej ds. Edukacji Rozwojowej działającej przy Grupie Zagranica.

³³ *Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. 25 lutego 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=230&Itemid=290

³⁴ *Raport referencyjny. Odniesienie polskiej ramy kwalifikacji na rzecz uczenia się przez całe życie do europejskiej ramy kwalifikacji*. Instytut Badań Edukacyjnych. Red. H. Dembowski, S. Sławiński. Warszawa 2013, s. 5

W listopadzie 2009 roku Grupa Zagranica konferencją pt. „Rozwój edukacji globalnej w Polsce – perspektywy współpracy międzysektorowej” zainicjowała cykl spotkań aktorów z sektora oświaty i organizacji pozarządowych na temat edukacji globalnej w ramach tzw. procesu międzysektorowego. Kolejnym ważnym wydarzeniem było podpisanie 26 maja 2011 roku pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych i Ministerstwem Edukacji Narodowej a Grupą Zagranica porozumienia w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce. Podpisane porozumienie miało w zamierzeniu przyczynić się do popularyzacji edukacji globalnej oraz do zwiększenia aktywności szkół i środowisk pozaszkolnych w obszarze przekazywania wiedzy i umiejętności uczniom oraz edukatorom o globalnych i lokalnych problemach bliższego i dalszego świata. a więc miało wprowadzać ich w przestrzeń globalnych problemów, zależności i wyzwań. W dokumencie zwrócono uwagę na konieczność dotarcia do nauczycieli z informacjami na temat edukacji globalnej, budowania i rozwijania świadomości problemów globalnych u dzieci i młodzieży, kadry nauczycielskiej, na przygotowanie przyszłych i obecnych nauczycieli i nauczycielek w zakresie edukacji globalnej oraz na zapewnienie im dostępu do odpowiedniego wsparcia w postaci oferty doszkalającej oraz dobrej jakości narzędzi do pracy z dziećmi i młodzieżą.

Postulowane w *Porozumieniu* zmiany systemowe są niezwykle istotne w kontekście zmiany świadomości i postaw poprzez przekazywanie wiedzy uczniom i uczennicom i nabywanie umiejętności w procesie kształcenia i doskonalenia zawodowego przyszłych i czynnych zawodowo nauczycieli. W *Porozumieniu* czytamy, że **nauczyciele posiadają kompetencje do prowadzenia edukacji globalnej**. Zaprezentowane tam cele wskazują na:

„2.1 Włączenie edukacji globalnej w programy kształcenia przyszłych nauczycieli (studentów) i programy doszkalania czynnych zawodowo nauczycieli.

2.1.1 Podniesienie świadomości wagi i miejsca edukacji globalnej wśród kadry kształcącej przyszłych nauczycieli oraz przekazanie jej kompetencji potrzebnych do włączenia edukacji globalnej w program studiów pedagogicznych i nauczycielskich.

2.1.2 Wprowadzenie edukacji globalnej do programu studiów na uczelniach wyższych i kursach pedagogicznych.

2.2 Włączenie edukacji globalnej w system doskonalenia nauczycieli.

2.2.1 Konsekwentne i trwałe podnoszenie świadomości wagi i miejsca edukacji globalnej wśród doradców metodycznych i konsultantów.

2.2.2 Zdobywanie i rozszerzanie przez konsultantów i doradców metodycznych kompetencji w zakresie wspierania nauczycieli w prowadzeniu i realizacji edukacji globalnej.

2.3 Stworzenie systemu wsparcia dla nauczycieli realizujących program edukacji globalnej”³⁵.

Warto tu również zwrócić uwagę na potrzebę przygotowania nauczycieli i pedagogów do pracy ze zróżnicowanymi grupami uczniów (w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi) oraz dostosowania treści i narzędzi dydaktycznych do specyfiki funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w klasie integracyjnej i w placówkach specjalnych.

W marcu i kwietniu 2012 Grupa robocza ds. Edukacji Globalnej, organizacje pozarządowe oraz inne instytucje w koordynacji z Instytutem Globalnej Odpowiedzialności przeprowadziły pierwszy partnerski przegląd (*peer review*) zgłoszonych do analizy materiałów edukacyjnych

(fragment streszczenia). On line. Dostęp 1 grudnia 2013 http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=504

³⁵ Grupa Zagranica. *Raport z procesu...*, dz. cyt.

i działań³⁶ z zakresu edukacji globalnej, z którego wnioski zostały opublikowane w raporcie: Jak badać jakość w edukacji globalnej. Jego celem było zidentyfikowanie wyzwań stojących przed autorami i autorkami, narzędzi dydaktycznych z zakresu edukacji globalnej oraz próba sformułowania praktycznych wskazówek i rekomendacji pomocnych w przewyżczeniu trudności związanych z jej wdrażaniem oraz podnoszeniem jakości³⁷.

Od czasu włączenia treści edukacji globalnej do podstawy programowej daje się zauważyć zwiększenie oferty warsztatowej i szkoleniowej organizacji pozarządowych, ośrodków doskonalenia nauczycieli w zakresie przybliżania edukacji globalnej nauczycielom, konsultantom, doradcom metodycznym, pedagogom i pozostałym edukatorom. Publikowane są materiały edukacyjne omawiające realizację treści edukacji globalnej w programach nauczania, zindywidualizowanych działaniach pedagogicznych (dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych), jak również w przestrzeni edukacji nieformalnej.

Patrząc na proces włączania edukacji globalnej w edukację formalną i nieformalną, warto zastanowić się również nad przygotowaniem pedagogów specjalnych w zakresie wdrażania i realizacji przez nich treści edukacji globalnej w pracy z uczniami i uczennicami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Warto również włączyć omawiane zagadnienie w obszar analiz przy tworzeniu dyrektyw, wytycznych i rekomendacji, zarówno odnośnie do materiałów edukacyjnych, jak i wszystkich innych elementów składających się na proces edukacyjny w obszarze edukacji globalnej.

³⁶ Grupa Zagranica. Partnerski przegląd edukacji globalnej 2012 – baza materiałów i działań. On line. Dostęp 11 listopada 2013. <http://www.zagranica.org.pl/dzialania/jakosc-w-edukacji-globalnej/partnerski-przeglad-edukacji-globalnej-2012-baza-materialow-i>

³⁷ Zob. Grupa Zagranica. *Raport jak badać...*, dz. cyt.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Argumenty przemawiające za potrzebą realizacji edukacji globalnej w polskiej rzeczywistości społecznej i oświatowej

„Podstawowym produktem globalizacji wydaje się przede wszystkim historia powszechna. Historia ludzkiej cywilizacji przestaje już być w sposób ewidentny dla szerokiej publiczności dziejami różnych kultur, różnych kręgów kulturowych czy różnych narodów – staje się organicznym związkiem w wymiarze globalnym”³⁸. Nasze wybory „tu” i „teraz” skutkują szeregiem zmian w rzeczywistości odległych w przestrzeni i/lub czasie ludzi, wybory innych wpływają na naszą sytuację „tu” i „teraz”. Jak powiedział Martin Luther King podczas swojego wigilijnego kazania w 1967 roku: „Wszystko sprowadza się naprawdę do tego: całe życie jest ze sobą powiązane. Jesteśmy złapani w sieć wzajemności, z której nie można uciec (...). Cokolwiek dotyka kogoś bezpośrednio, wpływa na nas pośrednio. Zostaliśmy stworzeni do życia razem z powodu współzależnej konstrukcji rzeczywistości. Czy pomyślałeś kiedyś, że nie możesz wyjść rano do pracy bez bycia zależnym od większości świata? No właśnie, czy zastanawiałeś się kiedyś nad tym? Skąd pochodzi kawa w twoim kubku? Skąd się wzięła gąbka? Jakim cudem trafił na twój stół bananowy jogurt? I zanim skończysz śniadanie, już zależałeś od ponad połowy świata”³⁹.

Oprócz tego, jak pisze Peter Singer „Podbój kosmosu w dwudziestym stuleciu pozwolił istotom ludzkim spojrzeć z zewnątrz na naszą planetę i ujrzeć ją w całkiem dosłownym sensie jako jeden świat”⁴⁰, zmieniając kontekst funkcjonowania współczesnego człowieka. Ten fakt oraz problemy, z którymi boryka się współczesny człowiek, wykraczające poza granice krajów, regionów, a umiejscawiające się we wspólnej globalnej przestrzeni, zmuszają ludzi do współpracy. Nie każda ze stron ma jednak takie same możliwości, jak pisze Peter Singer, odnosząc się do negatywnych skutków zmian klimatu: „Niewykluczone, że bogate narody poradzą sobie z tymi zmianami bez dużych strat w ludziach. Są w stanie magazynować żywność, ewakuować ludzi z zalanych terenów (...). Biedne kraje nie będą w stanie podjąć takich środków”⁴¹. Co ważne również stopień odpowiedzialności za zaistniałe zmiany nie rozkłada się równomiernie. Odpowiedzialność człowieka za świat wzrasta bowiem w miarę możliwości, jakimi dysponuje, aby go zmieniać i przekształcać, często zaś długofalowe efekty tych modyfikacji wymykają się założeniom i przewidywaniom, tworząc nowe obszary problemów.

Warto pamiętać, że „(...) w miarę zacieśniania się stosunków między narodami świata, które muszą się uporać z takimi globalnymi kwestiami, jak (...) zmiany klimatyczne (...), nasi narodowi przywódcy powinni wyjść poza czysto narodowy punkt widzenia i przyjąć szerszą perspektywę”⁴², tak samo jak władze oświatowe czy nauczyciele i nauczycielki. „Ta szersza perspektywa, o której pisze Peter Singer, wychodząca poza wąskie ramy interesów narodowych (w tym dyktatury ekonomicznej), powinna uwzględniać wielowymiarowość współczesnej rzeczywistości oraz skomplikowanie jej struktury (sieć wzajemnych, globalnych powiązań pomiędzy różny-

³⁸ J. Kochan. Globalizacja a uspołecznienie. *Nowa Krytyka Czasopismo Filozoficzne*, 18, 2005.

³⁹ *Globalne współzależności*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://fed.home.pl/teg/index.php?option=com_content&view=article&id=196:globalne-wspolzalezności&catid=50:globalne-wspolzalezności&Itemid=202

⁴⁰ P. Singer. *Nowy świat. Etyka globalizacji*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa 2006.

⁴¹ Tamże, s. 39.

⁴² Tamże, s. 7.

mi jej aspektami). Powinna również brać pod uwagę procesualność, a więc możliwie najdłuższy horyzont czasowy (daleko wykraczający poza ramy kadencji politycznych), szereg bowiem zarówno pozytywnych, jak i negatywnych skutków ludzkich działań zależy od bardzo wielu czynników i będzie ujawniać się dopiero po dłuższym czasie.⁴³⁴⁴

Analizując kontekst etyczny edukacji globalnej, warto wskazać na wartość ludzkiego życia, która nie może podlegać procedurze wartościowania w zależności od jej przyrodzonych cech, takich jak narodowość (lub przynależność do grupy etnicznej), religia, płeć itd. Jeśli jest inaczej, mamy do czynienia z *perwersyjnym kodeksem moralnym*, na co wskazuje Timothy Garton Ash, kodeksem, „który pozwala zamienić w nędzarzy milion niewinnych cywili innej rasy, byle tylko nie zaryzykować życia żadnego naszego zawodowego żołnierza”⁴⁵.

Należy pamiętać również o tym, że odpowiedzialność człowieka za świat nie ogranicza się tylko do świata ludzi, ale obejmuje również jego relacje ze światem przyrody. Stosunek człowieka do natury powinien być wyznaczany i regulowany poprzez normy moralne. Istnieje szereg wskazań w ramach różnych systemów filozoficznych i religijnych, akcentujących to zagadnienie. Etyka ekologiczna na przykład, w ramach swoich różnorodnych kierunków, podnosi problem najważniejszego postępowania człowieka wobec środowiska przyrodniczego⁴⁶. Jeśli nawet uznamy, że moralność nie jest kategorią, w ramach której można analizować tę relację, bezsprzeczne jest, że stan przyrody ma wpływ na samopoczucie i zdrowie człowieka, a nawet na fizyczne możliwości jego przeżycia, i jako taki powinien stanowić przedmiot zainteresowania nas wszystkich.

Zatem, mając dziś w rękach narzędzia, które szybko i radykalnie mogą zmieniać świat (m.in. technologia, techniki perswazji i manipulacji), musimy stać się ostrożni i przewidujący. Zachęcając dzieci i młodzież do aktywności, uczmy je rozsądnego działania i umiejętności opierania się populizmowi, bowiem zmasowane czynienie dobra niewłaściwymi sposobami bywa gorsze niż powstrzymanie się od działania⁴⁷.

⁴³ Problem z przyjęciem takiego spojrzenia na rzeczywistość wiąże się m.in. z tym, iż obecnie nie gwarantuje ono wyborczego sukcesu. W państwach, w których społeczeństwo obywatelskie nie wykształciło się lub przeżywa kryzys, a dobro wspólne to mgliste, spostonowane pojęcie, wyrzeczenia podejmowane w imię lepszego, bliżej nieokreślonego jutra czy na rzecz dalekich lnych, to w odniesieniu do większości obywateli jedynie „pobożne życzenia”.

Dla Polski, jako kraju, który do niedawna zaliczany był do grupy państw rozwijających się, perspektywa państwa wspierającego potrzebujących beneficjentów (państwa biorców) jest całkowicie nowa. Akcje i kampanie informacyjne i edukacyjne powinny więc objąć nie tylko nauczycieli i studentów, ale również polityków, posłów, urzędników kluczowych ministerstw, ponieważ to oni głównie mają wpływ na kreowanie odpowiedzialnej postawy Polski wobec współczesnych zagrożeń. Nie sposób również pominąć tutaj szerokich rzesz społeczeństwa (edukacja ustawiczna), które dzięki swoim głosom w wyborach do lokalnych i państwowych struktur władzy mają (obok osobistych wyborów życiowych) realny wpływ na rzeczywistość (...)

⁴⁴ U. Markowska-Manista, A. Niedźwiedzka-Wardak. Wpływ zmian klimatycznych na życie mieszkańców krajów rozwijających się. Wokół problematyki wdrażania edukacji globalnej na uczelni wyższej. W: *Zmiany klimatu a społeczeństwo*. Red. I. Grochowska, L. Karski. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2010, s. 243.

⁴⁵ P. Singer, dz. cyt., s. 25.

⁴⁶ Zob. M. Ciaciura. Etyka ekologiczna. *Biuletyn Studentów Instytutu Filozofii US*, 11, 2007. On line. Dostęp 10 września 2013. http://www.us.szc.pl/main.php/archiwumesse/?xml=load_page&st=11689&ar=1&id=6018&gs=&pid=14070

⁴⁷ Zachęcamy w tym miejscu do analizy następujących tekstów: S. Lem. Altruizyna, czyli opowieść prawdziwa o tym, jak pustelnik Dobrycy kosmos uszczęśliwić zapragnął i co z tego wynikło. W: Tenże. *Cyberjada*. Wydawnictwo Literackie. Kraków 2002, s. 201–223; A. Stoff. Altruizyna Stanisława Lema, czyli o potrzebie miłości bliźniego. W: *Polska literatura fantastyczna: interpretacje*. Red. A. Stoff, D. Brzostek. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 2005, s. 297–313.

Edukacja jako swoiste narzędzie przystosowania i zmiany powinna z jednej strony odpowiadać na pojawiające się wyzwania i przygotowywać człowieka do życia i działania w danych warunkach. Z drugiej, mając na uwadze alternatywną wizję rzeczywistości (lepszą, sprawiedliwszą, w większym stopniu sprzyjającą prawidłowemu funkcjonowaniu i rozwojowi jednostki oraz społeczności), budować dla niej stosowny potencjał.

Edukacja globalna, odpowiadając na pilne wyzwania współczesnego świata, m.in. na postępującą degradację środowiska naturalnego oraz zmiany klimatu, zagrożenie pokoju i bezpieczeństwa oraz zwiększającą się przepaść między bogatymi i biednymi (jednostkami, krajami, regionami świata), pozwala mieć nadzieję, że ludzkość będzie w stanie poradzić sobie z piętrzącymi się przed nią trudnościami. Wizja (często mglista i zbyt jednostronna) tego, jak ma wyglądać ten *Nowy wspaniały świat*⁴⁸, którą dysponujemy indywidualnie oraz jako grupy bądź społeczności, stanowi do niego swoisty pomost – twórzmy więc tę wizję świadomie.

⁴⁸ Zbieżność z tytułem książki Aldousa Huxleya nie jest przypadkowa.

Urszula Markowska-Manista, Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Realizacja zagadnień z zakresu edukacji globalnej w odniesieniu do uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

„Każdy człowiek ma piętę achillesową (punkt słabości) oraz punkt archimedesowy (punkt siły) dzięki któremu można nie tylko *ruszyć bryłę z posad świata*, ale także odkryć taką moc w człowieku niepełnosprawnym, że można go zmienić (...).”
Maria Grzegorzewska, 1964⁴⁹

Uczniowie i uczennice ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią bardzo zróżnicowaną grupę⁵⁰, co stanowi wskazanie do projektowania edukacji zróżnicowanej dla wszystkich i skutkuje koniecznością indywidualizowania działań pedagogicznych oraz ich urzeczywistnienia w modelu integracyjnym, odchodzącym od izolacji i segregacji oraz dyskryminacji. „Każde dziecko – sprawne i z niepełnosprawnością, z trudnościami w uczeniu się i dziecko szczególnie uzdolnione – ma równe prawo do korzystania z edukacji”⁵¹.

Pedagogika i dydaktyka specjalna, wychodząc naprzeciw dziecku ze specjalnymi potrzebami, wpisują się w założenia edukacji globalnej, gdyż postulują edukację z równym prawem dostępu, edukację zróżnicowaną, edukację do uczestniczenia, edukację ku podmiotowości, edukację w przestrzeni integrującej i edukację wyzwalającą⁵². Co więcej, taka edukacja oparta jest na **idei wspólnotowego uczenia się i zakłada diadę interakcji komunikacyjno-poznawczych, które przebiegają pomiędzy uczniami oraz uczniami i edukatorami. „Jak wielu z nas gotowych jest podczas wspólnego dociekania także uczyć się od uczniów, a nie tylko dowiadywać się czegoś o nich?”**⁵³.

Z końcem wieku XIX o edukacji globalnej pisała Maria Montessori. Definiowała ją jednak nieco inaczej niż współcześni autorzy publikacji dotyczących tej problematyki. Według Montessori edukacja globalna (kosmiczna) miała następujące znaczenia: „koncentrację na dziecku jako całości, dlatego środowisko pracy zostało przygotowane nie tylko w celu wspomagania rozwoju poznawczego, ale także fizycznego, psychicznego i społecznego; integrację treści kształcenia, aby uczeń zrozumiał wzajemne zależności w świecie (bezpośrednie założenie kosmicznej edukacji); powiązanie szkoły z systemem społecznym, w którym dziecko żyje”⁵⁴.

W koncepcjach globalnego uczenia się i nauczania termin „globalny” ma podwójne znaczenie. Może być stosowany w odniesieniu do problematyki ogólnoswiatowej zbiorowości, jak również w odniesieniu do holistycznego podejścia w edukacji, które obejmuje wybór metod i strategii nauczania oraz specyficzny sposób przedstawiania treści. Edukacja globalna w ujęciu ho-

⁴⁹ Cyt. za: J. Głodkowska. Wstęp. W: *Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Podręcznik akademicki*. Red. taż. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2010, s. 28.

⁵⁰ Tamże, s. 11.

⁵¹ Tamże, s. 11.

⁵² Tamże, s. 11.

⁵³ A. Kuchcińska, Nie wiem, czy świat ma koniec? – Edukacja globalna i dociekania filozoficzne dla dzieci. *Głos Nauczycielski*, 51–52, 18–25 grudnia 2013.

⁵⁴ B. Bednarczyk. *Dziecko w klasie Montessori. Odniesienia teoretyczne i praktyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2007, s. 29.

listycznym i otwierającym na dalszy i bliższy świat powinna być obecna na wszystkich etapach edukacji i rozwijać uczniów i uczennice tak, aby osiągnęli następujące umiejętności:

- zdolność przewidywania nowych sytuacji, zdarzeń i zjawisk,
- umiejętność podejmowania decyzji przy tych zmianach,
- umiejętność radzenia sobie z tymi zmianami⁵⁵.

Paradoksem edukacji globalnej, której celem – jak podkreślają w swoich działaniach edukatorzy – jest zmiana świata na lepsze, m.in. poprzez przeciwdziałanie dyskryminacji i akcentowanie podmiotowości każdego człowieka (bądź szerzej każdej istoty), pozostaje brak jej działań w przestrzeni edukacyjnej państw określanych jako rozwijające się (oraz częsty brak wchodzenia w tematykę z perspektywy danego kraju bądź regionu) oraz, w odniesieniu do lokalnej, polskiej przestrzeni, wyraźna jej nieobecność lub niedostosowanie do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Trudno jest mówić i dyskutować o problemach odległych w próżni, bez lokalnego osadzenia globalnych procesów, które mają wpływ na polskie społeczeństwo oraz bez uwzględnienia społecznych i emocjonalnych aspektów uczenia się. Istnieją wprawdzie wysypkowe działania w obrębie edukacji globalnej nakierowane na pracę z osobami ze specjalnymi potrzebami, nie są one jednak ani częste, ani racjonalnie wspierane. Wnikliwy obserwator może dostrzec mechanizm wykluczenia osób ze specjalnymi potrzebami z życia społecznego, które dotyczy przecież bliskich i dalekich zależności globalnych oraz szans na rozwój. Włączenie należy zatem uznać za odpowiedzialność społeczną i ważny element odpowiedzialności pedagogicznej w pracy edukacyjno-wychowawczej edukatorów.

Jedna ze studentek we wnioskach swej pracy dotyczącej przeglądu praktyk edukacji globalnej napisała: *Mimo istnienia tak wielu projektów i inicjatyw społecznych problem edukacji globalnej jest w Polsce mało znany. Uważam, iż dobrze byłoby go również poruszyć w ramach zajęć na studiach, gdyż ja, studiując dwa pedagogiczne kierunki, spotkałam się jedynie z edukacją globalną jako edukacją całościową inaczej zintegrowaną, która nie ma absolutnie nic wspólnego z prezentowaną przeze mnie tematyką.*

Od kilku lat w Polsce toczy się publiczna dyskusja (m.in. w ramach zainicjowanych przez Grupę Zagranica grup roboczych i działań w postaci konferencji, szkoleń i seminariów) dotycząca m.in. jakości edukacji globalnej, trudności z jej wdrażaniem na gruncie edukacji formalnej i jej przyszłości (jakich przemian społecznych i dydaktycznych oczekujemy?). Podejmowane są próby projektowania wytycznych do tworzenia dobrych pod względem jakości materiałów edukacyjnych, wsparcia nauczycieli i szerszej grupy edukatorów w procesie zdobywania wiedzy i umiejętności – szkolenia i doszkalania w zakresie tematyki edukacji globalnej. Pragnąc włączyć się twórczo w ten proces, proponujemy, by uwzględnić w tych pracach ważny kontekst specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci i młodzieży.

Przemyślane, kompleksowe i spójne rozwiązania potrzebują czasu. Dzieje się to poprzez stopniowe zauważanie i uwzględnianie coraz większej liczby czynników o istotnym dla nich znaczeniu. Niech zatem kolejnym krokiem na drodze poprawy jakości i rozszerzania zakresu oddziaływań edukacji globalnej będzie odniesienie się do specjalnych potrzeb edukacyjnych.

Najprostszym, a jednocześnie dosyć efektywnym, krokiem byłoby opracowanie dyrektyw dotyczących tworzenia materiałów, które byłyby relatywnie łatwe do dostosowania do jak najszerszego spektrum specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów i uczennic. Wypracowanie ich

⁵⁵ B. Muchacka. Globalna kultura i jej wyzwania dla edukacji. W: *Edukacja wobec wyzwań globalnego społeczeństwa*. Red. B. Muchacka. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu. Nowy Sącz 2007, s. 31.

wymaga jednakże szerokiej współpracy osób reprezentujących bardzo różnorodne środowiska. Należy mieć tutaj na względzie trudności i ograniczenia związane z:

- ogromnym zróżnicowaniem – zarówno na poziomie makro, jak i mikro grup uczniów i uczennic o specjalnych potrzebach edukacyjnych
- kryteriami utrudnień ograniczających partycypacyjne, funkcjonalne i rozwojowe możliwości uczniów i uczennic
- miejscem – środowiskiem, w których realizowana jest edukacja z osobami o specjalnych potrzebach edukacyjnych (włączające, wykluczające – zamknięte, a z drugiej strony pełniące funkcję ochronną)
- indywidualizacją metod, form, środków wyrazu i przekazu i stopniowaniem trudności w zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, a tym samym potrzeb ucznia/uczennicy;
- celowością i trafnością podejmowanej tematyki w odniesieniu do zróżnicowania i potrzeb grup uczniów i uczennic, wśród których realizowana będzie edukacja
- językiem i sposobem komunikacji, który będzie bliski uczniom i uczennicom.

Ważne jest zrozumienie faktu, że uwzględnienie przy projektowaniu działań edukacyjnych czy materiałów szerokiego spektrum specjalnych potrzeb edukacyjnych może skutkować rozwiązaniami, które będą interesujące i efektywne również w odniesieniu do dzieci spoza tej grupy, wpływając pozytywnie na jakość procesu kształcenia i wychowania. Podejście edukacyjne i wychowawcze w pedagogice specjalnej, jak wskazuje Władysław Dykcik, „respektuje cele, zasady i metody pedagogiki ogólnej zarówno w sposobie myślenia o wychowaniu, jak i praktykach edukacyjnych”⁵⁶.

⁵⁶ W. Dykcik. *Pedagogika Specjalna*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2009, s. 20.

Część II

Materiały edukacyjne

Prowadząca Beata Machul-Telus i uczestniczka ILSzEG Katarzyna Zabarańska podczas zajęć Stereotypy i uprzedzenia jako podstawa marginalizacji, wykluczania i dyskryminacji, Nasutów 5 września 2013. Fot. Regina Pazdur

Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek

Etniczny wymiar stereotypów i uprzedzeń¹

Grupa docelowa: dzieci i młodzież zagrożone niedostosowaniem społecznym

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: klasy 4–6

Temat zajęć: „Podaj dalej”, czyli globalny bumerang komunikacji i współpracy

Uzasadnienie tematu zajęć:

Główną motywacją do przygotowania niniejszego materiału edukacyjnego dla dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym w wieku 10–12 lat, z zakresu edukacji globalnej, były działania podjęte przez nas w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej 2013.

W niniejszym materiale edukacyjnym poruszona została kwestia stereotypów i uprzedzeń, które leżą u podłoża międzyludzkich nieporozumień, waśni, a niekiedy również konfliktów i aktów przemocy. Kontakty i współdziałanie przedstawicieli różnych religii i kultur mogą skutkować otwarciem na świat, przełamaniem uprzedzeń i stereotypów. Ale nieumiejętnie odczytywane mogą prowadzić również do nowych dominacji, mających charakter kolonizacyjny, nienawiści, konfliktów etnicznych, religijnych i kulturowych². Stereotypy i uprzedzenia nie są zazwyczaj przychylnie opisywanym przez nie grupom. Temat wydaje się więc ze wszech miar zasadny, jako że młodzież zagrożona niedostosowaniem oraz niedostosowana w szczególności pada ofiarą stereotypów i uprzedzeń. Jest też uprzedzona do wielu obszarów codziennego funkcjonowania i praktyk społeczno-kulturowych.

Stereotypy od najmłodszych lat są obecne w naszym życiu. Jako dzieci często wynosimy je z domu rodzinnego. Wchodząc w coraz szersze kręgi społecznych oddziaływań (poczynając od domu rodzinnego poprzez grupę rówieśniczą, szkołę itd.) poznajemy nowe bądź też wzmacniamy te wcześniej przyswojone. Mają one wpływ na sposób postrzegania przez nas świata, a także na nasze uczucia oraz zachowanie względem osób, których dotyczą. Często wynikają z niewiedzy na temat stereotypizowanej grupy i prowadzą do generowania krzywdzących sądów i opinii. Nie mając możliwości bezpośredniego poznania danej grupy bądź nie dysponując prawdziwymi, rzetelnymi informacjami, trudno samodzielnie zmienić pogląd na jej temat. Dlatego uznaliśmy, że tematykę stereotypów i uprzedzeń warto poruszać wśród dzieci i młodzieży, aby już od najmłodszych lat uwrażliwiać je na proces stereotypizacji, jak również zapobiegać jej skutkom.

Termin „stereotyp”, który pojawił się w latach dwudziestych XX wieku dzięki Walterowi Lippmanowi, do dzisiaj stanowi użyteczne narzędzie w definiowaniu specyfiki relacji interpersonal-

¹ Autorki składają podziękowania pani Hannie Białas ze Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom „Brzdąc” za inspirację, dzięki której zrodziły się pomysły realizacji ciekawych zadań, oraz za cenne informacje dotyczące specyfiki pracy z grupą dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

² Szerzej: P. Mickiewicz. Zagrożenia, konflikty i mnogie oblicza globalizacji. W: *Wkraczając w XXI wiek – między globalizacją a różnicowaniem*. Red. E. Stadtmüller. Arboretum. Wrocław 2003, s. 13–28; N. Grant. *Ilustrowana historia konfliktów XX wieku*. Elipsa 2. Warszawa 1994.

nych między grupami czy społecznościami. To uproszczone postrzeganie świata prowadzi często do generowania krzywdzących sądów i opisów. Znaczenie tych procesów w życiu młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym w świecie globalizującym się jest bezsporne, stąd podjęta próba skonstruowania przykładowych materiałów do pracy z dziećmi i młodzieżą.

Istotne jest uwrażliwianie młodych ludzi na różnorodność i pokazywanie im wartości płynącej z kontaktów międzykulturowych oraz umożliwianie im zdobywania nowych doświadczeń społecznych. Edukacja globalna oparta na aktywnych metodach uczenia i dialogu umożliwia wyrobienie krytycznych kompetencji³, a tym samym przekraczanie sztywnych schematów i barier myślowych, które w procesie socjalizacji są „wtłoczone” w jednostkę i mogą zafałszować jej społeczną rzeczywistość.

Warto wskazać również, że zajęcia odnoszące się do procesu stereotypizacji i jego konsekwencji, skoncentrowane na grupach osób odległych kulturowo, mogą mieć również przełożenie na kwestię zmian postaw dzieci i młodzieży w odniesieniu do bliskich Innych, osób różniących się od nich pod pewnymi względami.

Opis sytuacji problemowej:

Zaniedbania wychowawcze funkcjonujące w rodzinach dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym, stereotypy i uprzedzenia, braki materialne, niezaspokojone potrzeby emocjonalne oraz doświadczanie agresji tworzą szczególnie podatny grunt do powstawania i utrwalania stereotypów oraz uprzedzeń, a także do zachowań agresywnych i dyskryminujących. Dzieci i młodzież zagrożona niedostosowaniem społecznym mogą też same doświadczać stereotypizacji, stać się obiektem uprzedzeń i dyskryminacji (np. ze względu na status społeczny, niekorzystne warunki ekonomiczne, w których żyją; brak dobrego startu, wsparcia i wyposażania w stosowny kapitał życiowy).

Nadal rzadko – na gruncie edukacji w Polsce – dzieci i młodzież mają możliwość spotkania się i dyskusowania, współpracy z osobami wychowanymi w kanonach innych, odrębnych kultur. Przykładem dobrej praktyki pracy z młodzieżą w tematyce przezwycięzania stereotypów i uprzedzeń jest polsko-ugandyjski projekt młodzieżowy Salezjańskiego Ośrodka Misyjnego w Warszawie oraz Stowarzyszenia Miłośników Kultury Ulicznej „Engram”. Projekt zakładał wspólne przygotowanie spektaklu ulicznego pt. „Ugryziona Pietruszka”⁴ przez grupę podopiecznych salezjańskiej misji zajmującej się dziećmi ulicy w Ugandzie i grupę podopiecznych Salezjańskiego Ośrodka Wychowawczego w Różanymstoku. Chłopcy z misji w Namugongo w Ugandzie wraz z wychowankami SOW mieli możliwość przekraczania barier kulturowych, językowych i konfrontowania różnego rodzaju stereotypów w trakcie wspólnych warsztatów sportowych i prób do spektaklu opartych na tańcu breakdance⁵.

Taka możliwość spotkania „zgodnie z prawem psychologii – rodzi świadomość cywilizacyjną, utrwała poczucie tożsamości zbiorowej i własnej odrębności”⁶. Jest, więc niezmiernie pożąda-

³ Na przykład na bazie metodologii Open Spaces for Dialogue and Enquiry (OSDE Methodology). On line. Dostęp 5 listopada 2013. www.osdemethodology.org.uk

⁴ *Ugryziona Pietruszka. Filmowe Podlasie Atakuje*. On line. Dostęp 5 listopada 2013. http://www.filmowepodlasieatakuje.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=147&Itemid=2

⁵ Efekt wspólnej pracy został pokazany w kilku miastach Polski oraz zamieszczony w materiale filmowym: *Ugryziona Pietruszka Białystok CALM – Misja życia*. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=YVyeMuLXb1c>; *Mwankwata ko. You held me. Podtrzymałeś mnie*. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=aCUY-5ZX8eQ>

⁶ J. Koziński. *Koniec wieku nieodpowiedzialności. Eseje humanistyczne*. Jacek Santorski & Co. Warszawa 1995, s. 15.

na i wartościowa, gdyż służy nie tylko rozwijaniu otwartości poznawczej, wrażliwości społecznej i moralnej, ale też umożliwia doskonalenie umiejętności związanych z komunikacją i współpracą w grupie zróżnicowanej. Każde spotkanie (również spotkanie edukacyjne), które wychodzi poza szablony znanych doświadczeń, stanowi dla młodego człowieka wyzwanie, jest nową perspektywą dla rozwoju świadomości jednostki i szansą dla rozwoju społeczeństwa. Zglobalizowany świat wymaga od dzieci i młodzieży myślowej samodzielności i otwartości w płaszczyźnie relacji i stosunków międzyludzkich w przestrzeni znanej (swojskiej) i globalnej (postrzeganej jako odległa, a niekiedy obca).

Dziś, kiedy świat nieustannie rozpada się na ten swojski i obcy⁷, istnieje potrzeba globalnego otwarcia na świat, na kultury bliskie i dalekie, potrzeba akceptacji i dialogu z Innymi. Potrzeba ta podyktowana jest względami humanitarnymi, społecznymi, politycznymi i kulturowymi, a więc wynika z globalnych zależności i odpowiedzialności za własne czyny. Problem ten ważny jest w kontekście pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożoną niedostosowaniem społecznym, gdyż w ich środowiskach funkcjonowania przenikają się postaci swoich i Innych oraz zachodzą mechanizmy stereotypizowania, wartościowania, rozbicia i różnicowania na lepszych i gorszych.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Niedostosowanie społeczne jest przedmiotem zainteresowania zarówno teoretyków reprezentujących nauki społeczne, jak i praktyków zajmujących się wychowaniem oraz nauczaniem dzieci i młodzieży w edukacji formalnej i nieformalnej. Zjawisko niedostosowania społecznego szeroko opisali w swoich pracach m.in. Otton Lipkowski, Bronisław Urban, Maria Grzegorzewska, Jan Konopnicki oraz Aleksander Makowski. Niedostosowanie społeczne jednostki „rozumiane bywa jako proces bądź jako stan działań zmierzających do zaspokajania istotnych dla niej potrzeb, społecznie nieakceptowany, zakazany przez kodeks prawny, obyczajowy bądź etyczny”⁸. Bronisław Urban określa niedostosowanie społeczne jako „osobowościowe zaburzenia w sferze emocjonalnej, motywacyjnej i aksjonormatywnej, których zewnętrznymi korelatami są zachowania naruszające normy społeczne”⁹. Według Ministerstwa Edukacji Narodowej (MEN) dzieci i młodzież niedostosowane społecznie reprezentują utrwalone zaburzenia zachowania na skutek zaburzeń wewnętrznych lub niekorzystnych warunków środowiskowych¹⁰. Aleksander Makowski wyróżnił cztery aspekty wspólne dla wszystkich teorii niedostosowania społecznego, mianowicie: negatywny stosunek do norm społecznych, trudna sytuacja wewnętrzna jednostki, stałość postaw aspołecznych oraz związane z nią trudności wychowawcze, a także określanie niedostosowania społecznego jako ogólnego syndromu negatywnego zachowania wobec powszechnie przyjętych norm¹¹.

Ministerstwo Edukacji Narodowej wyróżniło niedostosowanie społeczne i zagrożenia niedostosowaniem społecznym. Zjawiska te różnią się działaniem dodatkowych czynników środowiskowych oraz nasileniem objawów, takich jak: „nagminne wagary, ucieczki z domu i włączenie

⁷ B. Waldenfels. *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*. Oficyna Naukowa. Warszawa 2002, s. 31.

⁸ L. Mościska. W: O. Lipkowski. *Pedagogika specjalna*. Warszawa 1977, s. 106.

⁹ B. Urban. Pedagogika osób niedostosowanych społecznie. W: *Pedagogika specjalna*. Red. W. Dykcik. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2001, s. 303.

¹⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przewodnik*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://www.zespolowna.info/media/2010/01/MEN2.pdf>, s. 50–51.

¹¹ A. Makowski. W: *Trudności i zaburzenia w społecznym funkcjonowaniu człowieka. Psychologia. Badania i Aplikacje*. Red. J.M. Stanik. T. 3. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice 2000, s. 78.

gostwo, sporadyczne lub systematyczne picie alkoholu, odurzanie się (jego próby i faktyczne odurzanie się), niszczenie mienia, stosowanie przemocy, bójki, przywłaszczenie cudzego mienia, kradzieże, udział w grupach negatywnych, uśiłowanie i dokonanie samobójstwa”¹². Według Joanny Płachty zagrożeni niedostosowaniem to „dzieci i młodzież wychowująca się w warunkach niekorzystnych dla rozwoju psychospołecznego, na który negatywny wpływ wywierają takie środowiska wychowawcze, jak rodzina, grupa rówieśnicza i inne, a także u której rejestrowane przejawy zaburzeń występują sporadycznie”¹³. Ewa Hundsdorff-Dymecka i Agata Janicka wymieniają trzy grupy symptomów zagrożenia niedostosowaniem społecznym: zachowania niepożądane, nieprawidłowe formy zachowania oraz zachowania ryzykowne problemowe, dysfunkcyjne. W skład zachowań niepożądanych wchodzi: „nieprzestrzeganie norm, postawa na „nie”, niewielkie poczucie winy, nieumiejętność radzenia sobie z trudnościami, dokuczanie, chęć dominacji, wybuchy złości i wściekłości, kłótnie, groźby. Nieprawidłowe formy zachowania to: nieśmiałość, bierność, wycofywanie się, nadpobudliwość, agresja, okrucieństwo wobec zwierząt, niszczenie cudzej własności, wandalizm, stosowanie przemocy lub bycie ofiarą. Do ostatniej grupy, czyli do zachowań ryzykownych problemowych, dysfunkcyjnych autorki wliczają: palenie tytoniu, alkohol, narkotyki, wczesną aktywność seksualną, przynależność do subkultur, zachowania agresywne i przestępcze”¹⁴.

W tym miejscu warto udzielić odpowiedzi na pytanie dotyczące przyczyn niedostosowania społecznego. Maria Grzegorzewska jako źródła niedostosowania społecznego wymienia warunki zewnętrzne, ekonomiczno-gospodarcze (m.in. głód, sieroctwo, bieda, higiena życia, problem z alkoholem w środowisku domowym, brak autorytetów, konflikty w szkole bądź w domu) oraz elementy wewnętrzne jednostki (np. choroby i zaburzenia psychiczne, takie jak nerwice, psychopatie)¹⁵. Jan Konopnicki przyczyn niedostosowania społecznego upatruje w czynnikach wewnętrznych (biologicznych), często dziedzicznych, w zakresie popędu oraz w środowisku (np. nieprawidłowa struktura rodziny, wpływ mass mediów, błędy wychowawcze)¹⁶. Również Ministerstwo Edukacji Narodowej za źródła niedostosowania społecznego uznaje czynniki biologiczne, rozwojowe (psychiczne) i środowiskowe, rozróżniając wpływy środowiska rodzinnego, szkolnego i społecznego¹⁷.

Zachowania osób niedostosowanych społecznie różnią się ze względu na przejawianą formę. Jan Konopnicki wyróżnia zachowania zahamowane (nieufność, depresja, wycofanie, brak konsekwencji w działaniu), zachowania demonstracyjno wrogie i otwarte (otwarta wrogość, ogólna wrogość wobec dorosłych i dzieci, łagodne formy zachowań aspołecznych) oraz zachowania

¹² Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe część II*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010, s. 201–202. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://lms.cku.sopot.pl/cku/wp-content/uploads/2009/02/szko21.pdf>

¹³ J. Płachta. *Metody pracy z dziećmi niedostosowanymi społecznie*. 2005. On line. Dostęp 5 listopada 2013. www.eduforum.pl/modules/Publikacje/files/%5B050516%5D_Joanna_P_achta_-_Metody_pracy_z_dzie_mi_ni.doc

¹⁴ E. Hundsdorff-Dymecka, A. Janicka. *Uczeń zagrożony niedostosowaniem społecznym. Z doświadczeń zespołu orzekającego Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 17 w Warszawie*. 2013. On line. Dostęp 5 listopada 2013. http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=157:na-rada-robocza-dyrektorow-mos-i-ppp&Itemid=1165

¹⁵ M. Grzegorzewska. *Pedagogika specjalna. Skrypt wykładów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*. Państwowy Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Warszawa 1959, s. 31.

¹⁶ J. Konopnicki. *Niedostosowanie społeczne*. PWN. Warszawa 1971, s. 18.

¹⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna...*, dz. cyt., s. 50–51.

aspołeczne (ich ostre formy)¹⁸. Pomimo występowania różnych form zachowań osób niedostosowanych społecznie Ewa Hundsdorff-Dymecka i Agata Janicka, na podstawie dokonanej diagnozy, przedstawiły zarys sylwetki dziecka zagrożonego niedostosowaniem społecznym. Dziecko takie cechują: „różnorodne problemy emocjonalne, przeżycia traumatyczne, losowe, choroby psychiczne, somatyczne, brak oparcia w rodzinie, wybiórcze zainteresowania, często artystyczne, specyficzne trudności w uczeniu się (w tym dyskalkulia), nieharmonijny rozwój intelektualny, niepowodzenia szkolne, trudności w nauce poszczególnych przedmiotów, zagrożenie promocji lub jej brak, lekceważenie obowiązków szkolnych, wagary, konflikty z nauczycielami, dyskusje, głębokie przekonanie o swoich racjach, niewypełnianie poleceń, konflikty z rówieśnikami, bycie w subkulturach młodzieżowych, papierosy, alkohol, narkotyki, inicjacja seksualna”¹⁹.

Ze względu na specyfikę grupy dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym przewidziano specjalistyczne metody i formy pracy z nimi. Edukacja dzieci niedostosowanych społecznie oraz zagrożonych niedostosowaniem społecznym odbywa się w szkołach, znajdujących się w placówkach resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych. Ministerstwo Edukacji Narodowej w celu podniesienia efektywności wychowania i kształcenia dzieci zagrożonych niedostosowaniem proponuje: zmniejszenie liczebności grup, różne formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej, socjoterapię, profilaktykę niedostosowania społecznego, usiłowanie wprowadzenia zmian w aspołecznej hierarchii wartości, dążenie do przyswojenia norm społeczno-moralnych, przyjęcia odpowiedzialności za własne działania oraz samodzielności i obowiązkowości, rozwijanie zainteresowań, pomoc w radzeniu sobie z własną agresją, w nawiązywaniu i podtrzymywaniu prawidłowych relacji z rówieśnikami, nabywanie umiejętności prospołecznych, wzmacnianie poczucia własnej wartości. Ogromne znaczenie ma praca wykorzystująca i rozwijająca osobisty potencjał dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym (zajęcia sportowe, plastyczne, muzyczne, fotograficzne, teatralne, kulinarne, informatyczne itp.). Praca zwiększająca poczucie wartości i prowadząca do osiągania sukcesów przez dzieci ma znaczny wpływ na ich pozytywny rozwój²⁰. W pracy z osobami zagrożonymi niedostosowaniem społecznym MEN uważa za istotne również: stopniowanie trudności, zwiększanie motywacji dziecka, udzielanie pomocy w nauce, pozytywne, motywujące ocenianie, przezwyciężanie obawy przed kompromitacją, stosowanie form i metod aktywizujących (np. burza mózgów, giełda pomysłów, drama, metody laboratoryjne), skłanianie do zastanawiania się nad własnym postępowaniem, systematyczne planowanie, naukę konsekwencji w działaniu, wzbudzanie wrażliwości, prawdomówności, współczucia, uczciwości, empatii, kultury osobistej w celu pozytywnego rozwoju osobowości. Za ważne uznaje także: promocję zdrowego stylu życia, wskazywanie adekwatnych wzorców zachowań, autorytetów, naukę strategii radzenia sobie ze stresem oraz treningi umiejętności społecznych. MEN za kluczowe metody pracy uznaje treningi umiejętności społecznych i psychologicznych, Metodę Teatru Resocjalizacyjnego, metodę resocjalizacji poprzez sport, dramę, psychodramę i socjodramę, psychoterapię oraz socjoterapię, gdzie dziecko ma możliwość nabycia takich umiejętności, jak: „empatia, asertywność, podejmowanie ważnych decyzji, rozwiązywanie konfliktów, komunikacja emocji, umiejętność słuchania, zdolność radzenia sobie w trudnych sytuacjach, umiejętność poszukiwania wsparcia i pomocy”²¹.

¹⁸ J. Konopnicki. dz. cyt., s. 164–203.

¹⁹ E. Hundsdorff-Dymecka, A. Janicka. dz. cyt.

²⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna...*, dz. cyt., s. 50–51.

²¹ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia...*, dz. cyt., s. 203–223.

Czas trwania zajęć: 6 godzin dydaktycznych.**Cele:****Cel ogólny:**

Uczestnik/uczestniczka:

Dostrzega potrzebę przełamывania stereotypów i uprzedzeń, rozumie wagę komunikacji i współpracy z osobami, które z różnych przyczyn czują się inne; są postrzegane w kategoriach Innych i Obcych.

Cele szczegółowe:

Rozumie, czym są stereotypy i uprzedzenia.

Dostrzega skutki stereotypowego traktowania Innych, umie je scharakteryzować.

Potrafi nazwać emocje związane z byciem akceptowanym, nieakceptowanym, akceptującym i nieakceptującym.

Dostrzega podobieństwa między sobą a Innymi, osobami różniącymi się od niego/niej pod różnymi względami (np. kraj pochodzenia, narodowość, grupa etniczna, język komunikacji). Rozumie, że sam również jest i może być postrzegany jako Inny/Inna w zależności od sytuacji.

Wie, jak ważna jest komunikacja i współpraca z Innymi; jest świadomy wartości tej współpracy i potrafi wskazać jej różnorodne formy.

Metody i formy pracy:

Metody:

metody asymilacji wiedzy: opis, wyjaśnienie, pogadanka dyskusja, pokaz (film);

metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: gra dydaktyczna, metoda sytuacyjna, problemowa;

metody praktyczne: ćwiczebna;

metody waloryzacyjne: ekspresyjna (odgrywanie ról; rysowanie scenek).²²

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna.

Narzędzia niezbędne do realizacji:

Flipchart z kartkami, kartki papieru A4, markery, taśma klejąca, balonik, lista pytań do gry: *Mam i lubię* (Załącznik 1), flipchart wraz z kartkami, kolorowe markery, maska *Ufoludka*, cukierki w 6 kolorach (tyle ile dzieci), prezentacja np. w programie PP (dotycząca Ugandy), wydrukowana historia chłopca Bosco z Ugandy²³, kolorowe kartki wycięte w kształt chmur, szary papier z narysowanym drzewem (bez liści), film²⁴, dwie kartki szarego papieru z narysowanymi konturami postaci, kredki, mazaki, kartki A4, gałęzie zebrane z ziemi bądź kupione (sztuczne), dziurkacz, nici bądź sznurek, lista wskazówek do gry *Poszukiwacze skarbów* (Załącznik 2), dyplomy i batoniki dla wszystkich uczestników i uczestniczek, *Karta pracy domowej* (Załącznik 3).

²² W. Okoń. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1998. Wszystkie materiały edukacyjne korzystają z tej klasyfikacji form i metod.

²³ *Świat na wyciągnięcie ręki. Scenariusze zajęć z zakresu edukacji globalnej na godziny wychowawcze*. Red. J. Witkowski. Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa 2011, s. 24–31.

²⁴ *Ugryziona Pietruszka Białostok...*, dz. cyt.

Opis przebiegu zajęć:

Etap	I. WPROWADZENIE
I. Zadanie ogólne: Stworzenie odpowiednich warunków do przeprowadzenia zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Przywitanie się, przedstawienie tematu i celu zajęć. 2. Autoprezentacja uczestników zajęć. 3. Uświadomienie uczestnikom podobieństw i różnic między nimi.
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: gra dydaktyczna
Instrukcja	Prowadzący/-a rozdaje kartki papieru oraz markery i prosi dzieci, by w dowolny sposób napisały na nich swoje imię. Każde z nich przykleja kartkę taśmą klejącą na swoim ubraniu. Następnie przeprowadza zabawę <i>Autoprezentacyjny balonik</i> . Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry .
Materiał dydaktyczny	Kartki papieru, markery, taśma klejąca, balonik
Uwagi	Zwracamy uwagę na to, by balonik nie trafił po raz kolejny do tej samej osoby oraz by każde dziecko miało możliwość wypowiedzenia się, aby nikt nie został pominięty w zabawie.
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
II. Zadanie ogólne: Wprowadzenie w tematykę stereotypów i uprzedzeń	1. Przeprowadzenie zabawy <i>Mam i lubię</i> . 2. Uświadomienie dzieciom podobieństw i różnic między nimi. 3. Wyjaśnienie pojęć: „stereotypy” i „uprzedzenia” (ze szczególnym naciskiem na stereotypy etniczne). 4. Uświadomienie istniejących w społecznym dyskursie oraz indywidualnych stereotypów.
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: gra dydaktyczna, opis, wyjaśnienie, pogadanka, dyskusja
Instrukcja	Prowadzący/-a przeprowadza zabawę <i>Mam i lubię</i> . Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry . Po jej zakończeniu wskazuje na to, co dzieci różni, a co łączy, pyta o ich odczucia w związku z tym. Następnie definiuje i omawia pojęcia „stereotypy” i „uprzedzenia”, odpowiada na pytania, jakie pojawiły się w trakcie ich prezentowania. Wraz z uczestnikami i uczestniczkami zajęć podejmuje dyskusję na temat zaobserwowanych i znanych przykładów stereotypów i konsekwencji posługiwania się nimi. Uczestnicy mają możliwość swobodnej wypowiedzi i dyskusji. Dyskusja stanowi punkt wyjścia do dalszych dociekań nad problematyką stereotypizacji.
Materiał dydaktyczny	Lista pytań do gry: <i>Mam i lubię</i> (Załącznik 1), flipchart wraz z kartkami, kolorowe markery
Uwagi	Zwracamy uwagę na to, aby przygotowane zdania były neutralne i nie wprowadzały dzieci w zakłopotanie. Ważne jest, żeby dzieci podczas dyskusji nie obrażały się wzajemnie i aby poważnie podeszły do omawianej tematyki. Przygotowując zajęcia, warto skorzystać z metod proponowanych w programie „Filozoficznych dociekań z dziećmi i młodzieżą” przeznaczonych dla etapu szkoły podstawowej. Program ten „nastawiony jest na wszechstronny osobowy rozwój ucznia; służy rozwijaniu umiejętności samodzielnego, krytycznego i odpowiedzialnego myślenia, otwartości poznawczej, rozwijaniu osobistych zainteresowań oraz wrażliwości społecznej, moralnej i estetycznej, umożliwia integrowanie różnych dziedzin wiedzy i doświadczenia, a także doskonalenie umiejętności związanych z komunikacją i współpracą w grupie” ¹ . Uczestnicy mają tu możliwość zdobywania „umiejętności wydawania samodzielnego i przemyślanego sądów (...), spotykania się z wielością i różnorodnością przekonań i poglądów na świat, krytyką i uzasadnianiem własnych i cudzych sądów w procesie dialogu we wspólnocie dociekającej” ² .
III. Zadanie ogólne: Prezentacja właściwych i niewłaściwych relacji z Innym	Zadania szczegółowe: 1. Rozdzielenie ról w ćwiczeniu <i>Ufoludek</i> . Instrukcja. 2. Odegranie scenek. 3. Dyskusja dotycząca pojawiających się w czasie odgrywania i obserwacji ról uczuć i przemyśleń.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa; metoda ekspresyjna (odgrywanie ról), dyskusja ukierunkowana na kształtowanie przekonań uczniów
Instrukcja	Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry .
Materiał dydaktyczny	Maska Ufoludka, cukierki w sześciu kolorach
Uwagi	brak
IV. Zadanie ogólne: Wprowadzenie w rzeczywistość Innego	1. Prezentacja wprowadzająca w rzeczywistość życia w Ugandzie. 2. Przeprowadzenie ćwiczenia: <i>Nowy przyjaciel</i> (w oparciu o tekst: <i>Kim jest Bosco</i>). 3. Projekcja filmu „Misja Życia – Białostok CALM”. 4. Dyskusja na kanwie filmu.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: opis, wyjaśnienie, sytuacyjna, dyskusja, pokaz (film)

Instrukcja	Edukator/ka wyświetla na slajdach mapę Ugandy, kilka zdjęć przedstawiających życie dorosłych i dzieci w przykładowym mieście i wiosce w Ugandzie, wskazuje na różnicowanie społeczne, kulturowe, językowe i przyrodnicze Ugandy. Uczestnicy mogą zadawać pytania, które pojawiły się podczas prezentowanych ww. treści. Następnie realizuje ćwiczenie <i>Nowy przyjaciel</i> . Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry . Na zakończenie jako przykład osławiania się z różnorodnością kulturową, podejmowania komunikacji i współpracy można pokazać uczestnikom materiał filmowy z projektu „Misja Życia – Białystok CALM”, w którym uczestniczyli chłopcy z Polski i z Ugandy i porozmawiać o działaniach projektu ³ (tańcu, rozgrywkach sportowych, warsztatach edukacyjnych) oraz spostrzeżeniach po obejrzeniu materiału filmowego.
Materiał dydaktyczny	Prezentacja np. w programie PP, wydrukowana historia chłopca Bosco z Ugandy ⁴ , kolorowe kartki wycięte w kształt chmurek, szary papier z narysowanym drzewem (bez liści), film ⁵
Uwagi	Po przedstawieniu wszystkich propozycji warto zapytać całą grupę, czy w trakcie słuchania wypowiedzi kolegów/koleżanek przyszły im do głowy kolejne pomysły i jak można je realizować w ich środowiskach. Ważne jest zwrócenie uwagi na podobieństwa między chłopcem o imieniu Bosco i innymi dziećmi. Należy zwrócić uwagę, że nie uda się przełamać stereotypów, jeśli dzieci będą postrzegały chłopca z Ugandy jako tego, któremu trzeba pomóc/udzielić pomocy, bo przyjechał do „lepszego świata”, czyli do Polski. Warto tak przeprowadzić ćwiczenie, aby podmiotowo włączało w działania obydwie strony, nie zakładając i nie podkreślając biernej postawy Ugandyjczyka. np. Zapytać uczestników zajęć, co wspólnie z chłopcem możemy zrobić, aby poczuł się lepiej w innym kraju? Jak można zapoznać go z obyczajami panującymi w Polsce i jak poznać obyczaje panujące w jego kraju?
V. Zadanie ogólne: Wskazanie korzyści i strat dla grupy i Innego w różnych sytuacjach budowania wzajemnych relacji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie zadania: <i>Ktoś</i>. 2. Uzupełnienie sylwetek postaci w dowolnej formie. 3. Omówienie sytuacji obu postaci. 4. Analiza, co w omawianych sytuacjach można zyskać, a co stracić jako większość i Inny.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa, metoda: sytuacyjna, dyskusja
Instrukcja	Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry .
Materiał dydaktyczny	Dwie kartki szarego papieru z narysowanymi konturami postaci, kredki, mazaki
Uwagi	Ze względu na grupę docelową uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i na tematykę edukacji globalnej warto wyjść poza pomocowy dyskurs (Globalna Północ–Globalne Południe), co odzwierciedla powyższe ćwiczenie. Perspektywa poszukiwania płaszczyzn komunikacji i współpracy w sytuacji odmienności kulturowej jest korzystniejsza dla obydwu grup (Swoich i Obcych) i kształtuje przestrzeń do dalszych dyskusji. W ćwiczeniach z edukacji globalnej nastawionej na zmianę postrzegania świata unikamy słowa „pomoc” i wsparcie, kładąc nacisk na podmiotową partycypację, dialog i współpracę postaci reprezentujących kraje Globalnego Południa i Globalnej Północy. Przygotowując zajęcia, warto skorzystać z materiałów Instytutu Globalnej Odpowiedzialności: „Kierunek Południe gdzie szukać źródeł” ⁶ .
VI. Zadanie ogólne: Gałęzie komunikacji – podsumowanie i utrwalenie wiadomości o prawidłowym procesie komunikacji międzykulturowej	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie zadania: <i>Gałęzie komunikacji</i>. 2. Przygotowanie przez dzieci rysunków. 3. Omówienie rysunków przez dzieci. 4. Dyskusja o procesie komunikacji międzykulturowej. 5. Umieszczenie rysunków na gałęziach, stworzenie „bukietu”.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: ekspresyjna, problemowa, dyskusja
Instrukcja	Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry .
Materiał dydaktyczny	Kartki, kredki, mazaki, gałęzie zebrane z ziemi bądź kupione (sztuczne), dziurkacz, nici bądź sznurek
Uwagi	Jeżeli pozostanie trochę wolnego czasu, warto wyjść z uczestnikami oraz uczestniczkami przed budynek placówki i zamiast wieszania prac na gałęziach w świetlicy, powiesić (o ile uzyska się zgodę i nie zniszczy przyrody) prace dzieci na drzewie. Będą wtedy mogły oddziaływać na szersze grono odbiorców.
Etap	III. PODSUMOWANIE
VII. Zadanie ogólne: Przeprowadzenie gry: Poszukiwacze skarbów	<ol style="list-style-type: none"> 1. Na początku zajęć przedstawienie celu i zasad gry <i>Poszukiwacze skarbów</i>. 2. Realizacja poszczególnych ćwiczeń. 3. Przekazanie dzieciom kartek ze wskazówką po każdym etapie zajęć. 4. Poszukiwanie „skarbu” po realizacji wszystkich innych punktów zajęć.
Forma/metoda	forma: grupowa; metoda: gra dydaktyczna
Instrukcja	Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry .

Materiał dydaktyczny	Lista wskazówek do gry <i>Poszukiwacze skarbów</i> (Załącznik 2), dyplomy i batoniki dla wszystkich uczestników i uczestniczek
Uwagi	Należy dopilnować, aby skarb był ukryty tak, żeby dzieci przed uzyskaniem wszystkich wskazówek nie mogły go odnaleźć (zdobycie nagród umożliwić dopiero po otrzymaniu wszystkich wskazówek).
VIII. Zadanie ogólne: Wprowadzenie do realizacji pracy domowej	1. Przedstawienie celu i treści zadania domowego. 2. Przedstawienie metody dokumentacji i prezentacji realizacji zadania domowego. 3. Przypomnienie zasad udzielania wsparcia/pomocy.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna, metoda: wyjaśnienie, pogadanka kontrolna, ćwiczebna (praca domowa)
Instrukcja	Prowadzący/-a przedstawia szczegóły pracy domowej. Wyjaśnia wątpliwości. Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry. Zbierając treści z zajęć, przeprowadza pogadankę dotyczącą zasad udzielania wsparcia/pomocy.
Materiał dydaktyczny	<i>Karta pracy domowej</i> (Załącznik 3)
Uwagi	Przy realizacji pracy domowej i całych zajęć ważne jest wcześniejsze przepracowanie z dziećmi i młodzieżą kwestii rozpoznawania i nazywania emocji oraz rozbudzenie refleksyjności przynajmniej na podstawowym poziomie ⁷ .

1 *Filozoficzne dociekania z dziećmi i młodzieżą. Program dopuszczony do użytku szkolnego DKW – 4014 – 28/99.* Towarzystwo Edukacji Filozoficznej PHRONESIS. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://www.phronesis.republika.pl/program.pdf>, s. 2.

2 Tamże.

3 Założeniem polsko-ugandyjskiego projektu *Misja Życia – Białystok CALM* była edukacja globalna w środowisku lokalnym. Projekt zakładał rozwój artystyczny i osvajanie międzykulturowe młodzieży. W jego ramach realizowano warsztaty „Droga Dźwięku, Droga Ciszy” – ćwiczenia z pogranicza muzyki, medytacji, psychologii, zajęć ruchowych; spotkanie z uczniami Zespołu Szkół Mechanicznych w Białymstoku; młodzieżowy mecz piłkarski Polska-Uganda. W ramach warsztatów taneczno-teatralnych powstał teledysk do piosenki, film dokumentalny, graffiti i spektakl, w których elementy tańca z Ugandy i akrobacji przeplatały się z breakdancem. Projekt realizowały następujące podmioty: Salezjański Ośrodek Wychowawczy w Różanymstoku, księża z Salezjańskiego Ośrodka Misyjnego w Warszawie, niezależni artyści ze Stowarzyszenia Miłośników Kultury Ulicznej „Engram”, misja i ośrodek dla chłopców ulicy CALM – Children And Life Mission w Namugongo, Uganda w 2009 roku.

4 *Świat na wyciągnięcie ręki...*, dz. cyt., s. 24–31.

5 *Ugryziona Pietruszka. Białystok...*, dz. cyt.

6 M. Wojtalik. *Kierunek Południe. Gdzie szukać źródeł?* Instytut Globalnej Odpowiedzialności. Warszawa 2011. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://igo.org.pl/download/kierunek-poludnie.pdf>

7 Można tu zarekomendować wspomniany już wcześniej program: *Filozoficzne dociekania z dziećmi i młodzieżą*.

Pytania problemowe do zajęć:

1. Jakie dostrzegasz negatywne strony posługiwania się stereotypami względem Innych?
2. Jakie według Ciebie mogą być konsekwencje/skutki uprzedzeń względem innych osób?
3. W jaki sposób możesz komunikować się z kimś, kto przybył z innego kraju i nie zna języka polskiego czy polskich obyczajów?
4. Jak przezwyciężać lęk przed komunikacją z Innymi kulturowo i etnicznie?
5. Jakie dostrzegasz pozytywne cechy komunikacji z Innymi kulturowo i etnicznie?
6. Czy według Ciebie warto współpracować z Innymi? Uzasadnij, dlaczego tak uważasz.
7. Czy byłeś/ byłaś kiedyś w sytuacji, kiedy to ty byłeś/byłaś Inny/Inna? Opisz krótko tę sytuację oraz swoje myśli i emocje.

Słowniczek pojęć:

Stereotyp – nadmierne uogólnienie, czyli przypisanie określonych, identycznych cech wszystkim osobom należącym do danej grupy, bez uwzględnienia istniejących różnic między nimi²⁵.

Stereotypy etniczny – najczęściej spotykany rodzaj stereotypów odnoszących się swoją treścią do grup etnicznych (innych narodów lub mniejszości narodowych). Może być albo zbyt dużym uproszczeniem reprezentacji typowych cech członków grupy etnicznej lub fałszywym twierdzeniem powtarzanych wiele razy i przyjętym przez wielu ludzi za ogólną prawdę.

²⁵ J. Strelau, D. Doliński. *Psychologia. Podręcznik Akademicki*. T 2. Warszawa 2008.

Stereotypy etniczne mogą mieć oparcie w rzeczywistości w odniesieniu do masy statystycznej, ale zastosowane wobec jednostek są niedokładne, karykaturalne i obraźliwe. Mogą stanowić podstawę dyskryminacji i rasizmu²⁶.

Uprzedzenia – negatywna postawa wobec społecznie określonej grupy i wobec jakiegokolwiek osoby spostrzeganej jako należącej do tej grupy²⁷.

Dyskryminacja – nieuzasadnione negatywne zachowanie wobec członka albo członków określonej grupy²⁸.

Pomoc – działania mające na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Wspieranie ich w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia niezbędnych potrzeb²⁹.

Aktywności, które mają pomóc osobie nowo przybyłej do innego kraju w zaadaptowaniu się do nowych warunków: kultury, zasad i norm tam obowiązujących.

Inny – termin ten używany jest w różnych znaczeniach i kontekstach, przywołuje też wiele słownych konotacji. **Jako Inna określana jest** osoba różniąca się znacznie od większości społeczności/grupy, przez co może czuć się niezrozumiana, nieakceptowana czy wręcz odrzucona (np. ze względu na kolor skóry, pochodzenie czy swoją niepełnosprawność) i może podlegać stygmatyzacji, a nawet wykluczeniu. „Innych rozpoznajemy poprzez przeciwstawianie ich nam samym”³⁰. Istnieje wiele sposobów konceptualizowania Innego. Jednym z nich jest rozpatrywanie go, przyjmując za kryterium narodowość, religię, płeć, poglądy, język, przynależność kulturową, zachowanie itd. Należy zaznaczyć, że inność jest charakterystyczna dla obydwu stron podejmowanej relacji.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie gry, zabawy:

Autoprezentacyjny balonik – jest to zmodyfikowana zabawa znana autorkom z różnych zajęć edukacyjnych, której źródła nie sposób zidentyfikować.

Uczestnicy i uczestniczki siadają w kółku, po czym edukator/ka wprowadza do obiegu balon, który dzieci w wybranej przez siebie kolejności rzucają między sobą. Osoba, do której trafi balonik, ma za zadanie opowiedzieć coś o sobie w pięciu zdaniach.

Mam i lubię – jest to zmodyfikowana zabawa znana autorkom z różnych zajęć edukacyjnych, której źródła nie sposób zidentyfikować.

Dzieci siadają w kole. Prowadzący/-a kolejno wypowiada różne zdania, np. „Mam niebieskie oczy”. Zadaniem dzieci jest wstać w momencie, w którym zgadzają się z wypowiedzianym twierdzeniem (np. po usłyszeniu tego zdania wstają te osoby, które mają niebieskie oczy). ([Zał. 1](#)).

Ufoludek – prowadzący/-a dzieli grupę na dwa zespoły, wykorzystując do tego kolorowe ciasteczki znajdujące się w kartonowym pudełku. Każdy z zespołów składa się z:

- osoby odgrywającej postać Ufoludka,

²⁶ Stereotyp etniczny. On line. Dostęp 7 listopada 2013. http://pl.wikipedia.org/wiki/Stereotyp_etniczny

²⁷ J. Strelau, D. Doliński. dz. cyt.

²⁸ Tamże.

²⁹ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Dz. U. 2004 nr 64, poz. 593.

³⁰ J. Mucha. Mniejszości kulturowe w Polsce i ich wizje kultury dominującej. W: G. Babiński, J. Mucha, A. Sadowski. *Pogranicze. Studia społeczne. Polskie badania nad mniejszościami kulturowymi. Wybrane zagadnienia*. T. 4. Wyd. Filii UW. Białystok 1997, s. 9.

- osób mających za zadanie znalezienie odpowiednich kanałów komunikacji i współpracy, które pomogą obydwu stronom (sobie i Obcemu) nawiązać relację.
- osób odgrywających grupę, która go nie akceptuje i nie podejmuje żadnej formy komunikacji bądź jawnie go odrzuca (gesty, mimika, słowa).

Zadaniem dzieci jest wczuć się w rolę, którą wylosowały, i odegrać stosowne scenki.

W pierwszej scenie w pierwszej grupie dzieci akceptujące i odrzucające postać Ufoludka odgrywają swoje role na zmianę. W drugiej scenie w drugiej grupie dzieci akceptujące i odrzucające Ufoludka występują osobno, grając scenki w relacji z Ufoludkiem. Dzieci odgrywają scenki, kierując się własnymi pomysłami. Prowadzący/-a może służyć radą, podpowiedzią we wzbudzeniu kreatywności dzieci.

Po wykonaniu zadaniu uczestnicy i uczestniczki dzielą się na forum doświadczonymi emocjami/przeżyciami. Rozmawiają o tym, co czuły, odgrywając wylosowaną rolę, jak czuły się jako osoby pomagające bądź odrzucające Ufoludka, jak w każdej z odegranych sytuacji czuł się Ufoludek oraz w jakiej sytuacji dzieci same wolałyby się znaleźć i dlaczego.

Należy zwrócić uwagę dzieciom, że wchodząc w kontakt z Ufoludkiem, nie tylko pomagają mu w zaadaptowaniu się na Ziemi, ale mogą same wiele na tej relacji zyskać, np. nauczyć się czegoś od niego, spojrzeć na Ziemię i siebie z innej perspektywy itd.

Nowy Przyjaciel – prowadzący/-a odczytuje historię chłopca³¹, który przyjechał do Polski z Ugandy, nie znając języka polskiego oraz polskich obyczajów. Chłopiec nie zna tu nikogo i czuje się samotny. Po wysłuchaniu historii dzieci proszone są o znalezienie w świetlicy kolorowych chmurki wyciętych z papieru. Prowadzący/-a prosi, by każdy uczestnik i uczestniczka wypisał/-a tyle pomysłów/sposobów na komunikowanie się z chłopcem i współpracy z nim, ile kartek zgromadził/-a podczas realizacji polecenia.

Z tych kartek wspólnie tworzą: *Drzewko komunikacji* – na wcześniej przygotowany pień drzewa i gałęzie (drzewo narysowane na szarym papierze) nakleją chmurki. Drzewko to można umieścić następnie w widocznym miejscu, aby po zajęciach dzieci mogły przypominać sobie ich treści.

Następnie prowadzący/-a omawia razem z grupą możliwe formy komunikacji i współpracy z osobami spoza znanych środowisk: rodzinnego, zamieszkania, lokalnego, szkolnego, grupy rówieśniczej itd. Dyskutują, w jaki sposób można komunikować się i współpracować z osobami stygmatyzowanymi, nieakceptowanymi, tak aby ich nie urazić i aby czuły się podmiotowo w procesie komunikacji.

Ćwiczenie jest grupową analizą możliwych i właściwych sposobów komunikowania się i współpracy/współdziałania przełamujących barierę lęku, obcości i niepewności wynikających z nieznaności odmiennych skryptów kulturowych.

Ktoś... – prowadzący/-a kładzie na stolikach dwie kartki szarego papieru, na których narysowane są kontury dwóch postaci. Zadaniem dzieci, podzielonych na dwie grupy, jest uzupełnienie (np. rysunkami) tych postaci według instrukcji:

1. Pierwsza postać to dziecko z pierwszego zadania *Nowy Przyjaciel*, z którym dzieci skomunikowały się i podjęły współpracę.
2. Druga postać to dziecko, które nie zostało zaakceptowane.

Po wykonaniu zadania następuje analiza uzupełnionych rysunków. Prowadzący/-a wraz

³¹ *Świat na wyciągnięcie ręki...*, dz. cyt., s. 24–31.

z dziećmi podejmuje dyskusję na temat tego, jak czuje się osoba zaakceptowana przez grupę, mogąca liczyć na zrozumienie, pomoc i wsparcie oraz jak czuje się osoba, która takiego wsparcia czy akceptacji nie otrzymuje, przez co czuje się Inna.

Edukatorka wraz z dziećmi podejmuje dyskusję na temat: 1. sytuacji i emocji osoby, która ma możliwość komunikacji i współpracy z grupą odmienną, która zostaje przyjęta – jest zaproszona do współdziałania oraz przekazuje ciekawe informacje o państwie i kulturze pochodzenia. 2. Omówienie sytuacji i emocji osoby, która zostaje odrzucona, nie ma możliwości na komunikację i współpracę z odmienną grupą, gdyż grupa jest zamknięta na Obcych, nie przyjmuje Ich, nie dopuszcza też jakiegokolwiek możliwości komunikacji.

Wskazanie jak obie te sytuacje oddziałują na większość i Innego – analiza korzyści i strat jakie obie strony ponoszą w obu przedstawianych sytuacjach.

Gałęzie komunikacji – prowadzący/-a rozdaje dzieciom kartki, kredki, mazaki itp. Zadaniem uczestników i uczestniczek jest narysowanie sytuacji, w której udzielają wsparcia i pomocy w procesie komunikowania się osobie, która znalazła się w obcym kraju, różni się od większości, przez co może czuć się nieswojo i dezorientowana. Uczestnicy mają za zadanie wymyślenie sytuacji komunikacyjnej, w której osoba nie znająca języka polskiego i polskiej kultury może potrzebować ich wsparcia (np. zakup biletu na autobus, poszukiwanie sklepu spożywczego, wskazanie drogi do urzędu, objaśnienie jak dojechać do zabytkowej świątyni).

Następnie prowadzący/-a zbiera przygotowane przez dzieci materiały i zawiesza je w świetlicy na wcześniej przygotowanych gałęziach (zebranych z ziemi bądź zakupionych: żywych lub sztucznych). Tym samym dzieci wspólnie tworzą *Bukiet wsparcia*.

Dzieci omawiają swoje rysunki, wywiązuje się dyskusja moderowana przez prowadzącego/-ą dotycząca możliwych sposobów komunikacji, trudności, na jakie można napotkać w procesie międzykulturowego komunikowania się oraz możliwych rozwiązań i ich przewyższania. Wskazanie tych sposobów komunikacji, które są najwłaściwsze, oraz ukazanie uczestnikom potencjału, jakim dysponują (wiedza, umiejętności).

Następnie prowadzący/-a zbiera przygotowane przez dzieci materiały i zawiesza je w świetlicy na wcześniej przygotowanych gałązkach zebranych z ziemi bądź zakupionych, sztucznych (można przypiąć spinaczami lub pinezkami). Tym samym dzieci wspólnie tworzą „kreatywny bukiet rozwiązań” – przegląd możliwych form wsparcia i pomocy.

Poszukiwacze skarbów – prowadzący/-a po każdym ćwiczeniu (poza integracją) przekazuje dzieciom kartkę ze wskazówką, gdzie ukryte są nagrody. Z każdym ćwiczeniem wskazówka jest coraz bardziej szczegółowa. Gdy dzieci otrzymają wszystkie wskazówki (łącznie 6), przystępują do poszukiwania skarbu, który jest ukryty na terenie świetlicy (dyplom i batonik dla każdego uczestnika/uczestniczki) ([Zał. 2](#)).

Zadanie domowe – prowadzący/-a prosi dzieci, aby w najbliższym tygodniu udzieliły pomocy/wsparcia osobie, która może czuć się odrzucona czy nieakceptowana. Prosi również, aby zastanowiły się, co czuły w tej sytuacji i jak zareagowała osoba, której dotyczyła ta pomoc ([Zał. 3](#)).

Pomoce dydaktyczne, źródła inspiracji:

Historia dziecka z Ugandy. W: *Świat na wyciągnięcie ręki. Scenariusze zajęć z zakresu edukacji globalnej na godziny wychowawcze*. Red. J. Witkowski. Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa 2011, s. 24–31. Na podstawie tej historii przygotowano ćwiczenie *Nowy przyjaciel*.

M. Wojtalik. *Kierunek Południe. Gdzie szukać źródeł*. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. War-

szawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://igo.org.pl/download/kierunek-poludnie.pdf>

Materiał dla prowadzącego: *Debunking myths about the "third world"*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.gapminder.org/videos/hans-rosling-ted-2006-debunking-myths-about-the-third-worl/>

D. Gadzinowska i in. *Jak mówić o większości świata. Jak rzetelnie informować o krajach globalnego Południa* (2008). On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://igo.org.pl/download/jak-mowic-o-wiekszosci-swiate_poradnik-igo.pdf

U jak Uganda. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://ugandyjskialfabet.blogspot.com/2013/08/u-jak-uganda-31-lipca-wyladowaem-na.html>

Lista załączników:

Załącznik 1 Lista pytań do gry *Mam i lubię*

Załącznik 2 Lista wskazówek do gry *Poszukiwacze*

Załącznik 3 Karta pracy domowej

Podsumowanie:

Podczas przeprowadzanych w oparciu o niniejsze materiały zajęć autorki zaobserwowały, że ich uczestnicy i uczestniczki dysponowali niedostateczną wiedzą na temat pojęć: „stereotypy” i „uprzedzenia”. Po przedstawieniu definicji dzieci potrafiły przytoczyć przykłady stereotypizacji z życia codziennego (sytuacje dobrze im znane z zachowań w środowiskach wychowawczych i edukacyjnych).

Początkowo nie przywiązywały one wagi do problemu, jakim jest brak akceptacji czy odrzucenie osób odmiennych od nich pod jakimś względem. Nie zastanawiały się nad negatywnymi konsekwencjami tych zjawisk. Podczas zajęć stopniowo zaczynały zastanawiać się nad tym problemem, czego konsekwencją była pozytywna zmiana prezentowanych postaw i zwiększona gotowość rozumienia i udzielenia wsparcia osobom, które do tej pory nie były przez nie akceptowane.

Należy zaznaczyć, że przeprowadzenie tego typu zajęć w grupie silnie uprzedzonej może być obarczone szeregiem problemów. Niekorzystny wpływ mogą mieć w tym przypadku również trudności dzieci z koncentracją i skupieniem się na danym zadaniu bądź ćwiczeniu. Na trwałą zmianę postaw uczestników i uczestniczek negatywnie oddziaływać mogą stabilne wzorce, stereotypy i uprzedzenia funkcjonujące w środowisku rodzinnym. Zdajemy sobie sprawę, że niezwykle trudno jest wykształcić w młodych ludziach umiejętność neutralnego oglądu, a równocześnie szacunku dla Innych i podjęcia komunikacji, zwłaszcza kiedy oznacza to kwestionowanie utartego obrazu Innych, opartego na kanwie uprzedzeń i stereotypów. Nieodzowne jednakże wydaje się poszukiwanie sposobów przeciwdziałania konsekwencjom stereotypizacji, braku porozumienia, dialogu w grupach, które same doświadczają tego typu oddziaływań. Barbara Weigl zauważa, że „konstruując programy modyfikacyjne, należy brać pod uwagę charakterystyczne cechy stereotypów i uprzedzeń: uproszczenie, ubóstwo informacji, brak zdolności do dostrzegania różnic indywidualnych w obrębie danej grupy, silne nasycenie emocjami, poczucie własnego niepodobieństwa do innych”³².

Autorki, obserwując reakcję dzieci na przeprowadzone zajęcia, twierdzą, że mimo możliwych trudności warto kontynuować realizację tego typu zajęć z grupą osób zagrożonych niedosto-

³² B. Weigl. *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN. Warszawa 1999, s. 103.

sowaniem społecznym³³. Program ten umożliwi wzbudzenie empatii u uczestników i uczestniczek, zrozumienie potrzeby komunikacji z osobami postrzeganymi przez pryzmat stereotypów, odrzuconych i nieakceptowanych. Wpływa to nie tylko na wzbudzanie chęci współpracy, lecz również na pozytywny rozwój osobowości dzieci, które biorą udział w tego typu zajęciach. Mamy nadzieję, że podjęte na bazie niniejszych materiałów działania będą zmieniały dzieci i młodych ludzi, a nie tylko dostarczały im potrzebnej wiedzy.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki:

Temat stereotypów i uprzedzeń dość często podejmowany jest w literaturze psychologicznej, pedagogicznej i socjologicznej. Stereotypy jako komponenty wyobrażeń osobowości i cech innych ludzi są przekazywane jednostce przez rodzinę i inne środowiska wychowawcze, do których dana jednostka przynależy. Odzwierciedlają pewne zjawiska społeczne, odnoszą się do stosunków międzyludzkich i międzygrupowych³⁴. Jednocześnie – pozwalając jednostkom na identyfikację z pewnym przyjętym w danej grupie systemem wartości – pełnią rolę istotnego czynnika integrującego społeczeństwo. Pozwalają równocześnie postrzegać siebie jako element przynależący do danej grupy, wyróżniający się przy tym od Innych, Obcych, odmiennych. Gordon Allport, jeden z prekursorów badań nad stereotypami, określił stereotypizowanie jako *prawo najmniejszego wysiłku*. Mówi ono o tym, iż człowiek wybiera najmniej pracochłonne i energochłonne metody poznawania i tworzy proste przekonania, często krzywdzące innych swoją powierzchownością. Owe proste indywidualne i zbiorowe sądy zwalniają go tym samym z wysiłku, jakiego wymaga głębokie, wielostronne poznanie świata³⁵. Samo zjawisko kategoryzacji społecznej nie jest w stanie spowodować powstawania uprzedzeń międzygrupowych. Jego podstawę stanowi mechanizm transmisji kulturowej oraz kontekst międzygrupowy, w którym jednostki są postrzegane jako jedna hybryda, odróżniająca się od innych. W polskiej rzeczywistości społeczno-kulturowej można zauważyć pozytywne postrzeganie grupy własnej (rozumiane w tym kontekście jako narody Europy Zachodniej) i negację oraz stereotypizację grup, które ze względu na uwarunkowania dziejowe i pewne cechy są postrzegane pejoratywnie, np. Romowie (Cy-

³³ Przygotowując zajęcia, warto zwrócić uwagę na style komunikacji, przyczyny trudności w komunikowaniu się z Innym (korzystanie na co dzień ze stereotypów myślowych) oraz na dobre praktyki w komunikacji z Innymi. Pomocne mogą być gry przełamujące stereotypy, barierę lęku i niepewności w: *Antydyskryminacja. Pakiet edukacyjny*. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli. Warszawa 2005. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://rownosc.info/customers/rownosc/web/attachments/5e14f07e00ec3afbad1fadf03cbb8d4e6f967f7a.pdf>; *Uczenie się międzykulturowe. Pakiet szkoleniowy nr 4*. Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.frse.org.pl/sites/frse.org.pl/files/publication/1151/t-kit-edmiedzykultuyrowa-0.pdf>; *Co nas łączy, co nas różni. Białystok i jego mieszkańcy w oczach obcokrajowców*. Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku. 2008; *Edukacja Międzykulturowa. Pakiet Edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu Część 2*, s. 7–34. On line. Dostęp 7 listopada 2013. http://mlodziejowierady.eu/files/4_47.pdf; M. Kimming. *À propos Polski. Wolontariat Europejski w Polsce*. FRSE. On line. Dostęp 1 listopada 2013. <http://www.mlodziej.org.pl/publikacje/a-propos-polski-wolontariat-europejski-w-polsce>.

³⁴ Za: *Stereotypy i uprzedzenia: uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Red. M. Kofta. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN. Warszawa 2004. Więcej w pracach: B. Weigl. *Stereotypy i uprzedzenia etniczne...*, dz. cyt.; *Inni to także my. Mniejszości narodowe w Polsce: Białorusini, Cyganie, Litwini, Niemcy, Ukraińcy, Żydzi. Program edukacji wielokulturowej w szkole podstawowej*. Red. B. Weigl, B. Maliszewicz. GWP. Gdańsk 1998; B. Wilska-Duszyńska. „Swoim” i „Inni” – postawy studentów wobec etnicznie innych. *Kultura i Społeczeństwo*, 3, 1999, s. 99–106.

³⁵ L. Ratkowska-Widlarz. *Stereotypy w życiu społecznym*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie. On line. Dostęp 7 grudnia 2013. <http://spolecznieodpowiedzialni.pl/files/file/mbljs59pk1cjap741mih5o6ztn8aip.pdf>

ganie), Rosjanie, Rumuni³⁶. Barbara Weigl wskazuje, że procesy faworyzacji bądź dyskryminacji poszczególnych grup narodowych pojawiają się u dzieci już u progu edukacji szkolnej³⁷. Obiektem wyraźnej dyskryminacji w Polsce są dwie grupy mniejszościowe: Cyganie i Żydzi. Grupy te oraz inne mniejszościowe grupy etniczne funkcjonują w percepcji dzieci i młodzieży zazwyczaj w postaci pewnych etykietek i kliszy, stąd zasadna wydaje się modyfikacja uprzedzeń i kształtowanie postaw etnicznych wykluczających marginalizację społeczną i dyskryminację znajdujących się u podłoża konfliktów międzygrupowych.

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Amnesty International	http://www.amnesty.org.pl/index.php	Każda ze wskazanych stron internetowych organizacji wymienionych w rubryce obok zawiera treści związane z realizowanymi przez nas zagadnieniami dotyczącymi edukacji globalnej. Odnoszą się one do takich obszarów, jak: przeciwdziałanie uprzedzeniom i dyskryminacji, problematyka równości, tolerancji oraz dialogu międzykulturowego.
Archipeląg Pogranicza	http://www.pogranicze.sejny.pl/	
Autonomia	http://www.autonomia.org.pl/	
Bez Uprzedzeń	http://www.bezuprzedzen.org	
Dni Równości i Tolerancji	http://www.dnirownosci.pl/index.php	
European Comission	http://ec.europa.eu/justice/discrimination/index_pl.htm	
Forum Dialogu między Narodami	http://www.dialog.org.pl/	
Instytut Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego	http://tolerance.research.uj.edu.pl/	
Multikulti	http://multikulti.org.pl/	
Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego	http://www.ptpa.org.pl/	
Tolerancja	http://www.tolerancja.pl/	
PRO HUMANUM	http://prohumanum.org/	

Literatura:

Białopiotrowicz-Buczko E., Baryła W. Stereotypy i uprzedzenia w środowisku wojskowo-cywilnym Marynarki Wojennej RP. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej*, 2/2013. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://publikacjeonline.wnhis.iq.pl/numery/X/EB.pdf>

Ćwiczenia z podręcznika *Antydyskryminacja na co dzień*. Red. I. Czerniejewska. Stowarzyszenie „Jeden Świat”. Poznań 2011.

Czym jest pomoc społeczna. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.wierzchoslawice.pl/redwag/content/view/97/60/>

Edukacja międzykulturowa. Poradnik dla nauczyciela. Red. A. Klimowicz. CODN. Warszawa 2004.

Grant N. *Ilustrowana historia konfliktów XX wieku*. Elipsa 2. Warszawa 1994.

³⁶ Za: M. Wójcik. *Efektywność specyficznych i niespecyficznych sposobów zmiany negatywnych stereotypów etnicznych*. Rozprawa doktorska. Uniwersytet Śląski. Katowice 2008. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.sbc.org.pl/Content/12743/doktorat2935.pdf>

³⁷ Więcej: B. Weigl. *Stereotypy i uprzedzenia etniczne...*, dz. cyt.

- Grzegorzewska M. *Pedagogika specjalna. Skrypt wykładów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*. Państwowy Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Warszawa 1959.
- Hundsdorff-Dymecka E., Janicka A. *Uczeń zagrożony niedostosowaniem społecznym. Z doświadczeń zespołu orzekającego Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 17 w Warszawie*. On line. Dostęp 5 listopada 2013. http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=157:narada-robocza-dyrektorow-mos-i-ppp&Itemid=1165
- Języki Świata. *Materiały dydaktyczne do zajęć międzykulturowych*. Red. I. Morzoł, K. Górak-Sosnowska. Stowarzyszenie ARABIA.pl, Polski Komitet ds. UNESCO. Warszawa 2008.
- Józko M. *Stereotypy narodowe Polaków i Ukraińców*. Lokalne Badania Społeczne. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.lokalnebadania.com/wp-content/uploads/2009/07/stereotypy-narodowe-polakow-i-ukraincow.pdf>
- Kierunek Południe. Gdzie szukać źródeł. IGO. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://igo.org.pl/download/kierunek-poludnie.pdf>
- Konopnicki J. *Niedostosowanie społeczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1971.
- Lipkowski O. *Pedagogika specjalna*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1977.
- Materiał dla prowadzącego: *Debunking myths about the "third world"*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.gapminder.org/videos/hans-rosling-ted-2006-debunking-myths-about-the-third-world/>
- Mickiewicz P. Zagrożenia, konflikty i mnogie oblicza globalizacji. W: *Wkraczając w XXI wiek – między globalizacją a zróżnicowaniem*. Red. E. Stadtmüller. Arboretum. Wrocław 2003, s. 13–28.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przewodnik*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 5 listopada 2013. <http://www.zespolowna.info/media/2010/01/MEN2.pdf>
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010.
- Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1998.
- Open Spaces for Dialogue and Enquiry (OSDE Methodology). On line. Dostęp 5 listopada 2013. www.osdemethodology.org.uk
- Płachta J. *Metody pracy z dziećmi niedostosowanymi społecznie*. 2005. On line. Dostęp 5 listopada 2013. www.eduforum.pl/modules/Publikacje/files/%5B050516%5D_Joanna_P_achta_-_Metody_pracy_z_dzie_mi_ni.doc
- Poradnik *Jak mówić o większości świata. Jak rzetelnie informować o krajach globalnego Południa*. 2008. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://igo.org.pl/download/jak-mowic-o-wiekszosci-swiata_poradnik-igo.pdf
- Ratkowska-Widlarz L. *Stereotypy w życiu społecznym* (prezentacja). Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP w Warszawie. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://spolecznieodpowiedzialni.pl/files/file/mblj-s59pk1cjap741mih5o6ztn8aip.pdf>
- Rivers A.T. *Kulturowy Savoir-vivre. Przewodnik dla osób o dobrych intencjach*. Stowarzyszenie Kobiet Konsola. 2006. On line. Dostęp 5 listopada 2013. http://www.bezuprzedzen.org/doc/kulturowy_savoirvivre.pdf
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Dz. U. 2010 Nr 228, poz. 1490, § 1. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://bip.men.gov.pl/images/stories/TOMEK/1490.pdf>
- Stereotyp etniczny. On line. Dostęp 7 listopada 2013. http://pl.wikipedia.org/wiki/Stereotyp_etniczny
- Strelau J., Doliński D. *Psychologia, Podręcznik Akademicki*. T. 2. GWP. Warszawa 2008.
- Świat na wyciągnięcie ręki. Scenariusze zajęć z zakresu edukacji globalnej na godziny wychowawcze*. Red. J. Witkowski. Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa 2011, s. 24–31.

- Taraszkiewicz M. *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*. CODN. Warszawa 1996.
- Trudności i zaburzenia w społecznym funkcjonowaniu człowieka. Psychologia. Badania i Aplikacje*. T. 3. Red. J.M. Stanik. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice 2000.
- U jak Uganda. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://ugandyjskialfabet.blogspot.com/2013/08/u-jak-uganda-31-lipca-wyladowaem-na.html>
- Urban B. Pedagogika osób niedostosowanych społecznie. W: *Pedagogika specjalna*. Red. W. Dykcik. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2001.
- Wójcik M. *Efektywność specyficznych i niespecyficznych sposobów zmiany negatywnych stereotypów etnicznych* (rozprawa doktorska). Uniwersytet Śląski. Katowice 2008. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.sbc.org.pl/Content/12743/doktorat2935.pdf>
- Wybierz różnorodność. Promowanie postaw antydyskryminacyjnych w organizacji, szkole i miejscu pracy*. Red. A. Kamińska. Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”. Mikuszewo 2007. On line. Dostęp 5 listopada. <http://schoolgender.do.am/akcyi/akciay1.pdf>
- Zakrzewska A. Kilka słów o stereotypach. W: *Życie Kolorado*, styczeń 2010. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.zycie-kolorado.com/sty27.pdf>

Prowadzące Aleksandra Cyran i Maja Rachwał wraz z uczestnikami i uczestniczkami inicjatywy edukacyjnej Płyną statki z bananami, czyli food miles podczas wykonywania pracy plastycznej Przestrzenne jabłko, Poznań 22 listopada 2013. Fot. Elżbieta Moszyk

Aleksandra Iwona Cyran, Maja Rachwał

Świadomy uczeń świadomym konsumentem¹

Grupa docelowa: dziecko niesłyszące lub słabosłyszące w klasie integracyjnej

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: edukacja wczesnoszkolna (klasy I–III)

Podstawa programowa: wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej realizowane na I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna).

Uczeń/uczennica kończący klasę I:

- **zna zagrożenia dla środowiska przyrodniczego ze strony człowieka: (...) zatrucie powietrza i wód (...)**² (edukacja przyrodnicza)³,
- *wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych (...)*⁴ (etyka)

Wybrane treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej

Uczeń/uczennica kończący klasę III:

- *podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku; wie, jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek (...)*⁵ (edukacja przyrodnicza),
- *zna wpływ przyrody nieożywionej na życie ludzi, zwierząt i roślin: (...) b) znaczenie powietrza i wody dla życia (...)*⁶ (edukacja przyrodnicza),
- *zna środowisko techniczne na tyle, że: (...) b) rozpoznaje rodzaje maszyn i urządzeń: transportowych (samochody, statki, samoloty) (...)*⁷ (zajęcia techniczne),
- *zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć, nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym*⁸ (etyka).

Temat zajęć: Płyną statki z bananami, czyli food miles

¹ Autorki składają podziękowania: Klaudii Cyran, która wykonała rysunki naklejek owoców oraz historyjkę obrazkową, Magdalenie Dobak, która użyczyła swojego głosu i umiejętności gry na gitarze do piosenki: *Płyną statki z bananami...* Słowa podziękowania należą się również Przemysławowi Rożkowi, który służył pomocą m.in. w realizacji pracy plastycznej: *Przestrzenne jabłko* i wsparciem w realizacji przedstawionego materiału. Dziękujemy również Centrum Języka Migowego CODA, które wykonało filmy znaków ideograficznych języka migowego.

² Ministerstwo Edukacji Narodowej. Podstawa programowa edukacji wczesnoszkolnej. W: *Podstawa programowa z komentarzami. T. 1. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://www.scholaris.pl/zasob/65995>, s. 43.

³ Wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej, które będą realizowane podczas proponowanych zajęć, wyróżniono przez pogrubienie.

⁴ Ministerstwo Edukacji Narodowej. dz. cyt. <http://www.scholaris.pl/zasob/65995>, s. 46.

⁵ Tamże, s. 50.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 52.

⁸ Tamże, s. 54.

Uzasadnienie tematu zajęć:

Edukacja globalna skłania do refleksji nad wieloma trudnymi kwestiami i nagłymi problemami współczesnego świata, jak chociażby głód na świecie, konflikty, wojny, niski standard opieki medycznej w niektórych krajach Globalnego Południa. Dużą trudność stanowi przekazywanie tych treści i wyzwalanie refleksji nad tego typu problemami u dzieci w młodszym wieku szkolnym, a zwłaszcza uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, którzy wymagają szczególnego wsparcia ze strony nauczyciela oraz zastosowania odpowiednich do rodzaju doświadczanych trudności metod.

Stwierdziłyśmy, że trudne zagadnienia z zakresu edukacji globalnej należy przybliżyć uczniom z perspektywy ich bezpośrednich doświadczeń, stąd też pojawił się pomysł wykorzystania w tym celu owoców. Każdy owoc ma swoją historię pochodzenia i aktualne miejsca uprawy. Dziś już nikogo nie dziwią eksponowane na sklepowych półkach owoce „egzotyczne”, pochodzące z najodleglejszych zakątków świata. „Okazy” te przebywają wiele tysięcy kilometrów, aby trafić do konsumentów w Polsce. Postanowiłyśmy przybliżyć uczniom zagadnienie *food miles* (żywnościokilometry⁹) oraz konsekwencje, jakie ten proceder ze sobą niesie.

Opis sytuacji problemowej:

Podjętym przez nas obszarem problemowym są kwestie będące przedmiotem zainteresowania edukacji ekologicznej. Problemy dotyczące środowiska naszej planety mają ogromny wpływ na nasze życie codzienne – zmiana klimatu czy zanieczyszczenia. Jedną z przyczyn problemów ekologicznych, z której dzieci zazwyczaj nie zdają sobie sprawy, jest pokonywanie bardzo dużych odległości przez produkty żywnościowe, m.in. wspomniane podczas zajęć owoce, w związku z ich transportem do sklepów z krajów Globalnego Południa. Co nie pozostaje bez konsekwencji dla stanu środowiska naturalnego. Motywacją do podjęcia tego tematu przez uczniów w młodszym wieku szkolnym jest próba zainicjowania wśród nich postawy świadomego konsumenta, który jest w stanie dokonywać racjonalnych wyborów w czasie zakupów, wzbudzenie w nich refleksji dotyczących wpływu wyborów konsumenckich na relacje globalnej Północy i globalnego Południa. Uczeń/uczennica ma tym samym świadomość, skąd i jaką drogą muszą przebyć produkty spożywcze, aby znaleźć się na sklepowych półkach w Polsce. Ponadto zajęcia mają zachęcić uczniów do zakupu produktów lokalnych.

Charakterystyka specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Podjmując działania edukacyjne skierowane do uczniów niesłyszących i słabosłyszących należy mieć na uwadze specyfikę funkcjonowania tej grupy osób oraz konsekwencje ubytku słuchu, które przyczyniają się do występowania różnorodnych trudności. Konsekwencje te uwarunkowane są wieloczynnikowo i należy wśród nich wymienić m.in.: wiek, w jakim nastąpiło uszkodzenie słuchu; rodzaj i stopień utraty słuchu; korzystanie z protez słuchowych (aparaty słuchowe, implanty); umiejętność korzystania z resztek słuchowych (jakie bodźce dźwiękowe jest w stanie odebrać i zidentyfikować osoba z wadą słuchu bez korzystania z pomocy technicznych i za ich pomocą); środowisko rodzinne ucznia (czy pochodzi z rodziny osób słyszących, czy też ma niesłyszących rodziców), a ponadto indywidualne cechy jednostkowe (poziom inteligencji, cechy osobowościowe)¹⁰.

⁹ M. Huma. *Food Miles*. Polska Zielona Sieć. On line. Dostęp 10 października 2013. http://www.ekonsument.pl/a439_food_miles.html

¹⁰ B. Szczepankowski. *Niesłyszący-Głusi-Głuchoniemi: wyrównywanie szans*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna. Warszawa 1999, s. 77–78.

Wysuwającą się na pierwszy plan konsekwencją uszkodzenia słuchu u dziecka są trudności w nabywaniu i doskonaleniu systemu językowego. Uczniowie z uszkodzeniem słuchu stanowią pod tym względem grupę bardzo zróżnicowaną, a tym samym różne są ich możliwości nabywania wiedzy i umiejętności w procesie kształcenia¹¹. Uszkodzenie zmysłu słuchu zaburza biologiczną podstawę rozwoju dziecka, natomiast opóźnienia w rozwoju języka lub jego brak ogranicza dostarczanie bodźców rozwojowych. Grażyna Dryżałowska podkreśla, iż nawet najintensywniejsze oddziaływania terapeutyczne i rehabilitacyjne nie są w stanie wyrównać tych opóźnień, co jedynie zmniejsza ich stopień – siedmiolatek niesłyszący lub słabosłyszący odznacza się mniejszym lub większym stopniem niedokszałcenia językowego. Należy podkreślić, że kompetencje językowe w znaczącym stopniu decydują o rozwoju psychospołecznym dziecka z wadą słuchu, warunkują możliwości poznawcze oraz poziom przygotowania do efektywnego uczenia się¹². Do trudności wynikających z niskiego poziomu kompetencji językowych u uczniów niesłyszących i słabosłyszących należą: trudności w przyswajaniu pojęć, umiejętności tworzenia definicji i systemu pojęć; trudności w językowej organizacji tekstu (formułowanie opinii, argumentów, sądów, oceny); trudności w interpretacji przenośni, wyjaśnianiu znaczenia przysłów i związków frazeologicznych; trudności w formułowaniu wypowiedzi (błędy składniowe i stylistyczne, ubogi zasób słownictwa); trudności w dokonywaniu selekcji informacji oraz trwałym zapamiętywaniu treści; uczenie się na pamięć bez zrozumienia. Ponadto ograniczone możliwości odbierania informacji drogą słuchową przez dłuższy czas¹³. Analizując specyfikę funkcjonowania pamięci dziecka z uszkodzonym słuchem, należy zauważyć, że dzieci te mają problem z odwoływaniem się do posiadanych już wiadomości podczas rozwiązywania nowych problemów i zadań¹⁴.

Z powodu niewystarczającej ilości informacji zgromadzonych w bezpośrednim uczestnictwie w poszczególnych aktach komunikacyjnych uczeń niesłyszący lub słabosłyszący może mieć trudności z dokonywaniem operacji myślowych polegających na dostrzeganiu i analizowaniu łańcucha powiązań przyczynowo-skutkowych i czasowo-przestrzennych. W związku z tym zadaniem nauczyciela jest inicjowanie jak największej liczby powtarzających się sytuacji, które uzmysłwią uczniowi z wadą słuchu zależność między przyczyną i skutkiem oraz poddanie tych sytuacji analizie z wykorzystaniem dostępnych dziecku środków językowych, takich jak: *dlatego, potem, ponieważ, wówczas*. Trudności językowe często stanowią podłoże niepowodzeń w ustalaniu i odkrywaniu zasad obowiązujących wśród rówieśników, wyrażaniu potrzeb oraz wyjaśnianiu pobudek podejmowanych decyzji. Trudno wymagać od ucznia z wadą słuchu gotowości do ustalania zasad współdziałania oraz nabywania umiejętności posługiwania się językiem w funkcji pragmatycznej¹⁵.

Nie bez znaczenia dla efektów procesu dydaktycznego u uczniów niesłyszących i słabosłyszących pozostaje sposób przekazywania informacji. Powinien on być zgodny z indywidualnymi

¹¹ A. Dłużniewska. Model pracy z uczniem niesłyszącym lub słabosłyszącym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: materiały dla nauczycieli*. Red. E. Wojdyła i in. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010, s. 91.

¹² G. Dryżałowska. *Rozwój językowy dziecka z uszkodzonym słuchem a integracja edukacyjna. Model kształcenia integracyjnego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2007, s. 56.

¹³ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, styczeń 2011. On line. Dostęp 10 października 2013. http://www.oke.krakow.pl/inf/filedata/files/MEN_specyficzne_trudnosci.pdf

¹⁴ I. Kaiser-Grodecka. Charakterystyka wybranych procesów poznawczych u dzieci głuchych. W: *Psychologia dziecka głuchego*. Red. Tadeusz Gałkowski i in. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1988, s. 140.

¹⁵ A. Dłużniewska. dz. cyt., s. 97.

preferencjami ucznia. Także pozycja społeczna dziecka w klasie oraz jego kontakty rówieśnicze mają istotny wpływ na przebieg procesu edukacyjnego. Stworzona przez wychowawcę atmosfera akceptacji dla ucznia z uszkodzonym słuchem przyczynia się do budowania pozytywnych relacji rówieśniczych oraz relacji z nauczycielami, co pomaga niesłyszącemu uczniowi budować poczucie własnej wartości¹⁶.

Niewątpliwie na rozwój emocjonalny i społeczny dziecka niesłyszącego i słabosłyszącego wpływa rodzaj placówki edukacyjnej, do której uczęszcza dziecko. Dzieci z wadą słuchu mogą uczęszczać do: szkół ogólnodostępnych, szkół integracyjnych, szkół z oddziałami integracyjnymi, szkół specjalnych, ośrodków szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych¹⁷. Obecnie szczególnie mocno zaznacza się tendencja do kształcenia dzieci w placówkach integracyjnych oraz szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi, co wynika ze starań rodziców dzieci z uszkodzonym słuchem¹⁸. Rodzice chcą, aby ich dzieci miały takie same prawa i możliwości jak ich słyszący rówieśnicy. Kształcenie integracyjne zakłada dostosowanie form i metod pracy do indywidualnych potrzeb ucznia z niepełnosprawnością. Celem szeroko rozumianej integracji jest umożliwienie niepełnosprawnym uczniom prowadzenie normalnego życia, możliwie w tych samych warunkach i w oparciu o te same prawa, co ich pełnosprawnym rówieśnikom. Integracja pozwala człowiekowi z niepełnosprawnością być sobą wśród innych, co jest możliwe jedynie wówczas, gdy proces integracji ma swój początek we wczesnych latach życia – czyli gdy grupy osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych będą „uczyły się żyć razem”, a nie w izolacji od siebie¹⁹.

Praca z uczniem niesłyszącym i słabosłyszącym niewątpliwie stanowi duże wyzwanie dla nauczycielek i nauczycieli. Cenną pozycją literaturową z zakresu zasad i metod nauczania i wychowania uczniów z wadą słuchu stanowi publikacja Anieli Korzon i Katarzyny Pluteckiej pt. *Kształcenie zintegrowane uczniów niesłyszących w teorii i praktyce edukacyjnej*²⁰, która ukazuje praktyczne rozwiązania organizacji pracy w klasie, do której uczęszcza dziecko niesłyszące.

Czas trwania zajęć: 4 godziny dydaktyczne (zajęcia w bloku 180 minut)

Cele zajęć

Cel ogólny:

Uczeń/uczennica rozumie, że jego/jej codzienne wybory mają wpływ na stan środowiska, potrafi wskazać wybrane skutki tych wyborów.

Cele szczegółowe:

Uczeń/uczennica:

1. Potrafi wskazać i nazwać kontynenty na mapie świata.
2. Wie, skąd pochodzą banany i jabłka i gdzie obecnie zakłada się plantacje tych owoców.

¹⁶ A. Jakoniuk-Diallo. Wada słuchu. W: *O co pytają rodzice dzieci z niepełnosprawnością?*. Red. A. Jakoniuk-Diallo, H. Kubiak. Wydawnictwo „Difin”. Warszawa 2010, s. 105–106.

¹⁷ A. Jegier, M. Kosowska. Edukacja dziecka z wadą słuchu. W: *Relacje dzieci z wadą słuchu w szkole*. Red. A. Jegier, M. Kosowska. Wydawnictwo „Difin”. Warszawa 2011, s. 66–67.

¹⁸ Tamże. s. 67.

¹⁹ D. Al-Khamisy. Gotowość nauczycieli do pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: *Integracja społeczna. Praktyczne próby wdrażania*. Red. D. Al-Khamisy. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002, s. 10–11.

²⁰ A. Korzon, K. Plutecka, *Kształcenie zintegrowane uczniów niesłyszących w teorii i praktyce edukacyjnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”. Kraków 2010.

3. Rozumie pojęcia: *food miles*, atmosfera ziemiska, globalne ocieplenie, emisja gazów, plantacja, transport.
4. Zna znaki migowe: *jabłko, banan*.
5. Umie zaśpiewać piosenkę: *Płyną statki z bananami* oraz wykonać do niej układ ruchowy.
6. Umie zauważyć związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy odległością transportu a skalą zanieczyszczeń środowiska (im dłuższa podróż, tym większe zanieczyszczenia).
7. Wie, jakie są negatywne konsekwencje transportu towarów na duże odległości, m.in. skutki dla zdrowia człowieka.

Metody i formy pracy:

- metody asymilacji wiedzy: wyjaśnienie, opowiadanie, pokaz, pogadanka, praca z tekstem
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: burza mózgów, klasyczna problemowa, zabawa inscenizacyjna
- metody praktyczne: ćwiczebne, realizacji zadań wytwórczych
- metody waloryzacyjne: ekspresyjne, impresyjne

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna

Ze względu na specyfikę funkcjonowania uczniów niesłyszących i słabosłyszących w scenariuszu zajęć przeważają wizualne środki przekazu (pokaz, prezentacja multimedialna, praca z mapą). Scenariusz powstał w oparciu o Konstruktivistyczny Model Nauczania, który opierając się na wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej, zakłada, że wiedza nie jest „gotowym produktem” danym człowiekowi, lecz w toku działania i wykonywanych operacji. „Konstruktivistyczny sposób nauczania całkowicie zmienia wzajemne relacje ucznia i nauczyciela. W centrum procesu znajduje się uczeń, który aktywnie tworzy swoją wiedzę”²¹.

Zgodnie z konstruktivistyczną teorią uczenia się można określić przebieg uczenia się, który odzwierciedlają ściśle określone fazy: aktywny start, diagnozę, restrukturyzację wiedzy, aplikację wiedzy, ewaluację.

- I. Aktywny start – polega na wprowadzeniu ucznia w zagadnienie lekcji i wywołaniu u niego zainteresowania i zaciekawienia, a w efekcie motywacji wewnętrznej do uczenia się.
- II. Diagnoza – ma na celu rozpoznanie wiedzy „wyjściowej” ucznia i jego doświadczeń związanych z tematem. Jest to diagnoza sfery aktualnego rozwoju dziecka, którą opisał Lew Wygotski, oraz funkcji dopiero dojrzewających²².
- III. Restrukturyzacja wiedzy – polega na włączeniu nowych informacji do uprzedniej wiedzy ucznia i tworzenie nowej jej struktury. Modyfikacja dotychczasowej wiedzy dokonuje się poprzez zaangażowanie ucznia w działania badawcze, jak: obserwacja zjawisk, dokonywanie pomiarów, poszukiwanie informacji w różnych źródłach.
- IV. Aplikacja wiedzy – jest to zastosowanie nowej wiedzy i umiejętności w różnych sytuacjach i kontekstach. Wiedza ta i umiejętności powinny być zdobywane i stosowane w naturalnym kontekście, bliskim rzeczywistości ucznia.
- V. Ewaluacja – polega na dostrzeżeniu przez ucznia zmiany w jego dotychczasowej wiedzy.

²¹ R. Michalak. *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2004, s. 26.

²² A. Twardowski. *Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnościami w środowisku rodzinnym*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2012, s. 23–27.

Narzędzia niezbędne do realizacji zajęć:

Walizka (kufer) oklejona zdjęciami, naklejkami, biletami; mapa polityczna świata; komputer z głośnikami podłączony do Internetu i projektora multimedialnego; ekran ścienny; mapa konturowa świata dla każdego zespołu (4–5-osobowego); utwór muzyczny Jan Acendra y Su Son Latino – 06 – *Dueña De Mi Vida* (Załącznik 1); naklejki bananów i jabłek (Załącznik 2), karteczki z konturami kontynentów (liczba zgodna z liczebnością klasy) (Załącznik 3); prezentacja multimedialna: *Płyną statki z bananami, czyli food miles* (Załącznik 4); filmy znaków ideograficznych: *banan, jabłko* (Załącznik 5a i 5b); wycięte strony z gazetek reklamowych sklepów sieciowych; miara centymetrowa; stoper; kalkulator emisji CO₂ (www.foodmiles.com); materiał tekstowy dla ucznia niesłyszącego i słabosłyszącego (Załącznik 6); objaśnienie do układu ruchowego *Płyną statki z bananami* (Załącznik 7), popularna melodia *Płyną statki z bananami* (Załącznik 8a lub 8b), słowa piosenki *Płyną statki z bananami* z objaśnieniem pojęć dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących (Załącznik 9), koszyk wiklinowy, kiść bananów, jabłka z oznaczonym miejscem pochodzenia; kartki kolorowego papieru (czerwone, białe, zielone, brązowe), klej, nożyczki, sznurek/żyłka, *Przestrzenne jabłko* – instrukcja dla nauczyciela (Załącznik 10); karty pracy: *Wspomnienia ze sklepowej półki* (Załącznik 11), pocięte historyjki obrazkowe: *Podróż banana* (Załącznik 12), klej, ołówek, długopis; owoce: ananasy, banany, jabłka, pomarańcze; deski do krojenia; ceraty; noże; dostęp do umywalki; przyniesione wcześniej przez uczennice i uczniów miseczki i tyżeczki; ręczniczki papierowe; kosz na śmieci.

Opis przebiegu zajęć:

Prezentowany scenariusz to propozycja z odbytego drugiego dnia realizacji inicjatywy z zakresu edukacji globalnej w Tygodniu Edukacji Globalnej 2013 w oparciu o pochodzenie i monokultury owoców. Pierwsze spotkanie miało na celu kształtowanie u uczniów postawy tolerancji wobec różnorodności i „inności”, poznanie miejsc pochodzenia owoców, takich jak ananas (Brazylia) i pomarańcze (Chiny), oraz przybliżenie elementów kultury tych państw. Wszystkie proponowane aktywności osadzone zostały w Konstruktivistycznym Modelu Nauczania.

Tabela 1. Przebieg zajęć z podziałem na etapy zgodnie z założeniami Konstruktivistycznego Modelu Nauczania

Etap	I. AKTYWNY START
Zadanie ogólne: Stworzenie odpowiednich warunków do przeprowadzenia zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Wzbudzenie ciekawości poznawczej uczniów i uczennic. 2. Wyjaśnienie celu i przebiegu zajęć. Czas trwania: < 5 minut
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: impresyjna
Instrukcja	Edukator/ka zawiesza w centralnej części klasy mapę polityczną świata oraz ustawia walizkę w widocznym miejscu.
Materiał dydaktyczny	walizka (kufer) oklejona zdjęciami, naklejkami, biletami; mapa polityczna świata, komputer z głośnikami; utwór muzyczny Jan Acendra y Su Son Latino – 06 – <i>Dueña De Mi Vida</i> (Załącznik 1).
Uwagi	Można włączyć w tle muzykę charakterystyczną dla krajów południowoamerykańskich (Załącznik 1).
Etap	II. DIAGNOZA
Zadanie ogólne: Sprawdzenie wiedzy wyjściowej uczniów i uczennic na w zakresie występowania owoców: jabłek i bananów	Zadania szczegółowe: 3. Dokonanie podziału klasy na zespoły. 4. Rozdanie materiałów dydaktycznych. 5. Instrukcja do zadania. Czas trwania: 15 minut
Forma/metoda	Forma grupowa; metoda: pokaz, pogadanka heurystyczna, burza mózgów

Instrukcja	Edukator/ka dokonuje podziału klasy na zespoły (4-5-osobowe). Każdy zespół otrzymuje mapę konturową świata (kontynenty) oraz naklejki (jabłko i banan). Zadaniem zespołu jest ustalenie oraz zlokalizowanie na mapie miejsc występowania jabłek i bananów – przyklejenie naklejki przy kontynencie, na którym według dzieci rosną te owoce.
Materiał dydaktyczny	mapa konturowa świata dla każdego zespołu (4–5-osobowego), naklejki bananów i jabłek (Zał. 2), karteczki z konturami kontynentów (liczba zgodna z liczebnością klasy) (Zał. 3)
Uwagi	Edukator/ka może dokonać podziału klasy na zespoły poprzez rozdanie uczniom i uczniom karteczek z konturem danego kontynentu. Osoby, które otrzymają kartki z tym samym obrazkiem, tworzą jeden zespół.
Etap	III. RESTRUKTURYZACJA WIEDZY
Zadanie ogólne I: Uzupełnienie wiadomości na temat występowania i miejsca pochodzenia jabłek i bananów	Zadania szczegółowe: 1. Zaprezentowanie mapy konturowej świata z oznaczonymi miejscami pochodzenia i występowania jabłek i bananów. 2. Nazwanie kontynentów, na których te owoce występują. 3. Zaprezentowanie mapy politycznej świata z oznaczonymi miejscami pochodzenia i występowania jabłek i bananów. 4. Podanie nazw państw, z których pochodzą banany i jabłka oraz wskazanie krajów uprawy tych owoców. Czas trwania: 10 minut
Forma/metoda	Forma: grupowa; metoda: klasyczna metoda problemowa
Instrukcja	Edukator/ka wyświetla przygotowaną prezentację – najpierw wyświetla mapę konturową świata z zaznaczonymi miejscami pochodzenia oraz występowania jabłek i bananów, a następnie prezentuje te miejsca na mapie politycznej. Objaśnia różnicę między miejscem pochodzenia owocu, a jego obecnym występowaniem (np. monokultury bananów). W tym czasie uczennice i uczniowie w zespołach konfrontują swoje oznaczenia na mapie konturowej z tymi, jakie widzą na prezentacji. Chętne uczennice i uczniowie podchodzą do mapy politycznej świata i wskazują te miejsca.
Materiał dydaktyczny	laptop/komputer stacjonarny, projektor, ekran ścienny, prezentacja multimedialna: <i>Płyną statki z bananami, czyli food miles</i> (Zał. 4), mapa polityczna świata
Uwagi	Miejsca pochodzenia i występowania jabłek i bananów powinny być oznaczone takimi samymi obrazkami owoców, jakie uczennice i uczniowie otrzymali do naklejenia na mapę.
Zadanie ogólne II: Nauka migowych znaków ideograficznych owoców: jabłko i banan	Zadania szczegółowe: 5. Wyświetlenie materiału filmowego: pokaz znaków języka migowego: <i>jabłko, banan</i> . 6. Zademonstrowanie przez edukatora/-rkę znaków ideograficznych. 7. Parokrotne powtarzanie poznanych migowych znaków ideograficznych przez dzieci. Czas trwania: 5 minut
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: pokaz, ćwiczebna
Instrukcja	Edukator/ka prezentuje uczniom i uczniom znaki języka migowego (film): <i>jabłko</i> oraz <i>banan</i> . Następnie wraz z nimi powtarza te znaki ideograficzne.
Materiał dydaktyczny	laptop/komputer stacjonarny, projektor, ekran ścienny, filmy znaków ideograficznych: <i>banan, jabłko</i> (Zał. 5a i 5b)
Uwagi	Edukator/ka zwraca uwagę na poprawność wykonania znaków.
Zadanie ogólne III: Zdobycie wiedzy na temat źródeł pochodzenia bananów w Polsce	Zadania szczegółowe: 1. Rozdanie uczniom i uczniom gazetek reklamowych różnych sklepów sieciowych, w których wskazano miejsce pochodzenia bananów trafiających na półki sklepowe w Polsce. 2. Analiza otrzymanych materiałów. 3. Podsumowanie zabranych informacji. Czas trwania: 5 minut
Forma/metoda	Forma: grupowa; metoda: praca z tekstem [tutaj: gazetkami reklamowymi, pogadanka podsumowująca]
Instrukcja	Edukator/ka dzieli uczestników/-niczki na grupy i rozdaje im gazetki reklamowe różnych sklepów sieciowych, w których wskazano miejsce pochodzenia bananów trafiających na półki sklepowe w Polsce. Uczennice i uczniowie dokonują przeglądu gazetek. Następnie wymieniają się informacjami, jakie wyczytali w gazetkach na temat pochodzenia bananów, które kupują w sklepach.
Materiał dydaktyczny	wycięte strony z gazetek reklamowych sklepów sieciowych
Uwagi	Edukator/ka powinien/-na zadbać o usunięcie logo sklepu, z którego pochodzi strona gazetki.

Zadanie ogólne IV: Zdobycie wiedzy na temat <i>food miles</i> oraz konsekwencji, jakie niesie za sobą transport towarów na znaczne odległości	Zadania szczegółowe: 1. Wprowadzenie w problematykę <i>food miles</i> (materiał filmowy). 2. Omówienie obejrzanego materiału filmowego. 3. Dyskusja na temat konsekwencji przewozu bananów na znaczne odległości. 4. Wyjaśnienie uczennicom i uczniom wpływu transportu bananów na stan środowiska naturalnego: zanieczyszczenie powietrza i zwiększanie efektu cieplarnianego. 5. Poinformowanie uczennic i uczniów o negatywnych skutkach stosowania środków ochrony roślin. 6. Ukazanie uczennicom i uczniom związku przyczynowo-skutkowego między odległością, jaką pokonują produkty żywnościowe, a ilością emitowanych gazów. Czas trwania: 30 minut
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: pokaz, wyjaśnienie, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca
Instrukcja	<p>Edukator/-ka wyświetla uczennicom i uczniom film na temat drogi bananów z plantacji do sklepu (proponycja filmu w materiałach dydaktycznych). Następnie prosi ich o chronologiczne wymienienie etapów „podróży” tych owoców na sklepową półkę i wyjaśnia pojęcie <i>food miles</i>.</p> <p>W dalszej części zadaje dzieciom pytania dotyczące konsekwencji przewozu bananów na znaczne odległości, np.: <i>jakie środki transportu wykorzystujemy do przewozu bananów?, jaki negatywny wpływ dla środowiska może mieć transport towarów na duże odległości?</i> oraz wyjaśnia, jak taki transport przyczynia się do zanieczyszczenia powietrza i zwiększania efektu cieplarnianego. Edukator/ka pokazuje uczennicom i uczniom kalkulator emisji CO₂ i razem z nimi sprawdza, ile dwutlenku węgla wydziela się podczas transportu bananów do Polski. Ponadto informuje ich o negatywnych skutkach stosowania środków ochrony roślin.</p> <p>Edukator/ka wychodzi z uczennicami i uczniami na korytarz szkolny. Tam wyznacza miarę centymetrową odległość 10 m, po czym prosi uczniów o przejście tego odcinka. Mierzy czas wykonania tego zadania. Po powrocie do sali edukator/ka pokazuje dzieciom przeliczenia: 10 m – pokonujemy w ... sekund; 10 066 km (food miles bananów z Kostaryki¹) to... godzin/dni/miesiące. Mają im one wymyślić, jaką długą drogę muszą przebyć towary, zanim znajdą się na sklepowych półkach.</p>
Materiał dydaktyczny	laptop/komputer stacjonarny z dostępem do Internetu, projektor, ekran ścienny, prezentacja multimedialna: <i>Płyną statki z bananami, czyli food miles</i> (Załącznik 4), miara centymetrowa, stoper, kalkulator emisji CO ₂ (www.foodmiles.com), materiał tekstowy dla ucznia niesłyszącego i słabosłyszącego (Załącznik 6)
Uwagi	Edukator/ka przygotowuje dla uczennicy/ucznia niesłyszącego i słabosłyszącego materiał tekstowy, który zawiera najważniejsze treści z filmu na temat bananów. Dostosowujemy stopień trudności zadawanych pytań i przekazywanych treści do możliwości poznawczych uczennic i uczniów. Korzystając z prezentacji (Załącznik 4), slajd 10 należy wyjaśnić terminy <i>atmosfera ziemiska, globalne ocieplenie</i> (mogą być one dla dzieci niezrozumiałe). Zrozumienie tych pojęć można wspomóc poprzez ćwiczenia językowe z ich użyciem, podawanie przykładów, zastosowanie w zdaniach.
Zadanie ogólne V: Poznanie piosenki z układem ruchowym (z wykorzystaniem znaków języka migowego) <i>Płyną statki z bananami</i>.	Zadania szczegółowe: 1. Zapoznanie uczennic i uczniów z tekstem piosenki. 2. Wysłuchanie materiału dźwiękowego (linia melodyczna ze śpiewem). 3. Klaskanie w rytm piosenki. 4. Pokaz znaków języka migowego wykorzystanych w piosence. 5. Wspólny śpiew z pokazywaniem znaków. Czas trwania: 20 minut ²
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: zabawa inscenizacyjna, ekspresyjna
Instrukcja	Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	objaśnienie do układu ruchowego <i>Płyną statki z bananami</i> (Załącznik 7), popularna melodia <i>Płyną statki z bananami</i> (Załącznik 8a lub 8b), słowa piosenki <i>Płyną statki z bananami</i> z objaśnieniem pojęć dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących (Załącznik 9), koszyk wiklinowy, kiść bananów
Uwagi	Przed rozpoczęciem nauki tekstu piosenki edukator/rka wręcza uczennicom i uczniom niesłyszącym i słabosłyszącym tekst piosenki z objaśnieniem niezrozumiałych pojęć. Kiedy uczennice i uczniowie opanują tekst i pokazywanie piosenki, można zwiększać tempo śpiewu.
Zadanie ogólne VI: Zdobycie wiedzy na temat znaczenia kupowania i spożywania produktów lokalnych	Zadania szczegółowe: Wyjaśnienie uczennicom i uczniom różnic w wartościach odżywczych produktów lokalnych w porównaniu z towarem importowanymi. Czas trwania: 5 minut
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: wyjaśnienie
Instrukcja	Edukator/ka wyjaśnia uczennicom i uczniom znaczenie kupowania produktów lokalnych: przedstawia wartości odżywcze produktów lokalnych w porównaniu z produktami importowanymi. Edukator/ka mówi o tym, że organizm ludzki przez wieki przyzwyczaił się do spożywania produktów, które rosną na danym terenie, stąd też najzdrowsza jest dieta złożona z produktów lokalnych, których nie trzeba przywozić z dalekich krajów.
Materiał dydaktyczny	laptop/komputer stacjonarny, projektor, ekran ścienny, prezentacja multimedialna (Załącznik 4), jabłka z oznaczonym miejscem pochodzenia. Korzystając z prezentacji (Załącznik 4), slajd 14 należy wyjaśnić słowa tytułowe slajdu <i>produkty i lokalny</i> .

Uwagi	Edukator/ka może pokazać uczniom i uczniom opakowanie jabłek, które będzie miało oznaczone miejsce pochodzenia: Polska.
Etap	IV. APLIKACJA WIEDZY
Zadanie ogólne I: Wykonanie pracy plastycznej – przestrzenne jabłko.	Zadania szczegółowe: 1. Instrukcja do zadania. 2. Rozdanie materiałów plastycznych. 3. Wykonanie pracy plastycznej przez dzieci. 4. Wspólne zawieszenie wykonanych jabłek. Czas trwania: 30 minut
Forma/metoda	Forma: indywidualna; metoda: metoda realizacji zadań wytwórczych
Instrukcja	1. Sześć czerwonych kartek A5 złożyć na pół. 2. Narysować połowę jabłka. 3. Wyciąć złożone kartki. 4. Skleić wycięte jabłka, tak aby nabrały formę przestrzenną. 5. Z białego papieru wyciąć komorę nasienną jabłka (6 sztuk). 6. Nakleić komory nasienne na każdą część jabłka. 7. Wyciąć pestki z brązowego papieru. 8. Przykleić pestki na komory nasienne jabłka. 9. Przeciągnąć przez środek cząstek sznurek/żyłkę, zrobić supełek na spodzie. 10. Wyciąć z brązowego papieru „ogonek” (2 sztuki). 11. Wyciąć z zielonego papieru listek. 12. Skleić w połowie 2 sztuki ogonka, po czym przymocować listek i skleić ogonek do końca. 13. Wkleić „ogonek” z listkiem w miejscu łączenia cząstek jabłka.
Materiał dydaktyczny	kartki kolorowego papieru (czerwone, białe, zielone, brązowe), klej, nożyczki, sznurek/żyłka, <i>Przestrzenne jabłko</i> – instrukcja dla nauczyciela (Zał. 10)
Uwagi	Edukator/ka może przygotować gotowe elementy pracy plastycznej, aby ułatwić dzieciom wykonanie pracy (jeśli jest taka potrzeba; należy dostosować poziom trudności do wieku i możliwości uczniów). W zależności od poziomu możliwości rozumienia instrukcji słownej wykonania przestrzennego jabłka, edukator/ka może rozdać uczniom i uczniom niesłyszącym i słabosłyszącym instrukcję wykonania pracy w formie zdjęcia. Po wykonaniu pracy można udekorować klasę, np. doczepić przestrzenne jabłka do firany w sali.
Zadanie ogólne II: Wykonanie kartki „Z pamiętnika Banana”	Zadania szczegółowe: 1. Rozdanie uczniom i uczniom kart pracy: <i>Wspomnienia ze sklepowej półki</i> . 2. Objaśnienie polecenia. 3. Rozdanie historyjek obrazkowych. 4. Wykonanie zadania przez dzieci. 5. Przeczytanie opisu losów Banana przez ochotniczki i ochotników. Czas trwania: 15 minut.
Forma/metoda	Forma: indywidualna; metoda ćwiczebna, ekspresyjna
Instrukcja	Edukator/ka rozdaje uczniom i uczniom przygotowane karty pracy <i>Wspomnienia ze sklepowej półki</i> oraz historyjkę obrazkową przedstawiającą podróż Banana na sklepową półkę. Ich zadaniem jest chronologiczne uporządkowanie ilustracji, przyklejenie ich na kartę pracy oraz stworzenie opisów w 1. os. l. poj. (dzieci piszą w imieniu Banana).
Materiał dydaktyczny	karty pracy: <i>Wspomnienia ze sklepowej półki</i> (Zał. 11), pocięte historyjki obrazkowe <i>Podróż banana</i> (Zał. 12), klej, ołówki, długopis
Uwagi	Chętnym uczniom i uczniom można zaproponować samodzielne stworzenie historyjki obrazkowej oraz opisanie jej. Po wykonaniu karty pracy chętne uczennice i uczniowie mogą przeczytać swoje opisy. Edukator/-ka może także przygotować gotowe opisy obrazków i prosić uczniów o dopasowanie ich (należy uwzględnić możliwości uczniów i uczennic, zwłaszcza uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych).
Etap	V. EWALUACJA
Zadanie ogólne: Wspólne ułożenie instrukcji przygotowania sałatki owocowej oraz jej przygotowanie	Zadania szczegółowe: 1. Ułożenie instrukcji przygotowania sałatki owocowej. 2. Przygotowanie wszystkich składników. 3. Przygotowanie sałatki. 4. Degustacja. 5. Podsumowanie inicjatywy edukacji globalnej. Czas trwania: 45 minut
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: metoda realizacji zadań wytwórczych, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca

Instrukcja	Edukator/ka prosi uczennice i uczniów o podanie etapów przygotowania sałatki owocowej z ananasa, banana, jabłka i pomarańczy. Potem dzieci – już podzielone za zespoły – otrzymują właśnie takie składniki sałatki (ananas, banan, jabłko, pomarańcze) i postępują z nimi według ułożonej instrukcji. W trakcie przygotowywania sałatki warto wykorzystać poznane znaki języka migowego – zamiast poprosić o podanie bananów, można powiedzieć „proszę, podaj mi...” i wykonać odpowiedni znak języka migowego, ponadto wspólna aktywność kulinarna stwarza możliwość sprawdzenia, ile dzieci zapamiętały z zajęć – edukator/ka może zapytać o pochodzenie tych owoców, o etapy podróży banana do sklepu itd. Po zrobieniu sałatki następuje degustacja oraz podsumowanie dwudniowej inicjatywy edukacyjnej (ukazanie zależności międzyludzkich i odpowiedzialności za losy świata).
Materiał dydaktyczny	owoce: ananasy, banany, jabłka, pomarańcze, deski do krojenia, ceraty, noże, dostęp do umywalki, przyniesione wcześniej przez uczennice i uczniów miseczki i łyżeczki, ręczniczki papierowe, kosz na śmieci
Uwagi	Edukator/ka powinien/-na zwrócić uwagę na warunki higieniczne w sali oraz zadbać o bezpieczeństwo podczas wykonywania sałatki owocowej; można poprosić inne osoby dorosłe o dodatkowe wsparcie przy krojeniu owoców.

¹ K. Baronowska. Wietnam. W: *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, Łódź 2012. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://eduglob.zrodla.org/wietnam/scenariusz/>, s. 79–80.

² Autor słów i melodii piosenki jest nieznanymi. Piosenka ta należy do repertuaru piosenek dla dzieci i piosów harcerskich.

³ Kampania na rzecz Rozwoju Zrównoważonego 2011–2013. Fundacja Nasza Ziemia. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.naszaziemia.pl/programy/kampania-na-rzecz-rozwoju-zrownowazonego-2011-2014/>

⁴ Edukacja globalna w przedszkolu i nauczaniu wczesnoszkolnym. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. On line. Dostęp 30 września 2013. <http://eduglob.zrodla.org/>

⁵ On line. Dostęp 30 września 2013. <http://www.ekonsument.pl>

⁶ Portal: Ziemia na rozdrozu. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://ziemianarozdrozu.pl/>

Pytania problemowe do zajęć:

1. Jaka jest różnica między miejscem pochodzenia a miejscem uprawy bananów i jabłek?
2. Jak rozumiesz pojęcie *food miles*?
3. Jakie widzisz wady („minusy”) transportu towarów na duże odległości?
4. Jakie widzisz zalety („plusy”) kupowania i spożywania produktów lokalnych?

Słowniczek pojęć:

Atmosfera ziemska – „powłoka gazowa otaczająca Ziemię, składająca się z mieszaniny gazów zwanych powietrzem. Składnikiem atmosfery ziemskiej, którego zawartość ulega zmianie, jest para wodna. Do domieszek atmosfery ziemskiej należą m.in.: pyły pochodzenia organicznego (bakterie, pyłki roślinne, spory grzybów) i nieorganiczne (sadza, popiół, cząstki soli morskiej, gazy spalinowe) oraz jony. Skład atmosfery ziemskiej do wysokości kilkudziesięciu kilometrów prawie nie ulega zmianie, maleje tylko jej gęstość. Atmosfera ziemska nie ma wyraźnie zaznaczonej granicy, przechodząc stopniowo w przestrzeń międzyplanetarną”²³.

Emisja gazów – to wprowadzanie gazów „bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi”²⁴.

Gazy cieplarniane – gazowe składniki atmosfery zarówno pochodzenia naturalnego, jak

²³ *Atmosfera ziemska*. Portal wiedzy onet.pl. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://portalwiedzy.onet.pl/66474,,,atmosfera_ziemska,haslo.html

²⁴ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (DzU 2008 nr 25, poz. 150), art. 3 pkt 4. On line. Dostęp 4 grudnia 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20080250150>. Uwaga! Przywoływany akt prawny wygaś 23.10.2013 r. Obowiązuje nowa Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (DzU z 2013 poz. 1232). On line. Dostęp 20 grudnia 2013. Brzmienie ustawy od 19 stycznia 2014 roku dostępne pod linkiem: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-kwietnia-2001-r-prawo-ochrony-srodowiska/>. Późniejsze wersje dostępne pod linkiem: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-kwietnia-2001-r-prawo-ochrony-srodowiska/wersje/?on=19.01.2014>.

i związane z działalnością człowieka. Wywołują podwyższenie temperatury na powierzchni Ziemi. Do gazów cieplarnianych zalicza się m.in. dwutlenek węgla, metan, podtlenek azotu, fluoropochodne węglowodorów, perfluoropochodne związki węgla, sześćfluorek siarki²⁵.

Globalne ocieplenie – polega na wzroście średnich temperatur ziemskiej atmosfery i oceanów (wzrost stężenia CO₂ w atmosferze wpływa na ilość dwutlenku węgla w wodach oceanu). Na skutek rosnącej temperatury globalnej następuje wzrost poziomu morza, zachodzą także ekstremalne zjawiska pogodowe. Ponadto zmieniają się obszary upraw oraz ich jakość. Następuje regresja (cofanie się) lodowców oraz obserwowane jest wymieranie gatunków organizmów żywych²⁶.

Food miles – (w języku polskim: *żywnościokilometry*) to odległość, jaką pokonują produkty żywnościowe z miejsca uprawy na sklepowe półki²⁷.

Miejsce uprawy – przestrzeń, na której uprawia się rośliny. „Jest to cykl zabiegów od zasiewu lub zasadzenia rośliny do momentu zbioru”²⁸.

Miejsce pochodzenia – przestrzeń, z której wywodzi się człowiek, lub na której ma swoje źródło określone zjawisko, proces, rzecz²⁹.

Monokultura – system rolniczy polegający na długotrwałym uprawianiu na tym samym obszarze jednego gatunku roślin. Stosowanie monokultur może być podyktowane względami przyrodniczymi lub ekonomicznymi (obszary strefy klimatu ciepłego korzystne dla opłacalnych upraw (głównie na eksport)). Monokultury prowadzą do wielu niekorzystnych następstw, jak na przykład zubożenie gleby w składniki pokarmowe, liczne występowanie chorób i szkodników, pogorszenie właściwości fizykochemicznych gleby³⁰.

Plantacja – „duży obszar ziemi zajęty pod wieloletnią uprawę roślin jednego gatunku”³¹.

Produkt lokalny – to wyrób (lub usługa), wytwarzany z surowców lokalnie dostępnych. W odniesieniu do owoców i warzyw to owoce i warzywa uprawiane na danym terenie, które są charakterystyczne dla danego klimatu³².

Produkt importowany – produkt lub produkt w opakowaniu, który został przywieziony z terytorium innego państwa w celu sprowadzenia go na terytorium kraju³³.

Transport – zespół czynności związanych z przemieszczaniem osób i dóbr materialnych przy za-

²⁵ Na podstawie: *Gazy cieplarniane*. Główny Urząd Statystyczny. Portal Informacyjny. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-6686.htm

²⁶ *Globalne ocieplenie*. Dostęp On line. Dostęp 3 grudnia 2013. <http://globalne-ocieplenie.rolnicy.com/>

²⁷ M. Huma. dz. cyt.

²⁸ *Uprawa*. Dostęp On line. Dostęp 3 grudnia 2013. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/uprawa>.

²⁹ *Pochodzenie*. Dostęp On line. Dostęp 3 grudnia 2013. <http://sjp.pwn.pl/szukaj/pochodzenie>.

³⁰ *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. T. 4. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, s. 285.

³¹ *Plantacja*. Słownik PWN. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://sjp.pwn.pl/slownik/2571662/>

³² Na podstawie: *Produkt lokalny*. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.produktlokalny.pl/pl/strona-glowna>

³³ *Import produktów*. Dostęp On line. Dostęp 3 grudnia 2013. <http://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/slownik-terminow-prawnych/import-produktow>.

stosowaniu odpowiednich środków. Transport dotyczy zarówno samego przemieszczania z miejsca na miejsce, jak i wszelkiego rodzaju czynności niezbędnych do realizacji tego celu (czynności ładunkowe: załadunek, wyładunek, przeładunek oraz czynności manipulacyjne: opłaty)³⁴.

Zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego – „zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego, stan środowiska wynikający z wprowadzenia do powietrza, wody lub gruntu albo nagromadzenia na powierzchni ziemi substancji stałych, ciekłych lub gazowych albo energii w takich ilościach lub w takim składzie, że może to ujemnie wpływać na zdrowie człowieka, przyrodę ożywioną, klimat, glebę, wodę lub powodować inne niekorzystne zmiany, np. korozję materiałów. Zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego może być spowodowane przez źródła naturalne (np. wulkany) lub antropogeniczne (tj. sztuczne, będące wynikiem działalności człowieka); następuje ono w wyniku niezamierzonej, lecz systematycznej działalności człowieka (antropopresji), polegającej na ciągłej emisji czynników degradujących środowisko, lub też jest następstwem awarii będącej przyczyną nagłego uwolnienia zanieczyszczeń do: atmosfery (...), wód (...) albo gruntu”³⁵.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry:

Zabawa muzyczno-ruchowa: *Płyną statki z bananami*³⁶ z wykorzystaniem znaków języka migowego.

Przebieg zabawy:

Wszyscy stają na obwodzie koła. Edukator/ka zapoznaje uczennice i uczniów z tekstem piosenki:

*Płyną statki z bananami w siną dal,
łabudi daj daj, łabudi daj.
A stary marynarz śpiewa tak,
łabudi daj daj, łabudi daj.
Podaj, poodaj, podaj-mi proszę,
bananów kosz.
Podaj, poodaj, podaj-mi proszę
bananów kosz.*

Następnie edukator/ka wysłuchuje z uczennicami i uczniami nagrania dźwiękowego oraz prosi dzieci o wyklaskanie rytmu piosenki. Po czym demonstruje gesty – znaki języka migowego – wykonując je w określonym momencie śpiewu.

W trakcie śpiewu fragmentu: *Podaj, poodaj, podaj-mi proszę bananów kosz* osoby stojące w kole podają sobie koszyk z bananami z rąk do rąk. Kiedy uczennice i uczniowie rozpoczną śpiew od początku, osoba, która trzymała koszyk, stawia go przed sobą na ziemi i na słowa *Podaj, poodaj...* podnosi go i podaje osobie stojącej obok.

Uwagi: Przed rozpoczęciem nauki tekstu piosenki edukator/rka wręcza uczennicom i uczniom niesłyszącym i słabosłyszącym tekst z objaśnieniem niezrozumiałych pojęć. Kiedy uczennice i uczniowie opanują tekst i pokazywanie piosenki, można zwiększać tempo śpiewu.

Pomoce dydaktyczne do zabawy:

- Objaśnienie do układu ruchowego *Płyną statki z bananami* (**Załącznik 7**)

³⁴ Nowa encyklopedia powszechna PWN. T. 6. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, s. 441.

³⁵ Zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4000237/zanieczyszczenie-srodowiska-przyrodniczego.html>

³⁶ Autor słów i melodii piosenki jest nieznany. Piosenka ta należy do repertuaru piosenek dla dzieci i piosów harcerskich.

- Popularna melodia *Płyną statki z bananami* – tempo wolne. (Załącznik 8a)
- Popularna melodia *Płyną statki z bananami* – tempo wolne–coraz szybciej. (Załącznik 8b)
- Słowa piosenki *Płyną statki z bananami* z objaśnieniem pojęć dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących (Załącznik 9)

Lista załączników:

- Załącznik 1. Utwór muzyczny Jan Acendra y Su Son Latino – 06 – *Dueña De Mi Vida*, utwór na licencji Creative Commons
- Załącznik 2. Naklejki do oznaczenia mapy konturowej świata jabłko i banan, autorka: Klaudia Cyran
- Załącznik 3. Kontury kontynentów – podział zespołu klasowego na zespoły, autor: Przemysław Rożek
- Załącznik 4. Prezentacja multimedialna *Płyną statki z bananami*, czyli *food miles*, autorki: Aleksandra Iwona Cyran, Maja Rachwał
- Załącznik 5a. Filmy znaków ideograficznych – *banan*, autor: Centrum Języka Migowego CODA
- Załącznik 5b. Filmy znaków ideograficznych – *jabłko*, autor: Centrum Języka Migowego CODA
Film *The Journey Of Bananas: From Land To Your Hand*, On line. Dostęp 7 listopada 2013 r. <http://www.youtube.com/watch?v=TV7tsXyq7ow>
- Załącznik 6. Materiał tekstowy dla uczennicy/ucznia niesłyszącego i słabosłyszącego z najważniejszymi informacjami z filmu *Podróż banana*, autorka: Aleksandra Iwona Cyran
- Załącznik 7. Objaśnienie do układu ruchowego *Płyną statki z bananami*, autorka: Aleksandra Iwona Cyran
- Załącznik 8a. Popularna melodia *Płyną statki z bananami* – tempo wolne, wyk. gitara i śpiew: Magdalena Dobak
- Załącznik 8b. Popularna melodia *Płyną statki z bananami* – tempo wolne–coraz szybciej, wyk. gitara i śpiew: Magdalena Dobak
- Załącznik 9. Słowa piosenki *Płyną statki z bananami* z objaśnieniem pojęć dla uczniów niesłyszących i słabosłyszących, autorka: Aleksandra Iwona Cyran
- Załącznik 10. *Przestrzenne jabłko* – instrukcja dla nauczyciela, autor: Przemysław Rożek
Inspiracja do pracy plastycznej: http://img3.stylowi.pl/images/items/o/201301/stylowi_pl_diy-zrob-to-sam_2851778.jpg. Dostęp 13 września 2013 r.
- Załącznik 11. Karta pracy *Wspomnienia ze sklepowej półki*, autorka: Aleksandra Iwona Cyran
- Załącznik 12. Historyjka obrazkowa *Podróż banana*, autorka: Klaudia Cyran

Podsumowanie:

Niniejszy autorski scenariusz był testowany w grupie uczniów i uczennic uczęszczających do klasy integracyjnej. Trudności, na jakie może natrafić edukator/ka, dotyczyć mogą kilku obszarów. Pierwszym a zarazem najważniejszym są różnice w sposobie dominującego kanału komunikacji uczniów niesłyszących i słabosłyszących. Mimo dostosowania metod, form i środków dydaktycznych do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczennic i uczniów niesłyszących i słabosłyszących mogą pojawić się trudności w zrozumieniu omawianych treści i poleceń, stąd też warto zadbać o wsparcie innej osoby (np. nauczyciela wspomagającego) posługującej się językiem migowym (jeśli pierwszym kanałem komunikacji jest dla dzieci język migowy). Biorąc pod uwagę fakt, iż w klasach integracyjnych uczą się również dzieci z innymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, należy mieć na uwadze także potrzeby edukacyjne tychże uczniów. Bardzo pomocne w przybliżeniu treści może okazać się tworzenie schematycznych rysunków na tablicy (np. źródła emisji CO₂). Nie bez znaczenia pozostaje strategia podziału klasy na grupy, w których uczniowie i uczennice pracują przez całe zajęcia. Zadaniem edukatora/rki jest stworzenie zespołów, w których spotkają się dzieci o zróżnicowanych możliwościach, tak aby poziom grup był zbliżony. Należy również pamiętać o odpowiednim aranżowaniu przestrzeni klasy szkolnej – połączenie stolików, odpowiednia odległość między stanowiskami poszczególnych grup, umiejscowienie mapy, odpowiednie oświetlenie.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczący omawianej tematyki:

W ostatnim czasie obserwuje się wzrost zainteresowania problematyką wchodzącą w zakres edukacji globalnej, zwłaszcza wśród instytucji III sektora. Obrana przez nas problematyka – konsekwencje przewozu towarów na duże odległości (*food miles*) wynikające dla środowiska naturalnego i człowieka, kształtowanie odpowiedzialnej postawy konsumenckiej – poruszana jest przede wszystkim w grupach uczniów starszych (klasy IV–VI, klasy gimnazjum i liceum), natomiast mniej miejsca poświęca się tym zagadnieniom w publikacjach skierowanych do uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Istnieją jednak pozycje literaturowe, w których nauczycielki i nauczyciele znajdą wiele ciekawych inspiracji z tego zakresu. Należy wymienić tu pozycję *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli* pod redakcją Marleny Nowaczyk i Gosi Świderek³⁷. Inne interesujące materiały znajdzie czytelnik w publikacji *Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych* pod redakcją Anny Kucińskiej i Gabrieli Lipskiej-Badoti³⁸, w których m.in. również zwrócono uwagę na złożoność procesu produkcji i transportu żywności (na przykładzie kakao i bananów).

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Fundacja Nasza Ziemia	http://www.naszaziemia.pl/	Kampania na rzecz Rozwoju Zrównoważonego 2011–2014 Celem jest propagowanie rozwoju zrównoważonego, szczególnie w życiu codziennym. W ramach Kampanii: szkolenia i warsztaty, nieodpłatne materiały dydaktyczne i promocyjne, kampanie informacyjne, ogólnopolskie akcje i programy ekologiczne: http://www.naszaziemia.pl/programy/kampania-na-rzecz-rozwoju-zrownowazonego-2011-2014/ ³
Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”	http://www.zrodla.org/glowna/	Edukacja globalna w przedszkolu i nauczaniu wczesnoszkolnym Program jest odpowiedzią na niedostatek materiałów z zakresu edukacji globalnej dla nauczycieli wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej. W ramach programu przygotowano pakiety edukacyjne oraz szkolenia dla nauczycieli. strona programu: http://eduglob.zrodla.org/ ⁴
Polska Zielona Sieć	http://zielonasiec.pl/	Kampania Kupuj odpowiedzialnie W ramach kampanii poddaje się refleksji nawyki konsumenckie polskiego społeczeństwa, ukazuje się informacje na temat producentów i warunków wytwarzania produktów, a także zwraca uwagę na konsekwencje tych działań (wynikające dla ludzi, środowiska, zwierząt). Ponadto w ramach kampanii prowadzone są działania informacyjne, edukacyjne, spotkania z nauczycielami. Działacze docierają również do przedsiębiorców i rządu. strona programu: www.ekonsument.pl ⁵
Ziemia na rozdrożu	http://ziemianarozdrozu.pl/	Kalkulator CO₂ http://ziemianarozdrozu.pl/kalkulator Symulator zmian klimatu http://ziemianarozdrozu.pl/symulator oraz szereg interesujących materiałów i informacji. http://ziemianarozdrozu.pl/ ⁶

³⁷ *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, Łódź 2012. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://eduglob.zrodla.org/>

³⁸ *Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych*. Red. A. Kucińska, G. Lipska Badoti. Instytut Globalnej Odpowiedzialności, Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.igo.org.pl/download/IGO_zrozum_swiat.pdf

Literatura:**Źródła dotyczące specjalnych potrzeb edukacyjnych**

- Al-Khamisy D. Gotowość nauczycieli do pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: *Integracja społeczna. Praktyczne próby wdrażania*. Red. D. Al-Khamisy. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002.
- Dłużniewska A. Model pracy z uczniem niesłyszącym lub słabosłyszącym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: materiały dla nauczycieli*. Red. E. Wojdyła i in. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010.
- Dryżałowska G. *Rozwój językowy dziecka z uszkodzonym słuchem a integracja edukacyjna. Model kształcenia integracyjnego*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2007.
- Jakoniuk-Diallo A. Wada słuchu. W: *O co pytają rodzice dzieci z niepełnosprawnością?* Red. A. Jakoniuk-Diallo, H. Kubiak. Wydawnictwo „Difin”, Warszawa 2010.
- Jegier A., Kosowska M. Edukacja dziecka z wadą słuchu. W: *Relacje dzieci z wadą słuchu w szkole*. Red. A. Jegier, Kosowska M. Wydawnictwo „Difin”. Warszawa 2011.
- Kaiser-Grodecka Charakterystyka wybranych procesów poznawczych u dzieci głuchych. W: *Psychologia dziecka głuchego*. Red. T. Gałkowski i in. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1988.
- Korzon A., Plutecka K. *Kształcenie zintegrowane uczniów niesłyszących w teorii i praktyce edukacyjnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”. Kraków 2010.
- Szczepankowski B. *Niesłyszący-Głusi-Głuchoniemi: wyrównywanie szans*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna. Warszawa 1999.
- Twardowski A. *Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnościami w środowisku rodzinnym*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2012.

Źródła zawierające treści zajęć:

- Atmosfera ziemiska*. Portal wiedzy onet.pl. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://portalwiedzy.onet.pl/66474,,,,atmosfera_ziemska,haslo.html
- Baranowska K. Wietnam. W: *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, Łódź 2012. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://eduglob.zrodla.org/wietnam/scenariusz/>, s. 79–80.
- Edukacja globalna w przedszkolu i nauczaniu wczesnoszkolnym. Ośrodek Działań Edukacyjnych „Źródła”. On line. Dostęp 30 września 2013. <http://eduglob.zrodla.org/>
- Gazy cieplarniane*. Główny Urząd Statystyczny. Portal Informacyjny. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-6686.htm
- Food Miles Calculator. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://www.foodmiles.com/>
- Huma M. *Food miles*. Polska Zielona Sieć. On line. Dostęp 30 września 2013. http://www.ekonsument.pl/a439_food_miles.html
- Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Red. nac. B. Petrozolin-Skowrońska. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, hasła: ananas, banan, jabłono, pomarańcza.
- Plantacja*. Słownik PWN. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://sjp.pwn.pl/slownik/2571662/>
- Produkt lokalny*. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.produktlokalny.pl/pl/strona-glowna>
- Szczygieł P., J. Witkowski. *Edukacja globalna w szkole*. Spotkania – Stowarzyszenie dla Edukacji i Kultury, Warszawa 2009. On line. Dostęp 6 października 2013. http://fed.home.pl/teg/images/spotkania_broszura.pdf
- National Geographic. *The Journey Of Bananas: From Land To Your Hand*. YouTube.
- Sierpień 2010. On line. Dostęp 7 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=TV7tsXyq7ow>
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska (DzU 2008 nr 25, poz. 150), art. 3 pkt 4. On line. Dostęp 4 grudnia 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20080250150>. Uwaga! Przywoływany akt prawny wygasł 23.10.2013 r. Obowiązuje nowa Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.

– Prawo ochrony środowiska (DzU z 2013 poz. 1232). On line. Dostęp 20 grudnia 2013. Brzmienie ustawy od 19 stycznia 2014 roku dostępne pod linkiem: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-kwietnia-2001-r-prawo-ochrony-srodowiska/>. Późniejsze wersje dostępne pod linkiem: <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-27-kwietnia-2001-r-prawo-ochrony-srodowiska/wersje/?on=19.01.2014>.

Zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4000237/zanieczyszczenie-srodowiska-przyrodniczego.html>

Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych. Red. A. Kucińska, G. Lipska-Badoti. Instytut Globalnej Odpowiedzialności, Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.igo.org.pl/download/IGO_zrozum_swiat.pdf

Źródła z zakresu metodycznego:

Michalak R. *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2004.

Michalak R. Edukacyjne wsparcie dziecka w osiąganiu dojrzałości szkolnej. W: *Konteksty gotowości szkolnej*. Red. A. Zawada. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej. Warszawa 2006, s. 29–35. On line. Dostęp 26 września 2013. <http://www.bc.ore.edu.pl/Content/173/Zeszyt+1.+Konteksty+gotowo%C5%9Bci+szkolnej.pdf>

Podstawa programowa z komentarzami. T. 1. Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna. Ministerstwo Edukacji Narodowej. On line. Dostęp 26 września 2013. <http://www.nadzorpedagogiczny.edu.pl/data/documents/3/226/226.pdf>

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Dz. U. 2010 Nr 228, poz. 1490, § 1. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://bip.men.gov.pl/images/stories/TOMEK/1490.pdf>

Literatura dodatkowa dla ucznia:

Szeremeta A. *O Food miles, czyli żywnościokilometrach*. On line. Dostęp 30 września 2013. <http://bio-kurier.pl/component/content/article/37-gowny/626-o-fod-miles-zywnosciokilometry>

Literatura dodatkowa dla nauczyciela:

Efte.org poradnik. Grupa eFTe, Warszawa. On line. Dostęp 30 września 2013. http://fed.home.pl/teg/images/broszura_efte.pdf

Uczestniczki ILSzEG z zaproszonymi Somalijkami podczas wieczoru integracyjnego z Fundacją dla Somalii w tradycyjnych strojach somalijskich, Nasutów 3 września 2013. Fot. Maja Rachwał

Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska

Woda jako dobro konsumpcyjne i ważny zasób naturalny¹

Grupa docelowa: dziecko ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się w klasie masowej²

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: klasy I–III

Podstawa programowa:

Treści nauczania – klasa I szkoły podstawowej:

Uczeń/uczennica:

pkt. 6. Edukacja przyrodnicza, 1), g) wie, że należy oszczędzać wodę, wie, jakie znaczenie ma woda w życiu człowieka, roślin i zwierząt.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec III klasy szkoły podstawowej

Uczeń/uczennica:

pkt. 1. Edukacja polonistyczna, 1) korzysta z informacji, b) czyta i rozumie teksty przeznaczone dla dzieci na I etapie edukacyjnym i wyciąga z nich wnioski, 3) tworzy wypowiedzi, c) uczestniczy w rozmowach, zadaje pytania, udziela odpowiedzi i prezentuje własne zdanie, poszerza zakres słownictwa i struktur składniowych,

pkt 4. Edukacja plastyczna, 2) w zakresie ekspresji przez sztukę, a) podejmuje działalność twórczą,

pkt. 6. Edukacja przyrodnicza. 1) obserwuje i prowadzi proste doświadczenia przyrodnicze, analizuje je i wiąże przyczynę ze skutkiem, 6) podejmuje działania na rzecz ochrony przyrody w swoim środowisku, wie jakie zniszczenia w przyrodzie powoduje człowiek,

pkt. 7. Edukacja matematyczna, 3) porównuje dowolne dwie liczby w zakresie 1000, 11) odmierza płyny różnymi miarkami³.

Temat zajęć: Wielka, wodna gra planszowa

¹ Serdecznie dziękujemy dyrekcji Szkoły Podstawowej nr 1 w Łukowie: panu Karolowi Ciołkowi oraz pani Danucie Nurzyńskiej, którzy umożliwili przeprowadzenie zajęć w dwóch klasach drugich. Dziękujemy również wychowawczyniom klas drugich: pani Danucie Domańskiej oraz pani Barbarze Zaniewicz, które pomagały w przeprowadzeniu zajęć na podstawie przygotowanego scenariusza oraz udzielały wskazówek metodycznych. Serdecznie dziękujemy pani Katarzynie Cichockiej-Segiet za konsultację metodyczną, uwagi do przebiegu oraz pomysły dotyczące karty obserwacji, pani Ewie Haraburdzie za możliwość wypróbowania scenariusza i przeprowadzenie zajęć w klasie drugiej, pani Karolinie Damentce za możliwość przeprowadzenia zajęć w trakcie Tygodnia Edukacji Globalnej 2013.

² Serdecznie dziękujemy dyrekcji Szkoły Podstawowej nr 1 w Łukowie: panu Karolowi Ciołkowi oraz pani Danucie Nurzyńskiej, którzy umożliwili przeprowadzenie zajęć w dwóch klasach drugich. Dziękujemy również wychowawczyniom klas drugich: pani Danucie Domańskiej oraz pani Barbarze Zaniewicz, które pomagały w przeprowadzeniu zajęć na podstawie przygotowanego scenariusza oraz udzielały wskazówek metodycznych. Serdecznie dziękujemy pani Katarzynie Cichockiej-Segiet, za konsultację metodyczną, uwagi do przebiegu oraz pomysły dotyczące karty obserwacji, pani Ewie Haraburdzie za możliwość wypróbowania scenariusza i przeprowadzenie zajęć w klasie drugiej, pani Karolinie Damentce za możliwość przeprowadzenia zajęć w trakcie Tygodnia Edukacji Globalnej 2013.

³ Załącznik nr 2 do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z dnia 15 stycznia 2009 r.). On line. Dostęp 24 października 2013. http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf

Uzasadnienie tematu zajęć:

Inspiracją do wyboru tematu było hasło Tygodnia Edukacji Globalnej 2013: „Wybierz zrównoważony styl życia”. Pomysł realizacji tematu związanego z wodą powstał po to, aby uświadomić uczniom, w jaki sposób mogą oszczędzać wodę w praktykach życia codziennego. Materiał edukacyjny został tak skonstruowany, aby uczniowie poznali właściwości wody, mieli świadomość, jak ważnym dobrem jest woda i dlaczego należy ją oszczędzać zarówno w perspektywie lokalnej, jak i globalnej. Temat dotyczący wody wpisuje się w problematykę globalnych zależności i jest ważny w kształtowaniu świadomości uczniów i uczennic z klas I–III oraz w budowaniu ich proekologicznych postaw. Chcemy wskazać uczniom, że dostęp do czystej wody ma daleko idące konsekwencje dla zdrowia, a także dla plonów i wyżywienia ludzi. „Mając na co dzień wodę w kranie, nie zastanawiamy się nad konsekwencjami niedoboru wody czy złej jakości wody”⁴. Zajęcia poruszające ww. problematykę były prowadzone głównie metodami praktycznymi. Dzięki nim dzieci zdecydowanie łatwiej przyswajają wiedzę z tego zakresu. Podczas realizacji projektu, dzieci „były bardzo podekscytowane zajęciami. Każdy z uczestników chciał wykonywać ćwiczenia. Poprzez eksperymenty dzieci ze specyficznymi trudnościami mogły bez stresu nauczyć się wielu rzeczy”⁵.

Opis sytuacji problemowej:

Jednym z trudniejszych zagadnień w nauczaniu matematyki jest kształtowanie zrozumienia pojęcia stałości objętości płynów u małych dzieci. Dzieci osiągają tę zdolność zwykle pod koniec klasy pierwszej. Najlepszym sposobem wspomagania ich rozwoju są zajęcia praktyczne. Podczas zaprojektowanych zajęć chcemy, aby dzieci miały dużo doświadczeń związanych z wodą, aby poznały jej zróżnicowane właściwości. Wychodzimy od tego, co jest im bliskie, następnie rozszerzamy to na cały świat, nawiązując do wodnych globalnych zależności. Na początku stawiamy następujące pytania:

Jakie właściwości ma woda?

Co wiemy o wodzie?

Jak oszczędzać wodę?

Poprzez zajęcia chcemy uwrażliwić dzieci na potrzebę oszczędzania wody w życiu codziennym. Choć „w latach 1990–2010 ponad dwa miliardy ludzi uzyskało dostęp do bezpiecznych źródeł wody, takich jak wodociągi i zabezpieczone studnie, a warunki życia poprawiły się dla ponad 200 milionów osób zamieszkujących slumsy”⁶, to nadal należy edukować młode pokolenie o wartości wody i potrzebie jej oszczędzania. „Prognozy przewidują, że w 2015 roku ponad 600 milionów ludzi na całym świecie wciąż będzie pozbawionych dostępu do bezpiecznej wody pitnej, prawie miliard będzie żyć w skrajnym ubóstwie, a głód pozostanie globalnym wyzwaniem”⁷.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Specyficzne trudności w uczeniu się, jak wynika z definicji „Stowarzyszenia Dzieci i Dorosłych z Trudnościami w Uczeniu się” (ACLD), to długotrwały stan, najprawdopodobniej o pochodzeniu neurologicznym, który w sposób wybiórczy objawia się zakłóceniem rozwoju, integracji oraz

⁴ G. Świderek. *Ghana. Dostęp do wody*. On line. Dostęp 30 listopada 2013. http://eduglob.zrodla.org/ghana/dostep_do_wody/

⁵ Fragment wypowiedzi Katarzyny Olszewskiej, autorki scenariusza i prowadzącej zajęcia. Więcej: <http://ekokonkursy.pl/tydzien-edukacji-globalnej-warszawa-woda-to-skarb-cenmy-go/>

⁶ Woda jako jeden z obszarów Millenijnych Celów Rozwoju. Informacja Prasowa, Raport 2012. <http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci.php?news=2320&wid=18>

⁷ Tamże.

realizacji zdolności werbalnych i niewerbalnych. Specyficzne trudności w uczeniu się to rodzaj niepełnosprawności, który występuje z zachowaniem przeciętnej lub ponadprzeciętnej inteligencji, właściwej sprawności motorycznej, prawidłowo funkcjonujących systemów sensorycznych i adekwatnych możliwości uczenia się. Trudności mogą manifestować się w różny sposób, np. wpływając na samoocenę, poczucie własnej wartości, edukację, aktywność społeczną oraz czynności dnia codziennego⁸. Specyficzne trudności w uczeniu się obejmują: dysleksję, dysgrafię, dysortografię i dyskalkulię⁹. Wiążą się one z problemami w nauce czytania (dysleksja), pisania (dysgrafia i dysortografia) oraz liczenia (dyskalkulia). W efekcie dzieci z takimi trudnościami mogą postrzegać edukację jako coś uciążliwego; przyczynę porażek i innych przykrych doświadczeń. Mogą też występować u nich wtórne zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania.

Nauczyciel/ka powinien/na ułatwić im opanowanie umiejętności czytania i pisania poprzez ćwiczenie koncentracji uwagi, rozwijanie spostrzegawczości, usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej i sprawności manualnej, a także pracując z nimi nad stroną graficzną pisma i umiejętnością liczenia. Istotą terapii pedagogicznej dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się stanowi organizowanie ich aktywności w taki sposób, aby umożliwić im wszechstronny rozwój. Cel ten jest możliwy do osiągnięcia poprzez korygowanie zaburzonych procesów, kompensowanie braków w zakresie poszczególnych funkcji istotnych w opanowaniu wspomnianych wcześniej umiejętności i wykorzystywanie mocnych stron dzieci. Oddziaływania terapeutyczne powinny być zatem nakierowane na odkrywanie zainteresowań uczniów i uczennic, wyzwalać aktywności i motywacji do samodzielnego działania, a nawet na współtworzenie z nimi procesu terapeutycznego. Zajęcia powinny umożliwiać uczniom i uczennicom nabywanie wielostronnych doświadczeń, zróżnicowanych pod względem treści, formy oraz stopnia trudności¹⁰.

Czas trwania zajęć: 4 godziny dydaktyczne (zajęcia w jednym bloku 180 min)

Cele zajęć

Cel ogólny:

Uczeń/uczennica postrzega wodę jako istotny zasób dla człowieka, dba o jej zasoby.

Cele szczegółowe:

Uczeń/uczennica:

- Posiada podstawowe wiadomości na temat właściwości wody oraz jej zasobów.
- Rozumie, jakie znaczenie ma woda dla życia człowieka.
- Wie, ile wody zużywa się podczas codziennych czynności.
- Potrafi przeprowadzić proste ćwiczenia z wodą.
- Zna różnorodne sposoby oszczędzania wody, jest gotowy wdrażać te rozwiązania do swojego życia codziennego.
- Umie współpracować w grupie.

⁸ R. Werning, B. Lütje-Klose. *Pedagogika trudności w uczeniu się*. GWP. Gdańsk 2009, s. 20.

⁹ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, styczeń 2011. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.oke.krakow.pl/inf/filedata/files/MEN_specyficzne_trudnosci.pdf

¹⁰ W. Brejnak, K.J. Zabłocki. *Dysleksja w teorii i praktyce*. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”. Warszawa 1999, s. 128–129.

Metody i formy pracy:**Metody:**

- metody asymilacji wiedzy: pogadanka, opis, wyjaśnienie
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: gra dydaktyczna
- metody praktyczne: ćwiczebna, realizacji zadań wytwórczych
- metody waloryzacyjne: ekspresyjna

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna**Narzędzia niezbędne do realizacji:**

Zdjęcia przykładowej planszy do gry i pionków (**Załącznik 6, 7, 8**), karteczki z nazwami czynności, sportów oraz zawodów związanych z wodą, samoprzylepne karteczki z hasłami (hasła do napisania na karteczkach: **Załącznik 1**), karteczki do podziału na grupy, kubeczki (4 dla każdej grupy), taśma, papier, nożyczki, klej, flamastry, karta obserwacji (**Załącznik 2**), zasady gry (**Załącznik 5**), kubeczek dla każdego dziecka, kilka litrowych miarek, 5 różnych pojemników z wodą, każda o pojemności 1 l (np. karton, słoik, butelka wysoka, niska itp.), dwie takie same szklanki, farba plakatoowa, dwie wysokie szklanki, dwie niskie szklanki o grubym dnie, dwa kieliszki, lód, kubek z wodą, czajnik, gorąca woda, przezroczysta miska, gumka do włosów, gumka do ścierania, kreda, piłeczka ping-pongowa, kamień, gąbka, kartka papieru, kamień leżący na kartce papieru, butelka zakręcona korkiem, butelka bez korka, pięć szklanek z zimną wodą i pięć z ciepłą, garść soli, mąki, ziemi, pieprzu, kaszy, łyżeczki do mieszania, ręcznik papierowy, wzory kwiatów (**Załącznik 3**), 4 kubeczki z dziurkami, woda, plastelina, igła, spinacz, pinezka, moneta, guzik, widelec, dwa kubeczki z wodą, rodzyнки, szklane naczynie w kształcie kuli z wodą, menzurka, zakraplacz, dwie torebki herbaty, kubek z zimną i gorącą wodą, plansza z odpowiedziami na pytania (odpowiedzi do pytań w części: *Przykładowe pytania i zadania*), geograficzna mapa świata, zdjęcia sportów wodnych, pocięte hasła do ułożenia: czynności i zużycie wody (**Załącznik 4**), kartka i kredki dla każdego ucznia, dyplom dla każdego uczestnika.

Opis przebiegu zajęć:

Zadanie szczegółowe	Forma/metoda	Instrukcja	Materiał dydaktyczny	Uwagi
ZAJĘCIA WSTĘPNE				
Wprowadzenie uczniów w temat zajęć	F. zbiorowa M. pogadanka wprowadzająca	WPROWADZENIE „Dzień dobry, na dzisiejszych zajęciach będziemy grać w wielką grę planszową dotyczącą wody. Będziemy też wodę mierzyć, przelewać, sprawdzać, jakie ma właściwości. Pomoże wam to w codziennym życiu, aby łatwiej wam było szacować, ile wody jest np. w szklance, abyście mogli z łatwością ocenić, w którym naczyniu jest więcej wody. Dowiedziecie się też kilku informacji dotyczących wody w świecie, powiększy to waszą wiedzę o Ziemi i wskaże globalne zależności wodne”.	Plansza do gry Zdjęcia przykładowej planszy do gry i pionków (Załącznik 6, 7, 8)	Nauczyciel sprawdza, czy uczniowie są skupieni. Każde pole planszy może być oddzielnie przyklejone taśmą klejącą do podłogi. Można też narysować planszę na dużym brystolu.
Utrwalenie poprzez grę w kalambury nazw czynności, sportów oraz zawodów związanych z wodą	F. zbiorowa M. gra dydaktyczna	KALAMBURY „Niech każdy z was zastanowi się, do jakich czynności potrzebna jest woda oraz jakie znaczenie sporty lub zawody związane z wodą. Osoby, które wymyślą taką czynność, sport lub zawód zgłaszają się poprzez podniesienie ręki. Wybrana osoba wychodzi na środek, mówi nazwę kategorii (czynność, sport lub zawód), a następnie pokazuje. Nie można używać słów, ani wydawać dźwięków. Reszta osób zgaduje”.	Karteczki z nazwami czynności, sportów oraz zawodów związanych z wodą	Jeśli uczniowie i uczennice nie mają pomysłów lub mają ich mało, można przygotować karteczki z nazwami i/lub obrazkami czynności, sportów i zawodów. Czynności: mycie, robienie herbaty, podlewanie kwiatów Sporty: pływanie, nurkowanie, kajakarstwo, żeglarstwo, wędkarstwo, windsurfing Zawody: hydraulik, nurek, ratownik
ZAJĘCIA WŁAŚCIWE				
Rozmowa o konsekwencjach niedoboru lub skażenia wody	F. zbiorowa M. pogadanka	„Co by się stało, gdyby zabrakło wody w naszym życiu?” „Co się dzieje, kiedy woda jest skażona?”		Należy doprowadzić uczniów i uczennice do wniosków dotyczących konsekwencji ograniczonego dostępu do wody pitnej (choroby, zmęczenie, odwodnienie, śmierć).

Przyklejanie karteczek z hasłami odpowiadającymi poprawnemu oraz niewłaściwemu postępowaniu odnośnie do wody.	F. zbiorowa M. ćwiczebna, pogadanka kontrolna	„Każdy dostanie karteczkę z hasłem i zastanowi się, czy jest na niej napisane właściwe, czy niewłaściwe postępowanie odnośnie do wody. Następnie będziecie podchodzić kolejno do kartonów, czytać głośno hasło i przyklejać je w odpowiednim miejscu. Jeśli jest właściwe, przykleicie karteczkę na niebieskim kartonie, jeśli jest niewłaściwe – na brązowym”.	Samoprzylepne karteczki z hasłami, hasła do napisania na karteczkach (Zał. 1)	Należy podkreślić, że uczniowie i uczennice sami mogą zrobić wiele, aby oszczędzać wodę. Uczniom ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się należy dać karteczki, na których hasła są krótkie i zawierają wyrazy, które dany uczeń/uczennica będzie w stanie samodzielnie przeczytać. W razie trudności należy mu/jej pomóc.
Podział uczniów na grupy	F. zbiorowa M. opis, wyjaśnienie	PODZIAŁ NA GRUPY Tutaj na podłodze leży plansza do gry. Tam, gdzie jest niebieskie koło, znajduje się <i>start</i> , a tam, gdzie czerwone – <i>meta</i> . Zanim jednak rozpoczniemy grę, podzielcie was na grupy. Za chwilę przykleję każdemu kartkę na czoło, a waszym zadaniem będzie dobrać się w grupy według koloru kartek, bez używania słów.	Karteczki do podziału na grupy, tyle ile jest uczestników zajęć	Jeśli grupa uczniów jest zintegrowana, mogą oni sami się podzielić na grupy. Nauczyciel dba, aby żaden uczeń nie był odrzucony, szczególnie uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Obserwuje też, aby uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się byli w różnych grupach, aby dzieci mogły sobie pomagać.
Praca plastyczna – wykonanie w grupach przestrzennych pionków do gry	F. grupowa M. realizacji zadań wytwórczych	WYKONANIE PIONKÓW Teraz w grupach wykonacie pionki do gry. Każda grupa zrobi wspólnie jeden pionek. Rozdam wam materiały: kubeczki, taśmę, papier, nożyczki, klej, flamastry. Na całe zadanie macie 15 minut, powiem, gdy zostanie do końca 5 minut. W trakcie pracy możecie mnie prosić o pomoc, podnosząc rękę. Po wykonaniu przez dzieci zadania nauczyciel prosi, aby osoby, które trzymają pionki, wstały i postawiły je na polu start.	Kubeczki (4 dla każdej grupy), taśma, papier, nożyczki, klej, flamastry	Ważne, aby nauczyciel podchodził do wszystkich grup i angażował w pracę dzieci, które nie są zaangażowane. Może wyznaczać konkretne zadania, np. „weź nożyczki i utnij taśmę”, „pokoloruj jedną część pionka”. Gdy dzieci stawiają pionki na polu start, nauczyciel powinien je pochwalić za pracę.
Zapoznanie uczniów z regułami gry planszowej	F. zbiorowa M. opis, wyjaśnienie	ZAPOZNANIE Z REGUŁAMI Przez rzut kostką ustalimy, która drużyna zacznie grę. Ta, która wyrzuci największej oczek, zaczyna. Jak widzicie, na planszy są różne rodzaje pól. Pole z kostką oznacza dodatkowy rzut, pole ze znakiem zapytania – pytanie lub zadanie do wykonania, pole z narysowaną dłońią oznacza wykonanie eksperymentu. Ja stawiam Wam pytania lub daję zadania do wykonania. Jeśli grupa źle odpowie na pytanie lub nie wykona wcale doświadczenia, stoi jedną kolejkę. Kolejna zasada jest taka, że po zakończeniu doświadczenia każdy będzie mógł dopowiedzieć swój wniosek, a gdy dana grupa skończy odpowiadać na pytanie, inne osoby mogą podać swoje pomysły i odpowiedzi. Następną zasadą jest to, że gdy dana grupa odpowiada, reszta słucha. A gdy grupa wykonuje doświadczenie, inne osoby obserwują je ze swojego miejsca i notują odpowiedzi w karcie obserwacji. Tutaj mam planszę z zasadami – proszę, aby każdy się pod nią podpisał. Powieszę ją na tablicy. Rozdam wam karty obserwacji, patrzcie uważnie na eksperymenty i notujcie obserwacje, możecie na kartach dopisywać swoje wnioski, starajcie się robić to jak najdokładniej. Teraz rozpoczniemy grę, pierwsza grupa, która wyrzuciła największej oczek, może rzucić kostką.	Karta obserwacji (Zał. 2), zasady gry (Zał. 5)	Nauczyciel wieszka na tablicy zasady gry: 1. rozpoczyna grę grupa, która wyrzuci największej oczek na kostce 2. pole z kostką oznacza dodatkowy rzut 3. pole ze znakiem zapytania oznacza pytanie lub zadanie 4. pole z dłońią oznacza wykonanie doświadczenia 5. jeśli grupa źle odpowie lub nie wykona doświadczenia, stoi jedną kolejkę 6. każdy może dopowiadać swoje wnioski 7. gdy jedna osoba mówi, reszta słucha 8. obserwujemy doświadczenia ze swojego miejsca 9. uzupełniamy kartę obserwacji 10. wygrywa grupa, która pierwsza dojdzie do mety. Ważne jest, aby dzieci o specyficznych trudnościach w uczeniu się miały stały dostęp do zasad. Nauczyciel śledzi, na jakie pole staje grupa, która ma w danej kolejce swój ruch. Wszyscy uczniowie mogą razem, głośno liczyć pola. Gdy grupa staje na pole z pytaniem, zadaniem lub eksperymentem nauczyciel wybiera z podanej listy to, co ma wykonać dana grupa. Może tutaj zrezygnować z elementów, które uważa za trudne lub dać dodatkowe zadania, pytanie. Doświadczenia, które nie zostaną wykonane podczas gry, można przeprowadzić po jej zakończeniu. W załączniku znajduje się przykładowa karta obserwacji – uczniowie o specyficznych potrzebach edukacyjnych powinni mieć więcej zdjęć i obrazków, aby łatwiej było im zapamiętać informacje. W trakcie gry nauczyciel powinien chodzić po klasie i pomagać tym uczniom w uzupełnianiu. Uczniowie o SPE mogą np. mieć podane przykładowe odpowiedzi, mogą wybierać ze zdjęć, a nie odtwarzać informacje z pamięci, mogą dopasować nazwy sportów do zdjęć, a nie wymieniać sporty.

PRZYKŁADOWE EKSPERYMENTY: ¹				
Zdobycie wiedzy na temat właściwości wody, przeprowadzenie doświadczenia dotyczącego właściwości wody	F. grupowa M. ćwiczebna	1. Właściwości wody: przygotujcie tyle kubeczków, ile jest dzieci. Tutaj są duże butelki z wodą, ile razem jest litrów? Zobaczymy czy wystarczy, aby wlać do wszystkich kubeczków, wlejcie wodę i rozdajcie każdemu. Mam do was pytanie: jaki kolor ma woda? Jaki ma zapach? Co czujemy jak dotykamy wodę? Jaki ma smak? Wpiszcie odpowiedzi na karcie obserwacji. Jak myślicie, ile takich kubków powinniście wypić jednego dnia? Wlejmy tyle kubków do miarek litrowych, zobaczymy, ile litrów wyjdzie.	kubeczek dla każdego dziecka, kilka litrowych miarek	Ważne, aby każdy uczeń mógł sam dojść do wniosków o podstawowych właściwościach wody.
Zdobycie umiejętności określania objętości 1 l	F. grupowa M. ćwiczebna	2. Jeden litr: mamy tutaj kilka zbiorników z wodą, opiszcie ich kształty. Teraz sprawdźcie, ile tam jest wody? Czy na każdym opakowaniu jest napisane 1 l? Co to znaczy? Obok mamy miarkę do wody o objętości 1 l, przelejcie wodę i sprawdzimy, czy w każdym opakowaniu był jeden litr. Po przelaniu pytamy dzieci, czy był 1 litr.	5 różnych pojemników z wodą, każda o pojemności 1 l (np. karton, słoik, butelka wysoka, niska itp.)	Ważne, aby nauczyciel sprawdził wcześniej, czy w danym opakowaniu jest na pewno 1 l płynu, aby nie wprowadzać uczniów w niepewność.
Zdobycie umiejętności oceniania, że woda przyjmuje kształt naczynia	F. grupowa M. ćwiczebna	3. Woda przyjmuje kształt naczynia „Tutaj są różne naczynia. Wlejcie najpierw taką samą ilość wody do dwóch takich samych szklanek (woda jest zabarwiona np. na zielono farbą plakatową). Teraz wodę z jednej z tych szklanek przelejcie do wysokiej szklanki. Czy teraz jest jej tyle samo, co wcześniej? Przelejcie wodę z powrotem do pierwszej szklanki. Czy jest jej tyle samo? Teraz przelejcie wodę z tej szklanki do kieliszka? Czy jest jej tyle samo? A jak postawimy szklankę wysoko? Teraz przelejcie wodę z drugiej szklanki do drugiego kieliszka. Czy jest jej tyle samo?”	Dwie takie same szklanki, farba plakatowa, dwie wysokie szklanki, dwie niskie szklanki o dużym dnie, dwa kieliszki	Wszystkie eksperymenty powinny wykonywać dzieci, a nie nauczyciel. Warto wybierać do wykonania doświadczeń dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się – wtedy najlepiej zapamiętają.
Zdobycie wiedzy na temat stanów skupienia wody	F. grupowa M. ćwiczebna	4. Stany skupienia wody: „Woda występuje w różnych stanach skupienia, woda, którą pijemy, to stan ciekły, jest jeszcze stan stały i gazowy. Chciałabym, żebyście je poznali. W jednym kubku będzie woda do picia, do drugiego włożcie lód, zobaczymy co się z nim zaraz stanie. I proszę, abyście w czajniku zagotowali wodę – spójrzcie, co się dzieje nad czajnikiem. Co to jest? Co się stanie po chwili z parą wodną? Dlaczego? Wlejcie wrzątek do kubka, co się dzieje? A teraz zalejcie wrzątkiem lód? Jaka jest teraz woda: gorąca czy zimna? Powiedzcie jaka woda jest w tych trzech kubkach?”	Lód, kubek z wodą, czajnik, gorąca woda	
Zdobycie umiejętności oceniania co pływa, a co tonie. Przeprowadzenie doświadczenia, które pozwoli to stwierdzić	F. grupowa M. ćwiczebna	5. Co pływa, a co tonie „Nalejcie wody do tej miski. Teraz waszym zadaniem będzie zbadanie, co pływa, a co tonie. Sprawdźcie następujące przedmioty: gumka do włosów, gumka do ścierania, kreda, piłeczka ping-pongowa, kamień, gąbka, kartka papieru, kamień leżący na kartce papieru, butelka zakręcona korkiem i butelka bez korka”. (wszystkie przedmioty dzieci kładą na wodę, czekają chwilę i następnie formułują wnioski o tym, który przedmiot tonie)	Przezroczysta miska, gumka do włosów, gumka do ścierania, kreda, piłeczka ping-pongowa, kamień, gąbka, kartka papieru, kamień leżący na kartce papieru, butelka zakręcona korkiem, butelka bez korka	Gdy dzieci wykonają eksperyment, pytamy: Co tonie? A co pływa? Pływanie przedmiotów nie zależy od ich ciężaru, ale od gęstości substancji, z której są zrobione. Ciężki bal drewna unosi się na wodzie, a lekki guzik opada na dno.
Zdobycie umiejętności określania jakie substancje rozpuszczają się w wodzie	F. grupowa M. ćwiczebna	6. Co się rozpuszcza? „Macie pięć szklanek z ciepłą wodą i pięć z zimną oraz po dwie szklanki wypełnione solą, mąką, ziemią, pieprzem, kaszą. Sprawdźcie, które substancje rozpuszczają się w zarówno w wodzie ciepłej, jak i zimnej. Co się rozpuszcza w wodzie ciepłej i wodzie zimnej? Czy można wsypać do szklanki z wodą tyle soli, że przestanie się ona rozpuszczać?”	Pięć szklanek z zimną wodą i pięć z ciepłą, garść soli, mąki, ziemi, pieprzu, kaszy, łyżeczki do mieszania	Dzieci sprawdzają, które substancje rozpuszczają się w wodzie zimnej i ciepłej, czy są substancje, które rozpuszczają się tylko w ciepłej wodzie.

Zdobycie wiedzy, że papier nasiąka wodą	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>7. Papier nasiąkający wodą.</u> „Sprawdźcie, czy papier nasiąka wodą. Tu jest papier. Zróbcie na nim małe ślady mazakami i włóżcie go do wody. Co się dzieje? Teraz włóżcie papier do miski, tak aby tylko dolna część była zanurzona w wodzie i zobaczcie, czy woda nasiąka do góry, czy jeśli będziemy obserwować papier przez chwilę to ta sama część kartki będzie mokra, czy powierzchnia zwiększy się”.	Ręcznik papierowy, flamastry, przezroczysta miska	Ważne, aby w tym doświadczeniu wykorzystać ręcznik papierowy, a nie zwykłą kartkę, ponieważ ręcznik szybciej nasiąka.
Zdobycie wiedzy, że papier nasiąka wodą	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>8. Otwierający się kwiat.</u> „Połóżcie ten kwiat (kwiat jest w załączniku) na wodzie. Co się z nim dzieje? Teraz każdy z was będzie mógł wykonać taki kwiat. Weźcie kartki z wzorami i wycinajcie kwiaty i złóżcie je. Zachęcam pozostałe osoby do obserwowania, co się dzieje z kwiatami”.	Wzory kwiatów (Zał. 3), miska z wodą	
Zdobycie wiedzy dotyczącej ciśnienia wodnego	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>9. Ciśnienie wodne.</u> „Tutaj stoją cztery kubeczki plastikowe: jeden jest nieuszkodzony, w drugim jest jedna dziurka, w trzecim – dwie, a w czwartym – trzy. Sprawdźcie, co się stanie, gdy nalejecie do nich wody. Jak zachowuje się woda? Dlaczego tak się dzieje?”	4 kubeczki z dziurkami, woda	Istotne jest to, aby nauczyciel wcześniej sprawdził, czy dziurki są dobrze wycięte i czy leci z nich woda.
Uświadomienie, ile ilości wody zużywamy do mycia rąk	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>10. Ile wody zużywamy do mycia rąk.</u> „Zobaczcie, ile wody zużywa się podczas mycia rąk. Niech jedna osoba z waszej grupy umyje ręce pod bieżącą wodą, <<łapiąc>> jednocześnie użytą wodę w miskę. Następnie przelejecie wodę z miski do menzurki i odczytajcie pomiar. Jak można zmniejszyć zużycie wody podczas mycia rąk?”	Miska, kran z wodą	
Zdobycie wiedzy, że przedmiot pływa dzięki swojemu kształtowi	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>11. Łódeczka z plasteliny.</u> Weźcie dwie jednakowej wielkości kulki plasteliny. Jedną włóżcie do wody. Co się stało? Z drugiej kulki uformujcie łódkę i delikatnie połóżcie na wodę. Co zauważyliście?	Plastelina, miska z wodą	Fakt, że przedmiot może pływać, nie zależy tylko od jego wagi (gęstości) lecz także od jego kształtu.
Zdobycie wiedzy, że istnieje przyciąganie między cząsteczkami	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>12. Unoszące się przedmioty.</u> Połóżcie na widelcu spinacz i delikatnie zanurzcie widelec w wodzie tak, aby spinacz unosił się na powierzchni. Zróbcie to samo z igłą, pinezką, monetą i guzikiem. Dlaczego nie toną? Przyrzycie się uważnie powierzchni wody. Wygląda to tak, jak gdyby te przedmioty unosiły się na swego rodzaju błoncie.	Miska z wodą, igła, spinacz, pinezka, moneta, guzik, widelec	To przyciąganie między cząsteczkami sprawia, że te przedmioty nie toną.
Zdobycie wiedzy, że rodzyнки pod wpływem wody pęcznieją	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>13. Rodzyńki.</u> Zobaczcie, co stało się z rodzyńkami namoczonymi w wodzie. Co zauważyliście? Delikatnie wyjmijcie rodzyńki i porównajcie z tymi obok naczynia. Jak to się dzieje, że rodzyńki urosły? Rodzyńki wchłaniają wodę jak gąbka i pęcznieją.	Dwa kubeczki z wodą, rodzyńki	Podobne właściwości ma ryż i żelki.
Zdobycie wiedzy dotyczącej podstawowych informacji o zasobach wody	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>14. Zasoby wody na Ziemi.</u> „Wyobraźcie sobie, że to szklane naczynie w kształcie kuli to Ziemia w pomniejszeniu. Kula ma objętość 1 litra”. 1. Odmierz menzurką 75 ml wody i wlej do naczynia. Jest to całość zasobów wody na Ziemi. 2. Odmierz zakraplaczem 3 ml wody z „Ziemi”. Jest to woda słodka. 3. Z tej wody słodkiej zostaw w zakraplaczu 1 ml. Jest to woda zdatna do picia. ³ Woda w misce lub butelce to całość zasobów wody na Ziemi.	Szklane naczynie w kształcie kuli z wodą, menzurka, zakraplacz	„ Jaki z tego wniosek?” (Mimo że na Ziemi jest bardzo dużo wody, niewielka ilość nadaje się do picia). „ W jakich miejscach na Ziemi jest ograniczony dostęp do wody?” Pokazanie tych miejsc na globusie lub na mapie świata przez dzieci przy pomocy nauczyciela/lki. Nazwanie kontynentów i wymienienie kilku krajów, w których mieszkańcy mają ograniczony dostęp do wody w tym do wody pitnej. Nauczyciel/ka powinien/-a zwrócić uwagę dzieci na to, że nie wszyscy w tych krajach mają ograniczony dostęp do wody. Ludzie żyjący w miastach mają zazwyczaj lepszy dostęp do wody (np. w okresie powojny). Problem niedoboru wody dotyczy przede wszystkim ludzi ubogich żyjących w wioskach.
Zdobycie wiedzy, że herbata szybciej parzy się w gorącej wodzie	F. grupowa M. ćwiczebna	<u>15. Parzenie herbaty.</u> Spróbujcie zaparzyć herbatę w zimnej i gorącej wodzie. Która zaparzy się szybciej? Dlaczego?	Dwie torebki herbaty, kubek z zimną i gorącą wodą	

PRZYKŁADOWE PYTANIA I ZADANIA:				
Zdobycie wiedzy, kiedy jest Światowy Dzień Wody	F. grupowa M. gra dydaktyczna	1. Kiedy jest Światowy Dzień Wody?	Plansza z odpowiedzią na pytanie	22 marca Po każdym pytaniu jedno dziecko przychodzi na tablicy planszę z odpowiedzią na pytanie. Dzieciom o specyficznych trudnościach w uczeniu się będzie łatwiej zapamiętać podane informacje.
Zdobycie wiedzy dotyczącej możliwości picia wody z różnych źródeł	F. grupowa M. gra dydaktyczna	2. Czy można pić wodę z każdego źródła? Dlaczego?		Nie. Można pić tylko wodę pitną, czyli słodką oraz bez zanieczyszczeń. (Prowadzące tłumaczą, że w wielu miejscach na świecie dorośli i dzieci nie mają wyboru i piją wodę, która jest dostępna w ich środowisku zamieszkania).
Nauka pokazania na mapie wód i lądów	F. grupowa M. gra dydaktyczna	3. Pokażcie na mapie świata, gdzie występuje woda, a gdzie jest ląd. Jakim kolorem oznaczamy wodę? Jakimi kolorami ląd?	Geograficzna mapa świata	Woda na kolor niebieski, a ląd w kolorach: zielony, żółty, czerwony.
Nauka pokazania na mapie wód słodkich i słonych	F. grupowa M. gra dydaktyczna	4. Pokażcie na mapie, gdzie występuje woda słodka, a gdzie słona? Którą wodę możemy pić?	j.w.	Słodka w jeziorach i rzekach, słona w morzach i oceanach, pijemy słodką wodę.
Sprawdzenie wiedzy dotyczącej sportów wodnych	F. grupowa M. gra dydaktyczna	5. Jakie znaczenie sporty wodne? Wymieńcie co najmniej trzy.	Plansza z odpowiedzią na pytanie, zdjęcia sportów wodnych	Przykłady: pływanie, żeglarstwo, kajakarstwo, windsurfing. Jeśli nauczyciel uzna, że za trudne będzie wymienianie, może przykleić na tablicy zdjęcia, a uczniowie mogą dopasować do nich podpisy.
Sprawdzenie znajomości zawodów związanych z wodą	F. grupowa M. gra dydaktyczna	6. Jakie znaczenie zawody związane z wodą? Wymieńcie co najmniej trzy.	Plansza ze zdjęciami zawodów związanych z wodą	Np. nurek, ratownik, hydraulik, żeglarz, rybak.
Zdobycie wiedzy, że woda zamarza w temperaturze 0°C	F. grupowa M. gra dydaktyczna	7. Czy woda zamarza? W jakiej temperaturze?	Plansza z odpowiedzią na pytanie	Tak, woda zamarza w temperaturze 0°C.
Zdobycie wiedzy, że każdy rodzaj opadów to woda	F. grupowa M. gra dydaktyczna	8. Czy każdy rodzaj opadów to woda? Wymieńcie rodzaje opadów	Plansza z odpowiedzią na pytanie	Tak. Deszcz, śnieg, grad.
Poznanie różnych sposobów oszczędzania wody	F. grupowa M. gra dydaktyczna	9. Wymieńcie co najmniej 3 sposoby oszczędzania wody. Dlaczego powinniśmy oszczędzać wodę?	Lista haseł odpowiadających poprawnemu oraz niewłaściwemu postępowaniu odnośnie do wody. (Zał. 1)	Np. zakręcanie kranu podczas mycia zębów, zmywanie naczyń w misce, branie szybkiego prysznica, naprawianie kapiejących kranów i słuczek, zainstalowanie w domu liczników wody. Jeśli to pytanie jest za trudne, uczniowie mogą otrzymać listę z dobrymi i złymi sposobami oszczędzania wody, wybierając odpowiednie z listy.
Poznanie wielu czynności, do których wykorzystywana jest woda	F. grupowa M. gra dydaktyczna	10. Do czego człowiekowi potrzebna jest woda? Wymieńcie co najmniej 5 czynności lub sposobów wykorzystania wody.		Nauczyciel/-ka zapisuje odpowiedzi na tablicy. Na końcu komentuje, że woda jest potrzebna człowiekowi do wielu czynności, także do wytwarzania różnych rzeczy i do funkcjonowania w świecie. Np. mycie się, mycie naczyń, picie, sprzątanie – zmywanie podłogi, woda jest potrzebna do czynności rozrywkowych – pływanie, woda w rzekach potrzebna jest do transportu – pływanie statkiem i przewożenie towarów.
Ułożenie liczb w kolejności rosnącej	F. grupowa M. gra dydaktyczna	11. Ułóżcie od najmniejszej do największej liczby, które pokazują ilość zużytej wody podczas codziennych czynności: spuszczenie wody w toalecie – 10 l prysznic – 40–60 l kąpiel w wannie – 120 l zmywanie naczyń – 20 l mycie zębów – 10 l podlewanie kwiatków doniczkowych – 5 l pranie w pralce – 130 l ⁴	Pocięte hasła do ułożenia: czynności i zużycie wody (Zał. 4)	Do napisów można dołączyć obrazki przedstawiające czynności lub całkowicie zastąpić napisy obrazkami, jeśli nauczyciel uzna, że dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się w danej grupie będą mieć problem z wykonaniem zadania.

ZAJĘCIA KOŃCOWE				
Wręczenie dyplomów, wykonanie prac plastycznych dotyczących przebiegu zajęć	F. indywidualna M. ekspresyjna	ZAKOŃCZENIE Grupa, która pierwsza dojdzie do mety, wygrywa. Wspólnie wszyscy sprzątają. Wszystkie dzieci otrzymują dyplomy za grę. Na koniec można urządzić turniej z wiedzy, którą dzieci zdobyły podczas gry. Nauczyciel prosi dzieci, aby narysowały i podpisały to, co im się najbardziej podobało. Na końcu każdy uczeń prezentuje swoją pracę.	Kartka i kredki dla każdego ucznia, dyplom dla każdego uczestnika	Ważne, aby zaznaczyć, ile zdań dzieci mają napisać i ile mają na to czasu. Nauczyciel podchodzi do dzieci i pyta, czy mają jakieś trudności. Uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się mogą np. mniej napisać, a więcej narysować. Nauczyciel może zebrać i ocenić karty obserwacji.

¹ J.A. Jelinek. Dziecięca fizyka w praktyce. W: *Dziecięca fizyka*. On line. Dostęp 17 listopada 2013. www.dzieciecafizyka.pl; *Woda – cudowna ciecz* – cykl zajęć przeprowadzonych w klasach V w związku ze Świętem Wody (22. 03). Szkoła Podstawowa nr 2 w Sianowie. On line. Dostęp 17 listopada 2013. <http://www.sp2sianow.pl/NAUCZYCIELE/PUBLIKACJE/Dz.Wody.pdf>

² J.A. Jelinek. Kwiat. W: dz. cyt. On line. Dostęp 17 listopada 2013. <http://dzieciecafizyka.pl/eksperymenty/nasiakaniewoda/kwiat.pdf>

³ Deficyt wody. Fundacja WWF Polska. On line. Dostęp 20 listopada 2013. <http://sos.wwf.pl/problemy?id=9>

⁴ K. Tyniec. Woda w życiu codziennym. W: *Lekcje dla świata. Scenariusze zajęć z edukacji globalnej*. Polska Akcja Humanitarna, Warszawa 2009. On line. Dostęp 17 listopada 2013. http://fed.home.pl/teg/images/2pah_woda_zintegr.pdf

Pytania problemowe do zajęć:

1. Dlaczego twoim zdaniem powinniśmy oszczędzać wodę?
2. Jak można dziś oszczędzać wodę?
3. Jakie właściwości ma woda?
4. Jakie są konsekwencje ograniczonego dostępu do wody dla ludzi, zwierząt oraz dla roślin w Twoim środowisku zamieszkania?
5. Jakie są konsekwencje ograniczonego dostępu do wody dla ludzi, zwierząt oraz dla roślin w środowisku zamieszkania twoich rówieśników w krajach Globalnego Południa?
6. Jakie są różnice pomiędzy niektórymi krajami Globalnego Południa i Globalnej Północy w codziennym pozyskiwaniu i wykorzystywaniu wody? Spróbuj wskazać, jakie występują pomiędzy nimi podobieństwa?

Słowniczek pojęć:

Woda pitna – to czysta woda, nadająca się do spożycia, nie stanowiąca zagrożenia dla zdrowia. W niektórych kontekstach woda pitna nazywana jest wodą słodką (termin przeciwstawny słonej wodzie morskiej). Woda zdatna do picia powinna zawierać odpowiednią ilość soli mineralnych, nie zawierać zanieczyszczeń organicznych i nieorganicznych. Woda pitna spożywana pochodzi z wód powierzchniowych oraz wód gruntowych. Jedynie minimalny procent wód do picia pochodzi z ujęć głębinowych. Na świecie coraz powszechniej spożywa się płatną wodę mineralną¹¹.

Woda słodka – woda zawiera stosunkowo niewielkie ilości soli. Woda słodka na kuli ziemskiej pochodzi z procesów parowania i skraplania. Dostęp do niej jest czynnikiem warunkującym życie i przetrwanie wielu gatunków roślin i zwierząt, w tym człowieka. Człowiek może pić tylko wodę słodką, pozyskując ją z wód powierzchniowych lub podziemnych¹².

Światowe zasoby wody – całość aktualnie i potencjalnie dostępnych wód na świecie, przeznaczona do zaspokojenia określonego zapotrzebowania. Na zasoby wodne składają się: opa-

¹¹ Woda pitna. On line. Dostęp 20 listopada 2013. http://encyklopedia.naukowy.pl/Woda_pitna

¹² W. Ciężkowski, A. Zuber. Wody słodkie i mineralne. W: *Hydrologia regionalna Polski*. Red. B. Paczyński. T.1: Wody słodkie. Państwowy Instytut Geologiczny. Warszawa 2007, s. 53.

dy atmosferyczne, wody podziemne (głębszych poziomów) i wody powierzchniowe. Wody te znajdują się w ciągłym obiegu, decydują o stanie środowiska przyrodniczego, są niezbędne do życia. Istotny wpływ na jakość zasobów wodnych ma działalność człowieka¹³.

Perlator – rodzaj nakładki (sitka) w kształcie pierścienia, którą montuje się na końcu wylwki, kranu, prysznica itp., zwiększającej optycznie strumień wody poprzez znaczne jej napowietrzenie. Zgodnie z danymi producentów perlator potrafi oszczędzić od 15% do 60% wody. **Perlator** to bardzo proste, ale jednocześnie niezwykle skuteczne rozwiązanie, umożliwiające w łatwy i tani sposób ograniczanie zużycia wody¹⁴.

Globalne Południe i Globalna Północ – obecnie mówiąc o różnicach rozwojowych między krajami, używa się terminów „Globalna Północ” na określenie krajów bogatych znajdujących się przeważnie na północ od krajów biedniejszych, określanych mianem „Globalnego Południa”. Ważne jest to, że terminy „Północ – Południe” są względnie neutralne i nie powodują negatywnych skojarzeń, takich jak np. „Trzeci Świat” wskazujący, że są jakieś inne, lepsze światy. Wartościowanie poszczególnych regionów tylko ze względu na poziom bogactwa materialnego jest również niesprawiedliwe, ponieważ nie uwzględnia bogactwa kultury i dorobku cywilizacyjnego danego obszaru.¹⁵

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry:

„Wielka, wodna gra planszowa” – pomysł autorski (zdjęcia gry w załącznikach, przebieg gry w tabeli).

Lista załączników:

- Załącznik 1. Lista hasel odpowiadających poprawnemu oraz niewłaściwemu postępowaniu odnośnie do wody
- Załącznik 2. Karta obserwacji
- Załącznik 3. Wzory kwiatów¹⁶
- Załącznik 4. Czynności i zużycie wody
- Załącznik 5. Zasady gry
- Załączniki 6, 7, 8 Zdjęcia przykładowej planszy do gry i pionków

Podsumowanie:

Podczas realizacji zajęć mogą pojawić się trudności w zachowaniu spokoju w klasie, ponieważ zajęcia są bardzo atrakcyjne dla uczestników. Dzieci nie muszą siedzieć w ławkach i notować w zeszytach. Zajęcia angażują dzieci, stąd wywołują wiele emocji. Dlatego nauczyciel powinien być przygotowany na hałas i ruchliwość uczniów i uczennic w klasie szkolnej. Można w tej sytuacji nauczyć dzieci harcerskiego zawołania. Nauczyciel mówi: „Chcę powiedzieć kilka słów”, dzieci odpowiadają: „My słuchamy, a ty mów”.

¹³ Międzynarodowy Słownik Hydrologiczny UNESCO. Red. A. Magnuszewski, U. Soczyńska. PWN. Warszawa 2001, s. 192.

¹⁴ Do czego służy perlator? Ekspert Budowlany. On line. Dostęp 15 października 2013. <http://www.ekspertbudowlany.pl/arttykul/id2562,do-czego-sluzy-perlator>

¹⁵ A. Antonowicz. Czy świat jest jeden? Źródła. On line. Dostęp 15 października 2013. <http://eduglob.zrodla.org/globalnie1/>; Tenże. *Mikrokompendium wiedzy o pomaganiu biedniejszym krajom – czyli po trochę wszystkim, co powinniśmy wiedzieć o współzależnościach globalnych i naszej roli w sprawiedliwym rozwoju*. Materiały opracowane w ramach projektu „Źródłem każdego działania jest myśl – szkolenia z edukacji globalnej”. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. <http://eduglob.zrodla.org/pliki/mikrokompendium.pdf>

¹⁶ J.A. Jelinek. Kwiat. W: dz. cyt.

Ponadto trudnością dla nauczyciela może okazać się chęć wykonywania każdego doświadczenia przez wszystkich uczniów. Dlatego też można wytłumaczyć uczniom, że wszyscy mają możliwość obserwowania przeprowadzanych doświadczeń, a grupa, która je wykonuje, staje się ekspertem w danej dziedzinie. Ważne jest, aby wszyscy uczniowie mieli możliwość obserwowania eksperymentów i zapisywania wniosków w swoich kartach obserwacji. Uczniowie ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się powinni być wybierani do przeprowadzania doświadczeń, wtedy nauczą się najwięcej i proces ten będzie przebiegał najefektywniej.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki i specjalnej potrzeby edukacyjnej:

- Błażejowski R. *100 prostych doświadczeń z wodą i powietrzem*. Wydawnictwo Naukowo-Techniczne. Warszawa 1991.
- Bogdanowicz M. *O dysleksji, czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli*. Wydawnictwo Popularnonaukowe Linea. Lublin 1995.
- Brejnak W., Zabłocki K.J. *Dysleksja w teorii i praktyce*. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”. Warszawa 1999.
- Cieślewska A., Makowska A. *Gdzie jest ta woda? Dostęp do wody w kontekście problematyki rozwojowej regionu Azji Centralnej*. Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne. Warszawa 2012.
- Dysleksja. Teoria i praktyka*. Red. G. Reid, J. Wearmouth. GWP. Gdańsk 2008.
- Edukacja ekologiczna w praktyce szkolnej*. Red. E. Jońca. WOM. Rzeszów 1995.
- Frątczak E., Frątczak J. *Edukacja ekologiczna uczniów klas I–III*. WSiP. Warszawa 1993. *Jak przezwyciężyć trudności w nauce? Przewodnik dla nauczycieli i rodziców*. Red. A. Giermakowska, A. Jałowiecka. Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP. Kielce 2008.
- Kowalczak P. *Zagrożenia związane z deficytem wody*. Wydawnictwo Kurpisz. Poznań 2008. Kundzewicz Z. *Gdyby mała wody miarka... Zasoby wodne dla trwałego rozwoju*. PWN. Warszawa 2000.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, styczeń 2011. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.oke.krakow.pl/inf/filedata/files/MEN_specyficzne_trudnosci.pdf
- Selikowitz M. *Dysleksja*. Wydawnictwo Prószyński i S-ka. Warszawa 1999.
- Wokół dysleksji. Co warto wiedzieć o dysleksji i nowoczesnych sposobach przeciwdziałania jej*. Red. Z. Pomirska. Wydawnictwo Engram. Warszawa 2010.
- Werning R., Lütje-Klose B. *Pedagogika trudności w uczeniu się*. GWP. Gdańsk 2009.
- Świderek G., Ghana. *Dostęp do wody*: http://eduglob.zrodla.org/ghana/dostep_do_wody/
- Milla i woda, Bajki rozwojowe*, Stowarzyszenie „Jeden Świat”, MSZ 2009, http://eg.edudemo.org/pl/pliki/doc_download/22-bajki-rozwojowe, s. 5–8.
- International Decade for Action ,Water for Life’ 2005–2015*. www.un.org/waterforlifedecade
- UN-Water. www.unwater.org

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej	http://www.kzgw.gov.pl/	W trosce o wodę, czyli plany gospodarowania wodami – Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej. http://www.rdw.org.pl/
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	http://www.nfosigw.gov.pl	Cenniejsza od złota – Strona powstała w ramach realizacji projektu dofinansowanego ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. http://www.cenniejszaodzłota.pl/
Oficjalna strona Światowego Dnia Wody	http://www.unwater.org	Światowy Dzień Wody odbywa się co roku w dniu 22 marca jako sposób zwrócenia uwagi na znaczenie wody słodkiej i promując zrównoważone zarządzanie zasobami wody słodkiej.
Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”	http://www.zrodla.org/	Edukacja globalna dla najmłodszych to druga edycja projektu skierowanego do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym oraz ich nauczycieli. Przybliżając dzieciom kulturę Azji, Afryki i Ameryki Południowej i Środkowej. http://eduglob.zrodla.org H₂O woda nas uwodzi http://www.woda.edu.pl/
Ośrodek Informacji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Warszawie	http://www.unic.un.org.pl/	Międzynarodowy Rok Współpracy w Dziedzinie Wody ma na celu m.in.: podniesienie świadomości na temat potrzeby podejmowania działań dążących do wzmocnienia międzynarodowej współpracy w dziedzinie wody, podniesienie świadomości o wyzwaniach stojących przed zarządzaniem wodą w zakresie planowania, dostępu do wody, usług. http://www.unic.un.org.pl/aktualnosci.php?news=2387&wid=34
Polska Akcja Humanitarna	http://pah.org.pl	Kampania wodna Naczelną zasadą PAH jest efektywne działanie z poszanowaniem godności człowieka. http://pah.org.pl/nasze-dzialania/178/kampania_wodna
UNESCO	www.unesco.org	UNESCO International Hydrological Programme http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/water/ihp/water-chairs/

Literatura:

Brejnak W., Zabłocki K.J. *Dysleksja w teorii i praktyce*. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”. Warszawa 1999.

Mały uczeń w szkole. Red. A. Jegier. Wydawnictwo Harmonia. Gdańsk 2010.

Międzynarodowy Słownik Hydrologiczny UNESCO. Red. A. Magnuszewski, U. Soczyńska. PWN. Warszawa 2001.

On line. Dostęp 24 października 2013. <http://www.cenniejszaodzłota.pl/>

On line. Dostęp 24 października 2013. <http://www.dzieciecafizyka.pl/>

Sawa B. *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*. WSiP. Warszawa 1980.

Werning R., Lütje-Klose B. *Pedagogika trudności w uczeniu się*. GWP. Gdańsk 2009.

Woda – cudowna ciecz. Cykl zajęć przeprowadzonych w klasach V w związku ze świętem wody (22.03). Szkoła Podstawowa nr 2 w Sianowie. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://www.sp2sianow.pl/NAUCZYCIELE/PUBLIKACJE/Dz.Wody.pdf>

Uczestniczki ILSzEG podczas zajęć Edukacja globalna w pracy nauczyciela/-ki dzieci odmiennych kulturowo, Nasutów 9 września 2013. Fot. Justyna Woźniak

Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska

Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych¹

Grupa docelowa: dzieci i młodzież zagrożone niedostosowaniem społecznym²

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: klasy IV–VI³

Temat zajęć: Kalejdoskop potrzeb – świadomy konsument w świecie nadprodukcji

Uzasadnienie tematu zajęć:

Wybór tematu dotyczącego niezrównoważonej konsumpcji nie był przypadkowy. Problem niewłaściwego korzystania z zasobów naturalnych z roku na rok coraz bardziej się powiększa i dotyczy zarówno dorosłych, jak i młodych konsumentów i konsumentek. Wiele produktów nabywanych jest bezrefleksyjnie, niekiedy zupełnie niepotrzebnie. „Sposób, w jaki produkujemy i konsumujemy, ma ogromne znaczenie dla współczesnych problemów środowiskowych, takich jak globalne ocieplenie, zanieczyszczenie, uszczuplenie zasobów naturalnych i utrata różnorodności biologicznej”⁴.

Inspiracje dotyczące wymienionego tematu były następujące:

- wykład pani Anny Batorczak podczas trwania Interdyscyplinarnej Letniej Szkoły Edukacji Globalnej;
- film pt.: „Story of Staff”, w którym przedstawiono, czym jest zrównoważony rozwój oraz do czego prowadzi nadmierna eksploatacja naszej planety;
- zasoby strony internetowej: „Moje konsumenckie ABC”;
- film Centrum Edukacji Obywatelskiej: „Wybory konsumenckie a zużycie energii”⁵.

Wobec powyższego kluczową motywacją autorek stała się chęć uświadamiania uczniom

¹ Podziękowania dla s. Barbary Bolesty – dyrektor Domu Dziecka Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi w Warszawie, która aktywnie uczestniczyła przy realizacji zajęć z zakresu edukacji globalnej i stworzyła odpowiednie warunki lokalowe, w których mogły odbyć się zajęcia. Ponadto w trakcie ich realizacji niejednokrotnie upewniała się, czy prowadzącym zajęcia potrzebna jest jej pomoc.

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych. Dz. U. z 2010 r. Nr 228, poz. 1490, §1. On line. Dostęp 15 października 2013. <http://bip.men.gov.pl/images/stories/TOMEK/1490.pdf>

³ Po rozpoznaniu realizowanych w szkole ścieżek kształcenia z obszaru poruszanego w trakcie zajęć (oraz jego ewentualnej modyfikacji pod tym kątem) można dodatkowo utrwalić poruszane w trakcie zajęć obowiązkowych w szkole treści edukacyjne. Ponadto należy pamiętać o liczebności grupy zajęciowej oraz o tym, jak liczebność grupy będzie rzutować na realizację zajęć.

⁴ Racjonalniej i ekologiczniej. Zrównoważona konsumpcja i produkcja, 2010. On line. Dostęp 5 listopada 2013. http://ec.europa.eu/environment/eussd/pdf/brochure_scp/kg006508PL_2.pdf, s. 3.

⁵ A. Rak. *Wybory konsumenckie a zużycie energii*. Centrum Edukacji Obywatelskiej. On line. Dostęp 15 października 2013. http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/m1_wybory_konsumenckie_a_zuzycie_energii_fin.pdf

i uczniom, jak ważne dla życia każdego człowieka jest rozsądne nabywanie nowych produktów, a także jak najdłuższe ich użytkowanie oraz segregacja, kiedy już nie nadają się do wykorzystania.

Kreowanie postawy odpowiedzialności i troski o stan środowiska naturalnego jest istotnym zadaniem współczesnej edukacji. To szczególne wyzwanie w dobie konsumpcyjnego stylu życia obecnego w wielu regionach świata oraz nieodpowiedzialnego podejścia do zasobów naturalnych. Problematyka ta jest istotna w każdej grupie wiekowej i społecznej, szczególnie w odniesieniu do tych obszarów świata, gdzie posiadanie wyznacza cele życiowe większości społeczeństwa. Stąd podjęcie jej w pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożoną nieprzystosowaniem społecznym w Polsce wydaje się niezwykle ważne.

Opis sytuacji problemowej:

Świetlice socjoterapeutyczne i domy dziecka to specyficzne placówki opiekuńczo-wychowawcze. Podopieczni tego typu ośrodków nierzadko charakteryzują się zaniżonym poczuciem własnej wartości, które wynika między innymi z trudnych doświadczeń życiowych, a także deficytów wiedzy oraz kompetencji, potrzebnych zarówno w życiu codziennym, jak i podczas zajęć szkolnych.

Bardzo ważną komórką w kontekście kształtowania się postaw dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym jest rodzina, w której te osoby się wychowują, bądź wychowywały. Rodzina jest pierwszym istotnym socjalizacyjnie, a więc podstawowym środowiskiem życia człowieka. To od jakości jej funkcjonowania zależy zdolność jednostki do adaptacji w środowisku. Jakość odbioru bodźców, rozumienie skryptu kulturowego oraz umiejętność nadawania różnego rodzaju sygnałów, kształtowane przez rodzinę, określają możliwości wchodzenia jednostki w relacje z otaczającym ją światem.

Warto w tym miejscu również wspomnieć o ważnej roli środowiska zamieszkania w kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym, w tym w budzeniu świadomości w zakresie problemów środowiska naturalnego ich konsekwencji.

Odbiorcy zaprojektowanych przez nas zajęć to dzieci i młodzież pochodząca z rodzin, które często nie spełniają podstawowych funkcji wychowawczych. Są to rodziny sklasyfikowane jako dysfunkcyjne. Głównymi cechami rodziny dysfunkcyjnej są: przemoc domowa, alkoholizm, przestępczość i wykołajenie moralne.

Problem, jaki chcielibyśmy rozwiązać, realizując zajęcia z zakresu edukacji globalnej, to kształtowanie postaw nakierowanych na ochronę środowiska oraz zwiększenie poczucia własnej wartości poprzez wzbogacenie wiedzy uczestników/uczestniczek na temat tego, czym jest świadoma konsumpcja. Chcemy, aby dzieci i młodzież nie tylko dowiedzieli się, w jaki sposób konstruktywnie oszczędzać zasoby naturalne, aby ich działania były w jak najmniejszym stopniu szkodliwe dla środowiska, ale aby czynnie włączyli się w proces jego ochrony, czując się współodpowiedzialni za zrównoważony rozwój wspólnej planety.

Nabycie wiedzy w tej tematyce jest szansą, iż podopieczni/podopieczne tego typu placówek uświadomią sobie, że każdy człowiek, niezależnie od tego skąd pochodzi, w jakim jest wieku, jaką pełni rolę społeczną, poprzez codzienne indywidualne wybory konsumenckie staje się odpowiedzialny za funkcjonowanie całego świata w jego lokalnymi i globalnym wymiarze. Przekazywanie tego typu wiedzy oraz kształtowanie odpowiedzialnych postaw konsumenckich u dzieci i młodzieży stanowi istotny pośredni cel edukacji globalnej.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Zagrożeni niedostosowaniem społecznym „to dzieci i młodzież wychowująca się w warunkach niekorzystnych dla rozwoju psychospołecznego, na który negatywny wpływ wywierają ta-

kie środowiska wychowawcze, jak rodzina, grupa rówieśnicza i inne, a także u której rejestrowane przejawy zaburzeń występują sporadycznie”⁶.

Podejmując działania dydaktyczno-wychowawcze wobec dzieci zagrożonych niedostosowaniem społecznym, należy wziąć pod uwagę to, jak wygląda i wyglądała ich dotychczasowa historia życia, a także jak wygląda ich aktualna sytuacja.

Do polskiej literatury naukowej termin niedostosowanie społeczne został wprowadzony przez Marię Grzegorzewską. Autorka, definiując, czym jest niedostosowanie społeczne, wymienia jego symptomy: „tendencje społecznie destruktywne”, „chęć wyżycia się w akcji społecznie destruktywnej”, „nieżyczliwy stosunek do człowieka”, „zrzucanie winy”, „brak hamulców”, „nadmierna sugestywność”, „nieumiejętność wyjścia z trudnej sytuacji”⁷. Według Haliny Spionek dzieci społecznie niedostosowane to takie, „u których zaburzeniu uległa sfera emocjonalno-wolowa oraz rozwój charakteru i osobowości, co powoduje często zakłócenie stosunków społecznych między dziećmi a ich otoczeniem”⁸.

Wielu pedagogów, w szczególności zajmujących się socjologicznym wydzwinięciem zachowań ludzkich, nie ogranicza niedostosowania wyłącznie do sfery osobowościowej skupionej na emocjach i woli. Pedagodzy zorientowani socjologicznie dostrzegają również współwystępowanie zakłóconego funkcjonowania jednostki w najbliższej grupie i w szerszym układzie społecznym, które ma charakter naruszania społecznych norm oraz standardów postępowania w określonych sytuacjach⁹. Niedostosowanie społeczne rozumiane jako współwystępowanie elementów osobowościowych ze społecznymi, można odnaleźć w definicji Ottona Lipkowskiego. Charakteryzuje on niedostosowanie społeczne w sposób następujący: „zaburzenie charakterologiczne o niejednorodnych objawach, spowodowane niekorzystnymi zewnętrznymi lub wewnętrznymi warunkami rozwoju, a wyrażające się wzmożonymi i długotrwałymi trudnościami w dostosowaniu się do normalnych warunków społecznych i w realizacji zadań życiowych danej jednostki”¹⁰. W zależności od nasilenia objawów i dodatkowych czynników środowiskowych, wyróżniono niedostosowanie społeczne i zagrożenie niedostosowaniem społecznym. Objawami, których występowanie może sygnalizować niedostosowanie, są m.in.: nagminne wagary, ucieczki z domu i włóczęgostwo, sporadyczne lub systematyczne picie alkoholu, odurzanie się (jego próby i faktyczne odurzanie się), niszczenie mienia, stosowanie przemocy, bójki, przywłaszczenie cudzego mienia, kradzieże, udział w grupach negatywnych¹¹.

Jan Konopnicki wyróżnił 5 symptomów, które według niego wstępnie klasyfikują niedostosowanie społeczne. Dziecko społecznie niedostosowane to takie, które: poprzez swoje zachowanie stwarza sobie wiele problemów, których nie potrafi rozwiązać, nie działa w swoim najlepszym interesie, reakcje dziecka są skomplikowane, nierzadko trudno wytłumaczyć je racjonalnie, jedną z cech charakterystycznych jest brak sukcesów, przez co znacznie słabnie poziom motywacji do stawiania się lepszą

⁶ J. Płachta. *Metody pracy z dziećmi niedostosowanymi społecznie*. eduForum, 20 maja 2005. On line. Dostęp 16 września 2013. http://www.eduforum.pl/modules.php?name=Publikacje&d_op=viewdownload&cid=24&min=380&orderby=titleA&show=10

⁷ M. Grzegorzewska. *Pedagogika specjalna*. Wydawnictwo PIPS. Warszawa 1964.

⁸ H. Spionek. *Zaburzenia psychoruchowe rozwoju dziecka*. Wydawnictwo PWN. Warszawa 1965, s. 275.

⁹ B. Urban. Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań. W: *Resocjalizacja T. 1*. Red. B. Urban, J.M. Stanik. Wydawnictwo PWN. Warszawa 2007, s. 138.

¹⁰ O. Lipkowski. *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*. Wydawnictwo PZWS. Warszawa 1971, s. 37.

¹¹ Por. J. Moleda, K. Mirosław. Model pracy z uczniem niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi: materiały dla nauczycieli*. Red. E. Wojdyła i in. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010, s. 258–259.

wersją siebie, ciągłe porażki powodują złe samopoczucie, którego następstwem jest poczucie bezradności, braku wiary we własne możliwości¹². Czesław Czapów niedostosowanie społeczne ujmuje jako proces, czyli ciąg następujących po sobie zmian, które są dynamiczne. Czapów podzielił niedostosowanie społeczne na trzy stadia. Stadium pierwsze – osoba czuje się odrzucona, ma potrzebę emocjonalnej zależności. W zachowaniu jednostki może pojawić się agresja, bunt oraz narastająca wrogość wobec rodziców i społeczeństwa. Młody człowiek szybko traci cierpliwość lub w ogóle mu jej brakuje. Podobnie jest z wytrwałością oraz umiejętnością koncentracji uwagi. Rozpoczęte prace są często niedokończone lub zrobione niedbale. Stadium drugie – utrwalanie antyspołecznych zachowań, można zaobserwować bunt wobec wszelkich autorytetów. Kluczowe potrzeby emocjonalne i społeczne zaspokajane są poza domem rodzinnym. Pojawiają się pierwsze symptomy wskazujące na niedostosowanie: picie alkoholu, zażywanie narkotyków, wagary, ucieczki z domu, kradzieże. Stadium trzecie – nawiązywanie relacji z grupami przestępczymi, chuligańskimi. U jednostki występuje irracjonalna chęć niszczenia przedmiotów oraz zadawanie bólu innej osobie¹³.

Czas trwania zajęć: 5 godzin dydaktycznych

Cele zajęć:

Cel ogólny:

Uczestnik/-czka zajęć ma świadomość, czym jest zrównoważona i niezrównoważona konsumpcja oraz jakie są skutki każdej z nich.

Cele szczegółowe:

Uczestnik/-czka zajęć

- Zna podstawowe pojęcia dotyczące problematyki zrównoważonej i niezrównoważonej konsumpcji oraz oszczędzania zasobów naturalnych.
- Rozumie zależności pomiędzy produkowaniem, konsumowaniem a generowaniem odpadów i dewastacją środowiska.
- Potrafi wymienić wybrane zagrożenia, jakie powstają na skutek niezrównoważonej konsumpcji.
- Zna podstawowe zasady zrównoważonej konsumpcji, potrafi rozpoznać oznaczenia zamieszczane na produktach.
- Umie efektywnie współpracować w grupie.
- Potrafi generować ciekawe i wartościowe pomysły, w tym kreatywnie wykorzystywać surowce wtórne.
- Umie na podstawowym poziomie analizować własne potrzeby i sposoby ich zaspokajania w kontekście ich wpływu na środowisko naturalne.
- Ma świadomość, jak istotny wpływ na stan środowiska naturalnego wywierają codziennie dokonywane przez niego/nią i innych ludzi.

Metody i formy pracy:

Metody:

- metody asymilacji wiedzy: opis, pokaz, pogadanka, dyskusja, wyjaśnienie, praca z tekstem
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: giełda pomysłów (burza mózgów)
- metody praktyczne: ćwiczebna, realizacji zadań wytwórczych

¹² J. Konopnicki. *Niedostosowanie społeczne*. Wydawnictwo PWN. Warszawa 1971, s. 20–21.

¹³ Cz. Czapów. *Wychowanie resocjalizujące. Elementy metodyki i diagnostyki*. Wydawnictwo PWN. Warszawa 1978.

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna

Narzędzia niezbędne do realizacji zajęć:

Komputer/ laptop z dostępem do Internetu oraz programem do odtwarzania filmów/zdjęć podłączony do projektora multimedialnego; ekran projekcyjny; tablica i kreda lub flipchart (duże arkusze papieru) i markery; kserokopie załączników: ilustracja: *Piramida Masłowa* (Załącznik 1), lista: *Dekalog odpowiedzialnego konsumenta/-ki* (Załącznik 2), ilustracja: *Wybory świadomego konsumenta* (Załącznik 3), tekst: *Odpowiedzialna konsumpcja* (Załącznik 4), karta: *Wybrane oznaczenia produktów* (Załącznik 5), wzór: *Dyplom za udział w zajęciach edukacyjnych: Kalejdoskop potrzeb* (Załącznik 6); przedmioty codziennego użytku: woda w butelce, chleb, szampon, MP3, zeszyt, koszulka, książka, słownik, ozdoba, porcelanowa figurka itp., filmy: *Opowieść o rzeczach. Story of stuff*; *Drugie życie butelki PETulki*; *Recycling Band*; *Jak to robią kobiety w Nepalu. Sztuka użytkowa ze śmieci*; woda w szklanej zwrotnej butelce, sok w małym kartoniku z rurką, herbata sypka i w torebkach opakowanych w folię (każda), zeszyty z makulatury, kosmetyki testowane i nietestowane na zwierzętach, ubrania wykonane w UE i w krajach Globalnego Południa, detergenty ekologiczne i tradycyjne itp.; puszki, pudełka, butelki, kawałki materiałów, kredki, farby, papier kolorowy, klej, nożyczki, plastelina itp., 4 duże kartonowe pudełka lub nieprzezroczyste worki foliowe.

Informacje o linkach do filmów pod koniec materiału.

Opis przebiegu zajęć:

Etap	I. WPROWADZENIE
Zadanie ogólne: Wprowadzenie w problematykę ludzkich potrzeb i ich zaspokajania	Zadania szczegółowe: <ol style="list-style-type: none"> 1. Zainicjowanie dyskusji na temat tego, jakie produkty są nam niezbędne do życia. 2. Omówienie zagadnienia ludzkich potrzeb na przykładzie piramidy potrzeb Masłowa. 3. Prezentacja różnego rodzaju produktów codziennego użytku: żywności, kosmetyków, przyborów szkolnych, odzieży, gadżetów, itp. Dyskusja nad ich przydatnością w codziennym życiu. Czas trwania: 45 min. (10,10,25)
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: pogadanka wstępna, pokaz, opis, dyskusja.
Instrukcja	Edukator/ka pyta uczestników/-niczki zajęć: Co jest potrzebne do życia każdemu człowiekowi?, Jakie rzeczy są człowiekowi niezbędne, aby żyć?, Co ułatwia życie lub sprawia, że jest ono przyjemniejsze?, Jakie rzeczy i wydarzenia są dla człowieka ważne? Następnie prezentuje <i>Piramidę potrzeb Masłowa</i> i omawia ją z uczestnikami/-niczkami zajęć. Edukator/ka dzieli uczestników na zespoły/grupy. Z kartonowego pudełka wyjmuje różne produkty. Zadaniem każdej z grup jest wskazanie, które z produktów są człowiekowi niezbędne, a bez których może się on obyć w życiu codziennym. Uczestnicy argumentują swoje wybory na forum i ilustrują przykładami.
Materiał dydaktyczny	Ilustracja: <i>Piramida potrzeb Masłowa</i> (Załącznik 1) – kserokopia lub laptop z programem do wyświetlania zdjęć oraz rzutnik i ekran projekcyjny, woda w butelce, chleb, szampon, MP3, zeszyt, t-shirt, książka, słownik, ozdoba, porcelanowa figurka itp., pudełko kartonowe lub nieprzezroczysta reklamówka.
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
Zadanie ogólne: Analiza zagadnienia zrównoważonej konsumpcji, z uwzględnieniem charakterystyki świadomego konsumenta	Zadania szczegółowe: <ol style="list-style-type: none"> 1. Prezentacja materiału filmowego – Story of Stuff. 2. Omówienie zagadnień poruszonych w filmie ze szczególnym podkreśleniem zagrożeń związanych z konsumpcją. 3. Wprowadzenie wybranych pojęć z zakresu zrównoważonej i niezrównoważonej konsumpcji (patrz: <i>Słowniczek pojęć</i>). 4. Zainicjowanie pogadanki o tym, czym charakteryzuje się świadomy konsument/ka. 5. Omówienie, co należy robić, by być świadomym konsumentem/-ką – analiza planszy oraz tekstu. 6. Zapoznanie uczestników/-niczek zajęć z oznaczeniami, które widnieją na opakowaniach produktów. 7. Wspólne opracowanie „<i>Dekalogu świadomego konsumenta/-tki</i>”. Czas trwania: 90 min (25, 10, 15, 5, 10, 15, 10)
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: pokaz, pogadanka heurystyczna, wyjaśnienie, praca z tekstem, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca

Instrukcja	Edukator/ka włącza materiał filmowy i prosi uczestników/-niczki o zwrócenie uwagi na kwestie dotyczące zagrożeń wynikających z nadmiernej konsumpcji. Edukator/ka zadaje uczestniczko/-niczkom zając następujące pytania: Czego nowego dowiedzieli się z filmu? Jaki wpływ na środowisko mają codzienne decyzje człowieka? Co należy zrobić, zmienić, aby chronić środowisko? Co przeszkadza człowiekowi w ograniczeniu konsumpcji? Edukator/-ka prosi uczestników/-niczki zając o przybliżenie wybranych pojęć. Odpowiedzi zapisuje na tablicy i omawia. Edukator/ka prosi uczestników/-niczki o charakterystykę świadomego konsumenta. Edukator/ka czyta tekst <i>Odpowiedzialna konsumpcja</i> , rozdaje plansze <i>Wybory świadomego konsumenta</i> , czyta zawarte na niej informacje. Oba materiały omawia z uczestnikami/-czkami. Edukator/ka rozdaje uczestniczkom i uczestnikom zając kartki z wybranymi symbolami stosowanymi na opakowaniach produktów codziennego użytku, wspólnie z nimi analizuje te oznaczenia. Edukator/ka pyta uczestniczki i uczestników zając o to, co robi świadomy konsument. Co oznacza zachowanie przyjazne dla środowiska, czym się charakteryzuje? W jaki sposób można oszczędzać zasoby? Zapisuje odpowiedzi na dużym arkuszu i wieszka go w widocznym miejscu. Robi to w formie <i>Dekalogu</i> .
Materiał dydaktyczny	Komputer/laptop z dostępem do Internetu oraz programem do odtwarzania filmów/zdjęć podłączony do projektora multimedialnego; ekran projekcyjny, film: <i>Opowieść o rzeczach. Story of stuff</i> , tablica i kreda/flipchart i marker, arkusz papieru i marker, lista: <i>Dekalog odpowiedzialnego konsumenta/-ki (Załącznik 2)</i> , ilustracja: <i>Wybory świadomego konsumenta (Załącznik 3)</i> dla każdego uczestnika/-czki, tekst: <i>Odpowiedzialna konsumpcja (Załącznik 4)</i> , karta: <i>Wybrane oznaczenia produktów (Załącznik 5)</i> dla każdego.
Uwagi	Film można zaprezentować bezpośrednio ze strony internetowej. Przy analizie symboli stosowanych na opakowaniach warto zaprezentować przykłady opakowań zawierające takie symbole.
Etap	III. PODSUMOWANIE
Zadanie ogólne: Sprawdzenie wiedzy nabytej podczas zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Podział produktów na przyjazne i nieprzyjazne środowisku. 2. Omówienie sposobów segregacji śmieci. 3. Prezentacja materiału filmowego: <i>Drugie życie butelki PETulki</i> . Czas trwania: 45 min (25, 14, 6)
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: ćwiczebna, pogadanka kontrolna, pokaz
Instrukcja	Edukator/ka dzieli uczestników/-czki na grupy; wręcza każdemu zespołowi dwa kartonowe pudełka i rozkłada na stoliku przed każdym z zespołów różne przedmioty. Następnie prosi o przyporządkowanie każdego przedmiotu do odpowiedniego kartonu (jeden karton przeznaczony jest na rzeczy przyjazne środowisku, drugi na te, które nie). Edukator/ka pyta, po co segregować śmieci, gdzie należy je umieszczać, jakie odpady powinny się znaleźć w oznakowanych odpowiednio pojemnikach. Następnie prezentuje film <i>Drugie życie butelki PETulki</i> . Po prezentacji omawia go z uczestnikami/-czkami.
Materiał dydaktyczny	Woda w szklanej zwrotnej butelce, sok w małym kartoniku z rurką, herbata sypka i w torebkach opakowanych w folię (każda), zeszyty z makulatury, kosmetyki testowane i nietestowane na zwierzętach, ubrania wykonane w UE i w krajach Globalnego Południa itp.; komputer/laptop z dostępem do Internetu oraz programem do odtwarzania filmów/zdjęć podłączony do projektora multimedialnego; ekran projekcyjny, film: <i>Drugie życie butelki PETulki</i> .
Uwagi	Należy przypomnieć uczestnikom/-czkom, aby zwracali uwagę na etykiety i oznakowania.
Etap	IV. ROZSZERZENIE
Zadanie ogólne: Wprowadzenie w zagadnienie alternatywnych sposobów wykorzystania odpadów	Zadania szczegółowe: 1. Zaprezentowanie uczestnikom/-czkom zdjęć i filmów obrazujących niestandardowe podejście do odpadów. 2. Prezentacja różnorodnych pustych opakowań z prośbą o przedstawienie pomysłów ich praktycznego wykorzystania do stworzenia różnorodnych przedmiotów. 3. Polecenie uczestnikom/-niczkom zając wykonania gadżetu z dostępnych na sali – przygotowanych przez edukatora/-kę – materiałów. 4. Prezentacja prac, podsumowanie omawianych zagadnień. Czas trwania: 45 min. (10, 5, 20, 10)
Forma/metoda	Forma: indywidualna, zbiorowa; metoda: pokaz, burza mózgów, realizacja zadań wytwórczych, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca.
Instrukcja	Edukator/ka prezentuje filmy przedstawiające jak w niestandardowy sposób można wykorzystać odpady. Następnie pokazuje opakowania, pyta, co można z nich zrobić, słucha propozycji i komentuje, pobudzając do dalszej aktywności. Edukator/ka proponuje wykonanie gadżetu ¹ z dostępnych materiałów, surowców wtórnych oraz przyborów plastycznych; nadzoruje przebieg prac. Edukator/ka prosi o zaprezentowanie wykonanych przez uczestników/-niczki prac. Pyta, czego nauczyli się podczas zajęć. Rozdaje dyplomy (Załącznik 6).
Materiał dydaktyczny	Komputer/laptop z dostępem do Internetu oraz programem do odtwarzania filmów/zdjęć podłączony do projektora multimedialnego; ekran projekcyjny, filmy: <i>Recycling Band</i> , <i>Jak to robią kobiety w Nepalu. Sztuka użytkowa ze śmieci</i> ; puszki, pudełka, butelki, kawałki materiałów, kredki, farby, papier kolorowy, klej, nożyczki, plastelina itp.

1 Pomysły na wykonanie różnych produktów z surowców wtórnych można zaczerpnąć z portali internetowych: dekoracje: On line. Dostęp 16 września 2013. <http://deccoria.pl/warto-zobaczyc/zrob-to-sam-cos-z-niczego-dla-dzieci,14,162.html>; przedmioty codziennego użytku: On line. Dostęp 16 września 2013 <http://www.spryciarze.pl/konkurs-discovery/filmy>; zabawki: On line. Dostęp 16 września 2013 <http://zabawyzabawki.blogspot.com/search/label/zabawka> oraz <http://www.inspirander.pl/inspiracje/pomysly-na-cos-z-niczego>; sztuka, zabawki, itd. ze śmieci: On line. Dostęp 1 grudnia 2013 <http://www.artzooka.com/>

2 *Story of Electronics – PL – dubbing*. On line. Dostęp 16 września 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=YdzA9Tdj2Q>

Pytania problemowe do zajęć:

1. Co twoim zdaniem jest potrzebne do życia każdemu człowiekowi?
2. Zastanów się i odpowiedź, co twoim zdaniem ułatwia Ci życie codzienne lub sprawia, że jest ono przyjemniejsze? Wymień przybory, produkty, które sprawiają, że twoje codzienne czynności stają się prostsze.
3. Jakie produkty uważasz za zbędne lub mało istotne?
4. Co należy zrobić, aby być świadomym konsumentem?
5. Jaki wpływ na nasze otoczenie mają nasze codzienne wybory podczas zakupów?
6. Dlaczego należy segregować odpady?
7. Jaki sposób uważasz za najlepszy w zakresie ograniczania ilości śmieci? Uzasadnij dlaczego tak uważasz.

Słowniczek pojęć:

Ekologia¹⁴ – nauka biologiczna badająca wzajemne stosunki między organizmami lub zespołami organizmów a otaczającym je środowiskiem. Zajmuje się ekosystemami, ich wewnętrzną strukturą, funkcjonowaniem i ewolucją, tj. bada miejsce zamieszkania i przystosowanie się organizmu do przyrodniczego środowiska. Ekologia tworzy teoretyczne podstawy nauki o kształtowaniu środowiska przyrodniczego¹⁵.

Degradacja środowiska – pogorszenie stanu środowiska przyrodniczego spowodowane zaburzeniem naturalnych struktur i mechanizmów przyrodniczych, np. ubożenie składu gatunkowego, zanieczyszczenie gleby i powietrza, susze, erozje itp. Człowiek, wprowadzając do środowiska znaczne ilości substancji chemicznych, zawierających siarkę, fosfor, azot, metale ciężkie, zakłóca proces obiegu tych pierwiastków i przepływu energii, w czego następstwie ekosystem traci zdolność samoregulacji. Degradacja środowiska obejmuje degradację gleb (np. obniżenie żyzności, zmiana pH), degradację wody (zmiana składu i ilości soli mineralnych, zmiana temperatury) i degradację atmosfery (np. zapylenie i zmiana składu atmosfery)¹⁶.

Konsument – osoba, która spożywa jednorazowo lub w dłuższym okresie dobra materialne lub niematerialne w celu zaspokojenia swoich potrzeb¹⁷.

Konsument odpowiedzialny – konsument znający swoje prawa, umiejący je egzekwować, ale przede wszystkim to uczestnik rynku o wymiernej sile rynkowej, świadomie dokonujący wyborów na bazie posiadanych informacji, ponosząc przy tym określone trudy bądź koszty w celu osiągnięcia konkretnych celów¹⁸.

Konsumpcja (Spożycie) – akt lub proces zaspokajania potrzeb poprzez zużycie lub stopniowe zużywanie nabytych, wytworzonych lub bezpłatnie udostępnionych dóbr materialnych i niematerialnych¹⁹.

Konsumpcja odpowiedzialna – podejmowanie decyzji zakupowych z uwzględnieniem wszelkich konsekwencji, jakie niosą ze sobą wydobycie surowców oraz produkcja, dystrybucja, użyt-

¹⁴ Należy dzieciom uświadomić, że potoczne rozumienie terminu „ekologia” jest niezgodne z jego definicją.

¹⁵ Definicja terminu: ekologia. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekologia>

¹⁶ Degradacja środowiska. On line. Dostęp 15 października 2013. http://sloownik.ekologia.pl/115_Leksykon_ekologii_i_ochrony_srodowiska/1376_1_D_0_degradacja_srodowiska.html

¹⁷ S. Borowicz i in. dz. cyt.

¹⁸ K. Mizera. *Trendy w konsumpcji...*, dz. cyt.

¹⁹ S. Borowicz i in. dz. cyt.

kowanie i utylizacja danego towaru. Każdy z tych procesów ma wpływ na środowisko przyrodnicze i otoczenie społeczne:

- pozytywny wpływ (np. poprawa losu ludzi, ochrona przyrody)²⁰
- negatywny wpływ (np. degradacja przyrody, łamanie praw człowieka, łamanie praw pracowniczych).

Konsumpcja zrównoważona – polegająca na konsumowaniu dóbr materialnych i usług w stopniu wystarczającym, aby zaspokajać podstawowe potrzeby i osiągać wyższą jakość życia, jednocześnie minimalizując zużycie zasobów naturalnych oraz materiałów szkodliwych dla środowiska (powstających na wszystkich etapach produkcji), a w działaniu tym nie ograniczać możliwości i praw następnym pokoleń do takiej konsumpcji²¹.

Konsumpcjonizm – nadmierna konsumpcja dóbr materialnych i usług, która nie służy zaspokajaniu podstawowych potrzeb, nie liczy się z kosztami ekologicznymi, społecznymi i indywidualnymi, ale dąży do realizacji pragnień związanych np. z pożądaniem władzy, wpływów, dominacji, prestiżu, wyższej pozycji społecznej²².

Ochrona środowiska – dział ochrony przyrody zajmujący się ochroną wód, powietrza i gleby przed ich zanieczyszczeniem, np. ciekami przemysłowymi, środkami ochrony roślin itp. Mówiąc o ochronie środowiska rozumie się przez to podjęcie lub zaniechanie działań umożliwiających zachowanie bądź przywracanie równowagi przyrodniczej. Ochrona ta wyraża się w szczególności w racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju – przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom oraz przywracaniu do stanu właściwego elementów przyrodniczych²³.

Odpady – nieprzydatne przedmioty i substancje stałe związane z działalnością gospodarczą lub bytowaniem człowieka, które są uciążliwe dla środowiska. Problemy związane z ochroną środowiska przed odpadami reguluje ustawa z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (DzU z 2013 poz. 21) – jej brzmienie od 1 stycznia 2014 roku dostępne pod linkiem: <http://prawo.legeo.pl/prawo/ustawa-z-dnia-14-grudnia-2012-r-o-odpadach/> która zastąpiła dotychczas obowiązującą w tym zakresie ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach (tekst jedn.: DzU z 2010 r. nr 185, poz. 1243 ze zm.). Nakłada ona obowiązek stosowania procesów technicznych zapewniających minimalizację powstawania odpadów. Składowane odpady powodują skażenie powietrza głównie bakteriami (np. typu *Escherichia coli*, *Enterobacter*, *Salmonella* itp.) o stężeniu 10^2 – 10^9 JTK/m³ (jednostek tworzących kolonie), pleśniami (np. *Aspergillus flavus*, *Penicillium* itp.), lotnymi substancjami wydzielającymi się w wyniku rozkładu odpadów, np. aldehydami, różnymi alkoholami (np. etanol, propanol), estrami kwasów karboksylowych (np. maślan etylu, octan propylu), rozpuszczalnikami (np. benzen, toluen i ksylen) itd. oraz licznymi wirusami. Proces rozkładu substancji zawartych w odpadach powoduje wydzielenie wody, która w połączeniu z wodami opadowymi zbiera się na dnie złoża odpadów i tworzy tzw. odcieki. Takie odcieki zawierają pozostałości substancji organicznych, np. jony NO₃⁻, Cl⁻, SO₄²⁻, PO₄³⁻, metale ciężkie (chrom, kadm, ołów, rtęć, nikiel, arsen), substancje chloroorganiczne i wiele innych niebezpiecznych zanieczyszczeń, np. chorobotwórcze bakterie. Brak szczelnej warstwy izolacyjnej na dnie złoża odpadów prowa-

²⁰ M. Huma. dz. cyt.

²¹ D. Kiełczewski. *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. Białystok 2008, s. 57.

²² K. Mizera. *Trendy w konsumpcji...*, dz. cyt.

²³ Ochrona środowiska. On line. Dostęp 15 października 2013. http://sloownik.ekologia.pl/115_Leksykon_ekologii-_i_ochrony_srodowiska/83_1_O_0_ochrona_srodowiska.html

dzi do zanieczyszczenia wód podskórnych i głębinowych²⁴.

Potrzeby elementarne – potrzeby, które mogą być zaspokojone w zupełności przy danym poziomie konsumpcji²⁵.

Potrzeby wtórne (Pragnienia) – potrzeby nieograniczone pod względem ilości, różnorodności, stopnia nasycenia²⁶.

Recykling – taki odzysk, który polega na powtórным przetwarzaniu substancji lub materiałów zawartych w odpadach w procesie produkcyjnym w celu uzyskania substancji lub materiału o przeznaczeniu pierwotnym lub o innym przeznaczeniu, w tym też recykling organiczny, z wyjątkiem odzysku energii²⁷.

Zrównoważony rozwój – rozwój społeczno-gospodarczy kraju lub regionu, w którym występują zintegrowane działania polityczne, gospodarcze i społeczne w celu zachowania równych szans dostępu do środowiska społeczeństwa lub poszczególnych obywateli, zarówno obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Rozwój ten przebiega przy zachowaniu tzw. równowagi przyrodniczej oraz bez zakłócania podstawowych procesów przyrodniczych. Podstawą rozwoju określonego regionu są miejscowe zasoby surowców naturalnych, w tym wód zwykłych (słodkich), mineralnych i termalnych. Zasoby wód podziemnych mogą być barierą rozwoju regionu. Dawniej stosowany równoważny termin ekorozwój²⁸.

Lista załączników:

- Załącznik 1 Ilustracja: *Piramida Masłowa*
- Załącznik 2 Lista: *Dekalog odpowiedzialnego konsumenta/-ki*
- Załącznik 3 Ilustracja: *Wybory świadomego konsumenta*
- Załącznik 4 Tekst: *Odpowiedzialna konsumpcja*
- Załącznik 5 Karta: *Wybrane oznaczenia produktów*
- Załącznik 6 Wzór: *Dyplom za udział w zajęciach edukacyjnych: Kalejdoskop potrzeb*

Linki do filmów, które są pomocą dydaktyczną podczas zajęć:

Film **Opowieść o rzeczach (Story of Stuff)** <http://www.youtube.com/watch?v=waXLd93bYvk>

(film obrazuje powiązania pomiędzy zachowaniami społecznymi, problemami gospodarczymi a ich wpływem na środowisko; **opublikowano** 12 maja 2013, scenariusz: Annie Leonard i Jonah Sachs, reżyseria: Louis Fox, produkcja: Free Range Studios).

Czas trwania: 24 min

Film **Drugie Życie Butelki PETulki** <http://www.youtube.com/watch?v=jMPDOt2zmbU> (film edukacyjny dla dzieci zrealizowany na zlecenie IMP Polowat Sp. z o.o. ukazuje cykl życia butelki plastikowej PET – od narodzin do ponownego przetworzenia, produkcja: Synchron-Studio).

Czas trwania: 6 min

Film **Recycling Band** <http://www.youtube.com/watch?v=mHGUC2iC7ZY>

²⁴ Odpady. On line. Dostęp 15 października 2013. <http://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/odpady>

²⁵ K. Mizera. *Trendy w konsumpcji...*, dz. cyt.

²⁶ Tamże.

²⁷ Recykling. On line. Dostęp 15 września 2013. http://sloownik.ekologia.pl/115_Leksykon_ekologii_i_ochrony_srodowiska/410_1_R_0_recykling.html

²⁸ Zrównoważony rozwój. On line. Dostęp 15 października 2013. http://sloownik.ekologia.pl/869_Sloownik_hydrogeologiczny/232_7_Z_0_zrownowazony_rozwoj.html

(film prezentuje fragment koncertu zespołu „recykling band”, jest to przykład nowatorskiego podejścia do tworzenia muzyki, **film zamieszczono 8 czerwca 2013, autor: W. Wawrzyniak**).

Czas trwania: 2,5 min

Film ***Jak to robią kobiety w Nepalu. Sztuka użytkowa ze śmieci*** <http://www.youtube.com/watch?v=l3PisdglOZA>

(film pokazuje, że czasem tworzenie „czegoś z niczego” wynika z potrzeby, innym razem ze świadomości ekologicznej, którą staramy się zaszczepić w dzieciach podczas zajęć, proponowany film przedstawia kobiety produkujące przedmioty sztuki użytkowej ze śmieci. Film zrealizowany na przełomie kwietnia i maja 2011 roku, udostępniony 5 grudnia 2011, scenariusz: Dariusz Zalewski, producent wykonawczy: Polka PR, montaż: studio Wideo Gazeta.pl).

Czas trwania: 4,5 min

NAPOTKANE TRUDNOŚCI	WNIOSKI DO DALSZYCH DZIAŁAŃ
<p>Podsumowanie:</p> <p>„Zróżnicowana wiekowo grupa”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Należy omawiać zagadnienia dotyczące codziennej konsumpcji, zasobów naturalnych i segregacji śmieci, posługując się przykładami z życia codziennego, zwracając uwagę na globalne zależności. – Należy zadawać pytania, uważnie słuchać odpowiedzi uczestników i do nich nawiązywać oraz umożliwiać dialog oraz dociekanie w dyskusji zespołowej. – Należy pozwolić starszym wiekowo uczestnikom i uczestniczkom zająć na odpowiadanie na pytania młodszych uczestników oraz inicjować dyskusję nad omawianymi problemami.
<p>„Filmu „Story of Staff” okazał się zbyt trudny i długi dla uczestników”</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Przed projekcją filmu należy w przystępny sposób wyjaśnić pojęcia, które się w nim pojawiają. – W celu zwiększenia zainteresowania i podtrzymania uwagi można zadawać uczestnikom pytania dotyczące treści filmu tuż przed jego projekcją. Odpowiedzi poznają po projekcji, po której można przeprowadzić quiz. – Można prezentować wybrane fragmenty filmu, po każdej pauzie omawiać treść. – Można wybrać osobne epilogi, np. „Story of Electronics”²⁹.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki i specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Wśród opracowań dostępnych edukatorom, chcącym zgłębić swoją wiedzę w proponowanej w niniejszym module edukacyjnym problematyce, warto zwrócić uwagę na następujące publikacje:

Mizera Katarzyna. Trendy w konsumpcji – w kierunku zrównoważonego rozwoju²⁹. Problematyka artykułu dotyczy obecnych trendów w konsumpcji związanych z ideą zrównoważonego rozwoju, który bazuje na kulturze i świadomości ekologicznej. W pracy zwrócono uwagę na konsekwencje nadmiernej konsumpcji: marnotrawienie dóbr oraz pracy ludzkiej i zasobów naturalnych, degradację środowiska, pojawienie się dysproporcji pomiędzy ludźmi w wy-

²⁹ K. Mizera. *Trendy w konsumpcji – w kierunku zrównoważonego rozwoju*. On line. Dostęp 15 września 2013. seba.totkom.com/dokumenty/finanse/trendy.doc

miarze lokalnym i światowym, a także sukcesywną zamianę surowców naturalnych na szybko zużywalne przedmioty użytkowe. Poruszone zostały kwestie związane z dążeniem człowieka do poprawiania jakości życia, które często odbywa się kosztem środowiska naturalnego (na co wskazują przytoczone w artykule wyniki badań). W obszarze konsumpcji dostrzeżono wiele zjawisk społecznych charakterystycznych dla społeczeństwa ponowoczesnego. Zjawiska te generuje nowy, postmodernistyczny konsument – dynamiczny, mobilny, wymagający. Sylwetkę „kupującego” zaprezentowano także w odniesieniu do polskich realiów. Obszerny fragment pracy poświęcono zjawisku konsumpcjonizmu, wyjaśniono jego znaczenie oraz wskazano negatywne następstwa. Coraz większego znaczenia nabiera zjawisko przeciwne do konsumpcjonizmu, a więc tzw. konsumpcja zrównoważona. Oznacza to konsumowanie dóbr materialnych i usług w stopniu wystarczającym dla zaspokojenia potrzeb przy jednoczesnym minimalizowaniu zużycia zasobów naturalnych oraz materiałów szkodliwych dla środowiska. Takie postępowanie jest charakterystyczne dla odpowiedzialnego konsumenta, który zna swoje prawa, świadomie dokonuje wyborów w oparciu o rzetelne informacje, w poczuciu odpowiedzialności za dobro otoczenia. Artykuł zwraca uwagę na zjawiska obecne w codziennym życiu, ich dostrzeżenie i zrozumienie kształtuje postawę, gdyż współcześnie nie można nie być konsumentem.

Bell Daniel. *Kulturowe sprzeczności kapitalizmu*³⁰. Zagadnienia omawiane w książce dotyczą przemian, jakie dokonały się w ostatnich dziesięcioleciach w „społeczeństwach Zachodu”. Autor zauważa znaczące przekształcenie w podejściu do życia jej członków, którzy niegdyś kierowali się etyką protestancką, a dziś trafili na „psychodeliczny bazar”. Za sprawą wzajemnych koligacji ekonomii i kultury – zamiast użyteczności i oszczędności wybierają hedonizm i konsumpcjonizm.

Borowicz Sylwia i in. *Raport z badania na temat: Młodzi dziś i młodzi w PRL, czyli „dzieci” i „rodzice”. Porównanie współczesnych zachowań konsumpcyjnych łodzian*³¹.

Raport jest rezultatem badań grupy studentów III roku socjologii Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem mgr Sylwii Męćfal. Na przykładzie mieszkańców Łodzi wskazano wiele zjawisk charakterystycznych dla współczesnego masowego społeczeństwa. Wyłania się z nich obraz konsumpcyjnego stylu życia, który nie jest jednak tożsamy dla obu grup wiekowych – rodziców i dzieci. Ze względu na omawianą tematykę warto skoncentrować się na danych dotyczących młodzieży. Osoby młodsze rzadziej planują zakupy, częściej są skłonni kupić coś spoza listy zakupów. Na miejsce zakupów wybierają centra handlowe, które są dla nich także miejscem spotkań. Rodzice natomiast kształtują nawyki żywieniowe oraz częściej przykładają wagę do tego, czy produkt ma długi okres eksploatacji, czy nadaje się do recyklingu, czy nie wydziela niebezpiecznych dla środowiska substancji oraz czy produkt jest energooszczędny. Analiza raportu pozwala zorientować się w zainteresowaniach młodych kupujących, a także uświadamia potrzebę edukacji do świadomej i odpowiedzialnej konsumpcji.

Golka Marian (red.) 2004. *W cywilizacji konsumpcyjnej*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań. Książka dotyczy zjawiska konsumpcji jako wyznacznika współczesności. Omówiono w niej

³⁰ D. Bell. *Kulturowe sprzeczności kapitalizmu*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1998. On line. Dostęp 8 grudnia 2013. http://wsiz.rzeszow.pl/kadra/bprzywara/Dokumenty_Local_WSiIZ/%2812729%29%20Daniel%20Bell%20-%20Kulturowe%20sprzeczno%C5%9Bci%20kapitalizmu.pdf

³¹ S. Borowicz i in. *Raport z badania na temat: Młodzi dziś i młodzi w PRL, czyli „dzieci” i „rodzice”. Porównanie współczesnych zachowań konsumpcyjnych łodzian*. Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011. On line. Dostęp 15 września 2013. http://www.eksoc.uni.lodz.pl/is/doc/mlodzi_dzis-prl.pdf

społeczne i kulturowe aspekty funkcjonowania cywilizacji konsumpcyjnej. Wśród nich problem różnych koncepcji wolności; nadmiernego spożywania i używania, pojawienia się biedy (konsumpcyjna mentalność ludzi ubogich), kreowania postaw konsumpcyjnych.

Huma Maria. *Odpowiedzialna konsumpcja*³². Lektura artykułu prowokuje refleksję nad codzienną czynnością, jaką jest kupowanie. Budzi świadomość, że każdy jest konsumentem, tym samym każdy jest odpowiedzialny za pozytywne lub negatywne konsekwencje dokonywanych wyborów. Z treści pracy można się dowiedzieć, co oznacza „prawdziwy koszt naszych zakupów”, na czym polega odpowiedzialna konsumpcja. Rady poparte rzeczowymi argumentami w prosty sposób przedstawiają, jak można zostać odpowiedzialnym konsumentem.

Bauman Zygmunt. *Konsumowanie życia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2009. W książce pokazane zostały przemiany, jakim podległy współczesne społeczeństwa w kontekście relacji międzyludzkich oraz korzystania z dóbr. Autor przybliżył pozytywne aspekty konsumpcjonizmu, jego wady oraz przyszłe zagrożenia. Lektura uświadamia, iż każdy człowiek ulega w mniejszym bądź większym stopniu zabiegom marketingowym; jest zachęcany do kupna i używania, ale jest również „zmuszany” do tego, by sprzedawać siebie w imię różnych celów.

Odpowiedzialna konsumpcja wśród Polaków – wyniki badań PZS. 19.08.2010³³.

Wyniki badań dotyczące odpowiedzialnej konsumpcji zlecone przez Polską Zieloną Sieć Interaktywny Instytut Badań Rynkowych/Grupa Gemius SA były publikowane oraz omawiane na wielu stronach internetowych³⁴. Badania te przeprowadzono na próbie 1000 internautów powyżej 15. r. ż. Celem badań była próba określenia postaw wobec odpowiedzialnej konsumpcji³⁵.

Zrównoważona konsumpcja. 27 listopada 2013³⁶.

Zamieszczony na portalu Forum Odpowiedzialnego Biznesu artykuł prezentuje wyniki ba-

³² M. Huma. *Odpowiedzialna konsumpcja*. Polska Zielona Sieć. On line. Dostęp 15 września 2013. http://ekonsument.pl/a105_odpowiedzialna_konsumpcja.html

³³ *Odpowiedzialna konsumpcja wśród Polaków – wyniki badań PZS*. Polska Zielona Sieć, 19 sierpnia 2010. On line. Dostęp 15 września 2013. http://www.ekonsument.pl/a700_odpowiedzialna_konsumpcja_wsrod_polakow_%E2%80%93_wyniki_badan_pzs.html

³⁴ M.in. <http://www.biznesodpowiedzialny.pl/index.php/baza-wiedzy/odpowiedzialna-konsumpcja>, <http://www.csrinfo.org/pl/wiedza/publikacje/2325-odpowiedzialna-konsumpcja-wyniki-badan>; http://www.ekonsument.pl/a700_odpowiedzialna_konsumpcja_wsrod_polakow_%E2%80%93_wyniki_badan_pzs.html; <http://www.biokurier.pl/component/content/article/39-strona-glowna/artykuly-glowne/361-swiadoma-konsumpcja-polska-badania>, <http://www.yaacool-eko.pl/index.php?article=2692m>

³⁵ Najwięcej informacji zostało przedstawionych na portalu Ekokonsument.pl. Z zamieszczonych tam danych można dowiedzieć się m.in., że 40% polskich internautów spotkało się z kupowaniem produktów i usług wytworzonych w sposób odpowiedzialny, a ponad 2/3 badanych chciałoby dowiedzieć się więcej na ten temat. Wielu respondentów kojarzyło odpowiedzialną konsumpcję z kupowaniem tego, co jest potrzebne, ma wiadome pochodzenie, zostało wytworzone w sposób przyjazny dla środowiska oraz nie wiązało się z łamaniem praw człowieka. Przyglądając się wynikom badań, warto zwrócić uwagę na czynniki determinujące wybór danych produktów. W przypadku ubrań są to wygląd oraz materiał, z jakiego wykonano produkt; elektroniki – marka oraz rekomendacje znajomych, żywności – skład, walory odżywcze; zabawki – bezpieczeństwo. Kolejnym ważnym punktem, który został zaprezentowany, to problem pozbywania się niepotrzebnych, zużytych lub zniszczonych rzeczy. Respondenci wskazywali różne możliwości, od oddawania ich znajomym po wyrzucanie na śmietnik. Okazuje się, że największą szansą na poprawienie świadomości konsumpcyjnej jest oznaczenie na opakowaniu.

³⁶ *Zrównoważona konsumpcja*. Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 27 listopada 2013. On Line. Dostęp 15 września 2013. <http://odpowiedzialnybiznes.pl/pl/praktyka-csr/aktualnosci/zrownowazona-konsumpcja,6459.html>

dań, z których wynika, że konsumenci myślą o konsumpcji, biorąc pod uwagę kwestie zrównoważonego rozwoju. Badanie przeprowadzone w 6 krajach na próbie ponad 6 tysięcy konsumentów z Brazylii, Chin, Indii, Niemiec, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii wskazuje na ogólnoswiatową tendencję do świadomego wybierania kupowanych produktów oraz troski o przyszłość kolejnych pokoleń. W artykule wskazano także, że konsumenci kupują mniej i lepiej, podczas gdy cena, działanie i wiarygodność firm są barierami w rozwoju zrównoważonej konsumpcji. Interesujący jest również fakt, iż to właśnie najwięcej konsumentów popierających zrównoważoną konsumpcję pochodziło z rynków rozwijających się.

Zrównoważona konsumpcja: czy konsumenci są gotowi ją zaakceptować?³⁷. Artykuł zawiera wyniki kilku badań, których celem było uzyskanie informacji na temat postrzegania przez kupujących zrównoważonej konsumpcji. Okazuje się, że choć codziennie konsumenci stykają się z setkami informacji dotyczących produktów i usług, brakuje im wiedzy, jak i co wybierać. Trudno o wybór zgodny z osobistymi preferencjami (jakość, cena) oraz korzystny dla środowiska, a jednocześnie oparty na kryteriach społecznych i etycznych. Dla Polaków to właśnie cena jest głównym wyznacznikiem dokonywanych wyborów konsumenckich. Zauważono jednocześnie, iż wzrasta w społeczeństwie wiara w skuteczność indywidualnych działań, co przejawia się m.in. sprawdzaniem, czy kupowane produkty są bezpieczne dla środowiska. Szczególne znaczenie w tym zakresie ma udział dzieci i młodzieży w konsumpcji. Nie tylko wpływają na decyzję dorosłych, ale również sami stanowią dużą siłę nabywczą. Dzieci są także nośnikiem informacji w rodzinie, w następstwie czego, nierzadko, starsi członkowie rodziny modyfikują swoje nawyki.

Hady Joanna. Podejmowanie decyzji konsumenckich przez dzieci³⁸. Prezentacja przygotowana na potrzeby portalu Ekonomiczny Uniwersytet Dzieci³⁹ stanowi jedną z kilku propozycji ujęcia problemu podejmowanie decyzji konsumenckich przez dzieci. Omawiana prezentacja pokazuje etapy podejmowania decyzji o zakupie, przedstawia sylwetkę małego konsumenta, a także w jaki sposób dysponuje on „swoimi” pieniędzmi. Uwypuklono tam również techniki marketingowe stosowane wobec dzieci, mające skłonić je bądź ich rodziców do zakupu konkretnych produktów.

Kozakiewicz Maciej. Zrównoważona konsumpcja – trendy kształtujące naszą przyszłość⁴⁰.

Artykuł dotyczy kwestii ruchu konsumenckiego w Polsce oraz współpracy międzynarodowych organizacji na rzecz kształtowania proekologicznych wzorców konsumpcji. Zdefiniowano zrównoważoną konsumpcję jako strategię kształtowania popytu zmierzającą do wykorzystania zasobów środowiska i usług gospodarczych w celu zaspokojenia potrzeb i podniesienia jakości życia wszystkich przy jednoczesnym odtworzeniu kapitału przyrodniczego dla przyszłych pokoleń. Strategia ta opiera się m.in. na zmianach strukturalnych, sprawiedliwej konsumpcji, modu-

³⁷ Zrównoważona konsumpcja: czy konsumenci są gotowi ją zaakceptować? Rada Krajowa Federacji Konsumentów, 18 września 2011. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.federacja-konsumentow.org.pl/story.php?story=832>

³⁸ J. Hady. *Podejmowanie decyzji konsumenckich przez dzieci*. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, kwiecień 2013. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.uniwersytet-dzieci.pl/files/document/27d0c60c-4476c8261b192a2686cc24631366808605.pdf>

³⁹ On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.uniwersytet-dzieci.pl/baza-wiedzy/index/id/2/temat/60>

⁴⁰ M. Kozakiewicz. *Zrównoważona konsumpcja – trendy kształtujące naszą przyszłość*. Fundacja „Opoka”. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.opoka.org.pl/biblioteka/X/XB/konsumeryzm.html>

lowaniu zachowań konsumentów, wspólnej trosce o zasoby naturalne i ich wykorzystywanie. W artykule zamieszczono także Siedmiopunktowy program działań ONZ, którego realizacja pozwoliłaby doprowadzić do zrównoważonej konsumpcji.

Mizera Katarzyna. *Żądza posiadania*. 29 kwietnia 2010⁴¹. W tekście zwrócono uwagę na to, iż często prawa i działania człowieka, a także odczucie radości życia, są determinowane wielkością i różnorodnością konsumpcji. Nie można jej zmniejszyć, ale trzeba dążyć do jej zmiany. Alternatywą przeciwdziałającą marnotrawieniu dóbr staje się konsumpcja zrównoważona. Jedynie poszanowanie zasobów, efektywne ich użytkowanie, oraz stopniowa eliminacja substancji niebezpiecznych i toksycznych z procesów gospodarczych w połączeniu ze zmianą mentalności może dawać szansę na zrównoważony rozwój na świecie.

Gugniewicz Agata, Kaim Agnieszka. *Edukacja bez wykluczenia – ABC wsparcia dla dzieci z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Informator dla nauczycieli i nauczycielek*⁴². Informator stanowi kompendium wiedzy na temat siedmiu nietradycyjnych form życia rodzinnego, takich jak rodziny monoparentalne, zrekonstruowane, partnerów, rodzicielstwo osób homoseksualnych, rodziny zastępcze i dzieci wychowywane przez krewnych, adopcyjne, domy dziecka i rodzinne domy dziecka. Charakteryzuje poszczególne typy rodzin ze szczególnym uwzględnieniem wychowywanych w nich dzieci, które mogą być zagrożone wykluczeniem z grupy rówieśniczej. Obok problemów małoletnich, które rzutują na proces nauczania, przedstawiono sposoby przeciwdziałania wykluczeniu oraz kształtowania tolerancji wobec rodzin nietradycyjnych. Lektura może wspierać pedagogów w efektywnej pracy z grupą dzieci pochodzących z różnorodnych środowisk wychowawczych.

Mrzygłocka-Chojnacka Jagoda. *Przyczyny wykluczenia społecznego*⁴³. W artykule starano się odpowiedzieć na pytanie, czym jest wykluczenie społeczne, jakie są jego źródła. Zaprezentowano nowe formy podziałów społecznych często wynikające z sytuacji ekonomicznej poszczególnych osób. Przedstawiono środowiska szczególnie zagrożone wykluczeniem społecznym, uwzględniając ich specyfikę. Tekst wskazuje, iż wykluczenie społeczne to nierealizowanie uprawnień i obowiązków przewidzianych dla członków wspólnoty. Taka izolacja jest upatrywana jako skutek rozwoju społecznego, przemian gospodarczych oraz właściwości i deficytów jednostek.

Moleda Joanna, Mirosław Katarzyna. *Model pracy z uczniem niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym*⁴⁴. Rozdział przedstawia proces diagnozy

⁴¹ K. Mizera. *Żądza posiadania*. *Eurogospodarka*, 3, 2010. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.eurogospodarka.pl/spoleczenstwo/zadza-posiadania>

⁴² A. Gugniewicz, A. Kaim. *Edukacja bez wykluczenia – ABC wsparcia dla dzieci z rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym. Informator dla nauczycieli i nauczycielek*. Fundacja Przestrzenie Dialogu, grudzień 2007. On line. Dostęp 16 września 2013. http://www.przestrzeniedialogu.org/download/edukacja_bez_wykluczenia.pdf

⁴³ J. Mrzygłocka-Chojnacka. *Przyczyny wykluczenia społecznego. Informator Dolnośląskiego Rynku Pracy i Edukacji* nr 2, 2010 r. On line. Dostęp 16 września 2013 <http://obserwatorium.cmsiko.pl/sites/default/files/2011-07-28-09-11-27.pdf>

⁴⁴ J. Moleda, K. Mirosław. *Model pracy z uczniem niedostosowanym społecznie lub zagrożonym niedostosowaniem społecznym*. W: J. Wrona (rec.) *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*. 20 kwietnia 2011. On line. Dostęp 16 września 2013. http://static.scholaris.pl/main-file/102/533/podniesienie_efektywnosci_66011.pdf

dzieci i młodzieży pod kątem ich zagrożenia wykluczeniem społecznym oraz specyfiką pracy z uczniem zakwalifikowanym do tej kategorii. Zaprezentowano wiele przesłanek związanych ze środowiskiem wychowawczym oraz zachowaniem, które wskazują, że wobec małoletniego należy przedsięwziąć środki zaradcze. Zalecenia są formułowane przy uwzględnieniu potencjału rozwojowego dziecka oraz jego potrzeb. Odnoszą się do edukacji formalnej i nieformalnej na różnych szczeblach. Mają na celu zapobiegać zachowaniom szkodliwym, kształtować postawy, poprawiać relacje wewnątrzrodzinne i rodzinne. Szereg rozwiązań, jakie podano w publikacji, pomaga rozpoznawać sytuacje potencjalnie trudne, zapobiegać im, ale i niwelować ich następstwa.

Raczkowska-Bogdanowicz Elżbieta. Ekspertyza. Poszukiwanie metod wczesnej interwencji społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży⁴⁵. Ekspertyza sporządzona na zlecenie Fundacji Fundusz Współpracy, pełniącej rolę Krajowej Instytucji Wspomagającej, wskazuje na zachowania ryzykowne podejmowane przez dzieci i młodzież w Polsce, które mogą generować negatywne konsekwencje w postaci m.in. wykluczenia społecznego. W publikacji przytoczono wyniki aktualnych badań wskazujące, iż 44% ludności biednej to dzieci i młodzież do 19 roku życia. Deficyty ekonomiczne implikują trudności edukacyjne, kolizje z prawem, popadanie w uzależnienia, podejmowanie zachowań ryzykownych prowadzących do patologii oraz inne. W konsekwencji utrwalenie takiego stanu rzeczy prowadzi do wykluczenia społecznego jednostek. Przy czym podejmując działania na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży, należy już dziś kierować je profilaktycznie nie tylko do środowisk patologicznych, ubogich, uzależnionych od pomocy społecznej, ale do ogółu dzieci i młodzieży, którzy narażeni są na różnego rodzaju dysfunkcje. Do dysfunkcji tych należą m.in. wczesna inicjacja seksualna, uzależnienia od substancji psychoaktywnych: narkotyków, alkoholu, konflikty z prawem, uzależnienia od urządzeń multimedialnych: komputerów, telewizji, gier, uzależnienie od przemocy, przedwczesne opuszczenie systemu edukacji, doświadczenie molestowania oraz przemocy seksualnej. W publikacji podkreślono znaczenie właściwie ukierunkowanej edukacji jako narzędzia przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. Zaproponowano nowe formy działań profilaktycznych, takich jak programy rozbudzające zainteresowania, wspomagające rodzinę, dotyczące radzenia sobie ze złością, agresją itp.

Płachta Joanna. Metody pracy z dziećmi niedostosowanymi społecznie⁴⁶. W artykule znaleźć można różne koncepcje pojęcia „niedostosowanie społeczne” i „zagrożenie niedostosowaniem”. Ukazano etapy niedostosowania społecznego, sklasyfikowano jego przyczyny oraz czynniki powstawania. Publikacja prezentuje szeroki wachlarz metod pracy z dziećmi pomocnych w osiągnięciu zamierzonych celów edukacyjnych i wychowawczych.

⁴⁵ E. Raczkowska-Bogdanowicz. *Ekspertyza. Poszukiwanie metod wczesnej interwencji społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży*. 12 listopada 2009. On line. Dostęp 16 września 2013. http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L36HbpP-tYgJ:wup.pl/images/uploads/VII.FUNDUSZE_EU-ROPEJSKIE/Innowacyjnosci_i_ponadnarodowosc_-_aktualnosci/ekspertyzy/Ekspertyza_Poszukiwanie_metod_wczesnej_interwencji_spoecznej_i_przeciwdzia%25C5%2582ania_wykluczeniu_spo%25C5%2582ecznemu_dzieci_i_m%25C5%2582odzie%25C5%25BCy.doc+&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-a

⁴⁶ J. Płachta, dz. cyt.

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/organizacji	Dane kontaktowe	Programy
Polska Zielona Sieć	http://zielonasiec.pl/programy/fundusze-na-rzecz-zrownowazonego-rozwoju/	Kampania Kupuj odpowiedzialnie – program na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji On line. Dostęp 15 września 2013. http://zielonasiec.pl/programy/kampania-kupuj-odpowiedzialnie/
Fundacja Zielony Horyzont	http://www.zielonyhoryzont.org.pl/o-fundacji.html	Kampania edukacyjna „Moje Odpady” Kampania ma na celu podnoszenie stanu świadomości ekologicznej w zakresie prawidłowego postępowania z odpadami opakowaniowymi. On line. Dostęp 15 września 2013. http://www.zielonyhoryzont.org.pl/odpady.html

Literatura:

- ABC kupowania. Moje konsumenckie ABC. On line. Dostęp 15 października 2013. <http://www.konsumentenckieabc.pl/abc-kupowania.html>
- Co mogę zrobić? Postawa osobista. Ziemia na Rozdrożu. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://ziemianarozdrozu.pl/encyklopedia/18/jasna-strona-mocy>
- Cuello J. *W przyjaźni z przyrodą. Ocalić planetę*. Wydawnictwo Dom Bellona. Warszawa 1999, s. 182–189.
- Definicja terminu: ekologia. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.ekologia.pl/wiedza/slowniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/ekologia>
- Godzień J. *Świadomy konsument. W: Rosnąć można tylko z ziemi... Konspekty lekcji i warsztatów ekologicznych inspirowanych myślą Sergiusza Riabinina*. Red. A. Cwener. *Zielony Zeszyt REFA 2006*, s. 14–17. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.kul.pl/files/577/public/J_Godzien_Swiadomy_Konsument_i_recykling.pdf
- Komisja Europejska. *Racjonalniej i ekologiczniej. Zrównoważona konsumpcja i produkcja*. Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg 2010. On line. Dostęp 20 października 2013. http://ec.europa.eu/environment/eussd/pdf/brochure_scp/kg006508PL_2.pdf
- Mazur E. *Gospodarka a środowisko przyrodnicze*. Wydawnictwo Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu w Szczecinie. Szczecin 2008, s.159–164.
- Niezrównoważona konsumpcja. Europejska Agencja Środowiska, 5 lipca 2011. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://www.eea.europa.eu/pl/sygna142y/sygnaly-2011/artykuly/niezrownowazona-konsumpcja>
- On line. Dostęp 16 września 2013. www.ekokonsument.pl
- Rok A. *Wybory konsumenckie a zużycie energii*. Centrum Edukacji Obywatelskiej. On line. Dostęp 15 września 2013. http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/m1_wybory_konsumentenckie_a_zuzycie_energii_fin.pdf
- Rubaszkiwicz J. *Ochrona środowiska w wymiarze międzynarodowym i krajowym*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Cła i Logistyki w Warszawie. Warszawa 2008, s. 67–72.
- Znaki i symbole. Moje konsumenckie ABC. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.konsumentenckieabc.pl/znaki-i-symbole.html>

Prowadząca dr Urszula Markowska-Manista i uczestniczki ILSzEG podczas zajęć Różnorodność kulturowa odniesieniem dla edukacji globalnej, Nasutów 5 września 2013. Fot. Regina Pazdur

Magdalena Anna Lipińska

Ekologia¹ i świat

Grupa docelowa: dziecko z zespołem Aspergera (*Asperger's Disorder – AS*) w klasie integracyjnej

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: II etap edukacyjny, klasy 4–6

Podstawa programowa²:

Przedmiot: Przyroda

Uczeń/Uczennica:

- stawia pytania dotyczące zjawisk zachodzących w przyrodzie, prezentuje postawę badawczą w poznawaniu prawidłowości świata przyrody przez poszukiwanie odpowiedzi na pytania: „dlaczego?”, „jak jest?”, „co się stanie, gdy?”;
- przewiduje przebieg niektórych zjawisk i procesów przyrodniczych, wyjaśnia proste zależności między zjawiskami;
- przeprowadza obserwacje i doświadczenia według instrukcji, rejestruje ich wyniki w różnej formie oraz je objaśnia, używając prawidłowej terminologii;
- orientuje się w otaczającej go przestrzeni przyrodniczej i kulturowej;
- zachowuje się w środowisku zgodnie z obowiązującymi zasadami;
- działa na rzecz ochrony przyrody i dorobku kulturowego społeczności;
- korzysta z różnych źródeł informacji.

Temat zajęć: Aspi a ekologia i świat – drugie życie śmieci³

Uzasadnienie tematu zajęć:

Zaproponowane zajęcia nie wymagają wielkiego nakładu finansowego i mogą być ciekawie przeprowadzone w każdej szkole powszechnej, w tym w szkołach i klasach z uczniami i uczennicami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Pomimo że niniejszy materiał edukacyjny zo-

¹ Należy zaznaczyć, że pojęcie „ekologia” występujące w tytule materiału, a później w temacie zajęć, musi zostać, przez prowadzącego, prowadzącą, doprecyzowane i wyjaśnione, trzeba bowiem pamiętać, że: „**Ekologia**” (gr. oikos + lógos = dom + nauka) to „nauka o strukturze i funkcjonowaniu przyrody, zajmująca się badaniem oddziaływań pomiędzy organizmami a ich środowiskiem. Określenia ekologia, ekologiczny są często używane w języku potocznym, mając szeroki i czasem nieprecyzyjny sens znaczeniowy, nie zawsze związany z ekologią jako nauką. Często odnoszą się do sozologii, tj. nauki o ochronie środowiska lub samej ochrony środowiska jako takiej”, czyli praktycznej działalności człowieka w tym zakresie. Definicja ekologii. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.ekologia.edu.pl/>

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. z 2012, poz. 977. On line. Dostęp 12 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000977>

³ W zawiązku z problemami rozumienia metafor i ironii przez dzieci z zespołem Aspergera konieczne jest tłumaczenie ich w jasny i przystępny sposób zaraz po ich użyciu.

stał napisany na potrzeby pracy z uczniem z zespołem Aspergera, jest on na tyle uniwersalny, że można go w łatwy sposób wykorzystać również w pracy z uczniami i uczennicami z ADHD, dysleksją, niedostosowaniem społecznym czy uczniami i uczennicami szczególnie uzdolnionymi. Tematyka ekologii ze względu na swoje istotne odniesienia do podnoszenia jakości życia człowieka i przeciwdziałania negatywnym skutkom ludzkiej działalności jest ważna w pracy z uczniami, również tymi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Opis sytuacji problemowej:

Wykorzystanie odpadów zarówno w Polsce, jak i w wielu krajach na świecie nie jest zadowalające. Coraz większa produkcja odpadów łączy się często z brakiem umiejętności ich wykorzystania. Najlepszym rozwiązaniem, jakie można wprowadzić, zaczynając od własnego podwórka, jest zasada 3R (z języka angielskiego: *reduce, reuse, recycle*), czyli ogranicz, wykorzystaj ponownie, przetwórz. Realizując te zajęcia, chcę wyjaśnić uczniom wpływ odpadów na ich środowisko życia. Uczniowie zobaczą, jak można ograniczyć ilość produkowanych śmieci w swoich domach oraz jak racjonalnie wykorzystywać te odpady.

Istotne jest również odniesienie się do kwestii różnorodnych perspektyw postrzegania świata przez ludzi. Jest to ważne w kontekście kształtowania u uczniów i uczennic zrozumienia dla innych i umiejętności wchodzenia z nimi w pozytywne relacje. Właśnie temu ma służyć zaprezentowanie rozmieszczenia kontynentów na ziemi na różnych mapach świata (narzędziach dydaktycznych uwarunkowanych kulturowo, jakimi dysponujemy jako edukatorzy/edukatorki, kształtując świat myśli swoich podopiecznych). To ćwiczenie pozwoli zrozumieć uczniom i uczennicom (i na nowo uświadomić sobie nauczycielom i nauczycielkom) to, jak można wpływać na postrzeganie przez ludzi ich bliższego i dalszego świata, zmieniając perspektywę, z jakiej na niego patrzymy.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Zespół Aspergera (*Asperger's Disorder – AS*) został opisany przez Hansa Aspergera w 1944 roku. Opisał on funkcjonowanie grupy chłopców i zespół ujawnianych przez nich objawów, nazywając go „psychopatią autystyczną”. W późniejszym czasie nazwę tę zmieniono na „Zespół Aspergera”. U uczniów i uczennic z zespołem Aspergera, poza objawami całościowych zaburzeń rozwoju, nie występują zaburzenia rozwoju mowy i zaburzenia rozwoju poznawczego⁴. Kluczowymi objawami Zespołu Aspergera są:

- ograniczone zainteresowania i aktywności
- powtarzające się rutynowe zachowania lub rytuały
- zaburzenia interakcji społecznych
- zaburzenia mowy i jej ekspresji
- zaburzenia w komunikacji niewerbalnej
- niezgrabność ruchowa.⁵

Diagnoza zespołu Aspergera jest możliwa w późnym dzieciństwie, w okresie adolescencji czy nawet w wieku dorosłym, czyli znacznie później niż diagnoza autyzmu. Choć dzieci z tym zaburzeniem we wczesnym rozwoju mają łagodniejsze objawy, to ich skutki wraz z wiekiem stają się bardziej wyraziste. Trudności, z jakimi na co dzień muszą się mierzyć dzieci z zespołem Aspergera, nie są łatwe w kontekście ich funkcjonowania społecznego. Szczególne problemy moż-

⁴ A. Bryńska, G. Jagielska, J. Komender. *Autyzm i zespół Aspergera*, Wyd. Lekarskie PZWL 2012, s. 51.

⁵ Tamże, s. 51–52.

na zauważyć w kontaktach z rówieśnikami, które pogłębiają się wraz z rosnącymi oczekiwaniami i potrzebami. Rodzice mogą nie zauważyć potrzeby niesienia pomocy dziecku, jeśli wybiega ono intelektualnie ponad swój wiek. Dzieci z zespołem Aspergera mają bardzo wąskie, specyficzne zainteresowania typu intelektualnego, stają się pewnego rodzaju „ekspertami w danej dziedzinie”. Wiąże się to z wykazywaniem braku zainteresowania innymi sprawami, szczególnie z ich codziennego otoczenia, czy sprawami z obszaru społecznego⁶. Osoby z tego typu zaburzeniem doskonale czują się w uporządkowanych otoczeniach ze swoimi schematami. Chęć zmiany schematu może doprowadzić do frustracji czy, w skrajnych przypadkach, do zachowań agresywnych. Mają problemy z elastycznością, gdyż nie potrafią ocenić stopnia ważności wykonywanej czynności oraz czasu potrzebnego na jej wykonanie. Osoby te wykazują konieczność zakończenia jednego działania przed rozpoczęciem kolejnego, złamanie tego schematu może wiązać się ze stresem dla tej osoby. Kluczowym problemem utrudniającym społeczne kontakty i prawidłową socjalizację jest brak prawidłowego zrozumienia w procesie komunikacji: mowy, sarkazmu czy dosłowne rozumienie metafor. Kolejną trudność stanowi nieumiejętność dopasowania swoich zachowań społecznych do konkretnych osób, miejsc czy sytuacji. Wiąże się to z trudnościami w uczeniu się norm społecznych i małą towarzyskością. Mamy tu do czynienia również ze słabą koordynacją ruchową, dlatego dzieci dotknięte tym zaburzeniem nie przepadają za zajęciami manualnymi oraz występują u nich zaburzenia integracji sensorycznej.

Czas trwania: 5 godzin dydaktycznych w dwóch blokach: Blok 1 – *Ekologia a odpady*, Blok 2 – *Człowiek na Ziemi*

Cele zajęć:

Cel ogólny:

Uczeń/uczennica ma świadomość swojego wpływu na rzeczywistość, wie, jak robić to w sposób konstruktywny.

Cele szczegółowe:

Uczeń/uczennica:

1. Zna podstawowe słownictwo związane z odpadami.
2. Wie, jakie odpady można przeznaczyć do recyklingu, wyjaśnia, na czym polega ten proces w odniesieniu do wybranych rodzajów odpadów⁷.
3. Dostrzega korzyści z segregacji odpadów i ich ponownego przetwarzania.
4. Rozumie zależności stanu środowiska oraz ilości odpadów generowanych przez działalność człowieka.
5. Wyraża swoje potrzeby i pomysły.
6. Nawija dialog, mając świadomość różnorodnego postrzegania tych samych rzeczy czy procesów przez ludzi, potrafi budować argumentację.
7. Zna wybrane metody zmiany rzeczywistości (indywidualne wybory życiowe, reklama społeczna, wprowadzanie zmian w prawie).

⁶ U. Frith. *Autyzm. Wyjaśnienie tajemnicy*, GWP 2004, Gdańsk, s. 31.

⁷ Należy zwrócić uwagę na konieczność dostosowania materiałów edukacyjnych do konkretnych rozwiązań, dotyczących selekcji i systemu przetwarzania śmieci, funkcjonujących w danym czasie i na danym terenie, gdzie prowadzone są zajęcia w oparciu o ten materiał. Obecnie konieczność odniesienia się do Ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, która obowiązuje od 1 lipca 2013. Konkretnie rozwiązania trzeba śledzić na stronie gmin.

Metody i formy pracy:**Metody:**

- metody asymilacji wiedzy: wyjaśnienie
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: burza mózgów, mapa myśli, sytuacyjna, klasyczna, problemowa
- metody praktyczne: ćwiczebna, realizacji zadań wytwórczych

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna**Narzędzia niezbędne do realizacji zajęć:**

Kolorowe i białe kartki A4, brystole lub szary papier, kolorowe mazaki, markery, kredki, kłębek kolorowego sznurka, taśma dwustronna, pojemnik na wodę, np. kubek, tablica, kreda, papier toaletowy, książka, ubrania, odpadki organiczne, butelki plastikowe, butelki szklane, gazety, telefon, konserwy, warzywa, owoce, bateria, drewno, opakowanie po mleku, serze pleśniowym, 8 pojemników lub kartonów (na: ubrania, odpadki organiczne, metal, papier, szkło, plastik, elektrośmieci i inne), karty pracy: Sejmik ([Zał. 1](#)), publikacje z przedstawionym trybem ustawodawczym, mapa świata w układzie chińskim, mapa świata w układzie australijskim, mapa świata w układzie europejskim, krzeselka (24), karty z nazwami kontynentów do zabawy: Krzeselka ([Zał. 2](#)).

Opis przebiegu zajęć:**BLOK I**

I. WPROWADZENIE	
Etap zajęć	
Zadanie ogólne:	Zadanie szczegółowe:
Realizacja ćwiczenia: <i>Kolorowa sieć powiązanych imion</i>	1. Poznanie form spędzania czasu i realizowanych aktywności przez uczniów i uczennice. 2. Ukazanie zależności pomiędzy codziennym funkcjonowaniem człowieka a ochroną środowiska.
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: klasyczna, problemowa
Instrukcja	<i>Kolorowa sieć powiązanych imion</i> – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Kolorowe kartki A4, kłębek kolorowego sznurka, taśma dwustronna
Uwagi	–
II. CZĘŚĆ GŁÓWNA	
Etap zajęć	
Zadanie ogólne:	Zadanie szczegółowe:
Przeprowadzenie doświadczenia z ciekącym kranem.	1. Wprowadzenie w cel i przebieg doświadczenia. 2. Przeprowadzenie doświadczenia. 3. Zwrócenie uwagi dzieci na problem ilości wody, jaka marnuje się w związku z wadliwością kranu lub niedokładnym jego zakręceniem.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: pogadanka heurystyczna
Instrukcja	Na początku zajęć edukator/ka stawia pojemnik w umywalce, odkręcając kran tak, aby woda kapała do niego po kropelce, jednocześnie informuje uczniów i uczennice o wykonanej czynności i jej celu. Pod koniec zajęć wraca do naszego pojemnika i pokazuje, ile wody się w nim nazbierało. Pyta uczniów i uczennice: <ul style="list-style-type: none"> – Czy zwracają uwagę na to, ile wody zużywają na dzień? – Czy myją zęby przy ciekącym strumieniu wody, czy może korzystają z kubka? – itd.
Materiał dydaktyczny	Pojemnik na wodę: np. kubek
Uwagi	Wodę, która nakapie do kubka trzeba wykorzystać np. podlewając kwiatek, który wymaga podlania.
Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe:
Uświadomienie powiązań między działalnością człowieka a stanem środowiska naturalnego	– Uświadomienie wpływu wytwarzanych przez człowieka odpadów na stan środowiska. – Uporządkowanie i rozszerzenie wiedzy na temat odpadów (opracowanie mapy myśli).
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: mapa myśli

Instrukcja	Śmieciowa mapa myśli Edukator/ka zapisuje drukowanymi literami na środku tablicy hasło: ODPADY. Dąży do sporządzenia mapy myśli, według koncepcji Tony'ego Buzana ¹ : Odpady: (kompostowanie, recykling, ilość wytworzonych odpadów, gminne wysypisko, skład odpadów, segregacja, dzikie wysypisko, wpływ na: glebę, wodę, powietrze, organizmy żywe).
Materiał dydaktyczny	Tablica, kreda
Uwagi	Edukator/ka przy każdym pojęciu tłumaczy je, wykorzystując do tego stosowny pokaz.
Zadanie ogólne: Uświadomienie poziomu wiedzy i zachowań związanych z produkcją odpadów, ich selekcją i przetwarzaniem.	Zadania szczegółowe: 1. Zbadanie poziomu wiedzy uczniów i uczennic w zakresie produkcji odpadów, ich selekcji i przetwarzania (z uwzględnieniem znajomości pojęć takich jak: kompostowanie, recykling, wysypisko, skład odpadów, segregacja, dzikie wysypisko itp.). 2. Analiza zachowań, uczniów i ich rodzin związanych z produkcją odpadów, ich selekcją i przetwarzaniem. 3. Wypracowanie rozwiązań, minimalizujących ilość produkowanych śmieci, zachęcenie dzieci do wprowadzenia ich w życie u siebie w domu.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: pogadanka heurystyczna
Instrukcja	Edukator/ka zadaje uczniom pytania: Czym są odpady, a czym surowce wtórne? Jaki jest przybliżony udział procentowy poszczególnych odpadów w domowym koszu? Jakich odpadów produkujemy najwięcej? W jaki sposób można zagospodarować poszczególne rodzaje odpadów? Jak ja z moją rodziną mogę wpłynąć na ograniczenie ilości codziennych śmieci w moim domowym koszu? Jak wpływają „dzikie wysypiska” na twoje środowisko? Jak działa wysypisko śmieci w twoim regionie?
Materiał dydaktyczny	Tablica, kreda
Uwagi	Dostosowujemy stopień trudności zadawanych pytań i przekazywanych treści do możliwości poznawczych uczennic i uczniów. Jeśli edukator/ka uzna, że wprowadzenie danego pojęcia jest za trudne, może uprościć je własnymi słowami oraz użyć dodatkowych objaśnień i fotografii.
Etap zajęć	III. PODSUMOWANIE
Zadanie ogólne: Kształtowanie właściwych nawyków związanych z segregacją śmieci	Zadania szczegółowe: 1. Zbadanie poziomu wiedzy uczniów i uczennic w zakresie segregacji odpadów. 2. Uświadomienie/utrwalenie zasad właściwej segregacji odpadów.
Forma/metoda	Forma: grupowa lub indywidualna; metoda: ćwiczebna
Instrukcja	Szalona segregacja – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Papier toaletowy, książka, ubrania, odpadki organiczne, butelki plastikowe, butelki szklane, gazety, telefon, konserwy, warzywa, owoce, bateria, drewno, opakowanie po mleku, serce pleśniowym, 8 pojemników na: ubrania, odpadki organiczne, metal, papier, szkło, plastik, elektrośmieci i inne.
Uwagi	–

BLOK II

Etap zajęć	I. WPROWADZENIE
Zadanie ogólne: Analiza możliwych metod zmiany rzeczywistości.	Zadania szczegółowe: 1. Uświadomienie odpowiedzialności człowieka za świat (bliski i daleki). 2. Wypracowanie metod, jakimi człowiek może się posługiwać, chcąc zmienić rzeczywistość.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa; metoda: burza mózgów
Instrukcja	Edukator/ka inicjuje pogadankę o odpowiedzialności człowieka za świat wokół niego, akcentując globalne zależności. Następnie prowadzi burzę mózgów, której celem jest wypracowanie jak największej liczby (w tym oryginalnych) rozwiązań. Omawia z dziećmi zgromadzone pomysły pod kątem ich zastosowania w praktyce.
Materiał dydaktyczny	Tablica, kreda
Uwagi	Warto zachęcić dzieci do generowania różnorodnych, oryginalnych pomysłów i rozwiązań.
Etap zajęć	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
Zadanie ogólne: Realizacja ćwiczenia <i>Szanowny Panie/Szanowna Pani</i> .	Zadania szczegółowe: 1. Przygotowanie listów przez dzieci. 2. Analiza listów. 3. Uświadomienie ważności głosu i działań pojedynczych osób.
Forma/metoda	Forma: grupowa lub indywidualna; metoda: ćwiczebna
Instrukcja	Szanowny Panie/ Szanowna Pani – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.

Materiał dydaktyczny	Kolorowe mazaki, kredki, markery, brystole lub szary papier
Uwagi	–
Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe:
Realizacja ćwiczenia Sejmik.	1. Wprowadzenie w problematykę uchwalania ustaw w Polsce – zapoznanie z podstawowymi informacjami na ten temat. 2. Budowanie argumentacji za i przeciw proponowanym rozwiązaniom.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: wyjaśnienie, sytuacyjna
Instrukcja	Sejmik – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	karty pracy: Sejmik (Załącznik 1) ² : karta pracy z fragmentem ustawy + karta pracy ze stanowiskiem grupy do ustawy, kartki białe A4, mazaki, publikacje z przedstawionym trybem ustawodawczym
Uwagi	Miniwykład warto poprowadzić z prezentacją przykładowej publikacji dotyczącej trybu ustawodawczego w Polsce ³ .
Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe:
Analiza różnych perspektyw postrzegania świata przez ludzi	1. Przedstawienie zadania do wykonania. 2. Wykonanie map przez dzieci. 3. Porównanie map dzieci. 4. Porównanie map dzieci z mapami: „europejską”, „chińską”, „australijską”. 5. Analiza różnic i ich przyczyn oraz konsekwencji.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: realizacji zadań wytwórczych, pogadanka
Instrukcja	Perspektywa – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Białe kartki A4, mazaki, mapa świata w układzie chińskim, mapa świata w układzie australijskim, mapa świata w układzie europejskim
Uwagi	–
Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe:
Realizacja ćwiczenia Krzeselka	1. Przedstawienie podziału kontynentów według dwóch kryteriów: liczby ludności i zamożności. 2. Ukazanie zależności między sytuacją ludzi a ich samopoczuciem.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: problemowa
Instrukcja	Krzeselka – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Krzeselka, karty z nazwami kontynentów do zabawy: Krzeselka (Załącznik 2)
Uwagi	–
Etap zajęć	III. PODSUMOWANIE
Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe:
Usystematyzowanie zdobytej podczas zajęć wiedzy	1. Przygotowanie reklamy społecznej przez dzieci. 2. Omówienie przygotowanych reklam. 3. Analiza i wybór możliwości ich publicznej prezentacji.
Forma/metoda	Forma: grupowa lub indywidualna; metoda: realizacji zadań wytwórczych
Instrukcja	Globalne media – Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Kolorowe mazaki, kolorowe kartki A4, brystole
Uwagi	–

¹ L. Nowak, B. Potocka. *Projekty edukacyjne. Poradnik dla nauczycieli*, Wyd. SFS. Kielce 2002.

² Warto przygotowując się do zajęć przeczytać treść ustaw i rozporządzeń ze strony Ministerstwa Środowiska: http://www.mos.gov.pl/artykul/4438_obowiazujace/16811_obowiazujace.html oraz opinie o nich, np. na stronie Fundacji Nasza Ziemia oraz różnych innych organizacji.

³ Stosowne materiały można pozyskać na stronie: <http://edukacja.sejm.gov.pl>.

⁴ Podział krzesłek wg ilości mieszkańców. Opracowanie własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny, dz. cyt.

⁵ Podział krzesłek wg zamożności. Opracowanie własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny, dz. cyt.

Pytania problemowe do zajęć:

1. Jakie problemy dostrzegasz w swoim najbliższym środowisku, które wiążą się z tematem zajęć? Co cię niepokoi? Co chciałbyś zrobić? Co robisz? Kto może Ci pomóc?
2. Skąd biorą się różnice w tym, jak widzą świat ludzie? Do czego mogą prowadzić? Jak twórczo je wykorzystywać?
3. Na co, twoim zdaniem, należy zwrócić uwagę, chcąc zmieniać rzeczywistość? W jaki sposób należy to robić?

Słowniczek pojęć:

Odpad – część surowca, resztki pozostające bądź odpadające przy produkcji; materiały często używane do produkcji ubocznej⁸.

Proces kompostowania – jest definiowany w literaturze jako kontrolowany, biologiczny rozkład i stabilizacja substratów organicznych w warunkach tlenowych, które prowadzą do wzrostu temperatury materiału do zakresu termofilowego w wyniku wydzielania ciepła wytwarzanego biologicznie. Efektem procesu jest produkt pewny sanitarnie, zasobny w substancje humusowe i biogenne oraz wystarczająco stabilny do celów magazynowania i wprowadzania do gruntu, bez szkodliwego wpływu na środowisko⁹.

Bioodpady (odpady ulegające biodegradacji) oznaczają wszystkie odpady, które ulegają rozkładowi tlenowemu lub beztlenowemu, takie jak: odpady żywności, odpady ogrodowe oraz papier i karton.¹⁰

Odpady zielone i odpady drewna oznaczają odpady roślinne z ogrodów i parków, ścinki drzew, gałęzie, trawę, liście (z wyjątkiem odpadów z zamiętania ulic), trociny, wióry drzewne i inne odpady drewna nieprzetwarzanego z użyciem substancji zawierających metale ciężkie lub związki organiczne¹¹.

Kompost oznacza materiał stabilny, sanitarnie pewny, podobny do próchnicy, bogaty w substancję organiczną i niewydzielający przykrych zapachów, uzyskiwany w procesie kompostowania selektywnie zebranych bioodpadów, który spełnia wymagania środowiskowych klas jakości zawarte w Aneksie III (do projektu Dyrektywy)¹².

Biogaz oznacza gaz stanowiący mieszaninę ditlenku węgla, metanu i innych gazów w ilościach śladowych, powstający w kontrolowanych procesach beztlenowego rozkładu bioodpadów.¹³

Selektywne zbieranie oznacza zbieranie bioodpadów oddzielnie od innych rodzajów odpadów w taki sposób, aby uniknąć wymieszania różnych frakcji odpadów lub składników odpadów, połączenia lub zanieczyszczenia z innymi potencjalnie zanieczyszczającymi odpadami, produktami lub materiałami¹⁴.

Odpady pozostałe (w literaturze polskiej nazywane również „odpadami resztkowymi”) oznaczają frakcję odpadów komunalnych pozostałą po selektywnym zebraniu frakcji odpadów komunalnych takich, jak: odpady kuchenne i ogrodowe, opakowania (papier i karton), metale i szkło,

⁸ A. Jędrczak. *Biologiczne przetwarzanie odpadów*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2007.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

czyli frakcją nieodpowiednią do produkcji kompostu, ponieważ jest ona zmieszana, połączona lub zanieczyszczona potencjalnie zanieczyszczonymi produktami lub materiałami¹⁵.

Producent oznacza osobę prawną odpowiedzialną za prowadzenie kompostowania, rozkładu beztlenowego albo mechaniczno-biologicznego przetwarzania bioodpadów¹⁶.

Zanieczyszczenia oznaczają kawałki tworzyw sztucznych, szkła, metali lub podobnych materiałów nieulegających biodegradacji, z wyłączeniem piasku, żwiru i małych kamieni¹⁷.

Użyźnianie oznacza poprawę warunków glebowych do wzrostu upraw, zapewniając jednocześnie ochronę jakości środowiska, w najszerszym rozumieniu wymagań art. 4 Dyrektywy 75/442/EEC wraz z późniejszymi zmianami, kiedy przetworzone lub nieprzetworzone bioodpady są rozprowadzane na powierzchni gruntu¹⁸.

Poprawa stanu środowiska oznacza utrzymanie środowisk naturalnych i ich bioróżnorodności, tam gdzie one mogłyby się pogorszyć, zabezpieczenie nowych siedlisk dla dzikiej przyrody i rozwój lub przywracanie naturalnych siedlisk w celu zapewnienia większej bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju oraz ochrony jakości środowiska w najszerszym rozumieniu wymagań art. 4 Dyrektywy 75/442/EEC wraz z późniejszymi zmianami, kiedy przetworzone lub nieprzetworzone bioodpady są rozprowadzane na powierzchni gruntu¹⁹.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry:

Kolorowa sieć powiązanych imion

Edukator/ka rozdaje każdemu uczniowi i uczennicy po jednej kolorowej kartce. Uczniowie i uczennice składają kartki A4 na pół (w szerz lub wzdłuż) według własnego uznania i wydzielają postaci „ludzika” (ludziki może mieć formę męską lub żeńską; mogą mieć zróżnicowane ubrania). Następnie zapisują na ludziku wskazane grupy informacji:

– szyja–brzuch: Co lubię jeść?

W sytuacji, gdy edukator/ka nie zna imion dzieci, proponuje, aby na szyi–brzuchu zapisały swoje imię.

– głowa: O czym teraz myślę?

– ręce: Co robię w wolnym czasie?

– nogi: Co robię, kiedy nie mam siły?

Uczniowie i uczennice przyklepiają na bluzki swoje „ludziki”, edukator/ka zaczyna od przedstawienia swojego ludzika i opowiedzenia, co jest na poszczególnych częściach ciała, następnie, trzymając za koniec sznurka, rzuca kłębek do osoby, która ma zabrać głos. W ten sposób powstaje sieć powiązań. Edukator/-ka podsumowuje ćwiczenie, które ma na celu ukazanie powiązań pomiędzy sposobami spędzenia wolnego czasu a ilością odpadów, zanieczyszczeniami i procesami powstawania odpadów.

Szalona segregacja

Zadaniem uczniów i uczennic jest prawidłowe wrzucanie do przygotowanych wcześniej pojemników na odpady – w odpowiednich kolorach i o odpowiednim oznakowaniu – ubrań, me-

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

tal, papieru, szkła, plastiku, elektrośmieci, odpadów organicznych i innych. Edukator/ka dzieli klasę na 4-osobowe grupy. Każda grupa otrzymuje zestaw takich samych odpadów. Po wykonaniu zadania każda z grup przedstawia swój sposób przydziału odpadów do odpowiednich pojemników i wyjaśnia go. Edukator/ka podsumowuje zadanie i pokazuje odpowiedni sposób realizacji zadania wraz z objaśnieniem i odpowiedzią na ewentualnie pytania ze strony zespołów.

UWAGI:

Zabawa może być przeprowadzona zarówno w grupach, jak i indywidualnie.

Edukator/ka:

- Z zależności od potrzeb – może na wstępie omówić podział odpadów lub zaproponować, aby uczniowie sami przedstawili informacje na ten temat. (Autorka materiałów w niniejszym ćwiczeniu zakłada, że uczniowie/uczennice na danym etapie nauczania dysponują wiedzą w zakresie omawianej tematyki).
- Zachęca dzieci do aktywności i wykazania się wiedzą poprzez samodzielne przedstawienie swojego rozwiązania.
- Nie ocenia sposobu realizacji zadania przez uczniów i uczennice, ale go omawia, pokazując jego prawidłowe wykonanie. Ćwiczenie bowiem ma im pomóc lepiej zapamiętać i przyśwoić właściwe zachowania, czego najlepszym sposobem jest nauka przez doświadczenie.
- Przygotowując pomoce do ćwiczenia, powinien/-na:
 - zadbać o usunięcie logo firmy, z którego pochodzą produkty wykorzystane do przeprowadzenia ćwiczenia,
 - zwrócić uwagę na warunki higieniczne wykorzystywanych w ćwiczeniu przedmiotów.

Szanowny Panie/ Szanowna Pani

Uczniowie i uczennice dobierają się parami lub realizują zadanie pojedynczo. Piszą list do zarządów sieci sklepów, postulując o wycofanie plastikowych reklamówek z obiegu oraz zastąpienie ich siatkami wielokrotnego użytku. Po wykonaniu zadania czytają swoje listy. Edukator/ka podsumowuje ćwiczenie.

UWAGI:

Zadanie to może zostać zmodyfikowane w zależności od poruszanych na zajęciach zagadnień. Jest to doskonałe ćwiczenie na lekcje języka polskiego zawierające treści z edukacji globalnej.

Sejmik

Edukator/ka dzieli uczestników zajęć na dwie grupy. Wybiera dodatkowo jedną osobę do sprawowania funkcji marszałka, którego zadaniem będzie udzielanie głosu mówcom, a na koniec przeprowadzenie głosowania w sprawie omawianej ustawy. Obie grupy otrzymują na papierze (kartki A4) fragment treści ustawy. Grupy losują dodatkowo kartkę z przydzielonym stanowiskiem, do poparcia którego, za pomocą stosownej argumentacji, mają namówić grupę przeciwną.

UWAGA:

Ustawa dotyczy wprowadzenia segregacji śmieci oraz wprowadzenia kar za jej nieprzestrzeganie²⁰.

Tekst ustawy jest autorski. Nie jest ekstraktem żadnej z obowiązujących ustaw. Można, przygotowując ten tekst, samodzielnie posiłkować się Ustawą z dnia 13 września 1996 o utrzymaniu czystości i porządku w gminach.

²⁰ Trzeba pamiętać, że zadania tego typu są problematyczne. Trzeba dzieciom uświadomić, że rozwiązania np. przewidujące bardzo duże kary za nieprzestrzeganie zasad segregacji mogą budzić opór społeczny, że rozwiązania jednostronne, które nie uwzględniają szeregu uwarunkowań, są nieskuteczne lub szkodliwe.

Perspektywa

Edukator/ka rozdaje uczniom i uczennicom białe kartki A4 i prosi o narysowanie konturów mapy świata. Następnie wszystkie prace są wspólnie układane na środku sali i porównywane. Edukator/ka prezentuje mapę świata w europejskim układzie i wszyscy porównują, w jakim stopniu odwzorowali świat, po kilku minutach edukator/ka prezentuje kolejno mapę świata w układzie chińskim i australijskim. Na koniec następuje dyskusja na temat postrzegania świata i wielkości państw w zależności od sposobu przedstawienia mapy i od obranej perspektywy (różnić się ona będzie w zależności od tego, z jakiego krańca świata jesteśmy).

UWAGI:

Podczas tej zabawy nie pokazujemy uczniom i uczennicom żadnej mapy, muszą to zrobić z pamięci, także należy schować wszystkie widoczne na sali mapy.

Bardzo ważne jest, aby w żaden sposób nie sugerować dzieciom, jak ma wyglądać ta mapa tzn. czy ma być w kole – jak na globusie, czy odrysowana na całej kartce.

Krzesełka

Edukator/ka prosi dzieci o przeniesienie 24 krzesełek na środek sali. Informuje dzieci, że ich zadaniem jest podzielenie krzesełek według liczby mieszkańców na danym kontynencie, którego nazwa znajduje się na kartkach – rozdaje wcześniej przygotowane karty z napisami nazw kontynentów: Afryka, Ameryka Południowa, Ameryka Północna, Azja, Australia, Europa. Następnie przedstawia prawidłowy rozkład liczby krzesełek na poszczególnych kontynentach.

Po wykonaniu tej części zadania edukator/ka informuje dzieci, że muszą teraz podzielić krzesełka według zamożności mieszkańców na danym obszarze (kontynencie). Po dokonanych podziale przedstawia prawidłowy rozkład krzesełek wraz z danymi ilustrującymi sytuację zamożności mieszkańców na poszczególnych kontynentach. Uczniowie i uczennice zostawiają podział krzesełek według zamożności mieszkańców. Uczniowie siadają na krzesełkach, zajmując je w tyle osób, ile wykazała liczba ludności na danym kontynencie. Uczniowie wstają. Edukator/ka podsumowuje zadanie, wskazując na różnicę w obu układach krzesełek.

Kontynent	1. Podział krzesełek ze względu na liczbę ludności⁴	2. Podział krzesełek ze względu na średnią zamożność mieszkańców⁵
Afryka	4	2
Ameryka Południowa	2	2
Ameryka Północna	2	8
Australia	3	1
Azja	11	1
Europa	2	10

UWAGI:

Zajęcia można rozpocząć od przykładu, demonstracji, z wykorzystaniem 1 kategorii podziału. W zależności od wieku uczniów i uczennic edukator/ka może zapisać na tablicy poszczególne wyniki rozkładu. Dane z tabelki można łatwo modyfikować, przystosowując je jednocześnie do klas o większej liczebności uczniów.

Globalne media

Zabawa może być przeprowadzona zarówno w grupach, jak i indywidualnie.

Edukator/ka rozdaje uczniom i uczennicom materiały do wykonania zadania oraz objaśnia jego zasady. Uczniowie i uczennice przygotowują reklamę społeczną, propagującą segregację śmieci i wskazującą korzyści z niej wynikające. Po napisaniu, omówieniu i skorygowaniu tekstu wszystkie reklamy – za zgodą autorów i autorek – zostają upublicznione na terenie szkoły.

Forma reklamy jest dowolna, w zależności od preferencji uczniów może to być reklama plakatowa, radiowa – można ją napisać i zaprezentować np. w szkolnym radiowęźle podczas przerwy itd.

UWAGI:

Bardzo ważne jest zachęcenie uczniów do samodzielnej pracy i pozostawienie dowolności w wyborze formy reklamy.

Lista załączników:

Załącznik 1 Karty pracy: *Sejmik*

Załącznik 2 Karty z nazwami kontynentów do zabawy: *Krzesełka*

Podsumowanie:

Uczniowie i uczennice z Zespołem Aspergera mogą sprawiać wrażenie niegrzecznych, a ich zaburzenie budzić lęk wśród nauczycieli/-ek i edukatorów/-ek. Nie powinno to przyćmić faktu, że uczennice i uczniowie z Zespołem Aspergera nie są niegrzeczni, lecz mają specyficzne objawy zaburzenia, którego nie należy się bać, a jedynie dostosować charakter pracy edukacyjno-wychowawczej do ich potrzeb. Właściwie rozpoznając specyfikę ich funkcjonowania, prowadzący/-a zajęcia umożliwi sobie oraz uczniom i uczennicom z zespołem Aspergera (ale również całemu zespołowi klasowemu) pracę w warunkach umożliwiających realizację celów, nie stygmatyzując ich w przestrzeni klasy szkolnej.

Klasa szkolna jest bardzo ważnym miejscem do pracy z uczniami i uczennicami z tego typu zaburzeniem, ponieważ lekcja ma własną strukturę, co z kolei ułatwia pracę uczniom i uczennicom, którzy mają zdolności oraz cechują się wysoką inteligencją.

W części: „Rozszerzenie” w ćwiczeniu „Sejmik” przedstawiono treści (dotyczące ustaw), które w zależności od warunków i zróżnicowania specyficznych potrzeb uczniów i uczennic mogą być stopniowane pod kątem trudności. W niektórych przypadkach używane pojęcia mogą okazać się dla uczniów i uczennic nazbyt abstrakcyjne. Dlatego też – o ile możliwości na to pozwalają – warto rozpocząć realizację tej tematyki od wizyty w gmachu Sejmu RP. Jeśli edukatorzy/-rki nie mają takiej możliwości, można odbyć wirtualny spacer po Sejmie²¹ bądź pokazać uczniom film²², na którym widać przebieg obrad, głosowania, przemówienia posłów. Następnie wprowadzić zdjęcia, historyjki obrazkowe, krzyżówki, rebusy adekwatne do informacji zdobytych np. w trakcie wycieczki czy oglądania filmu etc.

W ćwiczeniu: „Perspektywa” uczniowie i uczennice mają narysować mapę, ale bez sugerowania, że miałyby to być mapa w układzie chińskim czy kanadyjskim. W poleceniu autorki celowo, bez podawania dodatkowych szczegółów, wyznaczyły uczniom zadanie narysowania mapy świata. W zamierzeniu nie chciały sugerować uczniom/uczennicom czy ma to być mapa w kwadracie, kole, a tym bardziej w konkretnym układzie czy strukturze. Ćwiczenie to zostało sprawdzone w praktyce wśród uczniów i uczennic w klasach 4–6. W żadnej nie znalazło się dziecko, które miało problem z narysowaniem mapy świata.

²¹ Wirtualny spacer po Sejmie RP: http://194.41.12.22/wirtualny_spacer/sejm.wkraj.pl/start.html

²² Przykłady materiałów filmowych: „Sejm RP – Tradycja i współczesność” http://opis.sejm.gov.pl/pl/film_sejmprtradycjaiswspolczesnosc.php, iTV Sejm – transmisje archiwalne: http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/transmisje_arch.xsp,

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe
ElektroEko Organizacja Odzysku Sprzętu Elektrycznego i Elektronicznego SA	www.elektroeko.pl
Fundacja Greenpeace Polska	www.greenpeace.pl/segreguj_smieci
Fundacja Nasza Ziemia	www.recykling.pl/recykling
Fundacja WWF Polska	www.wwf.pl/o_nas/kontakt_wwf_polska/
Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”	http://eduglob.zrodla.org/materialy_educacyjne/
Stowarzyszenie Grupa eFTe Warszawa	www.efte.org
Wydawnictwo „Zielone Brygady”	www.zb.eco.pl/article/co-kazdy-ze-smieciami-robic-powinien-a4911

Literatura:**Źródła dotyczące specjalnych potrzeb edukacyjnych:**

- Attwood T. *Zespół Aspergera: kompletny przewodnik*. Harmonia Universalis. Gdańsk 2013.
- Borkowska A. *Zrozumieć świat ucznia z zespołem Aspergera*. Wydawnictwo Harmonia. Gdańsk 2010.
- Budzińska A., Wójcik M. *Zespół Aspergera*. Wydawnictwo Harmonia. Gdańsk 2010.
- Frith U. *Autyzm. Wyjaśnienie tajemnicy*. GWP 2004.
- Hoopmann K. *Wszystkie koty mają zespół Aspergera*. Linia. Warszawa 2012.
- Jackson L. *Świry, dziwadła i Zespół Aspergera: przewodnik użytkownika dojrzewania*. Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna we współpracy z Fundacją Synapsis. Warszawa 2007.
- Komender J., Jagielska G., Bryńska A. *Autyzm i zespół Aspergera*. Wyd. Lekarskie PZWL 2012.
- Randall P., Parker J. *Autyzm. Jak pomóc rodzinie*. GWP 2002.
- Winter M. *Zespół Aspergera: co nauczyciel wiedzieć powinien*. Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna. Warszawa 2006.

Źródła zawierające treści zajęć oraz zakres merytoryczny (w tym słowniczek pojęć):

- Bendkowski J., Węgierek M. *Obiekty gospodarki odpadami*. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. Gliwice 2004.
- Bilitewski B. i in. *Podręcznik gospodarki odpadami: teoria i praktyka*. Wydawnictwo „Seidel-Przyweczki”. Warszawa 2003.
- Buzan T. *Mapy twoich myśli*. Ravi. Łódź 2003.
- Cavey A. i in. *Ochrona środowiska w przemyśle utylizacyjnym*. Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA). Warszawa 1998.
- Dindorf L. *Gospodarka odpadami w małej gminie*. Biuro Badań i Wdrożeń Ekologicznych. Białystok 1994.
- Definicja ekologii. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.ekologia.edu.pl/>
- Korzeniowski A., Skrzypek M. *Ekologistyka zużytych opakowań*. Instytut Logistyki i Magazynowania. Poznań 1999.
- Nowak L., Potocka B. *Projekty edukacyjne. Poradnik dla nauczycieli*. Wyd. SFS. Kielce 2002.
- Rosik-Dulewska C. *Podstawy gospodarki odpadami*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2006.
- Ustawa z dnia 13 września 1996 o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. z 2012 r., poz. 391 z późn. zm.) – tekst ujednolicony. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.mos.gov.pl/g2/bi-g/2013_03/8133dfa6acd5ae0d0fa6ce1ca60ea0e4.pdf

*Uczestniczki ILSzEG podczas zajęć Różnorodność kulturowa odniesieniem dla edukacji globalnej, Nasutów 5 września 2013
Fot. Regina Pazdur*

Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń

Internet jako narzędzie edukacji globalnej¹

Grupa docelowa: dzieci i młodzież zagrożone niedostosowaniem społecznym

Ze względu na naturalne zróżnicowanie wiekowe podopiecznych świetlic socjoterapeutycznych postanowiono zaproponować wspólne dla wszystkich zajęcia. W ramach tak zróżnicowanej grupy należy jednakże uwzględnić trzy grupy wiekowe (0–III/IV–VI/ oraz gimnazjum – są to bowiem różne okresy rozwojowe, a zatem różne potrzeby i oczekiwania) i dostosować cele i przebieg zajęć do nich. Konieczne zatem będzie w takiej sytuacji wsparcie innych prowadzących.

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa, gimnazjum – grupa łączona, wiek uczestników zajęć: 6–15 lat

Temat zajęć: Internetowe okno na świat

Uzasadnienie tematu zajęć:

Dzięki dynamicznemu rozwojowi mediów (w tym technologii informacyjno-komunikacyjnych) współczesny człowiek ma, niespotykaną wcześniej, możliwość korzystania z różnorodnych, niezwykle bogatych, źródeł informacji. Budując swoją wiedzę o świecie – w tym zgłębiając szeroki zakres zagadnień wchodzących w obszar zainteresowań edukacji globalnej – korzysta w dużej mierze z zasobów Internetu, stanowiących konkurencję lub uzupełnienie tradycyjnych sposobów poznawania świata, czyli podróży (zarówno tych w przestrzeni fizycznej, jak i „palcem po mapie”), lektury książek podróżniczych, słuchania audycji tematycznych bądź oglądania specjalistycznych programów telewizyjnych. Wirtualna podróż na drugi kraniec świata pozwala na poznanie wycinka rzeczywistości, ograniczając zarówno wydatki, jak i zabierając niewiele czasu, dzięki czemu możliwość zdobywania wiedzy oraz poszerzania własnych horyzontów nie jest tak silnie uzależniona od takich kryteriów, jak m.in. zamożność czy status społeczny.

Internet, oferując dostęp do materiałów z bardzo różnorodnych źródeł, przedstawiających różne aspekty danego zagadnienia z wielu perspektyw, umożliwia budowanie w miarę obiektywnych wizji rzeczywistości. Aby tak się jednak stało, jego użytkownik musi posiadać szereg wiadomości i umiejętności pozwalających na efektywne wyszukiwanie i sprawne weryfikowanie informacji. Kształtowanie świadomego, krytycznego i wartościującego odbioru informacji to jedno z najważniejszych zadań współczesnej edukacji.

Biorąc pod uwagę korzyści płynące z prawidłowego użytkowania Internetu, należy dołożyć

¹ W proces tworzenia materiału edukacyjnego oraz scenariusza zajęć zaangażowani zostali pracownicy i wolontariusze świetlicy, w której przeprowadzona została inicjatywa. Pomoc ta wiązała się zarówno z udzieleniem wskazówek dotyczących specyfiki pracy z dziećmi i młodzieżą zagrożonymi niedostosowaniem społecznym oraz wskazaniem wartościowych pozycji literaturowych, poruszających to zagadnienie, jak również z udostępnieniem sali oraz części materiałów dydaktycznych. Wynikiem licznych konsultacji z osobami aktywnie działającymi w fundacji były inspiracje tematyczne – zagadnienia, które należało poruszyć podczas realizacji inicjatywy w Tygodniu Edukacji Globalnej. Dzięki wiedzy oraz doświadczeniu wymienionych osób rozwiązany został problem realizacji postawionych celów w tak zróżnicowanej wiekowo grupie. Niezwykle cenne okazało się wsparcie pracowników i wolontariuszy, którzy z pełnym zaangażowaniem towarzyszyli uczestnikom i uczestniczkom podczas wykonywania przez nich zadań oraz czuwali nad właściwym, niezakłóconym przebiegiem zajęć.

wszelkich starań, aby zapewnić do niego dostęp oraz wykształcić podstawowe umiejętności korzystania z jego zasobów u każdego dziecka i nastolatka bez względu na status finansowy i/lub społeczny jego rodziny oraz rodzaj specjalnej potrzeby edukacyjnej (bądź jej brak). Uwzględniając kontekst kluczowych kompetencji², kształcenie we wspomnianym zakresie, w odniesieniu do dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym, może w istotnym stopniu przyczynić się do minimalizowania różnic edukacyjnych, a tym samym w znaczący sposób ułatwiać ich społeczne funkcjonowanie.

Reasumując: Internet to efektywne narzędzie edukacji globalnej w ręku świadomego i kompetentnego pedagoga oraz cenne źródło informacji i narzędzie ich pozyskiwania.

Opis sytuacji problemowej:

Grupa objęta działaniami w ramach realizowanej inicjatywy edukacyjnej często ma ograniczony dostęp do dóbr materialnych, w tym także do nowych technologii i do Internetu. Taki stan rzeczy związany jest z uwarunkowaniami społecznymi i gospodarczymi jednej z krakowskich dzielnic – Nowej Huty, na której terenie znajduje się współpracująca z autorkami placówka. Wysoki stopień bezrobocia wpływa negatywnie na sytuację finansową przeważających w Nowej Hucie małych przedsiębiorstw, uzależnionych od popytu na towary i usługi na terenie dzielnicy. Wysoki stopień przestępczości oraz zbyt mała liczba obiektów sportowych i rekreacyjnych związana jest z kumulacją środowisk patologicznych i wzrostem liczby młodych ludzi zagrożonych niedostosowaniem społecznym, przejawiającym się m.in. wykroczeniami dokonanymi przez nieletnich³.

Kolejny problem to niewielka świadomość młodych ludzi w zakresie sposobów efektywnego poszukiwania rzetelnych informacji w Internecie oraz ich znikoma wiedza o nim samym i możliwościach, jakie oferuje użytkownikowi, co przy jednoczesnym zagrożeniu niedostosowaniem społecznym, skutkuje traktowaniem przez nich sieci jedynie jako, często ryzykownej, rozrywki.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Termin *niedostosowanie społeczne* został wprowadzony do nauki polskiej w 1959 r. przez Marię Grzegorzewską. Miał on stanowić zamiennik dla dotychczas używanych pojęć, takich jak: *dziecko trudne*, *dziecko moralnie zaniedbane*, *dziecko wykolejone*⁴. Autorka określiła mianem młodzieży niedostosowanej społecznie „zespół wszystkich nieletnich wymagających specjalnych metod wychowawczych, medyczno-psychologicznych i medycznych”⁵. Wraz ze wzrostem zainteresowania rzeczonym zagadnieniem definicja ewoluowała, stopniowo zawężając swój zakres. Kilkadziesiąt lat po sformułowaniu przez Marię Grzegorzewską pierwotnej definicji Bronisław Urban określił niedostosowanie społeczne jako „osobowościowe zaburzenia w sferze emocjonalnej, motywacyjnej i aksjonormatywnej, których zewnętrznymi korelatami

² *Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie Ramy Odniesienia*. Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich. Luksemburg 2007. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_pl.pdf

³ Urząd Miasta Krakowa. *Lokalny Program Rewitalizacji „starej” Nowej Huty*. Urząd Miasta Krakowa. Czerwiec 2008. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://rewitalizacja.krakow.pl/pliki/14240>

⁴ B. Urban. *Pedagogika osób niedostosowanych społecznie*. W: *Pedagogika specjalna*. Red. W. Dykcik. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2001, s. 302.

⁵ M. Grzegorzewska. *Dążenie do odnowy dróg resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*. *Szkoła specjalna*, 6, 1960, s. 8.

są zachowania naruszające normy społeczne”⁶. Najbardziej współczesna definicja, przytoczona w niniejszym opracowaniu, przyjęta została przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, według którego „niedostosowanie społeczne jest to dewiacja osobowościowa, spowodowana czynnikami biopsychicznymi lub środowiskowymi o negatywnym wpływie na kontakty społeczne, aktywność i harmonię życia jednostki, uniemożliwiająca jej konstruktywną socjalizację, aktywną edukację i pomyślną realizację zadań życiowych. Wyraża się w negatywnym stosunku do norm społecznych i uznanych społecznie wartości, stanowiącym główny syndrom tego zjawiska (...)”⁷. Ministerstwo Edukacji Narodowej wyróżnia niedostosowanie społeczne oraz zagrożenie niedostosowaniem społecznym, które to kategorie różnią się pod względem wpływu czynników środowiskowych oraz nasileniem objawów takich jak: „nagminne wagar, ucieczki z domu i włóczęgostwo, sporadyczne lub systematyczne picie alkoholu, odurzenie się (jego próby i faktyczne odurzenie się), niszczenie mienia, stosowanie przemocy, bójki, przywłaszczenie cudzego mienia, kradzieże, udział w grupach negatywnych, usiłowanie i dokonanie zabójstwa”⁸.

Wiedza na temat istoty tego pojęcia skłania do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki prowadzą do wykształcenia u jednostki niedostosowania społecznego. Jako pierwsza odpowiedzi udzieliła Maria Grzegorzewska, wymieniając dwie grupy czynników etiologicznych (czynniki będące przyczynami zjawiska): warunki zewnętrzne, na skutek których młodzież nieprzejawiająca zaburzeń wyższych czynności nerwowych ujawnia zaburzenia charakterologiczne, oraz stany chorobowe, czyli wyraźne zaburzenia wyższych czynności nerwowych⁹. W podobny sposób zagadnienie to wyjaśnia Ministerstwo Edukacji Narodowej, wyróżniając dwie zasadnicze grupy przyczyn niedostosowania społecznego: czynniki biopsychiczne, takie jak schorzenia lub uszkodzenia centralnego układu nerwowego, a także zaburzenia endokrynologiczne oraz czynniki tkwiące w środowisku społecznym¹⁰.

Zachowanie osób niedostosowanych społecznie nie jest zjawiskiem uniwersalnym, jednoznacznie określającym tę grupę. Jedną z najpopularniejszych w Polsce typologii zachowań charakterystycznych dla osób niedostosowanych społecznie stanowi część koncepcji Stotta–Konopnickiego¹¹. W swej publikacji Jan Konopnicki wyróżnia trzy zasadnicze ich formy oraz ich specyficzne odmiany. Pierwsza z nich nosi miano „zahamowanie”, autor wyróżnia tutaj: brak zaufania do ludzi, nowych rzeczy i sytuacji, depresja, wycofanie się, niekonsekwentne postępowanie. Druga to zachowania „demonstracyjno-bojowe” i „otwarte”, których specyficznymi rodzajami są: wrogość w stosunku do dorosłych, otwarta wrogość, wrogość w stosunku do dzieci, łagodniejsze formy aspołecznego zachowania. Trzecią natomiast stanowią krańcowe formy aspołeczności¹².

⁶ B. Urban. dz. cyt., s. 303.

⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przewodnik*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 12 września 2013. <http://www.zespoldowna.info/media/2010/01/MEN2.pdf>

⁸ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały dla nauczycieli*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2011, s. 258–259. On line. Dostęp 14 września 2013. http://ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=179%3Aarchiwum&Itemid=1084&limitstart=20

⁹ M. Grzegorzewska. *Pedagogika specjalna. Skrypt wykładów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*. Państwowy Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Warszawa 1959, s. 31.

¹⁰ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna...*, dz. cyt., s. 50–51.

¹¹ B. Urban. dz. cyt., s. 303. Jan Konopnicki zaadaptował na polski grunt założenia Dennisa H. Stotta, który jest twórcą tej typologii.

¹² J. Konopnicki. *Niedostosowanie społeczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1971, s. 164–203.

Objawy niedostosowania społecznego odnoszą się do różnych sfer funkcjonowania człowieka. Jednostki należące do tej grupy przejawiają często zachowania autoagresywne, takie jak samookaleczenia, połykanie ostrych przedmiotów, groźby popełnienia samobójstwa bądź próby samobójcze. Środowisko rodzinne jako miejsce, gdzie od narodzin kształtowany jest charakter i postawy młodego człowieka, stanowi również doskonałą sposobność dla manifestacji nieprzystosowanych zachowań. Często pojawiają się kłamstwa, kradzieże, niechęć do nauki i pracy, agresywność, wagarowanie, ucieczki, a z nimi związane zaniedbanie higieny osobistej, lenistwo, arogancja względem rodziców i rodzeństwa oraz szeroko pojęte nałogi. Działania te łączą się ze sposobem funkcjonowania w szkole czy placówce opiekuńczo-wychowawczej, na który często składają się: nadmierna pobudliwość, nerwowość, manifestowanie nienawiści połączonej z agresją, obniżona sprawność myślowa i manualna lub zobojętnienie, niechęć, wrogość do wszelkich norm, wymogów szkoły, opiekunów i wychowawców. Zwykle kontakt z młodym człowiekiem stanowi dla wychowawcy duże wyzwanie, ponieważ wychowanek taki chętnie zamyka się w sobie lub w grupie najbliższych mu rówieśników. Problem stanowi również ukrywanie motywów swojego działania oraz zatajanie swoich nieodpowiednich zachowań. Olbrzymi wpływ na nasilenie się objawów niedostosowania społecznego ma środowisko społeczne, w którym mieszczą się również grupy młodzieżowe takie jak gangi, kliki czy szajki¹³.

Praca z dziećmi i młodzieżą niedostosowanymi społecznie opiera się głównie na dwóch modelach oddziaływań terapeutycznych. Pierwszy z nich – model behawioralny – zakłada modyfikację zachowań społecznych, które niosą ze sobą szkody, straty i zagrożenia. Wychowawca, który dąży do osiągnięcia pożądanego rezultatu, powinien postępować według wskazówek zgodnych z założeniami wymienionego modelu. Należy do nich między innymi warunek rezygnacji z autokratycznego stylu wychowywania, a więc pozostawienie pewnej dawki swobody i samodzielności, które stanowią dla młodego człowieka silny czynnik nagradzający. Stawiane wymagania muszą być formułowane precyzyjnie, aby ściśle określały ich zakres, oraz dostosowane do możliwości wychowanków; co więcej, powinny być omówione i uzasadnione podczas rozmowy z grupą. W kontaktach interpersonalnych wychowawca powinien dążyć do tworzenia więzi emocjonalnej, której ważną cechą jest szczerą komunikacja i unikanie wypowiadania, sprzecznych komunikatów na temat młodego człowieka. Duże znaczenie ma umożliwienie wyrażania negatywnych uczuć przy jednoczesnym uświadamianiu konsekwencji niepożądanego społecznie postępowania oraz poszukiwania alternatywnych form dla niepożądanych reakcji, także związanych z odpornością na sytuacje stresujące i frustrujące.

Drugi model – humanistyczny – zakłada, iż każda jednostka jest indywidualnością, która w pełni ponosi odpowiedzialność za swe czyny oraz bez względu na wpływ czynników zewnętrznych podejmuje ostateczną decyzję o swoim działaniu. Zgodnie z jego zasadami kluczową kwestią stanowi poznanie oraz zrozumienie wychowanka/ki, możliwe dzięki rozwiniętej empatii oraz indywidualnemu kontaktowi. Niezwykle ważnym czynnikiem jest akceptacja młodego człowieka oraz realizowanie kontaktu nasyconego ciepłem emocjonalnym. Indywidualność oddziaływań powinna znaleźć swe odzwierciedlenie przez stworzenie odpowiedniego klimatu w grupie, co wchodzi w zakres zadań wychowawcy¹⁴.

Edukacja dzieci i młodzieży niedostosowanych społecznie lub zagrożonych niedostosowaniem społecznym organizowana jest w szkołach, które mieszczą się w placówkach resocjalizacyjnych i socjoterapeutycznych znajdujących się w systemie oświaty. Działania

¹³ A. Makowski. *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1994.

¹⁴ L. Pytka. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienie teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2000, s. 128–135.

nia podejmowane w owych placówkach koncentrują się na: „umożliwieniu ukończenia szkoły i zdobycia kwalifikacji zawodowych, zapewnieniu wszechstronnej opieki i pomocy, w szczególności dotyczącej pokonania trudności, które stały się przyczyną niedostosowania społecznego, dążeniu do zmiany aspołecznej hierarchii wartości w kierunku przyswojenia norm społeczno-moralnych, wdrożeniu do samodzielności i obowiązkowości, rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień jako czynników sprzyjających korekcji zaburzeń osobowości, nabywaniu umiejętności zgodnego współżycia w grupie rówieśniczej, radzenia sobie z agresją, wychodzenia z uzależnienia od alkoholu, papierosów, narkotyków, przygotowaniu do samodzielnego życia i pracy zawodowej, przygotowaniu warunków sprzyjających powrotowi do środowiska rodzinnego i społecznego w miejscu zamieszkania”¹⁵.

Szeroko opisaną tematykę niedostosowania społecznego można odnaleźć m.in. w pracach Bronisława Urbana¹⁶, Jana Konopnickiego¹⁷, Aleksandra Makowskiego¹⁸, Lesława Pytki¹⁹, Ireny Pospiszyl²⁰. Nie można zapomnieć o darzonej powszechnym szacunkiem prof. Marii Grzegorzewskiej, która wprowadziła ów termin na grunt polskiej nauki i praktyki. Ze względu na potrzebę wzmożonej pracy wychowawczej i edukacyjnej Ministerstwo Edukacji Narodowej wydało wiele poradników wspierających pracę nauczycieli/-ek i wychowawców/-czyń. Prace wymienionych autorek i autorów, które zostały wykorzystane do stworzenia niniejszego materiału edukacyjnego, zostały zawarte w spisie literatury.

Czas trwania zajęć: 6 godzin dydaktycznych

Cele zajęć:

Cel ogólny:

Uczestnik/-czka posiada podstawową wiedzę dotyczącą Internetu i bezpiecznego korzystania z niego oraz wyszukiwania i weryfikowania informacji w Internecie.

Cele szczegółowe:

Uczestnik/-czka:

1. Posiada podstawowe wiadomości na temat Internetu i jego użytkowników.
2. Posiada podstawowe wiadomości o zagrożeniach związanych z korzystaniem z komputera i Internetu, na podstawowym poziomie wie, jak się przed nimi uchronić.
3. Zna podstawowe narzędzia i sposoby umożliwiające efektywne wyszukanie informacji w sieci.
4. Potrafi samodzielnie, korzystając z zasobów Internetu, wyszukiwać rzetelne informacje na interesujący go/ją temat.

¹⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Jak organizować edukację uczniów...*, dz. cyt., s. 53–54.

¹⁶ B. Urban. Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań. W: *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*. Red. B. Urban, J.M. Stanik. Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.

¹⁷ J. Konopnicki. *Niedostosowanie społeczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1971.

¹⁸ A. Makowski. *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994.

¹⁹ L. Pytka. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2000.

²⁰ I. Pospiszyl. *Patologie społeczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2012.

5. Wie, czym jest edukacja globalna.
6. Zna wybrane serwisy i portale internetowe, których tematyka mieści się w obszarze edukacji globalnej.

Metody i formy pracy:

Metody:

- metody asymilacji wiedzy: pokaz (prezentacja filmu), opis, wyjaśnienie, pogadanka, dyskusja
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: gra dydaktyczna
- metody praktyczne: ćwiczebna
- metody waloryzacyjne: ekspresyjna

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna.

Niezbędne narzędzia do realizacji:

Flipchart wraz z papierem (oraz z przygotowaną wcześniej tabelą wyników do quizu), kolorowe markery, komputery z dostępem do Internetu (w tym jeden z podłączeniem do projektora multimedialnego), ekran projekcyjny, blok techniczny, kartki A4, małe karteczki samoprzylepne, taśma klejąca, flamastry, kredki świecowe, kredki ołówkowe, kolorowe długopisy, ołówki, temperówka, gumka do ścierania, pudełko przypominające ekran komputera (wzór pudełka [Zał. 1A i B](#)), karty z pytaniami do *Quizu: Globalny Internet* ([Zał. 2](#)), karty ze słowami-kluczami do gry: *Odgadnij słowo* ([Zał. 3](#)), filmy animowane (wskazane w materiale), karty pracy przy komputerze: *Internet jako narzędzie zdobywania wiedzy w zglobalizowanym świecie* ([Zał. 4](#)).

Opis przebiegu zajęć:

Etap	I. WPROWADZENIE
Zadanie ogólne: Wprowadzenie do tematyki Internetu jako globalnego medium	Zadania szczegółowe: 1. Opracowanie definicji oraz listy cech, które są charakterystyczne dla Internetu jako medium. 2. Zweryfikowanie poziomu wiedzy uczestników/uczestniczek zajęć na temat Internetu. 3. Podsumowanie.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: pogadanka heurystyczna, gra dydaktyczna
Instrukcja	Prowadzący/-a wita uczestników i uczestniczki zajęć, krótko przedstawia ich tematykę, cele oraz plan. Następnie zadaje pytania: <i>Co to jest Internet? Z czym Wam się kojarzy? Czym się charakteryzuje?</i> Odpowiedzi uczestniczek i uczestników zapisuje na flipcharcie. Wybiera najbardziej trafne odpowiedzi, które posłużą pod koniec tego etapu zajęć do opracowania definicji i charakterystyki Internetu. Następnie realizuje grę: <i>Quiz: Globalny Internet</i> . Szczegółowy opis znajduje się w części: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; autorskie zabawy, gry . Wspólnie z uczestnikami i uczestniczkami tworzy definicję i charakterystykę Internetu, opierając się na wiedzy zdobytej podczas całego wprowadzenia. Przeprowadzona zostaje także pogadanka, którą inicjuje pytanie: <i>Jaka informacja na temat Internetu była dla Ciebie zaskoczeniem?</i>
Materiał dydaktyczny	Flipchart (z przygotowaną wcześniej na jednej z kart tabelą wyników), kolorowe markery, pudełko przypominające ekran komputera (Zał. 1A i B) wraz z kartami z pytaniami do <i>Quizu: Globalny Internet</i> (Zał. 2).
Uwagi	Wprowadzenie do zajęć (cele, plan itd.) powinno zostać przeprowadzone w jak najbardziej interesujący i dynamiczny sposób, aby nie zniechęcić uczestników i uczestniczek do podejmowania dalszych aktywności. Na flipcharcie należy zapisywać każdą odpowiedź (zgodnie z zasadami burzy mózgów), która jest związana z tematem, co pozwala na pozytywne wzmocnienie uczestników i uczestniczek, dzięki czemu stają się oni bardziej aktywni. Podział na zespoły powinien być tak przeprowadzony, aby nie dopuścić do sytuacji, gdzie uczestnicy i uczestniczki rywalizują między sobą o pozycje w zespole. Praca w zespole pozwala na ćwiczenie umiejętności społecznych, co jest szczególnie wskazane w odniesieniu do osób zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Podsumowanie – umożliwienie wypowiedzenia się wszystkim uczestnikom i uczestniczkom, co pomoże utrzymać ich uwagę na danym temacie.

Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
Zadanie ogólne: Wprowadzenie w problematykę Internetu w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa jego użytkowników	Zadania szczegółowe: 1. Wprowadzenie w problematykę Internetu w odniesieniu do wybranych zagadnień związanych z funkcjonowaniem człowieka jako użytkownika komputera i Internetu (zdrowie – aspekt fizyczny korzystania z komputera i Internetu, bezpieczeństwo w sieci, uzależnienie od komputera i Internetu). 2. Zweryfikowanie poziomu wiedzy uczestników/uczestniczek zajęć w wyżej wymienionym zakresie. 3. Stworzenie bazy podstawowych informacji.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: pogadanka heurystyczna, pokaz (prezentacja filmów – linki do nich znajdują się w materiale edukacyjnym), gra dydaktyczna
Instrukcja	Prowadzący/-a inicjuje pogadankę, której celem jest wprowadzenie uczestników i uczestniczek zajęć w zagadnienia związane z funkcjonowaniem człowieka jako użytkownika komputera i Internetu (zdrowie – aspekt fizyczny korzystania z komputera i Internetu, bezpieczeństwo w sieci, uzależnienie od komputera i Internetu). Prowadzi grę <i>Odgadnij słowo</i> , która przewiduje wyświetlenie 3 filmów obrazujących wybrane zagadnienia. Po każdym z nich członkowie i członkinie wskazanego zespołu kolejno starają się przedstawić otrzymane słowa klucze, pozostałym uczestniczkom i uczestnikom zajęć w taki sposób, aby ci odgadli sformułowanie, bazując wyłącznie na pokazywanych przez nich gestach. Po przeprowadzeniu gry podsumowuje zebrane informacje, tworząc listę zasad jak we właściwy sposób korzystać z komputera i Internetu, uwzględniając wszystkie wspomniane obszary (zdrowie fizyczne, bezpieczeństwo w sieci, uzależnienie).
Materiał dydaktyczny	Flipchart z kartkami, markery, karty ze słowami-kluczami do gry: <i>Odgadnij słowo</i> (Załącznik 3) komputer z połączeniem do rzutnika multimedialnego i Internetu, ekran projekcyjny, filmy animowane
Uwagi	Pogadanka powinna być przeprowadzona dynamicznie, należy modulować głos oraz energicznie gestykulować, by utrzymać uwagę dzieci. Czas wyświetlania jednego filmu nie powinien trwać dłużej niż 10 minut. Dzięki swej animowanej formie odbiorcami tych filmów mogą być dzieci w różnym wieku. Edukatorzy wybierają osoby do gry <i>Odgadnij słowo</i> , dzięki czemu nie dochodzi do nieporozumień wśród uczestników i uczestniczek na temat kolejności osób przedstawiających słowa. Praca indywidualna pozwala dziecku rozwijać swoją kreatywność oraz dostosować czas wykonywania gry do własnych możliwości.
Zadanie ogólne: Wprowadzenie w problematykę efektywnego wyszukiwania poprawnych merytorycznie informacji	Zadania szczegółowe: 1. Wprowadzenie w problematykę wyszukiwania rzetelnych informacji w Internecie. 2. Zweryfikowanie poziomu wiedzy uczestników/uczestniczek zajęć w tym zakresie. 3. Przedstawienie podstawowych narzędzi i sposobów wyszukiwania informacji w Internecie. 4. Przedstawienie zasad weryfikacji treści z Internetu. 5. Wprowadzenie do ćwiczenia umiejętności wyszukiwania rzetelnych informacji w Internecie na przykładzie treści z zakresu edukacji globalnej. 6. Wyszukiwanie rzetelnych informacji w Internecie, zgodnie z podanymi poleceniami.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa; metoda: dyskusja ukierunkowana na kształtowanie postaw uczniów, pokaz, ćwiczebna
Instrukcja	Prowadzący/-a prowadzi dyskusję na temat sposobów wyszukiwania informacji w Internecie, zbiera i komentuje to, co zostało wypracowane podczas dyskusji, zwracając uwagę na to, co oznacza efektywne wyszukiwanie i rzetelna informacja. Dzieli uczestników i uczestniczki zajęć na maksymalnie czteroosobowe zespoły. Prezentuje na komputerze/laptopie, podłączonym do Internetu i rzutnika, przykłady wyszukiwania rzetelnych informacji w Internecie, jednocześnie omawiając każdy z etapów wyszukiwania po kolei (wyszukiwane informacje znajdują się w obszarze tematycznym edukacji globalnej, np. prezentuje, jak można wyszukać podstawowe informacje o kulturze danego kraju, codzienności życia itp. Kraj wybiera razem z dziećmi). Dzieci w zespołach notują czynności i zasady, które prezentuje prowadzący/a. Następnie dzieci zostają rozmieszczone przy stanowiskach komputerowych. Każdy zespół otrzymuje jedną kartę pracy. Przed rozpoczęciem zadania prowadzący/a dokładnie wyjaśnia, na czym będzie polegać ćwiczenie.
Materiał dydaktyczny	Flipchart, kolorowe markery, kartki A4, długopisy, komputer z połączeniem do rzutnika multimedialnego i Internetu, ekran projekcyjny, komputery z Internetem, karty pracy przy komputerze: <i>Internet jako narzędzie zdobywania wiedzy w zglobalizowanym świecie</i> (Załącznik 4).

Uwagi	<p>Dyskusja umożliwi uczestnikom i uczestniczkom przedstawienie znanych im sposobów wyszukiwania informacji w Internecie oraz wyrażenia na ten temat swojej opinii (na ile są to skuteczne i efektywne sposoby). Dzięki tej metodzie dzieci będą miały okazję podzielić się swoimi osobistymi doświadczeniami z innymi, a prowadząca/y zweryfikuje poziom wiadomości uczestników i uczestniczek w tym zakresie, co może być istotne przy udzielaniu wsparcia w pracy grupowej przy komputerach.</p> <p>Notatki posłużą dzieciom do późniejszej pracy przy komputerach w sytuacji, kiedy będą doświadczać trudności w realizacji zadań.</p> <p>Poprzez prezentację przykładu uczestnicy i uczestniczki poznają wzór prawidłowego wyszukiwania informacji w Internecie.</p> <p>Robiąc taką prezentację, należy wyszukiwać informacje, o których wiemy, że będą interesujące lub ważne (z punktu widzenia np. przełamania posiadanych przez grupę stereotypów) dla dzieci, a znajdując się w obszarze edukacji globalnej.</p> <p>Warto także dopytać, czy każde dziecko miało już w swym życiu kontakt z komputerem, gdyż zdarza się, że osoby zagrożone niedostosowaniem społecznym mają trudną sytuację materialną, czego wynikiem jest brak dostępu do nowoczesnych technologii.</p> <p>Samodzielne wykorzystywanie w praktyce zdobytej uprzednio wiedzy wpływa na utrwalenie najważniejszych informacji i zagadnień poruszanych na wszystkich poprzednich etapach realizacji scenariusza edukacyjnego, pozwala zdobyć niezbędne w tym zakresie umiejętności.</p> <p>Obserwując działania uczestników i uczestniczek, prowadzący/a ma możliwość zweryfikowania ich stanu wiedzy i umiejętności w tym zakresie. W przypadku pojawienia się trudności w wykonaniu polecenia może zrobić przerwę w ćwiczeniu na udzielenie pomocy w dalszym działaniu, co jest istotne w budowaniu poczucia sukcesu u dzieci.</p>
Etap	III. PODSUMOWANIE
Zadanie ogólne: Wprowadzenie w problematykę Internetu jako narzędzia edukacji globalnej	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Wprowadzenie w problematykę edukacji globalnej – czym jest, jakie zawiera obszary problemowe, dlaczego jest ważna we współczesnym świecie. 2. Wskazanie zastosowania Internetu w edukacji globalnej. 3. Zapoznanie z wybranymi treściami edukacji globalnej. 4. Wprowadzenie w tematykę serwisów i portali internetowych o tematyce związanej z edukacją globalną. 5. Podsumowanie zajęć.
Forma/metoda	Forma: zbiorowa, grupowa, indywidualna; metoda: dyskusja panelowa, ekspresyjna, opis, wyjaśnienie, pogadanka
Instrukcja	<p>Prowadzący/a przybliży zagadnienie serwisów i portali internetowych o tematyce związanej z edukacją globalną poprzez zachęcenie dzieci do przedstawienia wykonanych przez nich prac przy komputerach – zadaniem dzieci było odnalezienie informacji należących do zakresu treściowego edukacji globalnej. Poprzez zadawanie otwartych pytań do wszystkich uczestniczek i uczestników na temat treści zawartych w serwisach i portalach internetowych otrzymuje informacje o tematyce związanej z edukacją globalną. W ten sposób zostaje także przeprowadzone podsumowanie tematu związanego z procesem wyszukiwania rzetelnych informacji przy użyciu Internetu.</p> <p>Informuje dzieci, że treści, których szukały, są elementem edukacji globalnej, podaje jej krótką definicję. Zadaje uczestnikom i uczestniczkom pytanie: <i>Czy tego typu edukacja jest potrzebna i dlaczego?</i></p> <p>Rozdaje kartki oraz przybory do rysowania uczestnikom i uczestniczkom. Poprzez indywidualną pracę ekspresyjną dzieci mają przedstawić, czego nowego dowiedziały się dzięki zajęciom. Bazując na wykonanych pracach, edukatorki podkreślają najważniejsze zagadnienia, jakie należy zapamiętać z przeprowadzonych zajęć oraz przeprowadzają podsumowanie spotkania poprzez luźną pogadankę z dziećmi.</p>
Materiał dydaktyczny	Kartki z bloku technicznego, kolorowe kredki, flamastry.
Uwagi	<p>Należy poczekać aż wszystkie dzieci zakończą swoją pracę ekspresyjną, by nikogo nie wykluczyć z podsumowania. Nie powinno się krytykować żadnej z wykonanych przez uczestników i uczestniczki pracy, ponieważ mogłoby to zniechęcić ich do brania udziału w innych tego typu inicjatywach.</p> <p>Aktywizacja uczestników i uczestniczek do samodzielnego przedstawienia wyników swej pracy na forum grupy daje im szansę na przełamywanie lęku przed prezentacjami publicznymi, który często jest wynikiem niskiego poczucia własnej wartości. Prezentacja swych działań umożliwia dzieciom także przećwiczenie formułowania pozytywnych komunikatów typu „udało mi się”, co wśród dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym często jest niewykształtowane. Nie należy jednak nikogo przymuszać do wystąpienia.</p> <p>Indywidualna praca ekspresyjna ma na celu bardziej skuteczne utrwalenie omawianych treści dzięki utożsamianiu się z własnym wytworem. Stanowi również cenny dla prowadzących element ewaluacji projektu.</p> <p>Uczestnicy i uczestniczki informują o chęci udzielenia odpowiedzi na postawione pytanie poprzez podniesienie ręki. Edukatorki wyznaczają osobę, której zostaje przydzielony głos. Dzięki takiemu rozwiązaniu podczas podsumowania nie dojdzie do sytuacji, gdzie kilka osób będzie mówiło jednocześnie.</p>

Pytania problemowe do zajęć:

- Czy twoim zdaniem Internet może być wartościowym narzędziem edukacji globalnej? Dlaczego tak uważasz?
- W jaki sposób Internet pozwala na zgłębianie wiedzy z zakresu edukacji globalnej?
- Przedstaw, w jaki sposób będziesz szukał informacji w Internecie o kulturze Filipin? W jaki sposób zweryfikujesz te informacje?
- Czy znasz stronę www, która zawiera informacje na temat praw dziecka? Jak ją odszukasz?
- W jakim obszarze tematycznym edukacji globalnej zawierają się zagadnienia, o których uczysz się na przyrodzie?

Słowniczek pojęć:

Podane definicje muszą zostać dodatkowo omówione i w plastyczny sposób, z wykorzystaniem analogii bliskich dzieciom i młodzieży, wyjaśnione.

Internet – „Internet to sieć komputerowa. W dosłownym tłumaczeniu międzysieć, z ang. inter – między i net – sieć. Ma zasięg globalny, łączy sieci lokalne, sieci rozległe i wszystkie komputery do nich podłączone. Jest uniwersalnym, ogólnosięciowym systemem wymiany informacji i komunikowania się. Jest także złożonym zbiorem ogromnej ilości zasobów. Internet został uznany za przełomowe zjawisko w komunikacji społecznej”²¹.

Portal internetowy – „rodzaj serwisu informacyjnego w Internecie; zawiera zwykle wyszukiwarkę, dział najnowszych wiadomości, hiperodnośniki do wielu różnych stron WWW (posegregowane tematycznie), czat i in.; np. Wirtualna Polska, Onet”²².

Strona WWW – „dokument hipertekstowy (hipertekst) wyświetlany za pomocą przeglądarki WWW; może zawierać tekst, pliki graficzne, dźwiękowe i in.; zbiór powiązanych tematycznie i umieszczonych na jednym serwerze stron WWW często nazywa się witryną bądź serwisem internetowym”²³.

Wyszukiwarka – „witryna WWW umożliwiająca wyszukiwanie stron WWW zawierających podane słowa kluczowe”²⁴. „Pogram komputerowy albo strona internetowa ułatwiająca odnalezienie w sieci internetowej określonych i pożądaných informacji pod warunkiem, że informacje te są w niej zawarte. Jej zadaniem jest przeszukiwanie Internetu i analizowanie stron, które odpowiadają poleceniu użytkownika”²⁵.

Strategia wyszukiwawcza – „to określony sposób działania przyjęty przez czytelnika w celu dotarcia do poszukiwanej informacji”²⁶.

²¹ Czym jest Internet? On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://internet.arct.pl/czym_jest_internet.html. Charakterystykę tego medium można zbudować w oparciu o powyższy link oraz szereg książek takich jak: J. Gajda. *Media w edukacji*. Oficyna Wydawnicza IMPULS. Kraków 2004; J. Grzenia. *Komunikacja językowa w Internecie*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2013; S. Juszczak. *Internet współczesne medium komunikacji społecznej*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.ktime.up.krakow.pl/symp2011/referaty2011/juszczak.pdf> i szereg innych.

²² Portal internetowy. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3960711/portal-internetowy.html>

²³ Strona WWW. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3980422/strona-www.html>

²⁴ Wyszukiwarka. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3999113/wyszukiwarka.html>

²⁵ Co to jest wyszukiwarka internetowa? On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.cotojest.info/wyszukiwarka_internetowa_721.html

²⁶ B. Korzystka, I. Pujanek. Planowanie strategii wyszukiwania informacji w zasobach drukowanych i elektronicznych dostępnych dla użytkowników Politechniki Poznańskiej. W: *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych*. Red. H. Ganińska. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej. Poznań 2008, s. 96–103. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.library.put.poznan.pl/konf_idn/art/2_3.pdf

Uzależnienie od Internetu – „Zespół uzależnienia od Internetu (ZUI) należy rozpatrywać jako nieprawidłowy sposób korzystania z Sieci, prowadzący do istotnego zakłócenia czynności psychicznych i zaburzenia zachowania się, przejawiających się w okresie minionych 12 miesięcy co najmniej trzema spośród następujących objawów (por. Woronowicz, 2001, s. 192):

1. Tolerancja, rozumiana jako:
 - potrzeba coraz dłuższego czasowego korzystania z Internetu celem uzyskania zadowolenia i/lub
 - wyraźny, stopniowy spadek satysfakcji osiągananej przez tę samą ilość czasu przebywania w Sieci.
2. Objawy odstawienia manifestujące się:
 - a. zespołem abstynencyjnym wyrażającym się w formie co najmniej dwóch z następujących objawów, występujących w okresie od kilku dni do 1 miesiąca po zaprzestaniu lub ograniczeniu korzystania z Internetu:
 - pobudzenie psychoruchowe,
 - niepokój lub lęk,
 - wyraźne obniżenie nastroju,
 - obsesyjne myślenie o tym, co się dzieje w Sieci,
 - fantazje i marzenia senne na temat Internetu,
 - celowe lub mimowolne poruszanie palcami w sposób charakterystyczny dla pisanania na klawiaturze;
 - b. korzystaniem z Sieci celem uniknięcia przykrych objawów abstynencyjnych po „odstawieniu” Internetu.
3. Częste przekraczanie planowanego wcześniej czasu korzystania z Internetu.
4. Utrwalona potrzeba lub nieudane próby ograniczania lub zaprzestania korzystania z Internetu.
5. Poświęcanie dużej ilości czasu na wykonywanie czynności związanych z Internetem (np. kupowanie książek na temat Sieci, testowanie nowych przeglądarek stron www, porządkowanie ściągniętych z Internetu materiałów, plików, programów itp.).
6. Zmniejszanie lub rezygnowanie z aktywności społecznej, zawodowej lub rekreacyjnej na rzecz Internetu.
7. Korzystanie z Internetu pomimo świadomości doświadczania trwałych bądź narastających problemów somatycznych (fizycznych), psychologicznych lub społecznych, spowodowanych lub nasilających się w związku z korzystaniem z Sieci (np. ograniczenie czasu snu, występowanie problemów rodzinnych, spóźnianie się do pracy i na spotkania, zaniedbywanie obowiązków, rezygnacja z innych istotnych działań)²⁷.

Edukacja globalna – część kształcenia obywatelskiego i wychowania, która rozszerza ich zakres przez uświadamianie istnienia zjawisk i współzależności globalnych. Jej głównym celem jest przygotowanie odbiorców do stawiania czoła wyzwaniom dotyczącym całej ludzkości.

Przez współzależności rozumiemy wzajemne powiązania i przenikanie systemów kulturowych, środowiskowych, ekonomicznych, społecznych, politycznych i technologicznych.

Do aktualnych wyzwań globalnych zaliczyć można m.in.: zapewnienie pokoju i bezpieczeń-

²⁷ A. Jakubik. *Zespół uzależnienia od Internetu (ZUI)*. Instytut Psychologii Zdrowia Polskie Towarzystwo Psychologiczne. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/235-zespol-uzaleznienia-od-internetu-zui-em-internet-addiction-syndrome-ias-em.html>

stwa na świecie, poprawę jakości życia w krajach Globalnego Południa, ochronę praw człowieka, zapewnienie zrównoważonego rozwoju, budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych pomiędzy krajami Globalnej Północy i Globalnego Południa.

Szczególnie istotne w edukacji globalnej jest: tłumaczenie przyczyn i konsekwencji opisujących zjawisk, przedstawianie perspektywy Globalnego Południa, rozumienie świata jako złożonego i dynamicznie zmieniającego się systemu, kształtowanie krytycznego myślenia i zmianę postaw, przełamywanie istniejących stereotypów i uprzedzeń, ukazywanie wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę”.

Wśród wartości wyznaczających zarówno cele, jak i sposoby działania edukacji globalnej wymienia się ludzką godność, sprawiedliwość, solidarność, pokój oraz wolność.

Cele edukacji globalnej w założeniu mają zostać osiągnięte poprzez kształtowanie umiejętności „dostrzegania i rozumienia globalnych współzależności, krytycznego myślenia, praktycznego wykorzystywania wiedzy, podejmowania świadomych decyzji, współpracy w wymiarze lokalnym, krajowym i międzynarodowym.” Oraz postaw „odpowiedzialności, szacunku, uczciwości, empatii, otwartości, odpowiedzialności, osobistego zaangażowania, gotowości do ustawicznego uczenia się”²⁸.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne: zaprojektowane autorskie zabawy, gry:

Quiz: Globalny Internet – autorska gra dydaktyczna, której celem jest uświadomienie sobie przez uczestników i uczestniczki podstawowych cech Internetu oraz procesów społecznych zachodzących pomiędzy jego użytkownikami, jak również zweryfikowanie ich wiedzy na temat korzystania z tego medium. W jej trakcie używane jest własnoręcznie wykonane pudełko przypominające ekran komputera (**Załącznik 1 A i B**) oraz karty z pytaniami (**Załącznik 2**). Gra, poza poszerzaniem wiadomości z zakresu wspomnianego tematu, kształtuje również umiejętność pracy w grupie oraz szacunku dla cudzej wiedzy bądź poglądów. Tworzenie tabeli wyników wpływa na mobilizację, chęć współzawodnictwa oraz integrację pomiędzy członkami zespołów.

Przed rozpoczęciem gry dydaktycznej prowadzący/-a dzieli uczestników i uczestniczki zajęć na zespoły o jednakowej liczbie osób, przydziela każdemu z zespołów inny kolor. Na flipcharcie prezentuje tabelę do zapisywania wyników, gdzie każda kolumna przynależy konkretnemu zespołowi.

W trakcie gry podchodzi po kolei do każdego zespołu, którego przedstawiciel losuje kartę z pytaniem. Po zgłoszeniu gotowości zespoły kolejno odpowiadają na pytanie, otrzymując 0 lub 1 punkt – wyniki na bieżąco zapisuje w tabeli. Prowadzący/-a uzupełnia treści odpowiedzi. Na koniec gry podsumowuje zgromadzone przez zespoły punkty i ogłasza zwycięzcę quizu.

Odgadnij słowo – autorska gra dydaktyczna, która wprowadza w tematykę Internetu w odniesieniu do wybranych zagadnień związanych z funkcjonowaniem człowieka jako użytkownika komputera i Internetu (zdrowie – aspekt fizyczny korzystania z komputera i Internetu, bezpieczeństwo w sieci, uzależnienie od komputera i Internetu). Integralną część stanowią filmy animowane. Podczas realizacji używane są własnoręcznie wykonane karty zawierające słowa-klucze zaczerpnięte z wyświetlanego filmu. Przykładowe słowa-klucze (**Załącznik 3**). Przedstawienie haseł następuje poprzez zastosowanie formy ekspresyjnej wzorowanej na grze towarzyskiej – kalambury.

Praca dzieci przy komputerach – samodzielna praca uczestników i uczestniczek polegająca na wyszukiwaniu informacji w oparciu o polecenia zapisane na kartach pracy (**Załącznik 4**). Ćwicze-

²⁸ W oryginale wybrane fragmenty tekstu są wypunktowane. Grupa Zagranica. *Raport z procesu międzysektorowego na temat edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa 2011, s. 6–7.

nie poprzedzone zostaje prezentacją przykładu wyszukiwania rzetelnych informacji w Internecie. Podstawę dla oceny umiejętności i sprawności uczestników oraz uczestniczek stanowi „Model kompetencji związanych z posługiwaniem się Internetem dzieci w wieku od 9 do 13 lat”²⁹.

Pomoce dydaktyczne, źródła inspiracji:

Wszystkie pomoce dydaktyczne wykorzystane podczas zajęć zostały przygotowane samodzielnie przez autorki niniejszego materiału edukacyjnego. Zdjęcia, lista pytań, słowa-klucze oraz karty pracy znajdują się w zamieszczonych załącznikach do materiału. Linki do filmów wraz z opisem znajdują się pod opisem załączników.

Inspiracją dla gry dydaktycznej pt. *Odgadnij słowo* była popularna gra towarzyska kalambury, natomiast pozostałe ćwiczenia są wynikiem autorskich pomysłów.

Lista załączników:

Załącznik 1 Zdjęcie pudełka przypominającego ekran komputera do gry *Quiz: Globalny Internet*

Załącznik 2 Karty z pytaniami do gry: *Quiz: Globalny Internet*

Załącznik 3 Karty zawierające słowa klucze do gry: *Odgadnij słowo*

Załącznik 4 Karta pracy przy komputerze: *Internet jako narzędzie zdobywania wiedzy w zglobalizowanym świecie*

Linki do filmów, które są pomocą dydaktyczną podczas zajęć:

Filmy na temat zdrowia:

BHP Inspektor Gdańsk. Szkolenie BHP – Jak prawidłowo siedzieć za komputerem (ergonomia). On line. Opublikowano 26 czerwca 2013. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Yg-X6tbdxAo>

Szkolenia Kłós Arkadiusz. Szkolenia BHP – Radykalna Ergonomia. On line. Opublikowano 7 lutego 2010. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=D9u1kNgEEDg>

Filmy na temat bezpieczeństwa w Internecie:

Fundacja Dzieci Niczyje, Fundacja ORANGE. Nie podawaj danych. On line. Opublikowano 3 grudnia 2009. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Z2gTqN8bkTo>

Fundacja Dzieci Niczyje, NASK, Fundacja ORANGE. Tajemniczy przyjaciel30 – Uwodzenie przez Internet – grooming. On line. Opublikowano 11 sierpnia 2011. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=IWHkC09L-U8>

Fundacja Dzieci Niczyje i Microsoft. 321 Internet – Małe zdjęcie DUŻY problem. On line. Opublikowano 3 grudnia 2009. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=W-R6AWpbaJAc>

Film na temat uzależnienia od Internetu:

Fundacja Dzieci Niczyje i Microsoft. *321 Internet – Komputeromania*. On line. Opublikowano 3 grudnia 2009. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.youtube.com/watch?v=B4H_OE-mRtA

²⁹ P. Siuda, G.D. Struża. *Dzieci Sieci. Kompetencje komunikacyjne najmłodszych. Raport z badań*. Instytut Kultury Miejskiej. Gdańsk 2012. On line. Dostęp 4 listopada 2013. www.dzieci-sieci.pl/raport_IKM_dzieci_sieci.pdf

³⁰ Kreskówki „Owce w Sieci” są oryginalnie przygotowane przez słowackie centrum europejskiego programu Safer Internet.

Podsumowanie:

Z obserwacji autorek wynika, iż uczestnicy i uczestniczki zajęć posiadają jedynie fragmentaryczne i niejasne informacje na temat wybranych serwisów internetowych oraz portali społecznościowych. Nie przywiązują też wagi do sposobów i narzędzi wyszukiwania rzetelnych informacji.

W odniesieniu do realizacji zajęć trudność stanowi zróżnicowany poziom wiedzy oraz wewnętrznej motywacji, koniecznej do poznawania strategii efektywnego korzystania z zasobów sieci.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki:

Tematyka Internetu, jego użytkowników oraz sposobów korzystania z tego medium, stanowi przedmiot wielu badań, zarówno na skalę globalną, jak i lokalną. Wiele z nich stanowi źródło wiedzy na temat sposobu użytkowania Internetu przez polskie dzieci. Przykładami takich opracowań są: „Dzieci Sieci: kompetencje komunikacyjne najmłodszych”³¹ oraz „Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo na tle badań dla UE”³². Więcej badań i raportów można znaleźć na stronie Polskiego Centrum Programu Safer Internet³³. Pozostałe grupy wiekowe, tzn. młodzież i osoby dorosłe, obejmują m.in. badania przeprowadzone przez Centrum Badań Opinii Społecznych³⁴ oraz IAB Polska³⁵. Szerszego kontekstu analiz dla poruszanego zagadnienia może dostarczyć Diagnoza Społeczna 2011³⁶. Warto, przygotowując się do zajęć, przeczytać tekst Włodzimierza Gogołka *Krzyk niekompetencji młodych obywateli wirtualnego świata*³⁷.

³¹ P. Siuda, G.D. Struża. *Dzieci Sieci. Kompetencje komunikacyjne najmłodszych. Raport z badań*. Instytut Kultury Miejskiej. Gdańsk 2012. On line. Dostęp 4 listopada 2013. www.dzieci-sieci.pl/raport_IKM_dzieci_sieci.pdf

³² L. Kirwil. *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo na tle danych dla UE. Wstępny raport z badań EU Kids Online przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9–16 lat i ich rodziców*. Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.swps.pl/images/stories/dokumenty/raport_eukidsonline_polska.pdf. Jest również dostępny raport z badań z 2013 r. prowadzonych w Europie: S. Livingstone i in. *In their own words: What bothers children online? The UE Kids Online network*. February 2013. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/Intheirownwords020213.pdf

³³ Fundacja Dzieci Niczyje. Raporty i badania. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.saferinternet.pl/pl/raporty-i-badania>

³⁴ Centrum Badań Opinii Społecznej. *Komunikat z badań. BS/81/2012. Korzystanie z Internetu*. Centrum Badań Opinii Społecznej. Warszawa 2012. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_081_12.PDF

³⁵ IAB Polska. *Prywatność w sieci: komunikacja marketingowa online z perspektywy internautów*. IAB. Czerwiec 2013. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.iabpolska.pl/index.php?app=docs&action=get&iid=1088>

³⁶ J. Czapiński, T. Panek. *Diagnoza społeczna*. Rada Monitoringu Społecznego. Warszawa 2011. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2011.pdf

³⁷ W. Gogołek. *Krzyk niekompetencji młodych obywateli wirtualnego świata. Kognitywistyka i media w edukacji*, 1, 2011, s. 118–127.

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Fundacja Dzieci Niczyje Fundacja Orange	www.fdn.pl www.fundacja.orange.pl	<p>Dziecko w sieci W ramach programu Komisji Europejskiej Safer Internet. Program uwzględniający kompleksowe działania na rzecz bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w Internecie, realizowany w ramach programu Komisji Europejskiej Safer Internet. W ramach programu: prowadzone są badania poświęcone zagrożeniom dzieci i młodzieży w Internecie, tworzenie przekazów medialnych oraz projektów edukacyjnych poświęconych bezpieczeństwu młodych Internautów. Dostępna jest również bogata oferta scenariuszy zajęć, filmów, kursów e-learningowych, przeznaczonych dla dzieci i młodzieży, rodziców oraz grupy profesjonalistów. http://dzieckowsieci.fdn.pl W ramach tego projektu prowadzony jest projekt: Helpline.org.pl Element programu Safer Internet w Polsce. Celem tego projektu jest niesienie pomocy dzieciom i młodzieży w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa podczas korzystania z nowych technologii – Internetu i telefonów komórkowych (cyberprzemoc, uwodzenie w Internecie, uzależnienie od komputera i/lub Internetu). Zgłoszone konsultantom sprawy, w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa, przekazywane są policji lub prokuraturze. Oferta projektu skierowana jest również do rodziców (indywidualne konsultacje), których dzieci doświadczają niebezpiecznych sytuacji online oraz do profesjonalistów (szkolenia), którzy w pracy zawodowej mają styczność z podobnymi problemami. Strona projektu zawiera wiele informacji z zakresu bezpieczeństwa w Internecie. http://helpline.org.pl/ Platforma e-learning Dziecko w sieci Element programu Safer Internet w Polsce. Na platformie znajdują się bezpłatne kursy z zakresu bezpieczeństwa dzieci online. Kursy mogą zostać wykorzystane podczas edukacji szkolnej, stanowić pomoc edukacyjną dla rodziców lub propozycję do samodzielnej edukacji dla młodych internautów, którzy są zainteresowani zdobyciem wiedzy z zakresu bezpiecznego korzystania z mediów elektronicznych. http://fdn.pl/kursy/ Sieciaki Serwis internetowy dla dzieci poświęcony edukacji w zakresie bezpieczeństwa w Internecie. Odpowiada on na zainteresowanie najmłodszych internautów serwisami społecznościowymi. Serwis zawiera m.in. stale aktualizowany katalog bezpiecznych serwisów internetowych dla dzieci, a także bogaty wybór edukacyjnych materiałów multimedialnych. Trening kompetencji cyfrowych – przy wsparciu Ministerstwa Administracji Cyfryzacji. Poradnik, scenariusze zajęć, kurs e-learningowy. http://dzieckowsieci.fdn.pl/trening-kompetencji Informacja o programach również na stronie: http://fundacja.orange.pl/bezpieczenstwo_w_sieci.html</p>
Naukowa Akademi Sieć Komputerowa (NASK)	www.nask.pl	<p>CERT Polska Zespół reagowania na zagrożenia i incydenty w sieciach komputerowych, ściśle współpracujący z podobnymi zespołami na całym świecie. http://www.cert.pl/ Saferinternet.pl – prowadzony wspólnie z FDN W ramach programu Komisji Europejskiej Safer Internet. Projekt, którego celem jest zwiększanie społecznej świadomości na temat zagrożeń, jakie niosą ze sobą najnowsze techniki komunikacji. Prowadzenie badań i publikacja raportów, projektów edukacyjnych (dzieci, młodzież, rodzice), kampanii medialnych, konferencji i szkoleń (specjaliści) oraz Dnia Bezpiecznego Internetu: http://www.saferinternet.pl/pl/dzien-bezpiecznego-internetu. http://www.saferinternet.pl Dyżurnet.pl Punkt kontaktowy, tzw. hotline do anonimowych zgłoszeń przypadków występowania w Internecie treści zabronionych prawem: np. pornografia dziecięca, pedofilia, treści o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym. Zespół, w razie podejrzenia popełnienia przestępstwa, po analizie zgłoszenia, wykonuje dokumentację techniczną, przesyła informacje do policji, prokuratury, administratorów serwisów internetowych czy też zagranicznych punktów kontaktowych zrzeszonych w INHOPE. Strona projektu zawiera szereg materiałów z zakresu bezpiecznego korzystania z Internetu oraz raportów dotyczących tego medium. Zespół dyżurnet.pl prowadzi również działania informacyjne i edukacyjne, kierowane do różnych grup użytkowników. http://www.dyżurnet.pl</p>

UPC	www.upc.pl	Bezpieczeństwo w sieci Na stronie znajduje się wiele informacji dotyczących bezpiecznego korzystania z Internetu i zagrożeń związanych z użytkowaniem tego medium, zestaw narzędzi dla całej rodziny w tym zakresie: publikacja „Bezpieczeństwo w sieci – elementarz dla całej rodziny”, Książeczka „Baw się i ucz w sieci”, strona internetowa dla dzieci www.esafetykit.net (opracowana przez UPC i Insafe). Porady dla rodziców. http://www.upc.pl/internet/bezpieczenstwo-w-sieci/
Fundacja po drugie	http://www.podrugie.pl	Pomaga młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym lub niedostosowanej. Prowadzi również działania z zakresu profilaktyki. Zajmuje się m.in. propagowaniem alternatywnych form spędzania wolnego czasu. Jeden z realizowanych programów zajmuje się upowszechnianiem teatru. http://www.podrugie.pl/nasze-akcje/edukacja-przez-teatr/ Swoje działania kieruje także do praktyków – kadry pracującej z dziećmi i młodzieżą.
Centrum Profilaktyki i Edukacji Społecznej Parasol	http://www.parasol.org.pl/	Program Rakowicka 10 Zajmuje się pracą z dziećmi i młodzieżą, którzy potrzebują wsparcia w znalezieniu konstruktywnego pomysłu na siebie, swój czas wolny i swoje życie. Specjalistyczna pomoc udzielana jest także rodzicom. www.rakowicka10.pl

Literatura:

- Centrum Badania Opinii Społecznej. *Komunikat z badań. BS/81/2012. Korzystanie z Internetu*. Centrum Badania Opinii Społecznej. Warszawa 2012. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_081_12.PDF
- Czym jest Internet*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://internet.arct.pl/czym_jest_internet.html
- Dzieci Sieci: kompetencje komunikacyjne najmłodszych: raport z badań*. Red. P. Siuda, G.D. Stunża. Instytut Kultury Miejskiej. Gdańsk 2012. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.dzieci-sieci.pl/raport_IKM_dzieci_sieci.pdf
- Grupa Zagranica. *Raport z procesu międzysektorowego na temat edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/attachments/Dokumenty/Ministerialne/raport_z_procesu_miedzysektorowego_eg.pdf
- Grzegorzewska M. *Pedagogika specjalna. Skrypt wykładów w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej*. Państwowy Instytut Głuchoniemych i Ociemniałych. Warszawa 1959.
- Grzegorzewska M. *Dążenie do odnowy dróg resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie. Szkoła specjalna 6*, 1960.
- IAB Polska. *Prywatność w sieci: komunikacja marketingowa online z perspektywy internautów*. IAB. Czerwiec 2013. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.iabpolska.pl/index.php?app=docs&action=get&iid=1088>
- Kirwil L. *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo na tle danych dla UE. Wstępny raport z badań EU Kids Online przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9–16 lat i ich rodziców*. Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.swps.pl/images/stories/dokumenty/raport_eukidsonline_polska.pdf
- Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie. Europejskie Ramy Odniesienia*. Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich. Luksemburg 2007. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_pl.pdf
- Konopnicki J. *Niedostosowanie społeczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1971.
- Korzystka B., Pujanek I. *Planowanie strategii wyszukiwania informacji w zasobach drukowanych i elektronicznych dostępnych dla użytkowników Politechniki Poznańskiej*. W: *Informacja dla nauki a świat zasobów cyfrowych*. Red. H. Ganińska. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej. Poznań 2008, s. 96–103. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.library.put.poznan.pl/konf_idn/art/2_3.pdf
- Makowski A. *Niedostosowanie społeczne młodzieży i jej resocjalizacja*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Warszawa 1994.
- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Edukacja skuteczna, przyjazna i nowoczesna. Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi? Przewodnik*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010. On line. Dostęp 12 września 2013. <http://www.zespoldowna.info/media/2010/01/MEN2.pdf>

- Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały informacyjne i szkoleniowe dla nauczycieli*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. 2011. On line. Dostęp 14 września 2013. http://ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=179%3Aarchiwum&Itemid=1084&limitstart=20
- Okoń W. *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1998.
- Polskie Centrum Programu Safer Internet. Raporty i badania. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.saferinternet.pl/pl/raporty-i-badania>
- Portal internetowy. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3960711/portal-internetowy.html>
- Pytka L. *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2000.
- Strona WWW. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3980422/strona-www.html>
- Tychek W. *Wyszukiwanie informacji. Podstawy budowy strategii wyszukiwawczych*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.wbp.olsztyn.pl/bwm/1-2_08-ie/wyszukiwanie.htm
- Urban B. *Pedagogika osób niedostosowanych społecznie*. W: *Pedagogika specjalna*. Red. W. Dykik. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2001.
- Urban. B. *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*. W: *Resocjalizacja: teoria i praktyka pedagogiczna*. Red. B. Urban, J.M. Stanik. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2008.
- Urząd Miasta Krakowa. *Lokalny Program Rewitalizacji „starej” Nowej Huty*. Urząd Miasta Krakowa. Czerwiec 2008. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://rewitalizacja.krakow.pl/pliki/14240>
- Wyszukiwarka. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3999113/wyszukiwarka.html>

Literatura dodatkowa:

- Biblioteka Główna Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. *Wyszukiwarki naukowe*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.bg.umcs.lublin.pl/nowa/wysz_na.php
- Bugajska M., Chabiński A. *Zamiast szukać, znajdź!* *Chip* 2, 2002, s.42–46.
- Czapiński J., Panek T. *Diagnoza społeczna*. Rada Monitoringu Społecznego. Warszawa 2011. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2011.pdf
- Gajda J. *Media w edukacji*. Oficyna Wydawnicza IMPULS. Kraków 2004.
- Goban-Klas T. *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004.
- Gogołek W. *Krzyk niekompetencji młodych obywateli wirtualnego świata. Kognitywistyka i media w edukacji* 1, 2011, s.118–127.
- Hofmokr J. *Internet jako nowe dobro wspólne*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2009.
- Juszczak S. *Człowiek w świecie elektronicznych mediów – szanse i zagrożenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice 2000.
- Kubiak W. *Profilaktyczny aspekt czasu wolnego dziecka zagrożonego niedostosowaniem społecznym*. W: *Profilaktyka społeczna i resocjalizacja młodzieży w środowisku otwartym*. Red. B. Urban. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1990.
- Livingstone S. i in. *In their own words: What bothers children online? The UE Kids Online network*. February 2013. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. www2.lse.ac.uk/media@lse/research/EUKidsOnline/EU%20Kids%20III/Reports/Intheirownwords020213.pdf
- Majdaniec J. *Google: sprytne sposoby wyszukiwania*. *Chip* 10, 2011, s. 118–121.
- McQuail. *Teoria komunikowania masowego*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2007.

- Migała P. *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi. Józefów 2011.
- Pedagogika medialna*. T. 1 i 2. Red. B. Siemieniecki. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2007.
- Polskie Towarzystwo Informatyczne. *Europejski Certyfikat Umiejętności Komputerowych e-Obywatel. Syllabus v 1.0*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. https://ecdl.pl/images/stories/pdf/citizen/syllabus_ecitizen_p.pdf
- Pospiszyl. I. *Patologie społeczne*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2012.
- Pulak I. Dzieci w sieci, czyli Internet dla najmłodszych. W: *Techniki komputerowe w przekazywaniu edukacyjnym: XII ogólnopolskie sympozjum naukowe*. Red. J. Morbitzer. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. Kraków 2002, s. 211–217.
- Pulak I. Wyszukiwanie informacji jako kluczowa umiejętność współczesnego ucznia i studenta w środowisku informacyjnym, W: *Komputer w edukacji: 17. ogólnopolskie sympozjum naukowe*. Red. J. Morbitzer. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej. Kraków 2007, s. 206–212.
- Pulak I., Jarosz B. I. Uczenie się z wykorzystaniem Internetu – specyfika przekazów w sieci. W: *Edukacja jutra: XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*. Red. F. Bereźnicki, K. Denek. Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Szczecińskiego. Szczecin 2005, s. 187–191.
- Szpunar M. Internet – medium informacji versus dezinformacji. *E-mentor* 2 (19), 2007. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul_v2.php?numer=19&id=410
- Urban B. Pedagogika osób niedostosowanych społecznie. W: *Pedagogika specjalna*. Red. W. Dykcik. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2001.
- Wilson T. *Zasoby Informacyjne Internetu* – kurs w ramach projektu Tempus realizowanego we współpracy z Międzynarodowym Centrum Zarządzania Informacją UMK w Toruniu oraz Wydziałem Bibliotekoznawstwa i Studiów Informacyjnych University College w Dublinie. On line. Data ostatniej modyfikacji: 28 kwiecień 2000. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.icimss.edu.pl/2001/tempus/unit5_pl.htm

*Prowadząca Regina Pazdur wraz z uczestnikami i uczestniczkami inicjatywy edukacyjnej Świat i ja. Poznają życie i zwyczaje Afgańczyków i Afganek podczas wykonywania latawca przyjaźni polsko-afgańskiej, Roczyny k. Andrychowa 22 listopada 2013.
Fot. Małgorzata Kudłacik-Mikuła*

Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak

„Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej¹

Grupa docelowa: dzieci szczególnie uzdolnione²

Materiał edukacyjny został opracowany z myślą o uczniach i uczennicach szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym, do pracy w ramach edukacji pozaszkolnej. Kierujemy go do tych uczniów i uczennic, którzy edukują się w domu w ramach edukacji domowej bądź też pobierają nauczanie w szkole i dodatkowo – poza nią – pod kierunkiem rodziców, prawnych opiekunów, edukatorów i edukatorek w domu (galerii, muzeum, świetlicy, biblioteki i innych pozaszkolnych ośrodkach podejmujących działania edukacyjne).

Poziom edukacyjny: szkoła podstawowa

Etap edukacyjny: edukacja wczesnoszkolna (klasy I–III)

Podstawa programowa:

Wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej realizowane na I etapie edukacyjnym (edukacja wczesnoszkolna).

Uczeń/uczennica kończący klasę I:

- uczestniczy w zabawie teatralnej, ilustruje mimiką, gestem, ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślonego, rozumie umowne znaczenie rekwizytu i umie posłużyć się nim w odgrywanej scenie (...) ³ (edukacja polonistyczna)⁴
- wypowiada się w wybranych technikach plastycznych na płaszczyźnie i w przestrzeni (...); ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką (...) (edukacja plastyczna)⁵
- (...) **wie, że warto być odważnym, mądrym i pomagać potrzebującym; współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych (...); wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe (flaga, godło, hymn narodowy) (edukacja społeczna)**⁶

¹ Autorki dziękują pani Monice Nowackiej z Chrześcijańskiej Służby Charytatywnej za cenne uwagi mające wpływ na ostateczny kształt pracy oraz – okazywane na każdym etapie przygotowywania niniejszego materiału edukacyjnego – troskę i wsparcie. Serdeczne podziękowania należą się także państwu Barbarze i Mohammadowi Ihsie Sherzadom za udostępnienie przedmiotów i podarowanie przysmaków z Afganistanu, które w czasie realizacji inicjatywy edukacyjnej wzbudziły szczególne zainteresowanie dzieci oraz wzbogaciły zajęcia edukacyjne.

² W związku z różnorodnym nazewnictwem tej grupy na gruncie naukowym i w obszarze praktyki oraz prawodawstwa, chcąc zachować spójność w niniejszych materiałach, zdecydowano się na konsekwentne stosowanie terminu dzieci szczególnie uzdolnione.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20120000977&type=2>, s. 13.

⁴ Wybrane treści nauczania z zakresu edukacji globalnej, które będą realizowane podczas proponowanych zajęć, wyróżniono przez pogrubienie.

⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej. dz. cyt. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20120000977&type=2>, s. 14.

⁶ Tamże, s. 14.

- *buduje z różnorodnych przedmiotów dostępnych w otoczeniu (...) (zajęcia techniczne)*⁷
- **wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych (...); wie, że ludzie żyją w różnych warunkach (...) ani nie należy dokuczać dzieciom, które wychowują się w trudniejszych warunkach**(etyka)⁸.

Wybrane treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej
Uczeń/uczennica kończący klasę III:

- *przepisuje teksty, pisze z pamięci i ze słuchu; w miarę swoich możliwości*
- *samodzielnie realizuje pisemne zadania domowe*⁹ (edukacja polonistyczna)
- *(...) śpiewa z pamięci hymn narodowy (...)*¹⁰ (edukacja muzyczna)
- **realizuje proste projekty w zakresie form użytkowych, w tym służące kształtowaniu własnego wizerunku i otoczenia oraz upowszechnianiu kultury w środowisku szkolnym (...)**¹¹ (edukacja plastyczna)
- **jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa** (edukacja społeczna)¹²
- *nazywa charakterystyczne elementy typowych krajobrazów Polski: nadmorskiego, nizinnego, górskiego* (edukacja przyrodnicza)¹³
- *posiada umiejętności: odmierzenia potrzebnej ilości materiału, cięcia papieru, tektury itp., montażu modeli papierowych i z tworzyw sztucznych, korzystając z prostych instrukcji i schematów rysunkowych, np. buduje latawce (...)* (zajęcia techniczne)¹⁴
- **rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny (...)** (etyka)¹⁵

Temat zajęć: Świat i ja. Poznają życie i zwyczaje Afganek i Afgańczyków

Uzasadnienie tematu zajęć:

Główną motywacją do przygotowania niniejszego materiału edukacyjnego dla dzieci szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym, z zakresu edukacji wielo- i międzykulturowej – rozumianych jako ważne elementy edukacji globalnej, były rozmowy przeprowadzone z rodzicami i dziećmi¹⁶ z terenów gmin, w których planowano realizować inicjatywę edukacyjną w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej 2013. Z rozmów tych jednoznacznie wynikało, iż organizacja i pomoc oferowana przez szkołę uczniom i uczennicom z tą specyficzną potrzebą edukacyjną jest niezadowolająca, a treści dotyczące edukacji globalnej nie są zbyt często poruszane w klasach I–III. Inspiracją do stworzenia scenariuszy zajęć w całości związanych z Afganistanem stały się słowa Doroty Klus-Stańskiej i Marzenny Nowickiej wskazujące, iż kluczowa dla edukacji

⁷ Tamże, s. 17.

⁸ Tamże, s. 18.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 19.

¹¹ Tamże, s. 20.

¹² Tamże, s. 20.

¹³ Tamże, s. 21.

¹⁴ Tamże, s. 23.

¹⁵ Tamże, s. 24.

¹⁶ Rozmowy przeprowadzono z sześciorgiem uczniów i uczennic klas II i IV oraz ich rodzicami we wrześniu i październiku 2013 r.

wczesnoszkolnej integracja wiedzy w umyśle dziecka wymaga „rezygnacji z idealizacji i ucieczki w zagadnienia błahe społecznie, poruszania kwestii trudnych i kontrowersyjnych (bo z takimi stykają się uczniowie na każdym kroku, gdy tylko podniosą głowę znad szkolnej czytanki)”¹⁷.

Opis sytuacji problemowej:

W opinii rodziców ucznia zdolnego – jednej ze szkół na terenie gminy, w której realizowano inicjatywę edukacyjną w oparciu o niniejsze materiały – organizacja i pomoc oferowana przez szkołę uczniom i uczennicom z tą specyficzną potrzebą edukacyjną jest niezadowolająca. Z rozmów¹⁸ przeprowadzonych z wybranymi uczniami i uczennicami tejże placówki wynika, iż treści dotyczące edukacji globalnej nie są zbyt często poruszane w klasach I–III. Autorki stworzyły więc scenariusze zajęć z myślą o tych rodzicach i opiekunach uczniów i uczennic zdolnych, którzy chcą poświęcić czas swoim dzieciom, by skutecznie rozwijać ich uzdolnienia, poszerzać wiedzę o świecie, kształtować bardziej odpowiedzialne, empatyczne postawy, wreszcie dbać o ich zrównoważony i integralny rozwój. Scenariusze zajęć mogą być pomocne również w organizowaniu – przez rodziców i opiekunów dzieci szczególnie uzdolnionych – zajęć odbywających się w ramach coraz bardziej popularnej w Polsce edukacji domowej. Tematyka edukacji globalnej kierowana do uczniów szczególnie uzdolnionych, w ciekawy sposób odkrywająca przed dziećmi dalszy i bliższy świat, zachęcająca do własnych poszukiwań i kształtująca postawy, to ważny element edukacji domowej.

Charakterystyka wybranej specjalnej potrzeby edukacyjnej:

Autorskie scenariusze zajęć stworzono z myślą o uczniu i uczennicy szczególnie uzdolnionym/-ej. Problematyka dotycząca takiego ucznia i uczennicy doczekała się bogatej bibliografii, była (i jest nadal) przedmiotem licznych badań. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach¹⁹, placówki te zobowiązane są do organizowania różnego typu pomocy również uczniom i uczennicom zdolnym. Ze względu na wieloznaczność terminów „zdolność” i „uzdolnienie” terminy „uczeń zdolny”, „uczeń szczególnie uzdolniony” podlegają wieloaspektowej interpretacji. Niestety, wspomniana wieloznaczność terminów przyczyniła się również do tego, iż nauczyciele i nauczycielki mają problem z diagnozą ucznia i uczennicy szczególnie uzdolnionego/-ej. Potwierdzają to m.in. badania dotyczące zajęć pozalekcyjnych kierowane do dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, które zostały przeprowadzone na terenie gminy Andrychów w 2012 roku²⁰. Na potrzeby niniejszej pracy autorki przyjęły, że zdolności to „właściwości wewnętrzne decydujące o po-

¹⁷ D. Klus-Stańska, M. Nowicka. *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. WSiP. Warszawa 2005, s. 205.

¹⁸ Rozmowy przeprowadzono z sześciorgiem uczniów i uczennic klas II i IV we wrześniu i październiku 2013 r.

¹⁹ Ministerstwo Edukacji Narodowej. *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20130000532>, s. 1.

²⁰ Badania niepublikowane, przeprowadzone przez Reginę Pazdur, zaprezentowane na konferencji: „Wokół pedagogiki dzieciństwa” na WEiNoE w Cieszynie, Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w 2012 r. Materiał pokonferencyjny dostępny w repozytorium Centrum Otwartej Nauki. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://depot.ceon.pl/handle/123456789/620>; por. R. Pazdur. „Ja w wielokulturowym świecie”. Scenariusze zajęć pozalekcyjnych z zakresu edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej. *Edukacja Międzykulturowa*, 2, 2013, s. 190–215.

ziomie i jakości osiągnięć w określonych działaniach”²¹. Istnieje podział zdolności na zdolności ogólne²² – związane z inteligencją, myśleniem, spostrzeganiem, zapamiętywaniem, wyobraźnią, sprawnością ruchową, wrażliwością emocjonalną oraz zdolności specjalne – związane z określoną dziedziną lub dziedzinami²³. Założono również, iż uzdolnienie to „specyficzna konfiguracja zdolności ogólnych i specjalnych, umożliwiająca bardzo dobre wykonanie określonej, ukierunkowanej treściowo działalności”²⁴.

Ogromna rola w pracy z uczniem zdolnym przypada rodzicom i prawnym opiekunom. Niejednokrotnie w trosce o „niezmarnowanie talentu” dziecka poświęcają oni wiele czasu na dodatkową²⁵ edukację swej pociechy w warunkach domowych. Czy rodzice mogą podjąć decyzję o tym, że ich dziecko nie będzie w ogóle uczęszczało do szkoły i będzie spełniało obowiązek szkolny poza nią? Pod koniec XX wieku w Stanach Zjednoczonych zaobserwowano²⁶ – z powodu braku satysfakcjonujących rezultatów edukacyjnych w programach szkolnych – masową rezygnację rodziców z kształcenia dzieci wysoce i specyficznie utalentowanych w szkołach, rodzice decydowali się na zakładanie „szkół domowych” i edukację domową. Edukacja domowa „(...) to nauczanie dzieci przez ich rodziców lub opiekunów oraz wyznaczone przez nie osoby, odbywająca się poza systemem edukacji szkolnej. Ujmując tę kwestię prościej, dzieci edukowane domowo nie chodzą do „normalnej” szkoły publicznej, społecznej czy prywatnej, lecz uczą się same z pomocą i pod kierunkiem swoich rodziców lub opiekunów”²⁷. W Polsce edukację domową umożliwiają zapisy art. 16 ust. 8 do 14. ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty²⁸. Na wniosek rodziców dyrektor odpowiednio: publicznego lub niepublicznego przedszkola, szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej, do której dziecko zostało przyjęte, może zezwolić, w drodze decyzji, na spełnianie przez dziecko odpowiednio obowiązku wychowania przedszkolnego poza przedszkolem, oddziałem przedszkolnym lub inną formą wychowania przedszkolnego i obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki poza szkołą²⁹.

²¹ M. Stańczak. *Zaspakajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2009, s. 12; por. W. Szewczuk. *Zdolności-uzdolnienia*. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Fundacja Innowacja. Warszawa 1993, s. 991; Z. Pietrański. *Zdolności*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. PWN. Warszawa 1975, s. 735; J. Reykowski. *Z zagadnień psychologii motywacji*. WSiP. Warszawa 1977, s. 67–68; M. Tyszkowa. *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*. PWN. Warszawa 1990, s. 9.

²² M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. Model pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część III*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010, s. 254.

²³ Przykład zdolności specjalnych: organizacyjne, poznawcze, produkcyjne, artystyczne, wychowawcze, opiekuńcze, usługowe, porządkowe, sportowe (w ich obrębie występuje także zróżnicowanie) lub zdolności: muzyczne, plastyczne, techniczne, językowe, matematyczne, przyrodnicze, twórcze. Zob. M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. dz. cyt., s. 254.

²⁴ *Wybrane definicje zdolności, uzdolnień, talentu*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Zespół ds. budowania Krajowego Systemu Wspierania Zdolności i Talentów; CODN 2009. On line. Dostęp 24 października 2013. www.ore.edu.pl

²⁵ Mowa tu o sytuacji, gdy dziecko uczęszcza do szkoły i jednocześnie – dodatkowo – edukuje się w domu (lub poza nim, np. uczęszcza na zajęcia dodatkowe, lekcje muzealne itp.) pod okiem rodziców, prawnych opiekunów, edukatorów i edukatorów.

²⁶ M. Budajczak. *Edukacja domowa*. GWP. Gdańsk 2004, s. 79.

²⁷ D. Konowrocka. *Co to jest edukacja domowa?* Stowarzyszenie Edukacji w Rodzinie. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://www.edukacjadomowa.pl/faq2.html#pyt01>

²⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. 1991 Nr 95, poz. 425. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>

²⁹ Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

Prezentujemy krótki przegląd badań dotyczących dziecka szczególnie uzdolnionego. Systemowego ujęcia problemu zdolności i uzdolnień podjął się w swej pracy Stanisław Popek³⁰, Tadeusz Lewowicki³¹ definiuje pojęcia „zdolność”, „uzdolnienie”, opisuje teorie zdolności oraz samo pojęcie „uczeń zdolny”, proponuje i wskazuje sposoby kształcenia uczniów zdolnych. Szczegółowe analizy sytuacji dziecka uzdolnionego w szkole, modeli sposobów opieki, sposobów pracy z uczniami i uczennicami zdolnymi znajdują się w pracach pod redakcją: Wiesławy Limont i Joanny Cieślikowskiej³², Moniki Wróblewskiej³³, Jana Łaszczyka i Małgorzaty Jabłonowskiej³⁴, Teresy Gizi i Iwony Pałagan³⁵, Mirosławy Partyki³⁶, Marii Węglińskiej³⁷. Andrzej E. Sękowski³⁸ opisuje koncepcje wybitnych zdolności w kontekście osobowości uczniów zdolnych, podejmuje temat wpływu różnic indywidualnych, stylów poznawczych, motywacji i inteligencji na osiągnięcia uczniów zdolnych oraz przedstawia, bardzo szczegółowo, rozwój emocjonalny i społeczny osób zdolnych, dokonuje również analizy systemu wartości uczniów wybitnie zdolnych. Waldemar Klinkosz³⁹ podejmuje temat wybranych aspektów badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. Problematykę identyfikacji uczniów zdolnych oraz diagnozowania uzdolnień dzieci opisują m.in. Małgorzata Siekańska⁴⁰, Barbara Janas-Stawikowska⁴¹. O zaspokajaniu potrzeb ucznia zdolnego w ramach zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych pisze Małgorzata Stańczyk⁴². Tematy związane z problematyką zarówno zdolności, jak i osób zdolnych w perspektywie socjologiczno-pedagogiczno-ekonomicznej porusza Beata Dyrda⁴³. Autorka ukazuje kształcenie

Dz. U. 2009 Nr 56, poz. 458. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20090560458>.

³⁰ S. Popek. Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu. W: *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*. Red. S. Popek. Wydawnictwo UMCS. Lublin 1996, s. 9–32.

³¹ T. Lewowicki. *Kształcenie uczniów zdolnych*. Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne. Warszawa 1980, s. 29–58.

³² *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*. T. 2. *Uczeń, nauczyciel, edukacja*. Red. W. Limont, J. Cieślikowska. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2005; *Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*. Red. W. Limont. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2004.

³³ *Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*. Red. M. Wróblewska. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2008.

³⁴ *Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*. Red. J. Łaszczyk, M. Jabłonowska. Wydawnictwo Akademickie Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2008; *Uczeń zdolny i jego edukacja: koncepcje, badania, praktyka*. Red. M. Jabłonowska. Wydawnictwo Universitas Rediviva. Warszawa 2013.

³⁵ *Praca z uczniem zdolnym – teoria i praktyka*. Red. T. Giza, I. Pałgan. Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium. Radom 2012.

³⁶ *Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi*. Warszawa maj 1998. Red. M. Partyka. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Warszawa 2000.

³⁷ *Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III: poradnik dla nauczycieli nauczania początkowego*. Red. M. Węglińska. Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Szczecin 1990.

³⁸ A.E. Sękowski. *Osiągnięcia uczniów zdolnych*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin 2001.

³⁹ W. Klinkosz. Wybrane aspekty badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 91–113.

⁴⁰ M. Siekańska. Koncepcja zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych. W: *Psychologia zdolności...*, dz. cyt., s. 115–124.

⁴¹ B. Janas-Stawikowska. Identyfikacja i diagnozowanie uzdolnień dzieci i młodzieży w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uwagi o przydatności istniejących metod i własne rozwiązania. W: *Psychologia zdolności...*, dz. cyt., s. 125–141.

⁴² M. Stańczyk. *Zaspokajanie potrzeb ucznia zdolnego...*, dz. cyt.

⁴³ B. Dyrda. *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*. Wydawnictwo

i wspieranie rozwoju jednostek zdolnych w wybranych państwach świata, zastanawia się nad miejscem problematyki zdolności i ucznia zdolnego w pedagogice oraz nad kształtowaniem się pedagogiki zdolności jako odrębnej subdyscypliny pedagogicznej. O pedagogice zdolności oraz ważności szkół twórczych przeczytać też możemy w pracy pod red. A. Góralskiego. Bardzo interesujące wyniki badań w zakresie działalności szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego prezentuje Agnieszka Hłobił⁴⁴.

Czas trwania zajęć: 5 godzin dydaktycznych (zajęcia w dwóch blokach po 120 minut każdy).

Cele zajęć:

Cel ogólny:

Uczeń/ucznica ma świadomość podobieństw i różnic pomiędzy Polską, Polakami i Polkami a Afganistanem, Afgańczykami i Afgankami; odnosi się do poruszanej problematyki ze zrozumieniem i tolerancją.

Cele szczegółowe:

Uczeń/ucznica:

- Zna podstawowe informacje o Afganistanie i Polsce (zna symbole narodowe Afganistanu i Polski, potrafi wskazać oba kraje na mapie świata).
- Wie, jak wygląda życie jej/jego rówieśników i rówieśniczek w Afganistanie.
- Dostrzega podobieństwa pomiędzy sobą a swoimi rówieśnikami/rówieśniczkami z Afganistanu.
- Rozumie wartość przyjaźni i współpracy.
- Wykazuje postawę tolerancji wobec osób różniących się od niego/niej kulturą, językiem, religią, środowiskiem życia.

Metody i formy pracy:

Metody:

- metody asymilacji wiedzy: pokaz, opis, wyjaśnienie, pogadanka
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy: gra dydaktyczna, problemowa
- metody praktyczne: ćwiczebna, realizacji zadań wytwórczych
- metody waloryzacyjne: impresyjna, ekspresyjna.

Formy: zbiorowa, grupowa, indywidualna.

W odniesieniu do uczniów zdolnych szczególnie cenna jest praca grupowa, zarówno w grupach jednorodnych, jak i zróżnicowanych pod względem zdolności⁴⁵.

Narzędzia niezbędne do realizacji zajęć:

Piłka, mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, koszyk/pudełko zawierające 10 złożonych małych kawałków papieru (na każdej karteczce zapisany numer od 1 do 10), flamastry, karteczki samoprzylepne, pytania i polecenia do zabawy: *Skąd pochodzisz, dokąd lećisz?* (**Zał. 1**), tekst piosenki do zabawy ruchowej: *Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie* (**Zał. 2**), plakaty – zdjęcia w dużym formacie (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH)⁴⁶,

Akademickie Żak. Warszawa 2012.

⁴⁴ A. Hłobił. *Działalność szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2010.

⁴⁵ Więcej informacji w: M. Jabłonowska, J. Łukasiewicz-Wieleba. *Model pracy z uczniem...*, dz. cyt., s. 280.

⁴⁶ Polska Akcja Humanitarna. *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://>

długopisy lub mazaki, kartki papieru, brystol, pomarańcze, cytryny, kardamon, herbata liściasta, woda, nóż, wyciskacze do owoców, miseczki (w zależności od liczebności grup), kubeczki do picia, kosz na śmieci, szmatka lub papierowe ręczniki, przedmioty pochodzące z Afganistanu lub zdjęcia: *Przedmioty z Afganistanu* (**Załącznik 3**), koperty, zdjęcia: *Afganistan od A do Z* (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH); (rekomendowane zdjęcia ze stron: 1, 9, 19, 31, 41, 43)⁴⁷, duża kartka papieru, np. kolorowy brystol w formacie A3 – jeden dla każdej grupy, kredki, blok rysunkowy kolorowy, kolorowy papier, nożyczki, klej, taśma klejąca, patyczki do szaszłyków, bibuła, rekwizyty potrzebne do wykreowania postaci: prezydenta Polski i króla Afganistanu (np. krawat, marynarka, flaga), babci lub dziadka (np. laska, chusta na głowę), babci lub dziadka, gdy był/a dzieckiem (np. pluszak, zabawki), tekst: *Traktat Przyjaźni* (fragment) (**Załącznik 4**)⁴⁸, tekst: *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni* (**Załącznik 5**), bambusowe tyczki, sznurek (najlepiej dratwa), szary papier, karton, cienki kolorowy papier, ekierka, *Instrukcja wykonania latawca* (dla nauczyciela) (**Załącznik 6**).

www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Pobrane plakaty należy wydrukować w miarę możliwości w dobrej jakości.

⁴⁷ Polska Akcja Humanitarna. *Afganistan od A do Z*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Należy przeciąć zdjęcia tak, by każdy element przypominał puzzle (a nie np. prostokąt czy figurę o prostych bokach). Ich ułożenie w całość nie powinno być zbyt skomplikowane dla dzieci.

⁴⁸ Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. *Traktat Przyjaźni*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>

Opis przebiegu zajęć:
Tabela 1. Przebieg zajęć

I BLOK ZAJĘĆ O AFGANISTANIE	
Etap	I. WPROWADZENIE
I. Zadanie ogólne: Stworzenie odpowiednich warunków do przeprowadzenia zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Ułatwienie koncentracji uwagi dzieci. 2. Pobudzenie myślenia. 3. Stworzenie klimatu grupowego (tzw. rozgrzewka twórcza). 4. Wzbudzenie ciekawości poznawczej dzieci. Czas trwania: 10 min
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: ekspresyjna
Instrukcja	Dzieci tworzą koło. Edukator/ka wyjaśnia zasady gry nr I i rozpoczyna ją. Następnie przechodzi do gry nr II. Zasady gry nr I: dzieci rzucają do siebie piłkę. Dziecko, które trzyma ją w rękach, musi dokończyć zdanie: „Ta piłka jest...”, wymieniając dowolnie wybraną cechę piłki np. kolor, wielkość, fakturę, ciężar, kształt itp., a następnie odrzucić ją w kierunku innego, dowolnego dziecka. Po wyczerpaniu pomysłów przez dzieci, edukator/ka, nawiązując do kształtu piłki, pyta, z czym piłka im się kojarzy. W razie potrzeby może je naprowadzać (np. jeśli nie padnie zbliżona odpowiedź do „kula ziemiska”, edukator/ka sam/a wymieni takie skojarzenie). Finalizując tę część gry, pyta, czy dzieci chciałyby się z nią/nim wybrać w podróż. Po otrzymaniu aprobaty dzieci przechodzi do kolejnego ćwiczenia. Zasady gry nr II: dzieci rzucają do siebie piłkę. Dziecko, które trzyma ją w rękach, musi wypowiedzieć swoje imię oraz nazwę miasta lub kraju rozpoczynającego się na tę samą literkę co jej/jego imię. Gdy wszyscy się przedstawiają w ten sposób, prowadzący/ca zaprasza je do stolików, by mogli rozpocząć wspólną podróż.
Materiał dydaktyczny	Piłka.
Uwagi	To ćwiczenie można przeprowadzić nie tylko w pomieszczeniu, ale przy dobrej pogodzie również na zewnątrz (np. w ogrodzie, na łące). Zabawy są inspirowane ćwiczeniami wykorzystywanymi podczas treningu kreatywności czy twórczości. ¹ Gra nr 1: w zabawie liczy się wygenerowanie jak największej liczby słów w krótkim czasie, dlatego ważne jest, by uczniowie i uczennice starali/ły się nie powtarzać wymienianych przymiotników. Gra nr 2: może też pełnić funkcję zabawy integracyjnej uczestników i uczestniczek zajęć. Jeśli grupa nie jest liczna, można przeprowadzić kolejne rundy zabawy, podając nazwy innych państw. Aby obniżyć poziom trudności, dzieci mogą podawać też inne nazwy geograficzne, np. nazwy miast, kontynentów itp. Dostosowanie do potrzeb uczennicy/ucznia zdolnego: - możliwość wykazania się wiedzą, - metoda aktywizująca, - zabawa ruchowa. Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami twórczymi i przyrodniczymi.
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
II. Zadanie ogólne: Sprawdzenie i uzupełnienie wiedzy o Polsce	Zadania szczegółowe: 1. Utrzymanie zainteresowania uczennic i uczniów. 2. Prezentacja mapy świata. 3. Wskazanie oraz nazwanie kontynentów przez dzieci. 4. Wskazanie przez dzieci Polski na mapie. 5. Przeprowadzenie gry dydaktycznej: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> – sprawdzającej i poszerzającej wiedzę o Polsce. Czas trwania: 20 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa lub indywidualna (w zależności od liczby uczestników i uczestniczek); opis, problemowa, gra dydaktyczna
Instrukcja	Edukator/ka pokazuje mapę świata. Prosi uczniów o nazwanie i wskazanie na niej kontynentów. Nawiązując do zabawy z piłką i wymieniania nazw krajów, przypomina, że dzieci zgodziły się wybrać we wspólną podróż. Prosi o wymienienie sposobów podróżowania (środków lokomocji). Następnie pyta dzieci, czy widziały/słyszały (jeśli tak, to gdzie) o takim środku transportu (pokazując dywanik). Mówi, że dzięki magicznemu „latającemu dywanowi” będą mogli wybrać się nawet do bardzo dalekiego kraju. Jakiego? Dzieci indywidualnie lub w małych grupach (w zależności od liczby uczestników i uczestniczek) będą odpowiadać poprawnie na pytania, by dostać literki, które na tablicy utworzą hasło – nazwę kraju (gra dydaktyczna: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> (Zař. 1)). Szczegółowy opis gry: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, koszyk/pudełko zawierające 10 złożonych małych kawałków papieru (na każdej karteczce zapisany numer od 1 do 10), flamastry, karteczki samoprzylepne, pytania i polecenia do zabawy: <i>Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?</i> (Zař. 1).

Uwagi	<p>Można przeprowadzić różne wersje tej gry dydaktycznej w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności dzieci. Kiedy dzieci udzielą poprawnych odpowiedzi, a edukator/ka ma wpisać, np. czwartą literę do hasła, mogą wspólnie głośno liczyć od początku narysowane prostokąty na tablicy – 1, 2, 3, 4 – tak by odnaleźć odpowiedni prostokąt do wpisania litery. Po wpisaniu litery, prowadzący/ca może poprosić dzieci o jej głośne wypowiedzenie. Jeżeli miejsce na hasło nie zostało narysowane zbyt wysoko (np. nad mapą), dzieci samodzielnie mogą wpisywać odgadnięte w hasła literki.</p> <p>Dziecko, które udzieli poprawnej odpowiedzi może podać koszyczek z zagadkami kolejnej grupie/osobie i odczytać wylosowane przez nich/nią pytanie. Po udzielonej przez grupę/osobę odpowiedzi komentuje, czy była ona poprawna, ewentualnie uzupełnia ją bądź rozszerza. Uczeń lub uczennica zdolna staje się pomocnym ekspertem/tką, podającym źródło informacji dotyczącej zagadki.</p> <p>Grę dydaktyczną można przeprowadzić w dowolny sposób. Jednakże należy zapytać uczestników i uczestniczki, czy zgadzają się na proponowane przez prowadzącego/prowadzącą warianty. Ewentualnie zastanowić się, jakie inne rozwiązanie można przyjąć.</p> <p>W jednym z zadań uczniowie mają zaśpiewać hymn Polski. Należy zwrócić uwagę, by wykonali to z należytym szacunkiem.</p> <p>Dostosowanie do ucznia/uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – możliwość prowadzenia części zajęć oraz zaprezentowania swojej wiedzy, – aktywna forma zajęć. <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniem lub uczennicą ze zdolnościami poznawczymi, organizacyjnymi i przyrodniczymi.</p>
<p>III. Zadanie ogólne:</p> <p>Wprowadzenie do tematyki zajęć: Afganistan</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Prezentacja mapy świata. – Wskazanie przez dzieci Afganistanu na mapie, ponowne wskazanie Polski – prezentacja odległości między Polską a Afganistanem. – Analiza odległości między krajami, czasu potrzebnego na jej pokonanie, najszybszych sposobów podróży. – Wprowadzenie pojęcia „siła nośna”. – Prezentacja przez prowadzącego/prowadzącą, a następnie wykonanie przez dzieci piosenki i zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie</i>. <p>Czas trwania: 15 minut</p>
Forma/metoda	forma: zbiorowa; metoda: opis, problemowa, wyjaśnienie, ekspresyjna
Instrukcja	<p>Prowadzący/ca pyta, czy dzieci słyszały o kraju, którego nazwa to Afganistan; czy coś o nim wiedzą; na jakim kontynencie leży; czy ktoś z obecnych potrafi wskazać go na mapie ². Jeśli żaden uczeń lub uczennica nie potrafią tego zrobić, edukator/ka prosi ochotnika/ochotniczkę, by spróbował/a odnaleźć go na mapie. Może udzielać podpowiedzi (w zależności od poziomu wiedzy dziecka), np. używając kierunków świata; mówiąc, że Afganistan nie ma dostępu do morza lub że znajduje się w Azji.</p> <p>Następnie prosi kolejną osobę o wskazanie Polski na mapie. Dzieci, widząc dwóch swoich kolegów/koleżanki wskazujących/e w tym samym czasie na mapie Polskę i Afganistan, mają za zadanie określić: czy kraje położone są blisko siebie; jak najszybciej można pokonać tę odległość; ile czasu mogłaby zająć podróż z Polski do Afganistanu.</p> <p>Gdy zostanie oszacowany czas i kierunek podróży, nauczyciel/ka przypomina, że na szczęście mają latający dywan i zrobią to znacznie szybciej niż innym środkiem lokomocji. Zaprasza dzieci do utworzenia kręgu, by użyć magicznego środka lokomocji i wybrać się w podróż do Afganistanu.</p> <p>Wszyscy siadają w kręgu, w środku leży dywanik. Edukator/ka uczy dzieci piosenki i zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie (Załącznik 2)</i>. Szczegółowy opis zabawy ruchowej: Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.</p>
Materiał dydaktyczny	Mapa świata, dywan/dywanik/obrazek przedstawiający dywan, tekst piosenki do zabawy ruchowej: <i>Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie (Załącznik 2)</i> .
Uwagi	<p>W pierwszej części zajęć, gdy dzieci stwierdzą, czy Afganistan leży blisko, czy daleko od Polski, ucznia lub uczennicę zdolną można zaznajomić z pojęciem skali. W tym celu należy wyjaśnić pojęcie i zaprezentować także mapy o różnych skalach.</p> <p>Zamiast dywanu ewentualnie można użyć koca (jednak należy wyjaśnić dzieciom, dlaczego umawiamy się, że koc będzie pełnił w zabawie rolę dywanu).</p> <p>Jeżeli liczba dzieci jest mała lub dywan ma niewystarczającą wielkość, można zmodyfikować ostatnią część zabawy. Wszyscy wspólnie podnoszą dywan z podłogi, trzymając za jego brzegi i razem „latają” po sali.</p> <p>Dostosowanie do potrzeb ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – rozszerzenie wiedzy z zakresu matematyki (jednostki miary) – przekaz treści z geografii: posługiwanie się mapą i skalą – możliwość wykazania się wiedzą – możliwość zdobycia nowych wiadomości – zabawa ruchowa <p>Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami przyrodniczymi, matematycznymi, artystycznymi i twórczymi.</p>
<p>IV. Zadanie ogólne:</p> <p>Zapoznanie dzieci z życiem codziennym (wybranymi elementami) ich rówieśników i rówieśniczek w Afganistanie</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Zaprezentowanie symboli narodowych Afganistanu (na rysunku lub przedmiotach przedstawiających symbole Afganistanu). – Opis werbalny symboli Afganistanu przez dzieci. – Zaprezentowanie plakatów przedstawiających życie codzienne dzieci z Afganistanu. – Dokonanie analizy plakatów przez uczniów i uczennice. – Pogadanka na temat wybranych elementów życia dzieci afgańskich i polskich (edukacja i motywacja do niej, zabawy i spędzanie wolnego czasu, obowiązki domowe). – Podsumowanie informacji o życiu młodych Afgańczyków i Afgańki. <p>Czas trwania: 20 minut</p>
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa różnicowana; metoda: opis, wyjaśnienie, problemowa, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca, ekspresyjna

Instrukcja	<p>Edukator/ka pokazuje dzieciom flagę i godło Afganistanu, prosi je o opis tego, co widzą. Następnie prosi dzieci o podział na grupy (lub pomaga im w tym). Rozdaje każdemu zespołowi plakat przedstawiający życie dzieci z Afganistanu. Zadaniem uczestników i uczestniczek jest scharakteryzowanie bohatera lub bohaterki ze zdjęcia oraz miejsca, w którym znajduje się postać (opisanie, m.in., co znajduje się na zdjęciu, jak zachowuje się główny bohater/ka i dlaczego). Warto, by edukator/ka zachęciła uczniów i uczennice do refleksji nad wykonywanym zadaniem. Dzieci zapisują swoje spostrzeżenia na kartkach lub brystolu. Po skończeniu pracy, prezentują plakat i swoje pomysły na forum całej grupy.</p> <p>Niektóre zdjęcia dotyczą edukacji w Afganistanie, dlatego po omówieniu wszystkich prac edukator/ka pyta dzieci, dlaczego chodzą do szkoły, czy warto się uczyć, co można zyskać dzięki nauce i dobremu wykształceniu. Prowadzący/ca wyjaśnia, że dzieci w Afganistanie chcą się uczyć i chodzą do szkoły, mimo że mają obowiązki w domu, pracują, by pomóc utrzymać rodzinę, czasami pokonują duże odległości, by dotrzeć do placówki. Jednakże, mają podobne motywacje do nauki, co dzieci w Polsce. Prowadzący/ca zwraca uwagę, że dzieci w Polsce również mają obowiązki domowe (warto spytać dzieci, jakie mają obowiązki w swoich domach) i niekiedy pokonują duże odległości, aby dotrzeć do szkoły. Należy zwrócić uwagę na różnice związane z odległościami oraz na dostępny/możliwy transport, który mają (bądź nie) dzieci do dyspozycji w dotarciu i powrocie ze szkoły. Należy akcentować podobieństwa, budując u dzieci poczucie zrozumienia.</p> <p>Rozszerzenie: dzieci mogą po zajęciach napisać list do chłopca lub dziewczynki z Afganistanu przedstawionych na plakacie. W liście opisują, jak wygląda ich życie w Polsce, jak spędzają wolny czas, czego uczą się w szkole, jakie mają relacje z rówieśnikami, czy są podobni do osób z Afganistanu itp. Prowadzący/ca informuje, że prace pisemne zostaną sprawdzone i przedyskutowane na kolejnych zajęciach.</p>
Materiał dydaktyczny	<p>Plakaty – zdjęcia w dużym formacie (do pobrania ze strony, lub do zamówienia w PAH)³, długopisy lub mazaki, kartki papieru lub brystol</p>
Uwagi	<p>Plakaty można otrzymać od Polskiej Akcji Humanitarnej⁴.</p> <p>W tej części zajęć bardzo ważna jest postawa i reakcja edukatora/-ki na pomysły dzieci. Należy je chwalić nie tylko za najlepsze czy najbardziej trafne opisy, ale również za aktywność, za chęć współpracy i zaangażowanie. Warto odnieść się do każdej interpretacji dzieci, by zachęcić je do twórczego myślenia i aktywnego udziału w innych zajęciach czy lekcjach. Jest to bardzo ważne szczególnie w przypadku dzieci nieśmiałych.</p> <p>Dostosowanie do ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenie umiejętności pracy w grupie – umożliwianie prezentacji własnych dokonań, poczucia satysfakcji z wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie – umożliwienie uczenia się metod skutecznych działań (refleksja nad wykonaniem zadania) <p>Zabawa szczególnie polecana do pracy z uczniami ze zdolnościami twórczymi, poznawczymi, językowymi i przyrodniczymi.</p>
V. Zadanie ogólne: Doświadczenie fragmentu afgańskiej rzeczywistości	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Przygotowanie herbaty takiej, jaką piją Afgańczycy. – Degustacja herbaty, omówienie zwyczaju picia herbaty w Polsce i Afganistanie. – Pokazanie przedmiotów pochodzących z Afganistanu. <p>Czas trwania: 15 minut</p>
Forma/metoda	<p>forma: zbiorowa, grupowa zróżnicowana; metoda: pokaz, wyjaśnienie, opis, ćwiczebna, pogadanka</p>
Instrukcja	<p>Edukator/ka dzieli uczennice i uczniów na kilkusobowe zespoły. Prosi ich przedstawicieli i przedstawicielki, aby wyciągnęli z kosza pomarańcze i cytryny i ułożyli je na stolikach swoich grup. Kolejne osoby przynoszą z drugiego kosza miseczki i wyciskacze do owoców. Gdy dzieci są gotowe, edukator/ka informuje, że będą razem przygotowywać afgańską herbatę. Sama przygotowuje i zalewa liściastą herbatę (woda nie może być wrząca) z dodatkiem kardamonu i odstawia na bok. Dzieci w zespołach wyciskają sok z pomarańczy i cytryn i przelewają do miseczki. Gdy wszyscy zakończą prace, przedstawiciele/-ki grup, pod nadzorem prowadzącego/cej, po kolei wlewają do herbaty sok z owoców. W oczekiwaniu aż herbata przestygnie zespoły sprzątaj swoje stanowiska pracy i siadają w kole.</p> <p>Jeśli edukator/ka posiada przedmioty lub pamiątki związane z Afganistanem, może je tutaj zaprezentować. Warto również utrwalić wiedzę uczniów i uczennic z zajęć, zadając pytania dotyczące Afganistanu.</p> <p>Po zakończeniu rozmowy prowadzący/ca częstuje wszystkich herbatą, pyta o jej smak i zapach, podobieństwa i różnice z herbatą, jaką dzieci piją codziennie. Wskazuje, jak wygląda tradycja picia herbaty w Afganistanie, porównuje z dziećmi, jak wygląda to w Polsce. Zaprasza na kolejną część spotkania.</p>
Materiał dydaktyczny	<p>Pomarańcze, cytryny, kardamon, herbata liściasta, woda, nóż, wyciskacze do owoców, miseczki (w zależności od liczby grup), kubeczki do picia, kosz na śmieci, szmatka lub papierowe ręczniki.</p> <p>Przedmioty pochodzące z Afganistanu lub zdjęcia: <i>Przedmioty z Afganistanu (Załącznik 3)</i></p>
Uwagi	<p>Przed wykonaniem zadania dzieci powinny umyć ręce. Owoce powinny być wcześniej umyte i przekroje na półki przez prowadzącą/ego. Edukator/ka może przypomnieć o konieczności mycia owoców i zasadach odnoszących się do higieny pracy.</p> <p>W zależności od liczby dzieci można dokonać podziału na grupy na różne sposoby, np. wymieniając kolory afgańskiej flagi (zamiast odliczania do trzech, dzieci będą wymieniały po kolei kolory: czarny, czerwony, zielony).</p> <p>Każde z dzieci powinno brać udział w przygotowaniu herbaty – należy czuć nad sprawiedliwym podziałem obowiązków, tak aby nieśmiali uczestnicy nie zostali pominięci.</p> <p>Jeśli edukator/ka posiada przedmioty z Afganistanu lub fotografie związane z tym państwem, prezentuje je w tej części. W celu otrzymania lub wypożyczenia przedmiotów można skontaktować się z Ambasadą Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie⁵ lub osobami pochodzącymi z Afganistanu i mieszkającymi w Polsce czy podróżnikami, którzy odwiedzali Afganistan. Czas „oczekiwania” na herbatę można wzbogacić opowieściami o Afganistanie⁶, np. o religii, kulturze czy językach. Treść i zakres prezentowanego w tej części materiału zależy od poziomu rozwoju i wiedzy uczestników i uczestniczek, a także kierunku ich uzdolnień i zainteresowań.</p> <p>Dostosowanie do ucznia lub uczennicy zdolnej:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ćwiczenie umiejętności pracy w zespole – wykazanie się zdolnościami organizacyjnymi – poszerzenie zdobytej wiedzy <p>Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami organizacyjnymi i wychowawczymi.</p>

VI. Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe: – Rozdanie uczniom i uczennicom puzzli-zdjęć do ułożenia. – Opis fotografii przez dzieci. – Analiza sytuacji przedstawionych na zdjęciach. Czas trwania: 15 minut
Poszerzenie wiedzy dotyczącej życia codziennego w Afganistanie	
Forma/metoda	forma: grupowa zróżnicowana; metoda: problemowa, realizacji zadań wytwórczych, impresyjna
Instrukcja	Eduktor/ka dzieli uczniów i uczennice na kilka grup. Rozdaje im koperty i prosi, aby ułożyli znajdujące się w nich puzzle. Przez kilka minut dzieci powinny pracować w ciszy bez użycia komunikacji werbalnej. W kopertach znajdują się puzzle – pocięte fotografie przedstawiające życie codzienne w Afganistanie. W każdej kopercie brakuje jednego elementu do dokończenia układanki. Zamiast niego znajduje się tam inny, który nie pasuje do całości. Niepasujący element pochodzi z koperty innej grupy. W momencie, w którym dzieci zauważą, że mogą wymienić się niepasującym elementem z inną grupą, będą mogły ukończyć zadanie. Po upływie określonego czasu, edukator/ka zadaje pytanie czy, wszystkim udało się ułożyć puzzle. (Dlaczego tak/ Dlaczego nie?). Następnie zwraca uwagę na istotność współpracy i pomocy innym, jako elementy niezbędne do ukończenia zadania realizowanego w grupie. Jeśli ktoś z zdjęć-puzzli nie zostało ułożone, dzieci wspólnie kończą zadanie. Następnie każda z grup ma kilka minut na przygotowanie się do prezentacji na forum. Poszczególne grupy opisują to, co znajduje się na zdjęciu. Edukator/ka zaprasza pozostałych uczniów i uczennice, aby zobaczyli, jak wyglądają poszczególne zdjęcia. Rozszerzenie: chętni uczniowie i uczennice mogą po zajęciach przygotować materiały informacyjne dotyczące wybranych elementów życia mieszkańców w Afganistanie ⁷ . Dzieci mogą wybrać zarówno treść, jak i sposób prezentowania znalezionych informacji. Edukator/ka informuje zebranych, że zadania dodatkowe zostaną sprawdzone i omówione na następnych zajęciach.
Materiał dydaktyczny	Koperty, zdjęcia: <i>Afganistan od A do Z</i> (do pobrania ze strony lub do zamówienia w PAH); (rekomendowane zdjęcia ze stron: 1, 9, 19, 31, 41, 43) ⁸ .
Uwagi	Zdjęcia można otrzymać od Polskiej Akcji Humanitarnej ⁹ . Dostosowanie do ucznia/uczennicy zdolnego/ – ćwiczenie umiejętności pracy zespołowej – możliwość wykazania się pomysłowością i bystrością – możliwość wykonania pracy dodatkowej według własnego pomysłu oraz zaprezentowania jej na forum, przeżycie satysfakcji z wykonanego projektu. Zabawa skierowana szczególnie do ucznia lub uczennicy ze zdolnościami poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, organizacyjnymi i wychowawczymi.
Etap	III. PODSUMOWANIE
VII. Zadanie ogólne:	1. Podział dzieci na grupy wg ich uzdolnień i preferencji – przygotowanie materiałów na wystawę. 2. Sprawdzenie wiedzy uczestników i uczestniczek pod kątem treści zajęć. Czas trwania: 25 minut
Przygotowanie materiałów na wystawę dotyczącą Afganistanu	
Forma/metoda	forma: grupowa zróżnicowana, indywidualna; metoda ekspresyjna, realizacji zadań wytwórczych
Materiał dydaktyczny	Duża kartka papieru, np. kolorowy bryistol w formacie A3 – jeden dla każdej grupy, flamastry, kredki, blok rysunkowy kolorowy, kolorowy papier, nożyczki, klej, taśma klejąca, patyczki do szaszłyków, bibuła
Instrukcja	Uczestnicy i uczestniczki zostają podzieleni na grupy. Podział zależy od preferencji, umiejętności i zdolności dzieci do wykonywania różnych prac. Podczas tej części zajęć zostaną wykonane materiały podsumowujące pierwszy blok, czyli podstawowe wiadomości o Afganistanie i jego mieszkańcach. Dzieci w zespołach będą pracować nad przedstawieniem poznanych wiadomości w różnych formach. Część z nich będzie rysować (np. ludzi, krajozrazy, przedmioty pochodzące z Afganistanu), inna grupa wykona flagę Afganistanu, kolejna zapisze na brystolu nazwę kraju, jego stolicę itp. Nad pracą i podziałem na grupy czuwa edukator/ka, która wspiera i pomaga, jeśli zaistnieje taka potrzeba. Rozszerzenie zajęć: Eduktor/ka informuje uczniów i uczennice, że kolejny blok zajęć rozpocznie się dokończeniem i omówieniem pracy. Mogą pod kierunkiem dorosłych wyszukać ciekawe informacje o Afganistanie lub przygotować kolejną tematyczną pracę w domu.
Uwagi	Chociaż na I etapie edukacyjnym diagnozowanych jest niewiele uczniów i uczennic uzdolnionych tylko w jednym kierunku, np. technicznie, plastycznie, literacko czy muzycznie ¹⁰ , to warto przeprowadzić podział na grupy, np. bazując na preferencjach dzieci i własnych obserwacjach. Ważna jest w tym miejscu uważność prowadzącej/prowadzącego, aby prace dzieci nie powielały stereotypowych skojarzeń z Afganistanem, Afgańczykami i Afgankami. Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego: – umożliwienie uczniom prezentacji własnych dokonań, poczucia satysfakcji z wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie i w nowych obszarach – prezentowanie prac wykonanych wedle własnego pomysłu. Zabawa szczególnie polecana uczniom ze zdolnościami organizacyjnymi, wychowawczymi, poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, plastycznymi, technicznymi, językowymi.

	II BLOK ZAJĘĆ O AFGANISTANIE
Etap	I. WPROWADZENIE
VIII. Zadanie ogólne: Podsumowanie prac nad wystawą dotyczącą Afganistanu	Zadania szczegółowe: 1. Omówienie prac dzieci. 2. Wybranie miejsca i sposobu ekspozycji. Czas pracy: 15 min
Forma/metoda	forma: zbiorowa, grupowa, indywidualna; metoda: ekspresyjna, impresyjna, pogadanka
Instrukcja	Edukator/ka pyta dzieci o pracę domową. Jeśli uczennica lub uczeń przygotowali dodatkowe materiały, prezentują je na forum całej grupie. Następnie omawiane są pozostałe prace wykonane podczas poprzednich zajęć. Gotowe materiały posłużą do stworzenia wystawy o Afganistanie. Edukator/ka wraz z dziećmi ustalają miejsce i sposób prezentacji wystawy.
Materiały dydaktyczne	Prace uczniów i uczennic wykonane na wcześniejszych zajęciach i, jeśli dzieci wykonały pracę domową, prace stworzone po pierwszych zajęciach
Uwagi	Gotowe materiały posłużą do stworzenia wystawy o Afganistanie. Jeżeli zajęcia odbywają się w szkole, można powiesić obrazki i plakaty na gazetce ściennej lub zorganizować wystawę w ramach szerszej inicjatywy ogólnoszkolnej, np. „Festiwalu kultur”. Wystawa może stanowić element aktywności przewidzianych w ramach Międzynarodowego Dnia Tolerancji bądź Tygodnia Edukacji Globalnej, podczas którego dzieci zaprezentują swoją wiedzę. W przypadku zajęć domowych lub odbywających się w środowisku pozaszkolnym można również zorganizować podobne wydarzenia bądź stworzyć dzieciom inną możliwość prezentacji prac i podzielenia się swoją wiedzą (np. zaprosić na spotkanie sąsiadów, rodzinę czy przyjaciół). Dostosowanie zajęć do potrzeb uczennicy/ucznia zdolnego: – tworzenie możliwości prezentacji własnych dokonań, przeżycia poczucia satysfakcji w wykonanej pracy, prezentacji wiedzy w określonym zakresie – prezentowanie prac wykonanych wedle własnego pomysłu
Etap	II. CZĘŚĆ GŁÓWNA
IX. Zadanie ogólne:	Zadania szczegółowe: 1. Dyskusja na temat cech dobrego przyjaciela i wartości przyjaźni oraz tolerancji i współpracy. 2. Zapoznanie dzieci z treścią Traktatu Przyjaźni. 3. Zaprezentowanie miniprzedstawienia teatralnego <i>Traktat Przyjaźni</i> . Czas trwania: 30 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, metoda: pogadanka z elementami dyskusji, metoda ekspresyjna (drama)
Instrukcja	Edukator/ka pyta dzieci: Kto to jest przyjaciel? Czy warto jest mieć przyjaciela? Jakie cechy waszym zdaniem ma dobry przyjaciel? Po czym poznać, że ktoś jest naszym przyjacielem? Czy ma znaczenie, jaki kolor włosów ma przyjaciel? Czy ma znaczenie, jak się ubiera? Czy ma znaczenie, którą ręką je zupę? Czy ma znaczenie, gdzie mieszka? Czy ma znaczenie, jaki ma kolor skóry? Czy ma znaczenie, ile ma pieniędzy, albo jakie ma zabawki? Jak powinno się traktować przyjaciela? Co to znaczy tolerować drugą osobę? Czy tolerancja jest ważna? Dlaczego? W jaki sposób można pokazać komuś, że się go lubi? A gdy jest to osoba z innego kraju i nie mówi po polsku? Co czujemy, kiedy przyjaciel zrobi nam przykrość albo krzywdę? Czy nadal będziemy go uważać za przyjaciela? Czy można zrobić komuś krzywdę albo przykrość, chcąc zrobić mu przysługę? Po dyskusji objaśnia dzieciom, że przyjaźń może też istnieć pomiędzy narodami, a Polska od dawna przyjaźni się z Afganistanem. Pokazuje kartę z Traktatem Przyjaźni ¹¹ . Realizuje z dziećmi miniprzedstawienie: <i>Traktat przyjaźni</i> . Szczegółowy opis przebiegu: Cwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry.
Materiał dydaktyczny	Rekwizyty potrzebne do wykreowania postaci: prezydenta Polski i króla Afganistanu (np. krawat, marynarka, flaga), babci lub dziadka (np. laska, chusta na głowę), babci lub dziadka, gdy był/a dzieckiem (np. pluszak, zabawki), tekst: <i>Traktat Przyjaźni</i> (fragment) (Zał. 4), tekst: <i>Babcia Józia i Traktat Przyjaźni</i> (Zał. 5)

<p>Uwagi</p>	<p>Dyskusja na temat przyjaźni, oprócz walorów edukacyjnych, stanowi wstępną fazę dramy. W fazie wstępnej ważne jest obniżenie napięcia psychicznego i fizycznego, stworzenie odpowiedniej atmosfery psychospołecznej oraz analiza materiału źródłowego, który stanowi punkt wyjścia w dramie¹². Materiał źródłowy stanowią pojęcia dotyczące przyjaźni i tolerancji (wyjaśniane w trakcie dyskusji) oraz fragment „Traktatu Przyjaźni”.</p> <p>Po zakończeniu dramy ważnym elementem jest wyprowadzanie uczestników i uczestniczki z odgrywanych ról¹³. Edukator/ka może to zrobić symbolicznie, czyli zabrać od dzieci stroje, bądź atrybuty odgrywanych postaci. Dodatkowo może używać komunikatów werbalnych.</p> <p>Istotnym etapem zabawy jest dyskusja, odbywająca się tuż po wyjściu z roli młodych aktorów i aktorek. Stanowi ona ostatni element dramy i w tym przypadku obejmuje ocenę sytuacji i postaci, generalizację, czyli przeniesienie działań z dramy na poziom ogólny, np. zasad i reguł życia w społeczeństwie¹⁴ (np. bycia tolerancyjnym, okazywania szacunku innym).</p> <p>Traktat został podpisany w 1927 roku. Aby pomóc dzieciom zrozumieć, jak długo oba kraje pozostają w przyjaznych stosunkach, w dramie bierze udział babcia (ponad 90-letnia staruszka), która była w tamtym czasie małą dziewczynką.</p> <p>Odpowiedzi na pytania: „W jaki sposób można pokazać komuś, że się go lubi? A jak można wyrazić to uczucie, gdy osoba pochodzi z innego kraju i nie mówi po polsku?” pomogą dzieciom grającym Polaków i Polki oraz Afgańczyków i Afganki podczas dramy. Przyjazne nastawienie można wyrazić, np. uśmiechając się, podając sobie ręce, „przybijając piątki”, przytulając się, kłaniając. Jest to też miejsce na podkreślenie istotności uczenia się języków obcych i poznawania różnorodnych kultur. Dzieci mogą zaprezentować swoje umiejętności językowe (np. przedstawić się i przywitać w innym języku).</p> <p>Istotne podczas tej części zajęć jest kształtowanie przyjaznego nastawienia i tolerancyjnej postawy wobec Polaków (środowisko lokalne), Afgańczyków (środowisko globalne) oraz obcokrajowców (środowisko lokalne i globalne), jak również osób różniących się kulturowo bądź posługujących się innym językiem od uczestnika/uczestniczki zajęć. Warto wskazać, że dziś świat lokalny i świat globalny przenikają się i zarówno Polacy, jak i Afgańczycy żyją nie tylko w Polsce (Polacy) i Afganistanie (Afgańczycy), ale pracują poza krajem pochodzenia, na emigracji, posługują się różnymi językami, podróżują i osiedlają się na różnych kontynentach i w różnych państwach.</p> <p>Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zadania o różnym stopniu trudności (m.in. rola babci/dziadka i role obywateli/-lek; bycie aktorem lub narratorem) – możliwość kierowania grupą – swobodna ekspresja – zabawa ruchowa – możliwość zaprezentowania umiejętności posługiwania się językiem obcym. <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami organizacyjnymi, wychowawczymi, poznawczymi, produkcyjnymi, artystycznymi, twórczymi, językowymi.</p>
<p>X. Zadanie ogólne:</p> <p>Wykonanie „Latawców przyjaźni polsko-afgańskiej”</p>	<p>Zadania szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Pogadanka o sposobach spędzania wolnego czasu w Polsce i Afganistanie. – Tworzenie latawców. – Pogadanka na temat praw fizyki dotyczących latania. <p>Czas trwania: 60 minut</p>
<p>Forma/metoda</p>	<p>forma: zbiorowa, indywidualna; metoda: pogadanka, realizacja zadań wytwórczych, wyjaśnienie</p>
<p>Instrukcja</p>	<p>Edukator/ka pyta dzieci o ich ulubione formy spędzania wolnego czasu, gry, w jakie grają, zabawy, w jakich uczestniczą. Objaśnia, że w Afganistanie mieszkańcy uwielbiają puszczać latawce. Robią to nie tylko dzieci i młodzież, ale również dorośli.</p> <p>Prowadzący/-a inicjuje pogadankę o prawach fizyki, które związane są z zabawą latawcami.</p> <p>Prowadzący/-a proponuje uczennicom i uczniom wykonanie latawców przyjaźni polsko-afgańskiej. Wskazówki do tego zadania: <i>Instrukcja wykonania latawca (Zał. 6)</i>.</p>
<p>Materiał dydaktyczny</p>	<p>Bambusowe tyczki, sznurek (najlepiej dratwa), taśma klejąca, nożyczki, szary papier, klej, bibuła, karton, mazaki, kredki, cienki kolorowy papier, ekierka, <i>Instrukcja wykonania latawca (Zał. 6)</i></p>
<p>Uwagi</p>	<p>Wykonanie latawca jest trudne i czasochłonne. Zaleca się, aby edukator/ka uprzednio przygotował/a część elementów, m.in. konstrukcję latawca, aby ułatwić i skrócić czas jego budowy. Prowadzący/-a może wcześniej: uciąć odpowiedniej długości bambusowe tyczki, naciąć nożem końce bambusa, tak by stworzyć „rowek”, na którym zaczepiony zostanie sznurek, uciąć odpowiednią długość dratwy (aby połączyć bambusowe tyczki; na obręcz; ogon; do trzymania). Można też zastosować formę pracy w grupach, co umożliwi sprawniejsze wykonanie zadania.</p> <p>Uczniowie zdolni mogą wykonywać poszczególne elementy latawca samodzielnie (pod kontrolą prowadzących zajęcia). Podczas przygotowania konstrukcji edukator/ka może wprowadzić pojęcie kąta prostego, pokazując ekierkę i objaśniając pojęcie. Przy użyciu ekierki dzieciom łatwiej będzie odpowiednio ułożyć patyczki bambusowe, a dodatkowo poszerzą one swoje wiadomości. Mogą też za pomocą linijki odmierzyć miejsca połączenia patyczków bambusowych.</p> <p>Podczas wykonywania latawców prowadzący/-ca może powrócić do kwestii latania. Zapytać dzieci: czy pamiętają, dzięki jakiej sile niektóre przedmioty mogą latać. To dobry moment na uzupełnienie i poszerzenie wiadomości uczniów i uczennic o prawach fizyki związanych z lataniem.</p> <p>Gotowe latawce mogą stać się jednym z elementów wystawy o Afganistanie.</p> <p>Dostosowanie do uczennicy/ucznia zdolnego:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zadania o różnym stopniu trudności (m.in. własnoręczne przygotowanie stelażu latawca lub korzystanie z gotowego elementu) – możliwość podzielenia się swoją wiedzą (m.in. matematyczna, techniczna) oraz wiadomościami na temat latania – dowolny czas i sposób wykonania pracy – poszerzenie wiedzy z zakresu matematyki i techniki <p>Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami technicznymi, matematycznymi, przyrodniczymi, plastycznymi, organizacyjnymi, poznawczymi, produkcyjnymi, twórczymi.</p>

Etap	III. PODSUMOWANIE
XI. Zadanie Ogólne: Sprawdzenie poziomu wiedzy, podsumowanie zajęć	Zadania szczegółowe: 1. Wymyślenie przez dzieci 3 pytań z obszaru zaprezentowanych podczas zajęć zagadnień. 2. Odpowiedzi dzieci (i ew. prowadzącej/-go) na przygotowane przez innych pytania. 3. Wypowiedzi dzieci na temat zajęć. 4. Zabawa z latawcami. Czas trwania: 15 minut
Forma/metoda	forma: zbiorowa, indywidualna lub grupowa; metoda: problemowa, pogadanka syntetyzująco-utrwalająca, ćwiczebna
Instrukcja	Edukator/ka rozdaje uczniom i uczniom kartki papieru i długopisy. Prosi, aby każdy napisał 3 pytania sprawdzające wiedzę pozostałych dzieci. Pytania mają dotyczyć treści dwóch bloków zajęć (dziecko zapisuje takie pytania, na które sam/a potrafi odpowiedzieć). Następnie dzieci wymieniają się kartkami i starają się udzielić odpowiedzi na pytania (prezentacje na forum). W przypadku trudności uczestnicy i uczestniczki wspierają się nawzajem i uzupełniają wiedzę kolegów i koleżanek. Po zakończeniu serii pytań edukator/ka prosi dzieci o wyrażenie opinii na temat odbytych zajęć. Następnie, jeśli to możliwe, wspólnie wychodzą na zewnątrz, by wypróbować latawce i kontynuować zabawę.
Materiał dydaktyczny	Kartki papieru, długopisy, latawce
Uwagi	Zadanie można modyfikować w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności uczestników. Dzieci mogą zadawać sobie pytania ustnie bez konieczności ich zapisywania. Uczeń/uczennica zdolna może zadawać pytania edukatorowi/-ce, jeśli pozostali uczestnicy nie potrafią na nie odpowiedzieć lub może sam/a je wyjaśnić na forum grupy. W przypadku licznej grupy dzieci mogą pracować w zespołach, a nie indywidualnie. Dostosowanie do uczennicy/uczni zdolnego: – możliwość wykazania się i sprawdzenia swojej wiedzy – możliwość współprowadzenia zajęć – aktywna metoda pracy Zabawa szczególnie polecana w pracy z uczniami ze zdolnościami poznawczymi, twórczymi, językowymi.

- 1 Por. K.J. Szmidt. *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*. Wydawnictwo Helion. Gliwice 2008.
- 2 Poruszając tematykę Polski i Afganistanu, warto zwrócić uwagę na współczesną asymetryczność owej relacji, którą z jednej strony stanowią podejmowanie działań na rzecz emancypacji uciśnionych obywateli Afganistanu, a z drugiej zbrojna interwencja polskich wojsk w Afganistanie, która to – jak każda interwencja zbrojna – pociąga za sobą określone konsekwencje. Prowadzący/prowadząca, tłumacząc przyczyny i konsekwencje tego zjawiska, powinien/powinna dostosować swoją wypowiedź do poziomu rozwoju dzieci.
- 3 Polska Akcja Humanitarna. *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa...*, dz. cyt. Pobrane plakaty należy wydrukować w miarę możliwości w dobrej jakości.
- 4 W tym celu należy wypełnić formularz na stronie: https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?hl=pl&formkey=dERWRS1NZ3pBT2tTbY0xRjYtQ3lxMHc6M_Q#gid=0 lub pobrać wersję elektroniczną i wydrukować.
- 5 Edukator/ka znajdzie podstawowe, aktualne i rzetelne informacje o Afganistanie na stronie Ambasady Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. www.afghanembassy.com.pl
- 6 Informacje o Afganistanie można znaleźć na stronie www.afganistans.com. Dostęp 4 listopada 2013.
- 7 Warto przedyskutować z uczestnikami i uczestniczkami zajęć tematykę zróżnicowania społecznego mieszkańców Afganistanu oraz Polski. Wskazać podobieństwa oraz zwrócić uwagę na konteksty.
- 8 Polska Akcja Humanitarna. *Afganistan od A do Z*, dz. cyt. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow. Należy przeciąć zdjęcia tak, by każdy element przypominał puzzle (a nie np. prostokąt czy figurę o prostych bokach). Ich ułożenie w całość nie powinno być zbyt skomplikowane dla dzieci.
- 9 W tym celu należy wypełnić formularz na stronie: <https://docs.google.com/spreadsheets/viewform?formkey=dF92TmROV1rLVY2cXJjU-TRCdZWT0E6MQ> lub pobrać wersję elektroniczną i wydrukować.
- 10 T. Kosyra-Cieślak. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013, s. 13.
- 11 Traktat przyjaźni pomiędzy Najjaśniejszą Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Afganistańskim, podpisany w Angorze dnia 3 listopada 1927 r. Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afg/images/pliki/traktat%20przyjazni.pdf>
- 12 K. Witerska. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011, s. 18.
- 13 Tamże, s. 116.
- 14 Tamże, s. 21.

Pytania problemowe do zajęć:

- Czy powinniśmy tolerować każde zachowanie? Dlaczego tak uważasz?
- Czy znasz przykład zachowań, których nie należy tolerować?
- Co zrobiłbyś/ zrobiłabyś w sytuacji, kiedy twój/twoja kolega/koleżanka byłby/byłaby wyśmiewany/a lub odrzucany/a przez resztę waszych kolegów/koleżanek? Co byś jemu/jej doradził/doradziła? Jak byś zareagował/zareagowała? Co powiedziałbyś/powiedziałabyś reszcie grupy?
- Jak myślisz, dlaczego ludziom czasem trudno jest się porozumieć?
- Co ludzie mogą zrobić, żeby lepiej rozumieć się wzajemnie?
- Jak sądzisz, dlaczego ludzie się kłócą?
- Jakie widzisz problemy, które w dzisiejszym świecie ludzie muszą rozwiązać wspólnie? Dlaczego?

Słowniczek pojęć:

Afganistan – państwo w południowo-zachodniej Azji, bez dostępu do morza

Nazwy: *dari* Afgānestān, *paszto* Afghānistān, Islamskie Państwo Afganistanu, *dari* Dawlat-e Eslāmī-ye Afghānestān, *paszto* De Afghānistān Islāmi Dawlat

Powierzchnia: 647,5 tys. km²

Graniczy z Uzbekistanem, Tadżykistanem, Chińską Republiką Ludową, Pakistanem (w tym odcinek granicy z Kaszmirem będącym przedmiotem sporu między Indiami a Pakistanem), Islamską Republiką Iranu, Turkmenistanem

Ludność państwa: 24,9 mln mieszkańców (2010)

Gęstość zaludnienia: 38,5 os./km² (2010)

Języki: paszto (pusztu), dari (odmiana perska)

Podział administracyjny: 34 prowincje (wilajaty)

Stolica: Kabul

Waluta: afghani (AFN) = 100 pula

Święto państwowe: 19 VIII — Dzień Niepodległości (1919)

Oficjalne strony internetowe: www.president.gov.af (serwis internetowy prezydenta Afganistanu)⁴⁹ oraz poszczególnych ministerstw, np. Ministerstwa ds. Kobiet: <http://mowa.gov.af/en>; Ministerstwa Spraw Zagranicznych: <http://mfa.gov.af/en>.

Drama – Pojęcie drama pochodzi od greckiego słowa *drao* oznaczającego: *usiłuję, działam*, oraz od słowa *drama*, oznaczającego: *akcję, czynność*. Według Amerykańskiego Stowarzyszenia Teatrów Dziecięcych⁵⁰: „drama jest improwizowanym, nie eksponowanym procesem, w którym uczestnicy są zachęceni przez lidera do wymyślenia, grania i odtwarzania ludzkich doświadczeń, prawdziwych lub nie”. Teresa Lewandowska-Kidoń⁵¹ o dramie mówi, iż jest ona: „metodą pedagogiczną polegającą na stworzeniu fikcyjnej sytuacji oraz umożliwiającą intelektualne i emocjonalne zaangażowanie się w nią, wejście w rolę, to znaczy wczucie w postać, bycie nią i działanie jak ona”. Podstawę dramy stanowią dyskusje i role. Do fikcyjnej sytuacji wkomponowany jest problem, który uczestnicy rozwiązują (starają się rozwiązać), wcielając się w określo-

⁴⁹ Afganistan. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4168989/afganistan.html>.

⁵⁰ A. Włoch. Rola metod ekspresyjnych w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. W: *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*. Red. W. Puślecki. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole 2004, s. 149.

⁵¹ Tamże.

ne role i postaci. Uczeń konfrontuje to, co myśli, czuje, robi z tym, co myślą, czują i czynią pozostali uczestnicy dramy. Pojawia się tutaj spontaniczna improwizacja, zostaje uruchomiona intuicja, fantazja i inwencja twórcza. Drama przyczynia się też do rozwoju elokwencji, swobodnego mówienia, wpływa na doskonalenie umiejętności współżycia i pracy w grupie. Drama, która ma przynieść oczekiwane efekty, musi spełniać następujące warunki:

- Przy projektowaniu dramy, należy wziąć pod uwagę wiek uczestników, dostosowując ją do bagażu doświadczeń i rozwoju psychicznego najmłodszych uczestników.
- Temat dramy nie może ograniczać się do czystej rozrywki czy urozmaicenia lekcji, lecz powinien przede wszystkim skłaniać do refleksji.
- Drama powinna być dostosowana zarówno do obyczajów, jak i problemów, w których znajdują się jej uczestnicy.
- Role muszą być zaplanowane tak, by uczniowie nie mieli problemów z wcieleniem się w nie (by „mogli w nie wejść”).
- Zakończenie dramy powinno odbywać się przez werbalizację odczuć podczas dyskusji⁵².

Dywan afgański – dwoma najbardziej znanymi dywanami pochodzącymi z Afganistanu są: *Khal Mohammadi* oraz *Afghan Aqche* (*Afgan Agcza*). *Khal Mohammadi* są ręcznie tkane przez Turkmenów na północy Afganistanu, a niekiedy również w Pakistanie (przez Turkmenów, którzy wyemigrowali do Pakistanu). Podstawowe stosowane w tkactwie kolory to ciemna czerwień i jej odcienie. Charakterystyczny dla tego typu dywanu jest motyw *göl* (słonia) i ośmiokąty, często z krzywoliniowymi motywami kwiatowymi w kolorach granatu, beżu i ochry (żółtobrązowy). Dywany *Afgan Agcza* są tkane ręcznie przez Turkmenów w centralnym i północnym Afganistanie⁵³.

Kardamon – *Elettaria*, tropikalna bylina o długim, bulwiastym kłęczu, pochodzenia azjatyckiego, z rodziny imbirowatych (*Zingiberaceae*). Tradycyjnie rośnie dziko. Jest też uprawiana m.in. w Indiach, na Jawie, Antylach ze względu na owoce (torebki nasienne z czerwonymi nasionami, używane jako przyprawa kuchenna); olejek kardamonowy (z nasion) służy również do aromatyzowania napojów⁵⁴.

Latawiec – najprostsze urządzenie latające; cięższy od powietrza, które sobą wypiera, bez napędu, trzymany na uwięzi; siła nośna na płacie pierwszym powstaje, gdy jest on ustawiony pod wiatr bądź ciągnięty z odpowiednią prędkością⁵⁵.

Przyjaźń – według filozofów starożytnych to dzielenie życiowych powodzeń i niepowodzeń, jedność w szlachetnych zamierzeniach; przyjaciel to „drugie ja” (Teofrast z Eresos), „połowa duszy mej” (Horacy); przyjaźń jest opiewana jako cnota, złoty środek pomiędzy wadami wrogości i pochlebstwa. Wśród cech idealnej przyjaźni wymieniane są: zaufanie i wierność, życzliwość i szczerłość. Arystoteles rozróżnił 3 rodzaje przyjaźni: opartą na wzajemnej korzyści, na przyjemności i na doskonałości⁵⁶.

Tolerancja – Konferencja Generalna UNESCO podczas swej 28 sesji w 1995 r. przyjęła „De-

⁵² Tamże, s. 150.

⁵³ Dywan afgański. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.encyklopediadywanow.pl/pages/Style_i_pochodzenie/Dywany_Afgan-1166.html.

⁵⁴ Kardamon. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3920406/kardamon.html>

⁵⁵ Latawiec. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3930785/latawiec.html>

⁵⁶ Przyjaźń. Encyklopedia PWN. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3963852/przyjazn.html>

klarację Zasad Tolerancji”. Inicjatywa ta spowodowana była pogłębiającymi się zjawiskami nietolerancji, przemocy, nacjonalizmu, rasizmu i antysemityzmu, jakim towarzyszy marginalizacja i dyskryminacja mniejszości. Promocja tolerancji i poszanowania ma istotne znaczenie w tworzeniu atmosfery sprzyjającej akceptowaniu różnorodności kulturowej. Artykuł 1 Deklaracji Zasad Tolerancji brzmi: „Tolerancja to szacunek, akceptacja i uznanie bogactwa różnorodności kultur na świecie, naszych form wyrazu i sposobów na bycie człowiekiem. Sprzyja jej wiedza, otwartość, komunikowanie się oraz wolność słowa, sumienia i wiary. Tolerancja jest harmonią w różnorodności. To nie tylko moralny obowiązek, ale także prawny i polityczny warunek. Tolerancja – wartość, która czyni możliwym pokój – przyczynia się do zastąpienia kultury wojny kulturą pokoju”. W cytowanej Deklaracji państwa członkowskie zdefiniowały pojęcie tolerancji. Według zapisów tolerancja to:

- Respektowanie cudzych praw i cudzej własności.
- Uznanie i akceptacja różnic indywidualnych.
- Umiejętność słuchania, komunikowania się i rozumienia innych.
- Docenianie różnorodności kultur.
- Otwarcie na cudze myśli i filozofię.
- Ciekawość i nieodrzućanie nieznanego.
- Uznanie, że nikt nie ma monopolu na prawdę.

W Deklaracji UNESCO państwa członkowskie podkreślają nie tylko konieczność walki z nietolerancją i rasizmem, lecz również znaczenie różnorodności kulturowej⁵⁷.

Ćwiczenia edukacyjne i animacyjne; zaprojektowane autorskie zabawy, gry:

Skąd pochodzisz, dokąd leczysz? – autorska gra dydaktyczna wykorzystująca zagadki sprawdzające wiedzę o Polsce (**Zał. 1**). Autorka: Justyna Wodniak

Edukator/ka na tablicy przykleja 10 karteczek samoprzylepnych w poziomej linii. Na każdej karteczce, po odgadnięciu zagadki, zostanie zapisana litera. Litery utworzą hasło: **AFGANISTAN** – czyli cel podróży uczestników i uczestniczek zajęć.

Prowadzący/-ca podaje dzieciom pojemnik, z którego losują karteczkę, na której znajduje się numer i treść zagadki. Każde dziecko odczytuje numer oraz treść zagadki lub, jeśli nie potrafi, robi to za niego inny/a uczeń/uczennica (w ostateczności edukator/ka). Jeśli dziecko/grupa udzieli poprawnej odpowiedzi, edukator/ka zapisuje na tablicy jedną literę hasła w odpowiednim miejscu (np. jeśli wylosowano karteczkę z zagadką numer 3, po prawidłowej odpowiedzi na tablicy zostaje zapisana trzecia litera ze słowa Afganistan, czyli **G**). Jeśli dziecko/grupa nie zna poprawnej odpowiedzi, edukator/ka zwraca się z tym samym pytaniem do pozostałych. Po poprawnym rozwiązaniu wszystkich zagadek dzieci odczytują powstałe hasło.

Uwagi: Można przeprowadzić różne wersje tej gry dydaktycznej w zależności od poziomu wiedzy i umiejętności dzieci. Kiedy dzieci poprawnie odpowiedzą na zagadkę, a edukator/ka ma wpisać, np. czwartą literę do hasła, mogą wspólnie głośno liczyć od początku narysowane prostokąty na tablicy – 1, 2, 3, 4 – tak by odnaleźć odpowiedni prostokąt do wpisania litery. Po wpisaniu litery prowadzący/ca może poprosić dzieci o jej powiedzenie na głos. Jeśli miejsce na hasło nie jest narysowane zbyt wysoko (np. nad mapą), dzieci same mogą wpisywać odgadnięte literki do hasła.

Jeśli w grupie znajduje się uczennica lub uczeń zdolny, posiadający rozległą wiedzę o Polsce,

⁵⁷ *Czym jest tolerancja i poszanowanie*. UNIC Warsaw. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/tolerancja-poszanowanie.php>

może pełnić rolę prowadzącej/go. Wtedy sam/a podaje dzieciom koszyczek z pytaniami, a po udzielonej przez nie odpowiedzi, komentuje czy była ona poprawna, ewentualnie uzupełnia ją bądź rozszerza.

W jednym z zadań uczniowie mają zaśpiewać hymn Polski. Należy zwrócić uwagę, by wykonali to zadanie z należyтым szacunkiem, stojąc prosto i zachowując powagę.

Podróż na dywanie utkany w Afganistanie – autorska zabawa ruchowa z wykorzystaniem piosenki o latającym dywanie; melodia dowolna: gotowa bądź improwizowana przez edukatora/-kę (**Zał. 2**). Autorka: Justyna Woźniak

Wszyscy uczestnicy robią koło, w środku leży dywanik. Edukator/ka najpierw uczy dzieci tylko pierwszego wersu: „Obudź się dywanie utkany w Afganistanie”. Wszyscy parokrotnie powtarzają, głośno podśpiewując. Prowadzący/-ca zauważa, że dywan nie leci, więc trzeba pomóc mu wystartować tak, jak robi to samolot na pasie startowym. Pyta, dlaczego samolot lata. Po odpowiedziach dzieci uzupełnia lub wyjaśnia, że istnieje siła, dzięki której np. samoloty latają. Prosi dzieci o powtórzenie nazwy tej siły: siła nośna. Następnie uczy dzieci dalszej części wierszyka:

„Siła nośna niech cię niesie,
Daj się unieść ponad chmury!
Razem z tobą chcemy lecieć
I afgańskie zwiedzać góry”.

Wszyscy powtarzają. Edukator/ka demonstruje gesty, które będą pokazywać, śpiewając od początku (powtarza tekst z odpowiednimi gestami kilka razy, by dzieci zdążyły go/ją naśladować i uczyć się zabawy):

Obudź się dywanie utkany w Afganistanie (dywan leży na podłodze, dzieci, śpiewając, schylają się i dotykają go dłonią, tak jakby chciały kogoś obudzić)

Siła nośna niech cię niesie (dzieci pokazują swoje mięśnie, zaciskają pięści, podnoszą ręce do góry w kierunku głowy)

Daj się unieść ponad chmury (dzieci skaczą do góry, wskazując rękami niebo)

Razem z tobą chcemy lecieć (dzieci rozkładają ręce udające skrzydła i krążą po sali)

I afgańskie zwiedzać góry (na słowo góry każde z dzieci zatrzymuje się w lekkim rozkroku, podnosi i łączy swoje ręce nad głową, tak by wyglądały, jak szczyt góry).

Po parokrotnym powtórzeniu zabawy edukator/ka podnosi dywan, dzieci ustawiają się za nią „w pociąg” i razem, biegając po sali – „leczą” do Afganistanu.

Uwagi: Zamiast dywanu można ewentualnie użyć do tej zabawy koc (jednak należy wyjaśnić dzieciom, dlaczego umawiamy się, że koc będzie pełnił w zabawie rolę dywanu).

Jeżeli liczba dzieci jest zbyt mała lub dywan ma niewystarczającą wielkość, można zmodyfikować ostatnią część zabawy. Wszyscy wspólnie podnoszą dywan z podłogi, trzymając za jego brzegi i razem „latają” po sali.

Traktat przyjaźni – minipredstawienie teatralne:

Prowadzący/prowadząca prosi ochotnika/ochotniczkę (będzie to narrator) o przeczytanie grupie zapisanych na karcie fragmentów *Traktatu*.

Pozostałe dzieci zostają podzielone na dwie grupy – grupę Polaków i grupę Afgańczyków. Obie grupy przygotowują swoich przedstawicieli do roli króla Afganistanu i jego pełnomocnika oraz prezydenta Polski z pełnomocnikiem (pomagają im się ubrać, rozdają im miniflagi, itp.). Jeżeli w grupie znajduje się dziecko szczególnie uzdolnione artystycznie, prowadzący/-a może wyznaczyć go do odgrywania roli babci lub dziadka.

Edukator/ka wyjaśnia zasady. Gdy wszyscy są gotowi, siadają na dywanie. Na środek wychodzi

narrator i zaczyna czytać tekst: *Traktat przyjaźni* (Załącznik 4) i *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni* (Załącznik 5). Pozostałe osoby przysłuchują się uważnie i oczekują na swoją kolej. Gdy w opowiadaniu będzie o nich mowa, wychodzą na środek i odgrywają („udają”) swoje postaci.

Po zakończeniu przedstawienia dzieci opowiadają o swoich doświadczeniach związanych z opowiedzianą historią. Wyrażają emocje: Jak się czuły w danej roli; czy rozumiały przyjazne gesty obcokrajowców; czy chciałyby spotkać rówieśników: Afgańczyka, Afgankę (osoby grające Polaków i Polki); czy chciałyby poznać bliżej rówieśników: Polaka, Polkę (dzieci grające Afgańczyków i Afganki).

Pomoce dydaktyczne, źródła inspiracji:

Zdjęcia: *Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa* oraz zdjęcia: *Afganistan od A do Z* – do pobrania ze strony PAH.

Minipredstawienie zostało zainspirowane treścią „Traktatu Przyjaźni”⁵⁸, a jego forma treścią publikacji Kamili Witerskiej⁵⁹.

Sposób wykonania latawca zainspirowany materiałem filmowym zamieszczonym na stronie YouTube⁶⁰.

Lista załączników:

Załącznik 1 Pytania i polecenia do zabawy: *Skąd pochodzisz, dokąd lecisz?*

Załącznik 2 Tekst piosenki do zabawy ruchowej: *Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie*

Załącznik 3 Zdjęcia: *Przedmioty z Afganistanu*

Załącznik 4 Tekst: *Traktat przyjaźni*

Załącznik 5 Tekst: *Babcia Józia i Traktat Przyjaźni*

Załącznik 6 Tekst ze zdjęciami: *Instrukcja wykonania latawca*

Podsumowanie:

Zaprezentowany materiał edukacyjny z zakresu edukacji globalnej odnoszącej się, przede wszystkim, do jej komponentów: edukacji wielo- i międzykulturowej, powstał z myślą o dzieciach szczególnie uzdolnionych w wieku wczesnoszkolnym. Jest przeznaczony do pracy z uczniami edukującymi się w domu w ramach edukacji domowej, korzystających z zajęć pozalekcyjnych (odbywających się w szkole bądź w pozaszkolnym miejscu edukacji) lub zajęć dodatkowych organizowanych przez rodziców lub opiekunów. Wbrew powszechnej opinii dzieciom szczególnie uzdolnionym nie wystarczy zapewnienie czasu i miejsca rozwijania ich specyficznych zdolności. Należy zapewnić im również właściwe wsparcie, zgodne z etapem ich rozwoju. W pracy z uczniami zdolnymi należy dostrzegać, by „podnoszenie im poprzeczki” i dążenie do lepszych osiągnięć nie stało się celem samym w sobie.

Osoby pracujące z dziećmi zdolnymi zwracają uwagę, że są one zróżnicowane pod względem dojrzałości emocjonalnej i cech osobowości. Część uczniów i uczennic zdolnych nie ma problemów z nawiązywaniem kontaktów czy pracą w zespole, utrzymuje dobre relacje z kolegami i koleżankami, jest lubiana przez grupę. Wymienione cechy można określić jako dojrzałość emocjonalną. Niektóre dzieci zachowują się jednak odwrotnie: są nadaktywne ruchowo, szyb-

⁵⁸ Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. *Traktat...*, dz. cyt. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>

⁵⁹ K. Witerska. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011.

⁶⁰ *Wykonanie latawca*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Z2QLdTiOU3c>

ko się niecierpliwą, nie mają dobrego kontaktu z rówieśnikami i często popadają w konflikty, są niedojrzałe emocjonalnie. W tej grupie możemy spotkać również dzieci, które są nieśmiałe, izolują się, boją się porażek i unikają działań, które uznają za zbyt trudne⁶¹. Przed nauczycielami i nauczycielkami, rodzicami czy edukatorami i edukatorkami, podejmującymi pracę z uczniami zdolnymi, stoi wyzwanie opiekuńcze, edukacyjne i wychowawcze. Należy dopasować formę wsparcia i zróżnicować materiał zajęć tak, by umożliwić rozwój wszystkim dzieciom szczególnie uzdolnionym partycypującym w zajęciach. Mając świadomość zróżnicowania grupy dzieci szczególnie uzdolnionych, autorki starały się stworzyć dla prowadzących zajęcia uniwersalny, łatwy do modyfikacji, materiał edukacyjny. Korzystały z własnego doświadczenia w pracy z uczniami i uczennicami zdolnymi oraz porad przygotowanych przez pracowników i pracowniczki Krajowego Funduszu na rzecz Dzieci⁶². Aktywna forma i zróżnicowane metody zajęć w materiale: „Poznaję życie i zwyczaje Afgańczyków” mają pomóc w rozbudzaniu ciekawości dzieci, nauce, współpracy, polepszaniu kontaktów społecznych i zachęceniu do samodzielnego działania, rozwinięciu cech lidera oraz umożliwić dzieciom zdolnym prezentację swojej wiedzy i umiejętności. Pamiętając, że dzieci najlepiej i najprzyjemniej uczą się przez zabawę, autorki umieściły treści edukacyjne w różnego rodzaju grach i niestandardowych formach pracy. Wiele działań opisanych w materiale edukacyjnym łatwo poddać modyfikacji, by w jak najbardziej efektywny sposób zaspokajały, jakże zróżnicowane potrzeby dzieci szczególnie uzdolnionych, gdyż różnią się one pomiędzy sobą nie tylko rodzajem posiadanych zdolności lecz także pod względem ich poziomu⁶³. Mając nadzieję, że zajęcia przyniosą pozytywne rezultaty i radość nie tylko uczniom i uczennicom zdolnym, ale także osobom z ich najbliższego otoczenia, autorki życzą wszystkim uczestniczkom i uczestnikom, podróżującym przez świat na latającym dywanie, fascynującej przygody w poszerzaniu własnych horyzontów.

Przegląd badań, opracowań i danych źródłowych dotyczących omawianej tematyki:

Na edukację globalną składają się: edukacja obywatelska, rozwojowa, wielo- i międzykulturowa, edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju (w tym edukacja ekologiczna), edukacja o prawach człowieka⁶⁴. „Wśród tematów edukacji globalnej znajdziemy m.in. wielokulturowość, tożsamość kulturową i różnorodność, prawa człowieka, antydyskryminację, rasizm i wykluczenie, konflikty, migrację, ubóstwo, dostęp do edukacji, rozwój zrównoważony, konsumpcję, zmiany klimatu, zanieczyszczenie środowiska, zasoby naturalne, stosunki międzynarodowe, gospodarkę światową, handel międzynarodowy, sprawiedliwy handel”⁶⁵. Zdaniem Małgorzaty Świderek⁶⁶ jedynie tematy dotyczące edukacji wielo- i międzykulturowej, globalnych współzależności, edukacji ekologicznej, praw człowieka można wprowadzać, edukując najmłodszych – inne mogą okazać się zbyt trudne. Z kolei Dorota Klus-Stańska i Marzenna Nowicka⁶⁷ twierdzą, iż

⁶¹ T. Kosyra-Cieślak. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013.

⁶² M. Braun, M. Mach. *Jak pracować ze zdolnymi? Poradnik dla nauczycieli i rodziców*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2012.

⁶³ Więcej: W. Limont. *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. GWP. Sopot 2010.

⁶⁴ *Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. Łódź 2013, s. 11.

⁶⁵ Tamże, s. 11–12.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ D. Klus-Stańska, M. Nowicka. *Sensy i bezsensy...*, dz. cyt., s. 203.

aby osiągnąć – kluczową dla edukacji wczesnoszkolnej – integrację wiedzy i treści, należy „zdecydowanie odejść od infantyilizacji treści typowej dla nauczania początkowego w polskiej szkole”⁶⁸. Integracja treści „wymaga zmiany stereotypowego podejścia do tematów, które – utrzymując się inercyjnie – powoduje, że wiele tematów od dziesięcioleci jest analizowanych w ten sam sposób (...) spotkanie z innymi kulturami sprowadza się do prezentacji Eskimosa w igloo i Murzynka w bambusowej chacie, co utrwała i wzmacnia uprzedzenia i poczucie wyższości rasowej (...)”⁶⁹. Dla Jerzego Nikitorowicza „wielokulturowość jest faktem a międzykulturowość zadaniem, szczególnie ważnym zadaniem edukacyjnym – wobec ożywienia i wzrostu tłumionych nacjonalizmów, fanatyzmów, ksenofobii, megalomanii, ujawniającej się agresji, dyskryminacji, terroryzmu itp. – jest osiąganie wartości humanistycznych, wspólnych wartości ogólnoludzkich”⁷⁰. Teoretycy wyznaczyli szereg celów edukacji międzykulturowej, wśród nich najczęściej pojawiają się: „otwartość wobec świata oraz nowy wymiar porozumiewania się, nieograniczony rasą, językiem, religią, tradycją oraz pochodzeniem społecznym, także – zaangażowanie na rzecz pokoju, równości, poszanowania praw i godności Innych”⁷¹. Zdaniem Jerzego Nikitorowicza⁷² edukacja międzykulturowa przyczynia się do wzajemnego rozwoju w wyniku m.in. dialogu, porozumienia, negocjacji, kooperacji. Autor wskazuje na ważność w procesie edukacji międzykulturowej, m.in. „rozumiejącej tolerancji”, przyczyniającej się do zniesienia poczucia nadmiernej wyższości kulturowej, form zachowań ksenofobicznych i praktyk dyskryminacyjnych⁷³.

Tadeusz Lewowicki⁷⁴ wiele swych prac poświęcił poszukiwaniu odpowiedniego (czyli przede wszystkim skutecznego) modelu edukacji międzykulturowej. Problem tożsamości w społeczeństwie wielokulturowym i roli edukacji międzykulturowej w jej kształtowaniu stał się przedmiotem badań Jerzego Nikitorowicza⁷⁵, Ewy Ogrodzkiej-Mazur⁷⁶, Natalii Wiśniewskiej⁷⁷, Krystyny

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ J. Nikitorowicz. Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań*. Red. A. Paszko. Stowarzyszenie Willa Decjusza. Kraków 2011, s. 14.

⁷¹ J. Suchodolska. Edukacja międzykulturowa – drogą kształtowania wrażliwości na Innego. W: *Spoleczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 267.

⁷² J. Nikitorowicz. *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej*. GWP. Gdańsk 2005, s. 49.

⁷³ Tamże, s. 49.

⁷⁴ T. Lewowicki. W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie Żak. Warszawa 2002, s. 14–32; *W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 2001.

⁷⁵ J. Nikitorowicz. Edukacja międzykulturowa wobec dylematów kształtowania tożsamości w społeczeństwach wielokulturowych. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 33–56; Tenże. *Kreowanie tożsamości dziecka...*, dz. cyt.; Tenże. Tożsamość w przestrzeniach wielokulturowości. W: *Etos nauczyciela w jednoczącej się Europie*. Red. A. A. Kotusiewicz. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2004, s. 42–62.

⁷⁶ E. Ogrodzka-Mazur. Społeczne i edukacyjne wyznaczniki procesu kształtowania tożsamości kulturowej jednostki na pograniczu. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 88–100.

⁷⁷ N. Wiśniewska. Tożsamość narodowa. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 101–110.

Błęszyńskiej⁷⁸, Moniki Wróblewskiej⁷⁹, Aliny Szczurek-Boruty⁸⁰. Liczne publikacje z serii „Edukacja Międzykulturowa” przygotowane przez Społeczny Zespół Badań Kultury i Oświaty Pogranicza oraz Zakład Pedagogiki Ogólnej Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie przy współpracy Wyższej Szkoły Pedagogicznej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Warszawie, prezentują wyniki badań m.in. z zakresu tożsamości⁸¹.

Innym obszarem tematycznym, szeroko podejmowanym w pracach dotyczących edukacji międzykulturowej jest obszar związany z tolerancją. W publikacji pod redakcją Aleksandra Posern-Zielińskiego⁸², autorzy analizują zagadnieniem tolerancji i jej granic w relacjach międzykulturowych. O tolerancji i wielokulturowości jako wyzwaniach XXI wieku zetknijemy się w pracy pod redakcją Agnieszki Borowiak i Piotra Szaroty⁸³.

Edukacja międzykulturowa z punktu widzenia tworzenia i skutecznej realizacji celów nakierowanych na wzbudzenie tolerancji i poszanowania dla osób przynależących do innych kultur i narodów stanowi ważny element edukacji globalnej.

⁷⁸ K. Błężyńska. Mieszkańcy globalnej wioski – tożsamość społeczna a procesy indywidualizacji. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 111–124; Taż. Tożsamość Polaków w dobie globalizacji. W: *Edukacja wobec ładu...*, dz. cyt., s. 255–261.

⁷⁹ M. Wróblewska. Razem – Osobno. Poszukiwanie tożsamości w odmienności kulturowej. W: *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Red. T. Zaniewska. Białystok 2005, s. 11–22.

⁸⁰ A. Szczurek-Boruta. *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości – szkice pedagogiczne*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Cieszyn – Kraków 2007.

⁸¹ *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego*. Red. T. Lewowicki. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1994; *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i propozycje rozwiązań*. Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.

⁸² *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*. Red. A. Posern-Zieliński. Wydawnictwo Poznańskie. Komitet Nauk Etnologicznych PAN. Poznań 2004.

⁸³ *Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*. Red. A. Borowiak, P. Szarot. Academica. Warszawa 2004.

Lista instytucji, organizacji do współpracy w poruszanej tematyce:

Nazwa instytucji/ organizacji	Dane kontaktowe	Programy/zakres działań
Afganistan 24	http://afganistan24.org	Afganistan 24 Strona przybliży afgańską codzienność i tematy poruszane w blisko- i śródkowschodnich mediach. Czytelnicy znajdą tutaj: najnowsze informacje z Afganistanu, artykuły dotyczące kultury, historii tego państwa. On line. Dostęp. 23 listopada 2013. http://afganistan24.org/publicystyka/artykuly
Centrum Edukacji Obywatelskiej		Edukacja globalna Strona poświęcona projektom edukacyjnym z zakresu edukacji globalnej Centrum Edukacji Obywatelskiej (w tym edukacji wielo- i międzykulturowej). Na stronie można bezpłatnie pobrać publikacje oraz scenariusze zajęć. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.ceo.org.pl/globalna
Helsińska Fundacja Praw Człowieka	http://www.hfhr.pl/	Weź kurs na Międzykulturowość Kompleksowy projekt edukacyjny Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, w ramach którego powstało wiele publikacji i pomocy dydaktycznych z zakresu edukacji wielo- i międzykulturowej: <i>Weź kurs na wielokulturowość. Edukacja na temat praw człowieka i wielokulturowości kluczem do budowania otwartego społeczeństwa przyjmującego obywateli państw trzecich.</i> Helsińska Fundacja Praw Człowieka. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.hfhr.org.pl/wezkurs/e-podrecznik/ <i>Od migracji do integracji. Vademecum.</i> Red. A. Chmielecka. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 2012. On line. Dostęp. 23 listopada 2013. http://www.hfhrpol.waw.pl/wielokulturowosc/odmidoin_Vademecum.pdf
Fundacja Edukacja dla Demokracji	http://www.edudemo.org.pl	Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej e-globalna „E-globalna jest: • bazą wyselekcjonowanych materiałów edukacyjnych z zakresu edukacji globalnej • zbiorem zasobów edukacyjnych opracowanych przez polskie organizacje pozarządowe, udostępnianych na otwartej licencji CC. • narzędziem, które umożliwi wygodne i szybkie tworzenie zestawu materiałów wspierających prowadzenie zajęć z zakresu edukacji globalnej i międzykulturowej”. <i>Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej.</i> Fundacja Edukacja dla Demokracji. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.e-globalna.edu.pl/
Fundacja Edukacji Międzykulturowej	http://www.miedzykulturowa.org.pl	Afryka dla najmłodszych Teczka <i>Afryka dla najmłodszych – materiały dla nauczyciela</i> zawiera scenariusze zajęć dla klas 1–3 nakierowane na życie i kulturę mieszkańców Afryki, materiały dotyczące życia codziennego, edukacji i kultury w Afryce; puzzle „Targ w Ugandzie”; memo: „Mieszkańcy Afryki”; grę planszową „Wędrówka po Afryce”; kolorowanki, rebusy i krzyżówki, płyta CD ze scenariuszami i materiałami do prowadzenia zajęć, reportaże zdjęciowe oraz elektroniczne wersje gier. <i>Afryka dla najmłodszych.</i> Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/afryka-dla-najmlodszych-iii.html Azja dla najmłodszych Teczka zawiera scenariusze zajęć dla klas 1–3, ukazujące elementy z życia i kultury mieszkańców Azji, puzzle, grę memo oraz płytę CD. <i>Azja dla najmłodszych.</i> Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013 r. http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/azja-dla-najmlodszych-ii.html
Instytut Globalnej Odpowiedzialności	http://igo.org.pl/	Zrozum świat. Edukacja globalna na rzecz bardziej sprawiedliwego świata „Celem projektu jest opracowanie i upowszechnienie wśród szkół, instytucji oświatowych i organizacji pozarządowych wysokiej jakości materiałów edukacyjnych dla szkół podstawowych”. <i>Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych.</i> Instytut Globalnej Odpowiedzialności. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://igo.org.pl/aktualnosci/edukacja-rozwojowa/254-unikalna-propozycja-na-tydzien-edukacji-globalnej
Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej	http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=KOMISJAST&NrKadencji=7&KodKom=MNE	Przegląd prac Komisji związanych z „utrzymaniem dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i językowych oraz ochroną ich praw, a także realizacją zasady równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie etniczne i rasowe oraz narodowość”.

<p>Polska Akcja Humanitarna</p>	<p>http://www.pah.org.pl/</p>	<p>A ty w co się bawisz? Wystawa plakatowa złożona ze zdjęć-plakatów i pocztówek obrazujących różne sposoby zabawy dzieci z Afganistanu, Autonomii Palestyńskiej, Haiti, Kenii, Sudanu Południowego i Tanzanii. Załącznik stanowi broszura dla nauczyciela/nauczycielki z propozycjami wykorzystania zdjęć oraz informacjami na temat życia codziennego w ww. miejscach.</p> <p>Afganistan od A do Z Publikacja zawiera zdjęcia i hasła prezentujące niestereotypowe informacje dotyczące życia mieszkańców Afganistanu. Załącznik stanowi broszura <i>Afganistan od A do Z</i>. Inspiracje z propozycjami ćwiczeń do wykorzystania w pracy z uczniami.</p> <p>Afganistan. Materiały edukacyjne dla szkół Publikacja zawiera materiały na temat codziennego życia w Afganistanie wraz ze scenariuszami lekcji i propozycjami ćwiczeń.</p> <p>Dzieci chcą się uczyć. Wystawa plakatowa Wystawa plakatowa składająca się ze zdjęć-plakatów i pocztówek obrazujących problemy w dostępie do edukacji na przykładzie Afganistanu. Do plakatów dołączona jest mapa Afganistanu i broszura dla nauczyciela/nauczycielki z propozycjami pracy z uczniami.</p> <p>On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow</p>
<p>Polski Kontyngent Wojskowy w Afganistanie</p>	<p>http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/1.html</p>	<p>Aktualne wiadomości dotyczące Afganistanu <i>O kraju. Afganistan</i>. On line. Dostęp 24 listopada 2013. http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/3.html.</p>
<p>Stowarzyszenie „Jeden Świat”</p>	<p>http://jedenswiat.org.pl/</p>	<p>Warsztaty w szkołach: Prawa człowieka, Uczenie się międzykulturowe, Uchodźcy, Antydyskryminacja. Warsztaty przeznaczone dla dzieci i młodzieży z okolic Poznania.</p> <p><i>Warsztaty w szkołach: „Prawa człowieka”, „Uczenie się międzykulturowe”, „Uchodźcy”, „Antydyskryminacja”</i>. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://jedenswiat.org.pl/wiadomosci/480/wiadomosc/65544/warsztaty_w_szkolach_prawa_czlowieka_uczenie_sie_miedzykulturowe.</p> <p>Centrum Edukacji Globalnej w Poznaniu Centrum Edukacji Globalnej – ośrodek edukacji, miejsce spotkań i wymiany opinii. <i>Centrum Edukacji Globalnej</i>. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://cegpoznan.wordpress.com/ce/</p>
<p>Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej</p>	<p>http://www.tea.org.pl</p>	<p>„Misją Towarzystwa jest rozwijanie i upowszechnianie edukacji antydyskryminacyjnej tak, aby każda osoba współtworzyła świat wolny od dyskryminacji i przemocy”. Polecane, pomocne publikacje:</p> <p><i>(Nie) warto się różnić? Dylematy i wyzwania metodologiczne edukacji antydyskryminacyjnej. Notatki z pracy trenerskiej</i>. Red. M. Branka, D. Cieślukowska, J. Latkowska. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/nie_warto_sie_roznic_wyzwania_metodologiczne.pdf</p> <p><i>Edukacja antydyskryminacyjna i jej standardy jakościowe</i>. Red. M. Rawłuszko. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Edukacja%20antydyskryminacyjna%20i%20jej%20standardy%20jakosciowe.pdf</p> <p><i>Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań</i>. Red. M. Abramowicz. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Wielka_nieobecna_raport.pdf</p>

Literatura:

- Bączek J.B. Tematyka gender i queer w ujęciu edukacji międzykulturowej. W: *Spółeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 284–290.
- Błęszyńska K. Mieszkańcy globalnej wioski – tożsamość społeczna a procesy indywidualizacji. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 111–124.
- Błęszyńska K. Tożsamość Polaków w dobie globalizacji. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002, s. 255–261.
- Braun M., Mach M. *Jak pracować ze zdolnymi? Poradnik dla nauczycieli i rodziców*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2012.
- Budajczak M. *Edukacja domowa: społeczne konteksty kształcenia się w rodzinnym gronie, poza instytucjonalnym środowiskiem szkoły*. Rys-Studio. Poznań 2002.
- Budajczak M. *Edukacja domowa*. GWP. Gdańsk 2004.

- Budajczak M. Edukacja domowa w Polsce – dokonania i wyzwania. *Ethos*. R. 19, nr 3, 2006, s. 186–196.
- Budajczak M. O naukowym podejściu do edukacji domowej. *Przegląd Pedagogiczny*, 1, 2010, s. 95–104.
- Limont W. *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne. Sopot 2010.
- Chłodna I. Home schooling (nauczanie domowe) – szansa czy zagrożenie. *Cywilizacja*, 30, 2009, s. 118–127.
- Czapka E. *Stereotyp uchodźcy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. Olsztyn 2006.
- Edukacja domowa w Polsce: teoria i praktyka*. Red. M. i P. Zakrzewscy. Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna Adam. Warszawa 2009.
- Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. M. Nowaczyk, G. Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. Łódź 2013.
- Edukacja globalna i regionalna – jej rozwój i instytucjonalizacja*. Red. D. Fic. Druk-Ar. Zielona Góra 2004.
- Edukacja międzykulturowa na pograniczach w pierwszych latach rozszerzonej Unii Europejskiej – teoria i praktyka*. Red. T. Lewowicki, J. Urban. Wydawnictwo Gnome. Katowice 2007.
- Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002.
- Florczak A. *Uchodźcy w Polsce: między humanitaryzmem a pragmatyzmem*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2003.
- Głowacka-Grajper M. *Mniejszościowe grupy etniczne w systemie szkolnictwa w Polsce: przekaz kulturowy a więź etniczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa 2009.
- Hłobił A. *Działalność szkoły we wspomaganie rozwoju ucznia zdolnego*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2010.
- Jabłonowska M., Łukasiewicz-Wieleba J. Model pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym. W: *Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały szkoleniowe. Część III*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. Warszawa 2010.
- Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III: poradnik dla nauczycieli nauczania początkowego*. Red. M. Węglińska. Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Szczecin 1990.
- Janas-Stawikowska B. Identyfikacja i diagnozowanie uzdolnień dzieci i młodzieży w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uwagi o przydatności istniejących metod i własne rozwiązania. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 125–141.
- Klinkosz W. Wybrane aspekty badań nad uzdolnionymi uczniami niepełnosprawnymi. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań*. Red. A. E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 91–113.
- Klus-Stańska D., Nowicka M. *Sensy i bezsensy edukacji wczesnoszkolnej*. WSiP. Warszawa 2005.
- Komunikowanie międzykulturowe: szanse i wyzwania*. Red. J. Isański. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Poznań 2009.
- Kosyra-Cieślak T. *Praca z uczniem zdolnym na lekcjach języka polskiego i zajęciach pozalekcyjnych*. Ośrodek Rozwoju Edukacji. Warszawa 2013, s. 13.
- Kształcenie i promowanie uczniów zdolnych*. Red. M. Wróblewska. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2008.
- Lewowicki T. *Kształcenie uczniów zdolnych*. WSiP. Warszawa 1986.
- Lewowicki T. W poszukiwaniu modelu edukacji międzykulturowej. W: *Edukacja wobec ładu globalnego*. Red. T. Lewowicki i in. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2002, s. 14–32.
- Magala S.J. *Kompetencje międzykulturowe*. Wolters Kluwer Polska. Warszawa 2011.
- Marciniak Z. Edukacja domowa nie jest absurdem. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*. R. 48, nr 10, 2008, s. 7–10.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce*. Red. L.M. Nijakowski, S. Łodziński. Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 2003.

- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej: wybrane elementy polityki państwa.* Red. S. Dudra, B. Nitschke. Zakład Wydawniczy Nomos. Kraków 2010.
- Mniejszości narodowe w państwach Unii Europejskiej: stan prawny i faktyczny.* Red. E. Godlewska, M. Lesińska-Staszczuk. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin 2013.
- Mniejszości narodowe w Polsce.* Red. Z. Kurcz. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław 1997.
- Mniejszości narodowe w Polsce: praktyka po 1989 roku.* Red. B. Berdychowska. Wydawnictwo Sejmowe. Warszawa 1998.
- Modele opieki nad dzieckiem zdolnym: materiały z I i II Forum Wymiany Doświadczeń Osób Pracujących z Dziećmi Zdolnymi.* Warszawa maj 1998. Red. M. Partyka. Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej. Warszawa 2000.
- Nikitorowicz J. Tożsamość w przestrzeniach wielokulturowości. W: *Etos nauczyciela w jednoczącej się Europie.* Red. A.A. Kotusiewicz. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2004, s. 42–62.
- Nikitorowicz Jerzy. *Kreowanie tożsamości dziecka. Wyzwania edukacji międzykulturowej.* GWP. Gdańsk 2005.
- Nikitorowicz Jerzy. *Edukacja regionalna i międzykulturowa.* Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Grupa kapitałowa WSiP. Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J. Edukacja międzykulturowa w kontekście dylematów integracji imigrantów w warunkach wielokulturowości. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce wobec nowych wyzwań.* Red. A. Paszko. Stowarzyszenie Willa Decjusza. Kraków 2011.
- Ogrodzka M.E. Społeczne i edukacyjne wyznaczniki procesu kształtowania tożsamości kulturowej jednostki na pograniczu. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej.* T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 88–100.
- Pazdur R. „Ja w wielokulturowym świecie”. Scenariusze zajęć pozalekcyjnych z zakresu edukacji regionalnej, wielo- i międzykulturowej. *Edukacja Międzykulturowa*, 2, 2013, s. 190–215.
- Pietrasiński Z. Zdolności. W: *Psychologia.* Red. T. Tomaszewski. PWN. Warszawa 1975.
- Piskorski J. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. *Prawa człowieka*, 12, 2009, s. 193–201.
- Poczucie tożsamości narodowej młodzieży – studium z pogranicza polsko-czeskiego.* Red. T. Lewowicki. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1994.
- Popek S. Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu. W: *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka.* Red. S. Popek. Wydawnictwo UMCS. Lublin 1996, s. 9–32.
- Praca z uczniem zdolnym – teoria i praktyka.* Red. T. Giza, I. Pałgan. Instytut Naukowo-Wydawniczy Spatium. Radom 2012.
- Problemy pogranicza i edukacja.* Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 1998.
- Reykowski J. *Z zagadnień psychologii motywacji.* WSiP. Warszawa 1977.
- Sawiński J.P. Co z edukacją domową w XXI wieku. *Nowa Szkoła*. R. 64, nr 10, 2008, s. 26–29
- Sawiński J.P. Edukacja domowa w XXI wieku. *Nowa Szkoła*. R. 68, nr 2, 2012, s. 10–13.
- Sękowski A.E. *Osiągnięcia uczniów zdolnych.* Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin 2001.
- Siekańska M. Koncepcja zdolności a identyfikacja uczniów zdolnych. W: *Psychologia zdolności. Współczesne kierunki badań.* Red. A.E. Sękowski. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2004, s. 115–124.
- Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – problemy i propozycje rozwiązań.* Red. T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.
- Socjopatologia pogranicza a edukacja.* Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Wydawnictwo Adam Marszałek. Cieszyn – Warszawa – Toruń 2008.
- Społeczności pogranicza – Wielokulturowość – Edukacja.* Red. T. Lewowicki, B. Grabowska. Uniwersytet Śląski – Filia – WSP ZNP w Warszawie. Cieszyn 1996.

- Stańczak M. *Zaspakajanie potrzeb ucznia zdolnego w szkole*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2009.
- Suchodolska J. Edukacja międzykulturowa – drogą kształtowania wrażliwości na Innego. W: *Społeczne uwarunkowania edukacji międzykulturowej. Konteksty teoretyczne*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, J. Urban. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2009, s. 267.
- Szczurek-Boruta A. *Edukacja i odkrywanie tożsamości w warunkach wielokulturowości – szkice pedagogiczne*. Oficyna Wydawnicza Impuls. Cieszyn – Kraków 2007.
- Szewczuk W. Zdolności-uzdolnienia. W: *Encyklopedia pedagogiczna*. Red. W. Pomykało. Fundacja Innowacja. Warszawa 1993.
- Szmidt K.J. *Trening kreatywności. Podręcznik dla pedagogów, psychologów i trenerów grupowych*. Wydawnictwo Helion. Gliwice 2008.
- Teoria i praktyka edukacji uczniów zdolnych*. Red. W. Limont. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2004.
- Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych*. Red. A. Posern-Zieliński. Wydawnictwo Poznańskie. Poznań 2004.
- Tolerancja i wielokulturowość – wyzwania XXI wieku*. Red. A. Borowiak, P. Szarot. Academica. Warszawa 2004.
- Uchodźcy w Polsce: kulturowo-prawne bariery w procesie adaptacji*. Red. A. Gutkowska. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej. Warszawa 2007.
- Uchodźcy: teoria i praktyka*. Red. I. Czerniejewska, I. Main. Stowarzyszenie Jeden Świat. Poznań 2008.
- Uczeń zdolny i ego edukacja: koncepcje, badania, praktyka*. Red. M. Jabłonowska. Wydawnictwo Universitas Rediviva. Warszawa 2013.
- Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*. Red. J. Łaszczyk, M. Jabłonowska. Wydawnictwo Akademickie Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2008.
- Wiśniewska N. Tożsamość narodowa. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana. Białystok 2001, s. 101–110.
- Witerska K. *Drama. Techniki, strategie, scenariusze*. Difin SA. Warszawa 2011.
- W poszukiwaniu teorii przydatnych w badaniach międzykulturowych*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur. Uniwersytet Śląski – Filia. Cieszyn 2001.
- Włoch A. *Rola metod ekspresyjnych w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*. W: *Zintegrowana edukacja wczesnoszkolna w teorii i praktyce*. Red. W. Puślecki. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole 2004.
- Wróblewska M. Razem – Osobno. Poszukiwanie tożsamości w odmienności kulturowej. W: *Edukacja międzykulturowa jako wyzwanie XXI wieku*. Red. T. Zaniewska. Wydawnictwo Pryzmat Mariusz Śliwowski. Białystok 2005, s. 11–22.
- Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*. T 2. *Uczeń, nauczyciel, edukacja*. Red. W. Limont, J. Cieślukowska. Oficyna Wydawnicza Impuls. Kraków 2005.

Netografia

- Afganistan*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4168989/afganistan.html>
- Afganistan. Materiały edukacyjne dla szkół. Afganistan od A do Z*. Polska Akcja Humanitarna. Warszawa 2011. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Afganistan24.org – najświeższe informacje wprost z afgańskich mediów. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://afganistan24.org/publicystyka/artykuly>
- Afryka dla najmłodszych*. Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/afryka-dla-najmlodszych-iii.html>

- Azja dla najmłodszych*. Fundacja Edukacji Międzykulturowej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.miedzykulturowa.org.pl/cms/pl/azja-dla-najmlodszych-ii.html>
- Centrum Edukacji Globalnej. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://ceg-poznan.wordpress.com/ce/>
- Czym jest tolerancja i poszanowanie*. UNIC Warsaw. Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.unic.un.org.pl/dyskryminacja/tolerancja-poszanowanie.php>
- Dywan afgański*. On line. Dostęp 24 października 2013. http://www.encyklopediadywanow.pl/pages/Style_i_pochodzenie/Dywany_Afgan-1166.html
- Edukacja antydyskryminacyjna i jej standardy jakościowe*. Red. M. Rawłuszko. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Edukacja%20antydyskryminacyjna%20i%20jej%20standardy%20jakosciowe.pdf>
- Edukacja globalna*. Centrum Edukacji Obywatelskiej. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.ceo.org.pl/pl/globalna>
- E-podręcznik. Weź kurs na wielokulturowość. Edukacja na temat praw człowieka i wielokulturowości kluczem do budowania otwartego społeczeństwa przyjmującego obywateli państw trzecich*. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. On line. Dostęp 23 listopada 2013. <http://www.hfhr.org.pl/wezkurs/e-podrecznik/>
- Kardamon*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3920406/kardamon.html>
- Konowrocka D. *Co to jest edukacja domowa?* Stowarzyszenie Edukacji w Rodzinie. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://www.edukacjadomowa.pl/faq2.html#pyt01>
- Latawiec*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3930785/latawiec.html>
- Modułowy Elektroniczny Podręcznik Edukacji Globalnej*. Fundacja Edukacja dla Demokracji. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://www.e-globalna.edu.pl/>
- (Nie) warto się różnić? Dylematy i wyzwania metodologiczne edukacji antydyskryminacyjnej*. Red. M. Branka, D. Cieślukowska, J. Latkowska. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2013. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/nie_warto_sie_roznic_wyzwania_metodologiczne.pdf
- Od migracji do integracji. Vademecum*. Red. A. Chmielecka. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 2012. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.hfhrpol.waw.pl/wielokulturowosc/od-midoin_Vademecum.pdf
- O kraju. Afganistan*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://www.isaf.wp.mil.pl/pl/3.html>
- Pazdur R. *Zajęcia pozalekcyjne dla dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Repozytorium Centrum Otwartej Nauki, luty 2013. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://depot.ceon.pl/handle/123456789/620>
- Polska Akcja Humanitarna. *Wystawa plakatu dzieci chcą się uczyć*. On line. Dostęp 4 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Przyjaźń*. On line. Dostęp 24 listopada 2013. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3963852/przyjazn.html>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. *Dz. U. 2012, poz. 977*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20120000977>
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. *Dz. U. 2013 Nr 0, poz. 532*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20130000532>
- Traktat Przyjaźni*. Ambasada Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>

- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty. Dz. U. 1991 Nr 95, poz. 425. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19910950425>
- Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz. U. 2009 Nr 56, poz. 458. On line. Dostęp 19 listopada 2013. <http://isip.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20090560458>
- Warsztaty w szkołach: „Prawa człowieka”, „Uczenie się międzykulturowe”, „Uchodźcy”, „Antydyskryminacja”. Stowarzyszenie Jeden Świat. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://jedenswiat.org.pl/wiadomosci/480/wiadomosc/65544/warsztaty_w_szkolach_prawa_czlowieka_uczenie_sie_miedzykulturowe
- Wielka nieobecna – o edukacji antydyskryminacyjnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Raport z badań. Red. M. Abramowicz. Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej. Warszawa 2011. On line. Dostęp 23 listopada 2013. http://www.tea.org.pl/userfiles/file/Wielka_nieobecna_raport.pdf
- Wybrane definicje zdolności, uzdolnień, talentu. Ośrodek Rozwoju Edukacji, Zespół ds. Budowania Krajowego Systemu Wspierania Zdolności i Talentów, CODN 2009. On line. Dostęp 23 listopada 2013. www.ore.edu.pl
- Wykonanie latawca. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=Z2QLdTiOU3c>
- Wyszukiwarka materiałów. Polska Akcja Humanitarna. On line. Dostęp 22 listopada 2013. http://www.pah.org.pl/nasze-dzialania/53/wyszukiwarka_materialow
- Zakrzewscy M. i P. *Słowo od redakcji*. Edukacja domowa w Polsce. On line. Dostęp 20 listopada 2013. http://www.edukacjadomowawpolsce.pl/slowo_od_redakcji/
- Zrozum świat. *Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych*. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. On line. Dostęp 22 listopada 2013. <http://igo.org.pl/aktualnosci/edukacja-rozwojowa/254-unikalna-propozycja-na-tydzien-edukacji-globalnej>

Część III

Zakończenie

„Nasze życie nie należy do nas.
Jesteśmy połączeni z przeszłością i teraźniejszością innych ludzi.
(...) Przyszłość, teraźniejszość, przeszłość...
wszystko jest ze sobą powiązane”¹.

¹ D. Mitchell. *Atlas Chmur*. Wydawnictwo Mag. Warszawa 2012.

Mamy nadzieję, że zawarte w publikacji materiały edukacyjne staną się dla Państwa inspiracją do dalszych indywidualnych poszukiwań, do budowania własnego warsztatu pracy, obejmującego zagadnienia edukacji globalnej. Niech będą również otwarciem dla wielu nowych pytań, prób poszukiwania własnej ścieżki samokształcenia i doskonalenia, nauczania oraz przestrzeni do *krytycznego myślenia* i niekończącą się podróżą od konstruowania zagadnień bliskich „tu” i „teraz”, osadzonych w lokalności; do dalekich „tam” i „kiedyś”, ułożonych w globalności.

Mając świadomość, że problematyka edukacji globalnej w odniesieniu do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to obszar złożony, bardzo rozległy i wymagający dalszych interdyscyplinarnych działań oraz że „większość wartościowej nauki zachodzi w grupie”² (analogicznie wygląda to w przypadku procesu tworzenia nowych, wartościowych rozwiązań praktycznych), widzimy potrzebę stworzenia platformy współpracy pomiędzy praktykami i teoretykami – zarówno w wymiarze edukacji globalnej, jak i nauczania – nakierowanego na pracę z uczniem/uczennicą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Platforma ta stanowiłaby przestrzeń do twórczej pracy nad poprawą dostępności i jakości edukacji globalnej dla tej zróżnicowanej i licznej grupy osób oraz dla czynnych zawodowo i przyszłych edukatorów i edukatorek pracujących z dziećmi i młodzieżą o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Wszystkich, którzy chcą się twórczo włączyć w ten proces, serdecznie zapraszamy do kontaktu i działania: edu@chsch.pl

² Por. K. Robinson. *Changing education paradigms*. TedCom. On line. Dostęp 1 listopada 2013. http://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms.html

Noty o autorkach i redaktorkach

Redaktorki publikacji

Urszula Markowska-Manista, dr – adiunkt, Katedra Podstaw Pedagogiki; sekretarz naukowy, Katedra UNESCO im. Janusza Korczaka Interdyscyplinarnych Studiów nad Rozwojem i Dobrostanem Dziecka, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, członkini Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego PRO HUMANUM

Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak, mgr – asystent, Zakład Pedeutologii Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, członkini Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego PRO HUMANUM

Autorki materiałów edukacyjnych

Agata Magdalena Białas – absolwentka psychologii, specjalność: psychologia kliniczna, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy we Wrocławiu

Aleksandra Cyran – studentka pedagogiki, specjalność: edukacja elementarna i terapia pedagogiczna, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; studentka pedagogiki, specjalność: wczesne wspomaganie rozwoju dziecka, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Katarzyna Domańska – studentka pedagogiki specjalnej, specjalność: edukacja integracyjna i łącząca, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Katarzyna Krężel – studentka pedagogiki, specjalność: pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, Akademia Ignatianum w Krakowie; studentka polityki społecznej, specjalność: zarządzanie organizacjami państwowymi i obywatelskimi, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Agnieszka Maria Lew – absolwentka pedagogiki, specjalność: edukacja medialna, Uniwersytet Rzeszowski

Magdalena Anna Lipińska – studentka pedagogiki, specjalność: profilaktyka społeczna, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Magdalena Anna Macoń – studentka pedagogiki specjalnej, specjalność: oligofrenopedagogika i pedagogika wczesnoszkolna, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie; studentka pedagogiki, specjalność: pedagogika szkolna z terapią pedagogiczną, Akademia Ignatianum w Krakowie

Aleksandra Matuszek – absolwentka psychologii, specjalność: psychologia kliniczna, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy we Wrocławiu

Katarzyna Małgorzata Olszewska – studentka pedagogiki specjalnej, specjalność: pedagogika terapeutyczna, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Regina Dominika Pazdur – studentka pedagogiki, specjalność: zintegrowana edukacja wczesnoszkolna i terapia pedagogiczna, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie; etnologia

Marlena Barbara Pinkowska – absolwentka pedagogiki, specjalność: pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Maja Rachwał – absolwentka psychologii, specjalność: psychologia kliniczna, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy we Wrocławiu

Justyna Julia Woźniak – studentka psychologii w Szkole Wyższej Psychologii Społecznej Wydział Zamiejscowy we Wrocławiu, specjalność: psychologia kliniczna

INFORMACJE O KONSULTANTKACH I KONSULTANTACH

Małgorzata Jabłonowska, dr – adiunkt, kierownik Pracowni Informatyzacji Kształcenia w Zakładzie Metodologii i Pedagogiki Twórczości Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Patrycja Jurkiewicz, dr – adiunkt, Zakład Pedagogiki Niepełnosprawnych Intelktualnie Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Krzysztof Sawicki, dr – adiunkt, Zakład Resocjalizacji, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku

Marta Gontarska, mgr, Instytut Globalnej Odpowiedzialności w Warszawie

Natalia Józefacka-Szram, mgr – doktorantka w zakresie pedagogiki, Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Gabriela Lipska-Badoti, mgr – Instytut Globalnej Odpowiedzialności w Warszawie

Ewa Kozłowska, mgr – logopeda, surdopedagog, pracownik poradni pedagogiczno-psychologicznej

Jarosław Michalski, dr – Zakład Pedagogiki, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Informacja o Chrześcijańskiej Służbie Charytatywnej i jej wybranych projektach

Jesteśmy blisko ludzkich potrzeb

<http://www.chsch.pl/>

Chrześcijańska Służba Charytatywna (ChSCh)

Działamy w Polsce od ponad 15 lat. W 2004 roku uzyskaliśmy status organizacji pożytku publicznego (OPP). Naszą misją jest pomoc ludziom, aby mogli rozwijać się, żyć godnie i szczęśliwie. Realizujemy projekty z zakresu pomocy osobom ubogim, promocji zdrowia, wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, pomocy rozwojowej i edukacji globalnej. Podejmowane przez nas działania są wyrazem wartości chrześcijańskich, takich jak poszanowanie praw i godności każdego człowieka oraz współczucie i troska o osoby znajdujące się w potrzebie. Zrzeszamy i pomagamy ludziom bez względu na wyznanie, narodowość, płeć, wiek czy rasę. Posiadamy ponad 60 filii rozlokowanych na terenie całego kraju – począwszy od największych aglomeracji miejskich, jak Warszawa, po małą wieś Chruślanki Józefowskie – których działalność opiera się wyłącznie na pracy wolontariuszy.

Chrześcijańska Służba Charytatywna wobec wyzwań zglobalizowanego świata

Edukacja globalna jest odpowiedzią na wyzwania współczesnego, zglobalizowanego świata. Jednym z jej celów jest uświadamianie, jak wielki wpływ mamy na to, co dzieje się blisko nas, ale również daleko, w zupełnie innej części świata. W rzeczywistości globalnej wioski, żyjąc w demokratycznym społeczeństwie informacyjnym, dysponujemy wieloma możliwościami pozytywnego oddziaływania na otaczający nas bliski i daleki świat. Powstaje jednak pytanie, w jakim stopniu zdajemy sobie z tego sprawę, czy potrafimy tworzyć przemyślane i trafne rozwiązania pojawiających się problemów oraz na ile przyjmujemy związaną z tym wszystkim odpowiedzialność. Właśnie dlatego postanowiliśmy informować jak najszersze grono odbiorców o globalnych współzależnościach oraz w pozytywny sposób oddziaływać na rzeczywistość, angażując się w działania z zakresu edukacji globalnej i pomocy rozwojowej. Prezentujemy wybrane projekty, których jesteśmy realizatorami:

Edukacja globalna w nauczaniu osób ze specjalnymi potrzebami

Edukacja globalna, mająca na celu stworzenie lepszego i bardziej sprawiedliwego świata, musi być dostępna dla wszystkich bez wyjątku. Jej nieobecność lub niedostosowanie do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zaprzecza podstawowym celom, które jej przyświecają – m.in. zapobieganiu dyskryminacji – te dwa zdania najlepiej oddają przesłanki realizacyjne tego projektu.

Składał się on z kilku komplementarnych wobec siebie modułów: Interdyscyplinarnej Letniej Szkoły Edukacji Globalnej (ILSzEG), zajęć z zakresu edukacji globalnej zrealizowanych w Tygodniu Edukacji Globalnej, a skierowanych do uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, publikacji zawierającej materiały do pracy z takimi dziećmi i młodzieżą oraz debaty promującej tę publikację i samą ideę edukacji globalnej uwzględniającej specjalne potrzeby edukacyjne.

Projekt w przeważającej części skierowany był do studentek i absolwentek studiów pedagogicznych różnych specjalności przygotowujących do pracy z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (oraz studentek psychologii z udokumentowanym doświadczeniem w pracy z takimi osobami).

Podczas pierwszej części projektu uczestniczki Szkoły Letniej nabywały i/lub poszerzały swoją wiedzę z zakresu edukacji globalnej oraz wybranych specjalnych potrzeb edukacyjnych, by następnie w Tygodniu Edukacji Globalnej zrealizować inicjatywę edukacyjną opartą na autorskim scenariuszu zajęć i skierowaną do wybranej grupy dzieci i nastolatków ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (m.in. niesłyszących i słabosłyszących, ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się czy zagrożonych niedostosowaniem społecznym). Na bazie przygotowanych do tego działania materiałów powstała, pierwsza w Polsce, recenzowana publikacja pod redakcją, zawierająca narzędzia do nauczania edukacji globalnej dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Publikacja ta zostanie rozpowszechniona m.in. wśród uczelni pedagogicznych w Polsce, kuratoriów oświaty i ośrodków doskonalenia nauczycieli, a także zamieszczona na naszej stronie www.chsch.pl

Interdyscyplinarna Letnia Szkoła Edukacji Globalnej (ILSzEG) to ośmiodniowe szkolenie (3–10 września 2013 r.) obejmujące w sumie 75 godzin dydaktycznych, na które złożyły się zajęcia w formie wykładów, warsztatów, spotkania z przedstawicielami kultury somalijskiej, wizyta studyjna z reprezentantkami organizacji pozarządowych realizujących projekty z zakresu edukacji globalnej, jak również wieczory filmowe. Ponadto, poza formalnymi zajęciami, odbyło się wiele konsultacji i rozmów dotyczących edukacji globalnej oraz specjalnych potrzeb edukacyjnych.

Celem Szkoły było wprowadzenie studentek, przyszłych nauczycielek/edukatorek, w tematykę edukacji globalnej, za punkt wyjścia przyjmując zrozumienie przez nie współzależności i wzajemności globalnego świata oraz uświadomienie własnych barier i ograniczeń (m.in. schematów i stereotypów, którymi posługują się w życiu codziennym), a także umożliwienie pozyskania im wiedzy i umiejętności, niezbędnych do realizacji własnych inicjatyw edukacyjnych z tego zakresu, z wykorzystaniem autorskich narzędzi do pracy z poszczególnymi grupami osób ze specjalnymi potrzebami.

Wśród zagadnień poruszanych podczas szkolenia znalazły się m.in.:

- geneza i filozofia, spory definicyjne i ich implikacje dla teorii i praktyki, zakres problemowy, cele i oczekiwania, problemy i kontrowersje,
- przesłanki realizacyjne edukacji globalnej,
- edukacja globalna w dokumentach i praktyce oświatowej,
- przykładowe narzędzia/materiały edukacyjne z zakresu edukacji globalnej – dobre i złe praktyki,
- przykładowe gry i ćwiczenia z obszaru edukacji globalnej,
- analiza procesów globalizacyjnych z różnych perspektyw: filozoficznej i etycznej, antropologicznej, politologiczno-socjologicznej i ekonomicznej,
- wybrane palące problemy zglobalizowanego świata,
- stereotypy i uprzedzenia jako podstawa marginalizacji, wykluczania i dyskryminacji,
- zastosowanie różnorodnych środków dydaktycznych w obszarze edukacji globalnej (zdjęcie, film, prezentacja multimedialna, portale internetowe i gry komputerowe),
- problematyka języka w edukacji globalnej,
- edukacja globalna w odniesieniu do wybranych grup osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- edukacja globalna a osoba pedagoga: postawa, styl prowadzenia zajęć etc.
- scenariusze/konspekty, narzędzia do pracy w edukacji globalnej – zasady tworzenia,
- metodyka rozwoju zawodowego nauczyciela,
- zagadnienie jakości form doskonalenia w edukacji globalnej.

Wśród osób prowadzących zajęcia znaleźli się nauczyciele akademicki, m.in. z tytułami doktora, praktycy edukacji globalnej reprezentujący różne organizacje, jak również pedagodzy i edukatorzy pracujący z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Inicjatywy edukacyjne studentek ILSzEG zrealizowane zostały w Tygodniu Edukacji Globalnej w 16 ośrodkach na podstawie autorskich scenariuszy zajęć.

Debata EDUKACJA GLOBALNA W ODNIESIENIU DO UCZNIÓW I UCZENNIC ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI, która odbyła się w Warszawie 13 grudnia 2013 r. w Centrum Myśli Jana Pawła II, miała 3 cele: promocję niniejszej publikacji, jej ewaluację i walidację oraz zainicjowanie publicznej dyskusji dotyczącej edukacji globalnej uwzględniającej specjalne potrzeby edukacyjne uczniów i uczennic.

Debata toczyła się wokół problematyki przygotowania poprawnych merytorycznie i metodycznie materiałów edukacyjnych, a koncentrowała się na pytaniach: *Na co należy zwrócić uwagę przygotowując takie materiały?* oraz *Jakie elementy powinny zawierać takie materiały?* Więcej na <http://www.pomocrozwojowa.chsch.pl/edukacjaglobalna/>

Inkubator działań na rzecz sprawiedliwego świata

Celem naszego projektu *Inkubator Edukacji Globalnej dla szkół ponadgimnazjalnych Dolnego Śląska* było poszerzenie wiedzy nauczycieli i nauczycielek oraz uczniów i uczennic o globalnych współzależnościach, różnorodności i złożoności kulturowej świata, a także zmotywowanie ich do podjęcia działań na rzecz jego bardziej sprawiedliwego i zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez zmianę nawyków czy dokonywanie bardziej świadomych wyborów w codziennym życiu.

Projekt objął swoim zasięgiem 10 szkół województwa dolnośląskiego, gdzie zainicjowaliśmy powstanie i działanie zespołów złożonych z nauczycieli i nauczycielek oraz uczniów i uczennic. Podczas warsztatów zespoły te przygotowywały się do zorganizowania w Tygodniu Edukacji Globalnej inicjatyw edukacyjnych skierowanych do swoich społeczności szkolnych. Więcej na <http://www.pomocrozwojowa.chsch.pl/edukacjaglobalna/>

Globalna odpowiedzialność wiedzie do serca Afryki

Dla nas przejawem globalnej odpowiedzialności jest również angażowanie się w pomoc rozwojową. Dlatego od 2010 roku pracujemy w sercu Afryki – Rwandzie.

Wyposażając szkoły w podjazdy dla wózków inwalidzkich, materiały do nauki języka Braille'a i dotykowe pomoce dydaktyczne, prowadząc szkolenia dla nauczycieli i nauczycielek z podstaw tyflopedagogiki, zwiększyliśmy faktyczny dostęp do edukacji dzieci niepełnosprawnych ruchowo, niewidomych i słabowidzących.

Budując toalety w szkołach oraz gospodarstwach domowych osób zakażonych wirusem HIV lub chorych na AIDS, instalując proste urządzenia do mycia rąk oraz ucząc właściwych nawyków higienicznych, chronimy zdrowie i życie tysięcy Rwandyjek i Rwandyjczyków.

Więcej na <http://www.pomocrozwojowa.chsch.pl/pomoc-rwandzie/>

Wszystkie wymienione projekty były współfinansowane w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Materiał fotograficzny

Zdjęcie 1. Uczestniczki i prowadzący ILSzEG, Nasutów 6 września 2013. Fot. Monika Nowacka

Zdjęcie 2. Panelistki debaty eksperckiej EDUKACJA GLOBALNA W ODNIESIENIU DO UCZNIÓW I UCZENNIC ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI, Warszawa 13 grudnia 2013. Fot. Aleksandra Miciak

Od lewej: mgr Magdalena Trojanek – Grupa Zagranica; dr Patrycja Jurkiewicz – APS; mgr Marta Gontarska – IGO; dr Urszula Markowska-Manista – APS; mgr Lidia Klaro-Celej – doradca metodyczny m. st. Warszawy.

Zdjęcie 3. Uczestnicy i uczestniczki debaty eksperckiej EDUKACJA GLOBALNA W ODNIESIENIU DO UCZNIÓW I UCZENNIC ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI, Warszawa 13 grudnia 2013. Fot. Aleksandra Miciak

Recenzenci o książce

Ukierunkowanie na potrzeby konkretnej grupy docelowej i dopasowanie treści materiałów do jej potrzeb edukacyjnych to jedna z najmocniejszych stron opracowania. Warto również podkreślić, że poszczególne moduły zostały przygotowane przez osoby zajmujące się (albo będące się niedługo zajmować) edukacją formalną lub nieformalną. Miały więc możliwość opracowania i zrealizowania własnych zajęć w znanym sobie środowisku. (...) podjęcie się prowadzenia zajęć z zakresu edukacji globalnej nie jest zadaniem prostym i wymaga odpowiednich kompetencji zarówno merytorycznych (znajomość często odległych części świata określanego jako globalne Południe – nieumiejętność może prowadzić do egzotyzacji i/lub stereotypizacji) a także metodycznej (dobór treści, środków, zakres przekazu, skąd wziąć wiarygodne informacje).

Z recenzji dr Katarzyny Górak-Sosnowskiej

Jest to materiał wyraźnie nastawiony na inspirowanie nauczycieli do budowania interesujących kontekstów edukacyjnych. Zróżnicowanie tematyczne zagadnień jest jednym z ważnych atutów tej publikacji, daje bowiem możliwość niekiedy tylko zasygnalizowania istotnego zagadnienia bez jego pełnej eksploatacji – w tym miejscu zaprasza nauczyciela do wejścia w tematykę i zaproponowania własnych rozwiązań.

(...)

Mam nadzieję, że publikacja ta dobrze wpisze się w liczne już na rynku wydawniczym prace dotyczące kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nowość w prezentacji tematyki tej pracy polega na podjęciu zagadnień edukacji globalnej w odniesieniu do specjalnych potrzeb – zapoznanie uczniów z wybranymi problemami mieszkańców „globalnego świata”, a także kształtowanie zrozumienia społecznej i kulturowej specyfiki różnych środowisk. Ze względu na takie tematyczne usytuowanie można przyznać tej publikacji walor prekursorski.

Z recenzji dr hab., prof. APS Joanny Głodkowskiej

Streszczenie

Edukacja globalna, mająca na celu tworzenie lepszego i bardziej sprawiedliwego świata, musi być dostępna dla wszystkich bez wyjątku. Jej nieobecność lub niedostosowanie do osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi zaprzecza podstawowym celom, jakie jej przyświecają, czyli m.in. zapobieganiu dyskryminacji i wykluczaniu.

Publikacja, która znajduje się w Państwa rękach, stanowi jeden z elementów projektu: *Edukacja globalna w nauczaniu osób ze specjalnymi potrzebami 931/2013*, współfinansowanego w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2013 roku. Jest ona efektem zainicjowanych podczas **Interdyscyplinarnej Letniej Szkoły Edukacji Globalnej**³ działań nakierowanych na przygotowanie autorskich materiałów do edukacji globalnej, przeznaczonych do pracy z wybranymi grupami uczniów i uczennic ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w edukacji formalnej i nieformalnej.

Początkowy zamysł autorek materiałów, który powstał podczas Szkoły Letniej, ulegał licznym modyfikacjom, zgodnie z wytycznymi redaktorek niniejszej publikacji, wnioskami z przeprowadzonych na ich podstawie zajęć podczas Tygodnia Edukacji Globalnej oraz wskazówkami konsultantek i konsultantów.

Pozycja ta jest pierwszą w Polsce recenzowaną publikacją, zawierającą przykładowe narzędzia do pracy w ramach edukacji globalnej z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Publikacja składa się z trzech części. Część pierwsza stanowi wprowadzenie w problematykę edukacji globalnej jako nurtu edukacyjnego, odpowiadającego na wyzwania współczesności, a zakorzenionego w procesach globalizacji. Drugą część stanowią autorskie materiały edukacyjne opracowane przez studentki – absolwentki Interdyscyplinarnej Letniej Szkoły Edukacji Globalnej. Trzecia część jest swoistym uzupełnieniem materiałów, zawiera bowiem załączniki do scenariuszy zajęć oraz wiele informacji o projekcie i organizacji, która go realizuje, autorach, redaktorkach, konsultantkach i konsultantach, a także opinie recenzentek o publikacji.

Materiały te stanowić mają narzędzie pomocnicze w pracy edukacyjnej, inspirację do dalszych indywidualnych poszukiwań, impuls do pytań oraz prób poszukiwania własnej drogi samokształcenia, doskonalenia i nauczania. Mają być zachętą do dialogu z teorią, refleksji nad praktyką, wskazaniem pewnych tropów i problemów.

Podjęcie problematyki edukacji globalnej w kontekście specjalnych potrzeb edukacyjnych oraz próba zainicjowania szerszej debaty w tym zakresie stanowiąc ma, w zamyśle twórców projektu, kolejny krok na drodze poprawy jakości edukacji globalnej w Polsce oraz rozszerzania jej oddziaływania.

³ 8-dniowe szkolenie obejmujące 75 godzin zajęć z zakresu edukacji globalnej i wybranych specjalnych potrzeb edukacyjnych. Było ono adresowane do studentek i absolwentek różnych specjalności studiów pedagogicznych, nakierowanych na pracę z dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz studentek psychologii z udokumentowanym doświadczeniem w pracy z takimi osobami.

SUMMARY

Global education, which aims at creating a better and fairer world, must be available for all, without any exceptions. Its absence or ill-adjustment to individuals with special educational needs defies the basic objectives which inspire it, that is, among others, preventing discrimination and exclusion.

The publication which You have in Your hands is an element of the project: *Global education in teaching individuals with special needs 931/2013*, co-financed by the Polish development cooperation programme 2013 of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland. It is an effect of activities, initiated during the Interdisciplinary Summer School of Global Education⁴, which were aimed at creating original materials for global education intended for work with selected groups of students with special educational needs, in formal and informal education.

The initial design of the authors of the materials, which was developed during the Summer School, has been largely modified according to guidelines of the editors of the present publication, conclusions from activities carried out on their basis during the Week of Global Education as well as following suggestions of consultants.

The book is the first reviewed, edited publication in Poland which includes sample tools for work within global education with children and youth with special educational needs.

The text consists of three parts. Part One presents theoretical considerations on global education as an educational current which answers the challenges of contemporary world and is rooted in globalization processes. Part Two includes original educational materials developed by students – graduates of the Interdisciplinary Summer School of Global Education. Part Three is a peculiar supplement to materials as it includes annexes to activities scenarios as well as a range of information on the project and the organisation which realizes it, authors, editors, consultants and reviewers' opinions on the publication.

It is the authors' intention for the materials to be support tools for educational work, an inspiration for further individual search, an impulse for questions and attempts to search for one's own road of self-education, self-improvement and teaching. They are to be an encouragement to a dialogue with theory, a reflection on praxis, an indication of certain paths and problems.

Engaging on the subject of global education in the context of special educational needs as well as an attempt to initiate a wider debate on the problem is to be, as intended by the authors of the project, another step on the way to improving the quality of global education in Poland and broadening its impact.

⁴ An 8-day-long training comprising 75 hours of activities in the sphere of global education and selected educational needs. It was addressed to students and graduates of various specializations of pedagogy studies, intended for work with children and youth with special educational needs, as well as psychology students with documented work experience with such individuals.

RESUMEN

La Educación Global, cuyo objetivo es crear un mundo mejor y más justo, debe ser accesible para todos sin excepción. La ausencia de la Educación Global o su inadecuada adaptación a personas con necesidades educativas especiales contradice sus propios objetivos, los cuales son, entre otros, prevenir la discriminación y la exclusión.

La publicación que tienen en sus manos, es uno de los elementos del proyecto: *Educación Global en la enseñanza de las personas con necesidades especiales 931/2013*, cofinanciado en el marco del programa de cooperación de desarrollo del Ministerio de Asuntos Exteriores de la República de Polonia del año 2013. Surgió como efecto de las acciones iniciadas durante la **Escuela Interdisciplinaria Veraniega de la Educación Global**⁵, orientadas hacia la preparación de materiales originales para la Educación Global, destinadas al trabajo con grupos selectos de alumnos y alumnas con necesidades educativas especiales, en la enseñanza formal e informal.

El concepto inicial de las autoras de los materiales, que nació durante La Escuela Veraniega, fue sujeto a numerosas modificaciones bajo las instrucciones de las redactoras de esta publicación, las conclusiones de las clases conducidas sobre su base durante la Semana de la Educación Global y las indicaciones de las consultoras y consultoras.

El presente texto es la primera publicación revisada y redactada que contiene ejemplos de instrumentos para trabajar dentro del marco de la Educación Global con niños y adolescentes con necesidades educativas especiales en Polonia.

La publicación está formada por tres partes. En la primera se presenta el concepto teórico de la Educación Global como la tendencia educacional que responde a los desafíos contemporáneos y está arraigada en los procesos de globalización. La segunda parte consiste en los materiales educacionales originales preparados por las estudiantes – graduadas de la Escuela Interdisciplinaria Veraniega de la Educación Global. La tercera parte forma un complemento para los materiales presentados, porque contiene anexos a los escenarios de clases y una serie de informaciones acerca del proyecto y la organización que lo realiza, las autoras, redactoras, consultoras y consultores, y las opiniones de las reseñadoras del texto.

La idea de las redactoras fue que estos materiales debieran formar una herramienta auxiliar en el trabajo de enseñanza, inspiración para una posterior búsqueda individual, un impulso para formular preguntas y buscar un camino propio de autoformación, perfeccionamiento y enseñanza. Deben ser una invitación al diálogo con la teoría, a la reflexión sobre las prácticas, una indicación de pautas y problemas.

El abordaje de la problemática de la Educación Global en el contexto de las necesidades educativas especiales, y el intento de iniciar un debate amplio sobre esta materia serán, según los autores del presente texto, un paso adelante en el camino para mejorar la calidad de la educación global en Polonia y aumentar su impacto.

⁵ Un curso de formación 8 días (75 horas de clases) sobre el tema de la Educación Global y algunas necesidades especiales educativas particulares. El curso fue dirigido a las estudiantes y graduadas de varias especialidades de estudios pedagógicos, enfocados en el trabajo con niños y adolescentes con necesidades educativas especiales, y a estudiantes de psicología con experiencia documentada en el trabajos con este tipo de personas.

Zusammenfassung

Globales Lernen, welches es zum Zweck hat, bessere und gerechtere Welt zu schaffen, muss für alle ausnahmslos zugänglich sein. Sein Fehlen oder fehlende Anpassung an Personen mit besonderen Lernbedürfnissen widerspricht den Grundzielen, welche ihm vorschweben, wie u.a. Vorbeugen der Diskriminierung und Ausgrenzung.

Die Publikation, die Sie in Ihrer Hand halten, ist ein Teil des Projekts: *Globales Lernen im Unterricht der Personen mit besonderen Lernbedürfnissen 931/2013*. Dieses Projekt wird kofinanziert im Rahmen der polnischen Entwicklungszusammenarbeit des Außenministeriums der Republik Polen im Jahre 2013. Sie ist das Effekt der auf Vorbereitung eigener Materialien für globales Lernen abgezielten Handlungen, die während der **Interdisziplinären Sommerschule des Globalen Lernens**⁶ initiiert wurden. Diese Materialien sind zur Arbeit mit den ausgewählten Gruppen der Schüler und Schülerinnen mit besonderen Lernbedürfnissen in der formellen und informellen Bildung bestimmt.

Die ursprüngliche Idee der Autorinnen dieser Materialien, die während der Sommerschule entstanden ist, wurde mehrmals modifiziert, gemäß den Richtlinien der Redakteurinnen vorliegender Publikation, den Schlussfolgerungen von dem auf ihrer Grundlage durchgeführten Unterricht während der Woche des Globalen Lernens und den Hinweisen der Berater und Beraterinnen.

Dieses Buch ist die erste in Polen rezensierte Publikation unter der Redaktion, die Musterwerkzeuge für die Arbeit im Rahmen des globalen Lernens mit Kindern und Jugendlichen mit besonderen Lernbedürfnissen beinhaltet.

Die Publikation besteht aus drei Teilen. Im ersten Teil wurde die theoretische Überlegung des globalen Lernens als Strömung, die auf die Herausforderungen der heutigen Zeit antwortet und in Globalisierungsprozessen verankert ist, dargestellt. Den zweiten Teil machen die Lernmaterialien aus, bearbeiteten von den Studentinnen - Absolventinnen der Interdisziplinären Sommerschule des Globalen Lernens. Der dritte Teil ist eine gewisse Ergänzung der Materialien. Er beinhaltet nämlich Anhänge zu den Unterrichtsprogrammen und eine Reihe Informationen über das Projekt und Organisation, die es realisiert, über Autorinnen und Redakteurinnen, Beraterinnen und Berater und auch die Meinungen der Kritiker.

In Absicht der Redakteurinnen sollten diese Materialien Hilfe in der Bildungsarbeit, Inspiration zur weiteren eigenständigen Suche, Anregung zu den Fragen und Versuchen, eigenen Weg der Selbstbildung zu suchen, zur Fortbildung und Lehren sein. Sie sollten eine Ermunterung zum Dialog mit der Theorie, zur Reflexion über Praxis, zum Andeuten bestimmter Richtungen und Probleme sein.

⁶ 8-tägige Schulung, die 75 Stunden Unterricht im Bereich globales Lernen und bestimmte besondere Lernbedürfnisse umfasste. Sie war gerichtet an Studentinnen und Absolventinnen verschiedener Fachgebiete der Pädagogik, die an der Arbeit mit Kindern und Jugendlichen mit besonderen Lernbedürfnissen orientiert sind und an Studentinnen der Psychologie, die ihre Erfahrung in Arbeit mit solchen Personen nachweisen konnten.

BIBLIOGRAFIA

Literatura przywoływana:

- Bednarczyk B. *Dziecko w klasie Montessori. Odniesienia teoretyczne i praktyczne*. Wydawnictwo UMCS. Lublin 2007.
- Biuletyn z posiedzenia Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych*, nr 448/V kad., 22.03.2006. Biuro Informacyjne Kancelarii Sejmu. Warszawa 2006. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. [http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/1A90CA26B36450F9C1257148002A1B37/\\$file/0044805.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/0/1A90CA26B36450F9C1257148002A1B37/$file/0044805.pdf), s. 5–6.
- Dąbrowa E., Markowska-Manista U. Wdrażanie założeń edukacji globalnej w systemie edukacji formalnej w Polsce. Przygotowanie nauczycieli. W: *Odpowiedzialność globalna i edukacja globalna. Wymiary teorii i praktyki*. Red. H. Ciężela, W. Trybuski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2012, s. 145–146.
- Diouf M. i in. *Jak mówić i pisać o Afryce*. Fundacja „Afryka Inaczej”. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://afryka.org/afryka/jak-mowic-i-pisac-o-afryce-,news/>
- Dykcik W. *Pedagogika Specjalna*. Wydawnictwo Naukowe UAM. Poznań 2009.
- Edukacja globalna*. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polska_pomoc/edukacja_globalna
- Ekspertyza dotycząca edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport końcowy*. Oprac. Zespół konsultantów ITTI dla Ministerstwa Środowiska. Poznań 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.mos.gov.pl/g2/big/2013_01/5be891622543678831acb68b4d83fa1a.pdf
- Gadzinowska D. i in. *Jak mówić o większości świata. Jak rzetelnie informować o krajach globalnego Południa*. Instytut Globalnej Odpowiedzialności. Warszawa 2008. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.igo.org.pl/pobierz/jak-mowic-o-wiekszosci-swiata_poradnik-igo.pdf
- Gadzinowski Jacek. *Język nie tylko opisuje rzeczywistość, ale ją tworzy – rozmowa z profesorem Jerzym Bralczykiem*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://gadzinowski.pl/komunikacja/jezyk-opisuje-nie-tylko-rzeczywistosc-ale-ja-tworzy-rozmowa-z-profesorem-gerzym-bralczykiem/>
- Gęgotek Jerzy. *Globalizacja. Postera*, nr 4 (27), 2012, s. 9-10. On line. Dostęp 1 grudnia 2013 http://efwf.pl/pl/pict/postera/postera_nr4_2012.pdf
- Globalne współzależności*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://fed.home.pl/teg/index.php?option=com_content&view=article&id=196:globalne-wspolzaleznosci&catid=50:globalne-wspolzaleznosci&Itemid=202
- Głodkowska J. Wstęp. W: *Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Podręcznik akademicki*. Red. J. Głodkowska. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2010.
- Grupa Zagranica. *Jak badać jakość w edukacji globalnej. Wnioski z partnerskiego przeglądu materiałów i działań z zakresu edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013 http://www.pah.org.pl/m/2906/Publikacja_EG_jakosc.pdf
- Grupa Zagranica. *Partnerski przegląd edukacji globalnej 2012 – baza materiałów i działań*. On line. Dostęp 11 listopada 2013. <http://www.zagranica.org.pl/dzialania/jakosc-w-edukacji-globalnej/partnerski-przeglad-edukacji-globalnej-2012-baza-materialow-i>
- Grupa Zagranica. *Raport z procesu międzysektorowego na temat edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa maj 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://zagranica.org.pl/images/stories/EDUKACJA_GLOBALNA/raport_z_procesu_miedzysektorowego_eg.pdf
- Kochan J. *Globalizacja a uspołecznienie. Nowa Krytyka Czasopismo Filozoficzne*, nr 18, 2005. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://ww.nowakrytyka.pl/spip.php?article366>
- Kuchcińska A. *Nie wiem czy świat ma koniec? – Edukacja globalna i dociekania filozoficzne dla dzieci. Głos Nauczycielski*, nr 51-52, 18-25 grudnia 2013.
- Kwiatkowska H. *Pedeutologia*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2008.
- Maciejewska B. *Jak pisać i mówić o dyskryminacji. Poradnik dla mediów*. Stowarzyszenie Inicjatyw Nie-

- zależnych „Mikuszewo”. Mikuszewo 2007. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.bezuprzedzen.org/doc/jak_pisac_mowic_o_dyskryminacji_poradnik_media.pdf
- Markowska-Manista U., Niedźwiedzka-Wardak A. Wpływ zmian klimatycznych na życie mieszkańców krajów rozwijających się. Wokół problematyki wdrażania edukacji globalnej na uczelni wyższej. W: *Zmiany klimatu a społeczeństwo*. Red. I. Grochowska, L. Karski. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2010, s. 241–255.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Departament Współpracy Rozwojowej. Regulamin konkursu dla organizacji pozarządowych, jednostek samorządu terytorialnego, publicznych i niepublicznych szkół wyższych, instytutów badawczych, Polskiej Akademii Nauk i jej jednostek organizacyjnych na realizację zadania „Edukacja globalna 2013”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/images/stories/PDF/Regulamin_konkursu_Edukacja_Globalna_2013_Final.pdf
- Mitchell D. *Atlas Chmur*. Wydawnictwo Mag. Warszawa 2012.
- Muchacka B. Globalna kultura i jej wyzwania dla edukacji. W: *Edukacja wobec wyzwań globalnego społeczeństwa*. Red. B. Muchacka. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu. Nowy Sącz 2007.
- Nijakowski L. Niebezpieczne emocje. Znaczenie strachu w konfliktach etnicznych i ludobójstwach. *Akademia Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, nr 2 (26), 2011, s. 8–11. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.portalwiedzy.pan.pl/images/stories/pliki/publikacje/academia/2_2011/8-11_nijakowski_.pdf
- Nikitorowicz J. Edukacja globalna. W: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. 1. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 2003.
- Nikitorowicz J. *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2009.
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, 25 lutego 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=230&Itemid=290
- Porozumienie zawarte dnia 26 maja 2011 r. w Warszawie pomiędzy Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Ministerstwem Edukacji Narodowej a Grupą Zagranica w sprawie wspierania rozwoju edukacji globalnej w Polsce*. Ministerstwo Edukacji Narodowej, 27 maja 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2241%3Aporozumienie-w-sprawie-wspierania-rozwoju-edukacji-globalnej-w-polsce-&catid=72%3Amodzie-i-zagranica-organizacje-pozarzadowe-wspopraca-men-z-ngo&Itemid=98
- Raport referencyjny. Odniesienie polskiej ramy kwalifikacji na rzecz uczenia się przez całe życie do europejskiej ramy kwalifikacji*. Instytut Badań Edukacyjnych. Red. H. Dembowski, S. Sławiński. Warszawa 2013. On line. Dostęp 1 grudnia 2013 http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=504
- Regulamin V edycji konkursu „Otwarta Szkoła”*. Ministerstwo Edukacji Narodowej. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.otwartaszkoła.org/index.php?option=com_content&view=article&id=188&Itemid=193
- Robinson K. *Changing education paradigms*. TedCom. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.ted.com/talks/ken_robinson_changing_education_paradigms.html
- Rokicki Ł. *Debil, imbecyl, idiota, kretyn, matoł*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://lukaszrokicki.pl/2013/01/13/debil-imbecyl-idiota-kretyn-matol/>
- Singer P. *Jeden świat. Etyka globalizacji*. Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa 2006.
- Suchodolski B. *Edukacja permanentna: rozdroża i nadzieje*. Towarzystwo Wolnej Wszechnicy Polskiej. Warszawa 2003.

Literatura rekomendowana:

- [Adichie Ch. *The danger of a single story*. YouTube. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.youtube.com/watch?v=D9Ihs241zeg>](http://www.youtube.com/watch?v=D9Ihs241zeg)
- Bagniński P. *Polityka współpracy rozwojowej Unii Europejskiej w kontekście polskiej prezydencji w Radzie UE w 2011. Przewodnik dla posłów i senatorów*. Polska Akcja Humanitarna. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.pdsc.pl/images/stories/publikacje/ksiazki/Przewodnik%20dla%20decydentow.pdf>
- Barber B.R. *Dżihad kontra McŚwiat*. Wydawnictwo Literackie MUZA SA. Warszawa 2005.
- Barber B.R. *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i połyka obywateli*. Wydawnictwo Literackie MUZA SA. Warszawa 2008.
- Bartz B. Indywidualizm a planetaryzm jako determinanty zachodniej cywilizacji. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T.1. Red. D. Misiejuk, J. Nikitorowicz, M. Sołdecki. Wydawnictwo Trans Humana. Białystok 2001, s. 53–62.
- Bauman Z. *Globalizacja. I co z tego dla ludzi wynika*. Państwowy Instytut Wydawniczy. Warszawa 2000.
- Bauman Z. *Ponowoczesność jako źródło cierpień*. Wydawnictwo Sic! Warszawa 2000.
- Beck U. *Globalization and Culture*. Polity Press. Cambridge 1999.
- Beck U. *What is Globalization?* Polity Press. Cambridge 1999.
- Bernacka-Langier A. i in. *Jak pracować z uczniem cudzoziemskim*. Biuro Edukacji Urzędu m. st. Warszawy. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.comenius.org.pl/sites/comenius/files/upload/u6/praktyki-wersja-druk-pop.pdf>
- Błęszyńska K. Mieszkańcy globalnej wioski – tożsamość społeczna a procesy indywiduacji. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Red. D. Misiejuk, J. Nikitorowicz, M. Sołdecki. Wydawnictwo Trans Humana. Białystok 2001, s. 111–124.
- Challenging Self-Interest. Getting EU aid fit for the fight against poverty*. CONCORD. Bruksela, maj 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.actionaid.org/sites/files/actionaid/aw-report-2011-final.pdf>
- Ciaciura M. Etyka ekologiczna. *Biuletyn Studentów Instytutu Filozofii US*, nr 11. 2007. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.us.szc.pl/main.php/archiwumesse/?xml=load_page&st=11689&ar=1&id=6018&gs=&pid=14070
- Czy Afryka jest krajem?* Red. P. Średziński. Fundacja „Afryka inaczej”. Warszawa 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://afryka.org/edukacja/poradnik.pdf>
- Duraj-Nowakowska K. Wyzwania edukacyjne globalizacji. *Wychowanie na co dzień*, nr 12, 2002, s. 3–6.
- Dyczewski L. Tożsamość społeczno-kulturowa w globalizującym się świecie. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2000, s. 27–42.
- Dylus A. Solidarność w warunkach globalizacji. *Znak*, nr 4, 2003, s. 72–92.
- Dziemidok B. Tożsamość narodowa a sztuka i nowe media w epoce globalizacji. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2002, s. 57–71.
- Dzikiewicz-Gazda U. Szkoła i społeczeństwo w dobie transformacji i globalizacji. Kontrowersje wokół pojęcia idei globalizacji. *Teraźniejszość Człowiek Edukacja*, nr 3, 2011, s. 47–55.
- Edukacja globalna*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.polskapomoc.gov.pl/Edukacja_globalna_6.html
- Edukacja globalna*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://zagranica.org.pl/GR-ds.-Edukacji-Globalnej/definicja-edukacji-globalnej.html>
- Edukacja wobec wyzwań XXI wieku: zbiór studiów*. Red. I. Wojnar i J. Kubica. Dom Wydaw. ELIPSA. Warszawa 1996.
- Enzensberger H.M. Żaden kraj nie odizoluje się od skutków globalizacji. *Deutschland*, nr 5, 2011, s. 13–15.
- Global Education Week Network. *Global Education Guidelines. A Handbook for Educators to Under-*

- stand and Implement Global Education*. Lizbona 2008. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/ge/GE-Guidelines/GEguidelines-web.pdf>
- Golka M. *Cywilizacja, Europa, globalizacja*. Wydawnictwo Fundacji Humaniora. Poznań 1999.
- Grupa Zagranica. *Jak badać jakość w edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://zagranica.org.pl/images/stories/EDUKACJA_GLOBALNA/raport_jakosc_w_educacji_globalnej_grupa_zagranica.pdf
- Grupa Zagranica. *Raport z procesu międzysektorowego na temat edukacji globalnej*. Grupa Zagranica. Warszawa, maj 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://zagranica.org.pl/images/stories/EDUKACJA_GLOBALNA/raport_z_procesu_miedzysektorowego_eg.pdf
- Gwiazda A. *Globalizacja i regionalizacja gospodarki światowej*. Wydawnictwo Adam Marszałek. Toruń 2000.
- Huntington S. *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*. Wydawnictwo Literackie MUZA SA. Warszawa 1997.
- Jagiełło B., Pochylczuk A., Żukrowska K. Unia Europejska jako aktor globalny. *Sprawy Międzynarodowe*, nr 3, 2001, s. 24–49.
- Jak mówić polskim dzieciom o dzieciach Afryki?* Red. P. Średziński. Fundacja „Afryka inaczej”. Warszawa 2009. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://afryka.org/poradnik/poradnik.pdf>
- Jasikowska K. Globalna Edukacja – wyzwania dla systemu oświaty i nauki w globalnym świecie. *Kultura – Historia – Globalizacja*, nr 10, 2011, s. 95–110. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.khg.uni.wroc.pl/files/8khg10_jasikowska_t.pdf
- Kapuściński R. Uwagi o globalizacji. *Akcent*, nr 4, 2001, s. 11–14.
- Kempny M. Czy globalizacja kulturowa współdecyduje o dynamice społeczeństw postkomunistycznych. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 1, 2000, s. 5–26.
- Kiklewicz A. Dwanaście funkcji języka. *LingVaria*, nr 2 (6), 2008, s. 9–27. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www2.polonistyka.uj.edu.pl/LingVaria/archiwa/LV_2_2008_pdf/01-Kiklewicz%20Aleksander.pdf
- Klein N. *No logo*. Wydawnictwo Świat Literacki. Warszawa 2004.
- Korcelli-Olejniczak E. Zjawisko globalizacji – nowe wyzwania dla Unii Europejskiej. *Przegląd Geograficzny*, nr 3/4, 1997, s. 353–361.
- Kowalski J. i inni. *Edukacja globalna. Scenariusze lekcji*. Warszawa 2006.
- Krzemińska K. i in. *Przewodnik po edukacji globalnej. Koncepcje i metodologie edukacji globalnej dla edukatorów i twórców polityki*. Grupa Zagranica. Warszawa 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/attachments/Publikacje/EdukacjaGlobalna/globaleducationpl_web.pdf
- Lem S. *Altruizyna, czyli opowieść prawdziwa o tym, jak pustelnik Dobrycy kosmos uszczęśliwić zapragnął i co z tego wynikło*. W: *Cyberiada*. Wydawnictwo Literackie. Kraków 2002, s. 201–223.
- Leppert R. Globalizacja. Migotanie znaczeń. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Red. D. Misiejuk, J. Nikitorowicz, M. Sołdecki. Wydawnictwo Trans Humana. Białystok 2001, s. 63–76.
- Łomny Z. *Budowa zaufania międzynarodowego celem edukacji globalnej. O pokojowy start ludzkości w XXI wiek*. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole 1996.
- Łomny Z. *Człowiek i edukacja wobec przemian globalnych*. Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Kadr ITE. Radom 1996.
- Łomny Z. W kierunku kreacji edukacji planetarnej. W: *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku*. Red. J. Kubin, I. Wojnar. Komitet Prognoz „Polska w XXI wieku” przy Prezydium PAN. Warszawa 1997.
- Markowska-Manista U. i Niedźwiedzka-Wardak A. Problematyka edukacji globalnej i zrównoważonego rozwoju a polska szkoła – część I. *Miesięcznik Dyrektora Szkoły*, nr 9 (013) październik-listopad 2009, s. 35–39.
- Markowska-Manista U. i Niedźwiedzka-Wardak A. Problematyka edukacji globalnej i zrównoważonego rozwoju a polska szkoła – część II. *Miesięcznik Dyrektora Szkoły*, nr 10 (014) grudzień 2009, s. 35–39.

- Markowska-Manista U., Niedźwiedzka-Wardak A. Murzynek Bambo, Murzynek Polak? – czyli o szkolności schematów w edukacji. *Miesięcznik Dyrektora Szkoły*, nr 3 (017) kwiecień 2010, s. 30–33.
- Markowska-Manista U. i Niedźwiedzka-Wardak A. Systemowe rozwiązania w szkole versus akcyjność. *Miesięcznik dyrektora szkoły*, nr 4 (018) maj 2010, s. 30–33.
- Markowska-Manista U. i Niedźwiedzka-Wardak A. Tolerancja jako podstawa współżycia społeczności klasowej i szkolnej. *Miesięcznik dyrektora szkoły*, nr 5 (019) czerwiec/lipiec 2010, s. 26–30.
- Markowska-Manista U. i Niedźwiedzka-Wardak A. Refleksje dotyczące współczesnych interdyscyplinarnych problemów pedagogiki: na przykładzie nurtu edukacji globalnej. W: *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny*. Red. F. Szloska i Z. Szaroty. PIB. Radom 2013, s. 237–247.
- Markowska-Manista U. Pomoc rozwojowa i humanitarna w krajach Globalnego Południa. Dylematy Państw biorców na kontynencie afrykańskim. *Zdanie*, nr 1, 2012.
- Martin H.P., Schumann H. *Pułapka globalizacji: atak na demokrację i dobrobyt*. Wydawnictwo Dolnośląskie. Wrocław 1999.
- Melosik Z. Edukacja skierowana na świat – ideał wychowawczy XXI wieku. *Kwartalnik Pedagogiczny*, nr 3, 1989, s. 159–173.
- Melosik Z. Edukacja globalna: nadzieje i kontrowersje. W: *Wprowadzenie do pedagogiki: wybór tekstów*. IMPULS. Kraków 1996, s. 47–58.
- Milenijne Cele Rozwoju*. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.un.org.pl/rozwoj/mdg_jakie-sa-mcr.php
- Miszalska A. Sytuacja demokracji u schyłku wieku – niepokoje globalne, niepokoje polskie. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3, 2000, s. 23–46.
- Mojsiewicz Cz. Problemy globalne ludzkości. W: *Stosunki międzynarodowe: praca zbiorowa*. Red. W. Malendowski i Cz. Mojsiewicz. Wrocław 1998, s. 231–247.
- Nguyen R. Refleksje pedagoga-praktyka na temat polsko-wietnamskiej edukacji międzykulturowej. W: *Wietnamczycy w Polsce*. Red. M. Klesza, M. Smagowicz. Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW. Warszawa 2008, s. 56–74.
- Oblicza Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej. Materiały do zajęć z edukacji globalnej*. Red. K. Górak-Sosnowska i U. Markowska-Manista. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2011.
- Oblicza procesów globalizacji*. Red. M. Pietraś. Wydawnictwo UMCS. Lublin 2002.
- Odenwald M. *Światowy szczyt w Johannesburgu*. Deutschland, nr 3, 2002, s. 10–15.
- Odpowiedzialność globalna i edukacja globalna. Wymiary teorii i praktyki*. Red. H. Ciężela i W. Tyburski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2012.
- On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://bookshop.europa.eu/en/home/>
- Pietraś M. *Istota i zakres procesów globalizacji*. Sprawy Międzynarodowe, nr 2, 2002, s. 5–34.
- Pleuger G. Globalizacja jako szansa. *Deutschland*, nr 1, 2001, s. 3.
- Popkiewicz M. *Świat na rozdrożu*. Wydawnictwo Sonia Draga. Warszawa 2012.
- Przewodnik po edukacji globalnej. Koncepcje i metodologie edukacji globalnej dla edukatorów i twórców polityki*. Oprac. Global Education Week Network. Grupa Zagranica. Warszawa 2012. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.zagranica.org.pl/sites/zagranica.org.pl/files/attachments/Publikacje/EdukacjaGlobalna/globaleducationpl_web.pdf
- Ritzer G. *McDonaldyzacja społeczeństwa*. Wydawnictwo Literackie MUZA SA. Warszawa 1999.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (*Dz.U. z 15 stycznia 2009 r. nr 4, poz. 17*). On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2054%3Arozporzadzenie-o-podstawie-programowej-w-caoci-&catid=230%3Akształcenie-i-kadra-kształcenie-ogolne-podstawa-programowa&Itemid=290
- Rozwój w dobie globalizacji*. Red. A. Bąkiewicz i U. Żuławska. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne. Warszawa 2010.

- Schlosser E. *Kraina fast foodów. Ciemna strona amerykańskich szybkich dań*. Wydawnictwo Literackie MUZA SA. Warszawa 2005.
- Siwak W. Tożsamość a media globalne – wirtualna tożsamość cyberprzestrzeni. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Red. D. Misiejuk, J. Nikitorowicz, M. Sołdecki. Wydawnictwo Trans Humana. Białystok 2001, s. 238–257.
- Slany K. Małżeństwo i rodzina w zglobalizowanym świecie. *Problemy Rodziny*, nr 4/5/6, 2001, s. 3–10.
- Sobecki M. Środowisko zamieszkania a postawy młodzieży wobec odmienności rasowej, narodowej i religijnej. W: *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie*. Red. T. Lewowicki, E. Ogrodzka-Mazur, A. Szczurek-Boruta. Wydawnictwo UŚ. Katowice 2000, s. 201–212.
- Starosta P. Globalizacja i nowy komunitaryzm. *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3, 2000, s. 47–67.
- Stiglitz J.E. *Globalizacja*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2011.
- Stiglitz J.E. W cieniu globalizacji. *Deutschland*, nr 4, 2002, s.10–13.
- Stoff A. Altruizyna Stanisława Lema, czyli o potrzebie miłości bliźniego W: *Polska literatura fantastyczna: interpretacje*. Red. A. Stoff, D. Brzostek. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń 2005, s. 297–313.
- Szmyd J. *Odczytywanie współczesności. Perspektywa antropologiczna, etyczna i edukacyjna*. Oficyna Wydawnicza AFM. Kraków 2011. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://books.google.pl/books?id=6kKeUtRuKjgC&pg=PA338&lpg=PA338&dq=Barber,+B.R.D%C5%BCihad+kontra+Mc%C5%9Awiat.+Warszawa+2005.&source=bl&ots=TqB7WAXlIY&sig=ONmpQxFFIRQESuQ9zHP1fj6w8rg&hl=pl&sa=X-&ei=VZu4UrfXCInxhQezuYcABw&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q=Barber%2C%20B.R.D%C5%BCihad%20kontra%20Mc%C5%9Awiat.%20Warszawa%202005.&f=false>
- The Maastricht Global Education Declaration* (2002). On line. Dostęp 25 maja 2013. <http://www.coe.int/t/dg4/nscentre/ge/GE-Guidelines/GEgs-app1.pdf>
- United Nations. *The Millennium Development Goals Report*. New York 2007. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/mdg2007.pdf>
- Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o współpracy rozwojowej ([Dz.U. z 2011 nr 234, poz. 1386](http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112341386)). On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20112341386>
- Wilsz J. *Implikacje dla człowieka i pedagogiki wynikające z rozwoju nauki i procesów globalizacyjnych spowodowanych paradygmatem systemowym*. Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie 2013. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. <http://ajd.czyst.pl/~jolantawilsz/download/a2.pdf>
- Wiśniewska N. Tożsamość narodowa w dobie globalizacji. W: *Kultury tradycyjne a kultura globalna. Konteksty edukacji międzykulturowej*. T. 1. Red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, D. Misiejuk. Trans Humana. Białystok 2001, s. 101–110.
- Wobec zagrożenia globalnym kryzysem ekologicznym. Technologiczna korekta czy aksjologiczna przebudowa?* Red. H. Ciążela, W. Dziarnowska, W. Tyburski. Wydawnictwo APS. Warszawa 2010.
- Wojtalik M. Globalna edukacja rozwojowa w Europie. *Przegląd Edukacyjny*, nr 5, 2005.
- Wojtalik M. *Kierunek Południe. Gdzie szukać źródeł?* Instytut Globalnej Odpowiedzialności. Warszawa 2011.
- Wosińska W. *Oblicza globalizacji*. Smak Słowa. Sopot 2008.
- Zacher L.W. Od społeczeństwa informacyjnego do społeczeństwa wiedzy (dylematy tranzycyjne: między informacją, wiedzą i wyobraźnią) W: *Społeczeństwo informacyjne – wizja, czy rzeczywistość?*. T. 1. Red. L.H. Habera. Wydawnictwo AGH, Kraków 2004. On line. Dostęp 1 grudnia. <http://winntbg.bg.agh.edu.pl/skrypty2/0095/103-112.pdf>, s. 103–112.
- Ziegler J. *Geopolityka głodu*. Książka i Prasa. Warszawa 2013.
- Zięba W. Edukacja globalna i rozwojowa. Cz. I. Nowe wyzwanie i inspiracja dla pedagogiki współczesnej. W: *MY A TRZECI ŚWIAT*, nr 5 (84), 2005. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.maitri.pl/gazetka/my_84/html/ed_global.htm
- Zięba, W. Edukacja rozwojowa. Cz. II. W: *MY A TRZECI ŚWIAT*, nr 1 (86), 2006. On line. Dostęp 1 grudnia 2013. http://www.maitri.pl/gazetka/my_86/html/edukacja_rozwojowa.htm

- Zmiany klimatu a społeczeństwo.* Red. L. Karski, I. Grochowska. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2010.
- Zrozum świat. Materiały z zakresu edukacji globalnej dla szkół podstawowych.* Red. A. Kucińska, G. Lipska-Badoti. IGO. Warszawa 2013.
- Żakowski J. *antyTINA. Rozmowy o lepszym świecie, myśleniu i życiu.* Wydawnictwo Sic! Warszawa 2005.

Ukierunkowanie na potrzeby konkretnej grupy docelowej i dopasowanie treści materiałów do jej potrzeb edukacyjnych to jedna z najmocniejszych stron opracowania. Warto również podkreślić, że poszczególne moduły zostały przygotowane przez osoby zajmujące się (albo będące się niedługo zajmować) edukacją formalną lub nieformalną. Miały więc możliwość opracowania i zrealizowania własnych zajęć w znanym sobie środowisku. (...) podjęcie się prowadzenia zajęć z zakresu edukacji globalnej nie jest zadaniem prostym i wymaga odpowiednich kompetencji zarówno merytorycznych (znajomość często odległych części świata określanego jako globalne Południe – nieumiejętność może prowadzić do egzotyzacji i/lub stereotypizacji) a także metodycznej (dobór treści, środków, zakres przekazu, skąd wziąć wiarygodne informacje).

Z recenzji dr Katarzyny Górak-Sosnowskiej

Jest to materiał wyraźnie nastawiony na inspirowanie nauczycieli do budowania interesujących kontekstów edukacyjnych. Zróżnicowanie tematyczne zagadnień jest jednym z ważnych atutów tej publikacji, daje bowiem możliwość niekiedy tylko zasygnalizowania istotnego zagadnienia bez jego pełnej eksploatacji – w tym miejscu zaprasza nauczyciela do wejścia w tematykę i zaproponowania własnych rozwiązań.

(...)

Mam nadzieję, że publikacja ta dobrze wpisze się w liczne już na rynku wydawniczym prace dotyczące kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nowość w prezentacji tematyki tej pracy polega na podjęciu zagadnień edukacji globalnej w odniesieniu do specjalnych potrzeb – zapoznanie uczniów z wybranymi problemami mieszkańców „globalnego świata”, a także kształtowanie zrozumienia społecznej i kulturowej specyfiki różnych środowisk. Ze względu na takie tematyczne usytuowanie można przyznać tej publikacji walor prekursorski.

Z recenzji dr hab., prof. APS Joanny Głodkowskiej

**DODATKOWE STRONY I ZAŁĄCZNIKI
DO MATERIAŁÓW EDUKACYJNYCH**

GLOBAL EDUCATION

in teaching students
with special educational needs

Urszula Markowska-Manista,
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak
(eds.)

Warsaw 2013

Content

Introduction	6
Part I	
Introduction to the issue of global education	8
Global education – selected difficulties in implementation	9
The definition of global education, the scope of the problem and its aims	14
Language in global education	16
Global education in Polish documents and educational praxis	21
Arguments in favour of the need to realize global education in the Polish social and educational reality ...	24
Realization of global education topics with reference to students with special educational needs.	27
Part II	
Educational materials	30
<i>Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek</i> An ethnic dimension of stereotypes and prejudice, children and youth exposed to social inadequacy	32
<i>Aleksandra Iwona Cyran, Maja Anna Rachwał</i> A conscious student- a conscious consumer, a deaf child or a child with impaired hearing in an integrated class	50
<i>Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska</i> Water as consumption good and an important element of natural resources, a child with specific learning difficulties in a mass class	72
<i>Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska</i> Unsustainable consumption and the problem of production and waste processing versus conscious consumption and saving natural resources, children and youth exposed to social inadequacy ..	80
<i>Magdalena Anna Lipińska</i> Ecology and the world, a child with Asperger’s syndrome in an integrated class	97
<i>Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń</i> The Internet as a tool for global education, children and youth exposed to social inadequacy	110
<i>Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak</i> Afghanistan – Poland. A practical realization of the aims of multi- and intercultural education, particularly gifted children	128
Part III	
Conclusions	157
Note on the authors and editors	159
Information on the consultants	160
Information on Christian Charity Service	161
Photographic materials	164
Reviewers on the book	166
Summary	168
Bibliography	171

EDUCACIÓN GLOBAL

en enseñanza de alumnas y alumnos
con necesidades educativas especiales

Bajo la redacción de
Urszula Markowska-Manista,
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak

Varsovia 2013

Índice

Introducción	6
Parte I	
Introducción a la problemática de la Educación Global	8
La Educación Global – algunas dificultades en su realización.	9
Definición de la Educación Global, extensión del asunto y sus objetivos.	14
La problemática del idioma en la Educación Global	16
La Educación Global en los documentos y la práctica educativa polaca	21
Argumentos en favor de la necesidad de introducción de la Educación Global en la realidad social y educacional polaca	24
Implementación de elementos de la Educación Global en relación a los alumnos y alumnas con necesidades educativas especiales	27
Parte II	
Materiales educativos	30
<i>Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek</i> La dimensión étnica de estereotipos y prejuicios, niños y adolescentes en riesgo de inadaptación social	32
<i>Aleksandra Iwona Cyran, Maja Anna Rachwał</i> Un alumno consciente – un consumidor consciente, niños sordos o hipoacústicos en los cursos de integración	50
<i>Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska</i> Agua como un bien de consumo y un recurso natural importante, niño con dificultades de aprendizaje específicas en los cursos de integración	72
<i>Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska</i> El consumo insostenible y el problema de generación y procesamiento de basura frente al consumo responsable y la conservación de recursos naturales, niños y adolescentes en riesgo de inadaptación social	80
<i>Magdalena Anna Lipińska</i> La ecología y el mundo, niño con síndrome de Asperger en el curso de integración	97
<i>Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń</i> Internet como un instrumento para la Educación Global, niños y adolescentes en riesgo de inadaptación social	110
<i>Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak</i> „Afganistán – Polonia”. Realización práctica de objetivos de la educación multi e intercultural, niños capaces superdotados	128
Parte III	
Conclusiones	157
Notas sobre las autoras y redactoras	159
Información sobre consultoras y consultores	160
Información acerca de la organización que realiza el proyecto	161
Material fotográfico	164
Reseñas del libro	166
Resume	169
Bibliografía	171

GLOBALES LERNEN

im Unterrichten der Schüler/-innen
mit besonderen Lernbedürfnissen

Urszula Markowska-Manista
Aleksandra Niedźwiedzka-Wardak
(Hrsg.)

Warschau 2013

Inhaltsverzeichnis

Einleitung	6
Teil I	
Globales Lernen – Einführung in die Problematik	8
Definition des globalen Lernens, Problembereich und Ziele	9
Globales Lernen – ausgewählte Realisierungsschwierigkeiten	14
Problematik der Sprache im globalen Lernen	16
Globales Lernen in polnischen Dokumenten und in der Bildungspraxis	21
Argumente für den Bedarf der Durchführung des globalen Lernens in der polnischen Bildungs- und Gesellschaftsrealität	24
Realisierung der Fragen im Bereich des globalen Lernens in Bezug auf die Schüler und Schülerinnen mit besonderen Lernbedürfnissen	27
Teil II	
Lernmaterialien	30
<i>Agata Magdalena Białas, Aleksandra Matuszek</i> Ethnische Dimension der Stereotypen und Vorurteile, Kinder und Jugend bedroht von dem Mangel an sozialer Anpassung	32
<i>Aleksandra Iwona Cyran, Maja Anna Rachwał</i> Bewusster Schüler – Bewusster Konsument, gehörloses oder schwerhöriges Kind in einer Integrationsklasse	50
<i>Katarzyna Domańska, Katarzyna Małgorzata Olszewska</i> Wasser als Konsumgut und wichtiger Rohstoff, Kinder mit spezifischen Lernschwierigkeiten in einer Schulklasse	72
<i>Agnieszka Maria Lew, Marlena Barbara Pinkowska</i> Unausgeglichener Konsum und Problem der Produktion und Verarbeitung des Mülls versus bewusster Konsum und Sparen an Rohstoffen, Kinder und Jugend bedroht von dem Mangel an der sozialen Anpassung	80
<i>Magdalena Anna Lipińska</i> Ökologie und die Welt, Kind mit Asperger-Syndrom in einer Integrationsklasse	97
<i>Katarzyna Krężel, Magdalena Anna Macoń</i> Internet als Mittel des globalen Lernens, Kinder und Jugend bedroht von dem Mangel an der sozialen Anpassung	110
<i>Regina Dominika Pazdur, Justyna Julia Woźniak</i> „Afghanistan – Polen“. Praktische Umsetzung der Ziele der multi- und interkulturellen Bildung, besonders begabte Kinder	128
Teil III	
Abschluss	157
Anmerkungen über die Autorinnen und Redakteurinnen	159
Information über die Berater und Beraterinnen	160
Information über Christlicher Wohlfahrtsdienst	161
Fotomaterial	164
Kritiker über das Buch	166
Zusammenfassung	170
Literaturverzeichnis	171

Załącznik 1.

„Ja mam”

1. Mam niebieskie oczy
2. Lubię truskawki
3. Mam brata
4. Lubię zwierzęta
5. Mam kota
6. Lubię kolor zielony
7. Mam siostrę
8. Lubię muzykę
9. Mam 11 lat
10. Lubię biegać
11. Mam brązowe oczy
12. Lubię lato

Załącznik 2.

„Nowy przyjaciel” - Historia dziecka z Ugandy

http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/CEO/davBinary/Publikacje/ceo_swiat_na_wyciagniecie_reki.pdf, s. 27

„Poszukiwacze skarbów” - wskazówki

Wskazówka 1. Skarb ma kolor nadziei

Wskazówka 2. Drogę do nadziei odnajdziemy, gdy zdobędziemy mały, złoty przedmiot

Wskazówka 3. Poszukiwany przedmiot znajduje się w kopercie w kolorze miłości

Wskazówka 4. Kluczyk otwiera drzwi do nadziei

Wskazówka 5. Koperta znajduje się w sali beztroski, tam gdzie wszystko jest różowe

Wskazówka 6. Skarb znajduje się za białymi drzwiami, które do tej pory były zamknięte, a dzięki Waszej wspólnej pracy dzisiaj otworzycie

Załącznik 3.

A. M. Białas, A. Matuszek, *Etniczny wymiar stereotypów i uprzedzeń*, aut. załącznika: A. Niedźwiedzka-Wardak

Zadaniem Twoim jest opisanie sytuacji, w której pomogłeś/łaś komuś. Wypełnij kartę pracy możliwie jak najszybciej po zdarzeniu.

Pamiętaj! Pomagaj tak, aby osoba, której pomagasz nie poczuła się źle.

Komu pomogłeś/łaś?

W jakiej sytuacji? Co się działo?

Skąd wiedziałeś/-łaś, że Twoja pomoc może być potrzebna?

Dlaczego pomogłeś/-łaś?.....

Jak ta sytuacja się zakończyła?

A. M. Białas, A. Matuszek, *Etniczny wymiar stereotypów i uprzedzeń*, aut. załącznika: A. Niedźwiedzka-Wardak

Jak zachowała się wobec Ciebie osoba/osoby, której udzieliłaś/-łeś wsparcia? Jakie emocje u niej/niego/nich zauważyłaś/-łaś?

Jakie emocje odczuwałaś/łaś podczas i zaraz po udzieleniu pomocy?.....

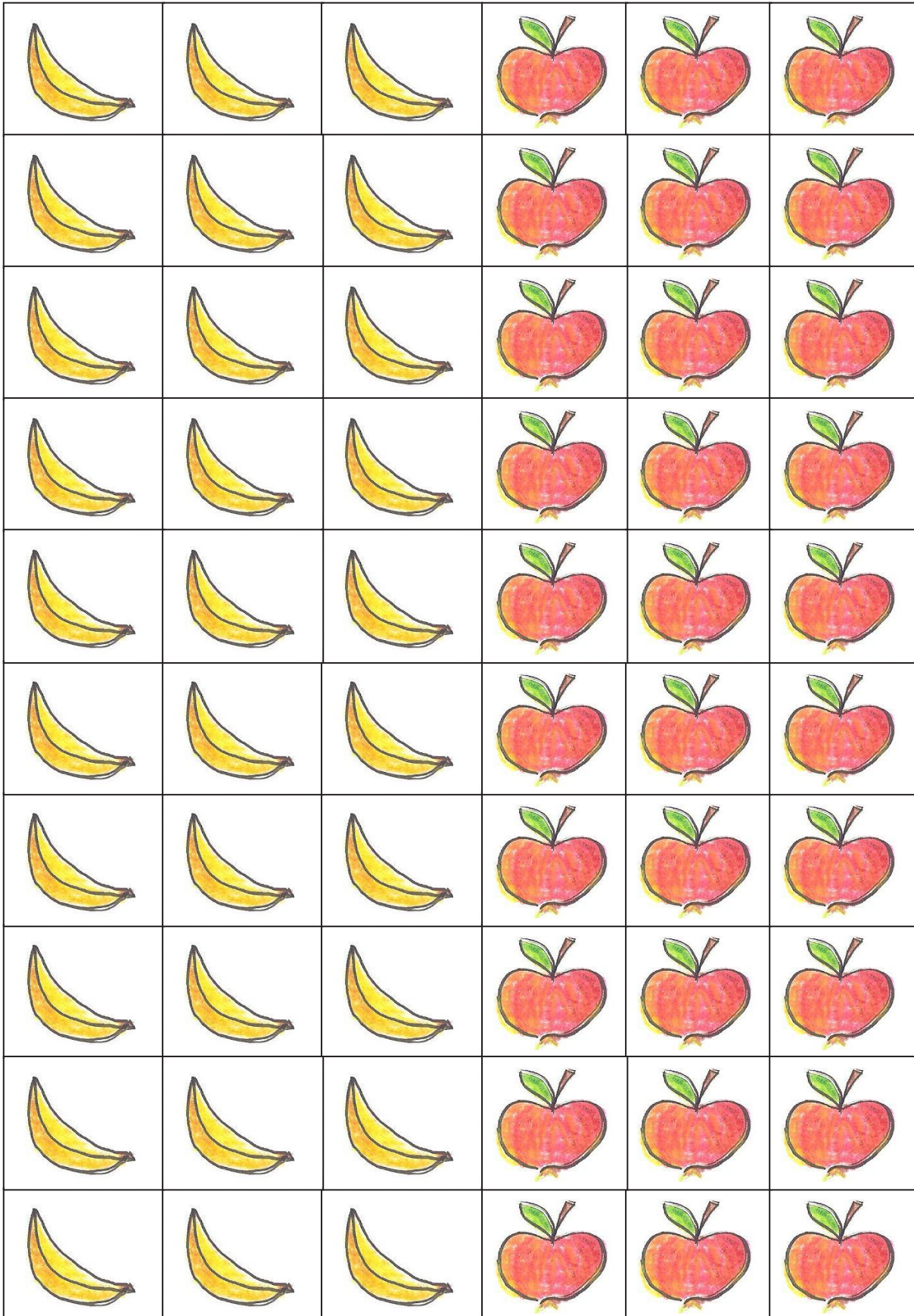
Jakie emocje odczuwasz teraz?.....

Załącznik 1.

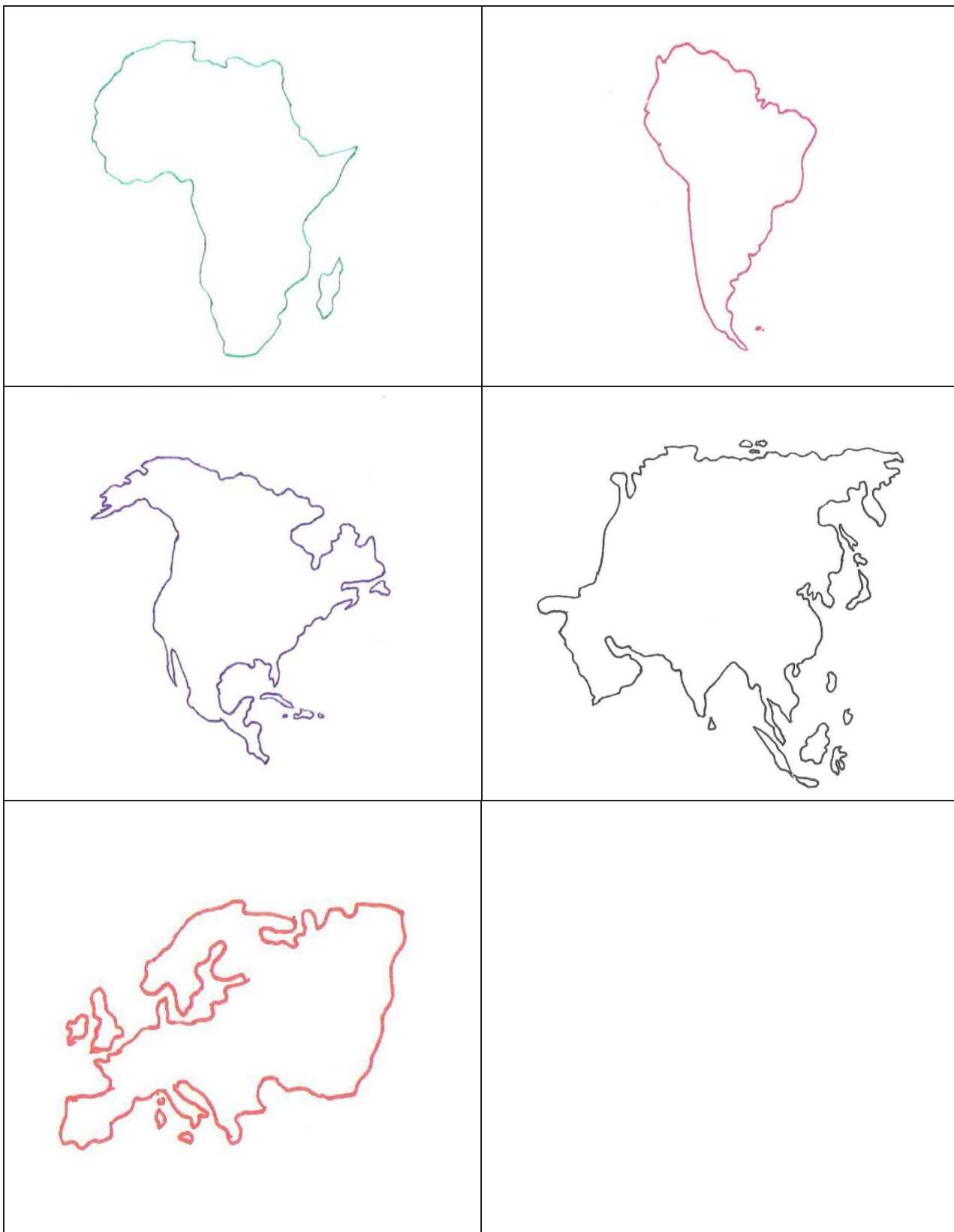
Załącznik 2.

Naklejki do oznaczenia mapy konturowej świata.

Załącznik 3.

Kontury kontynentów – podział zespołu klasowego na zespoły.

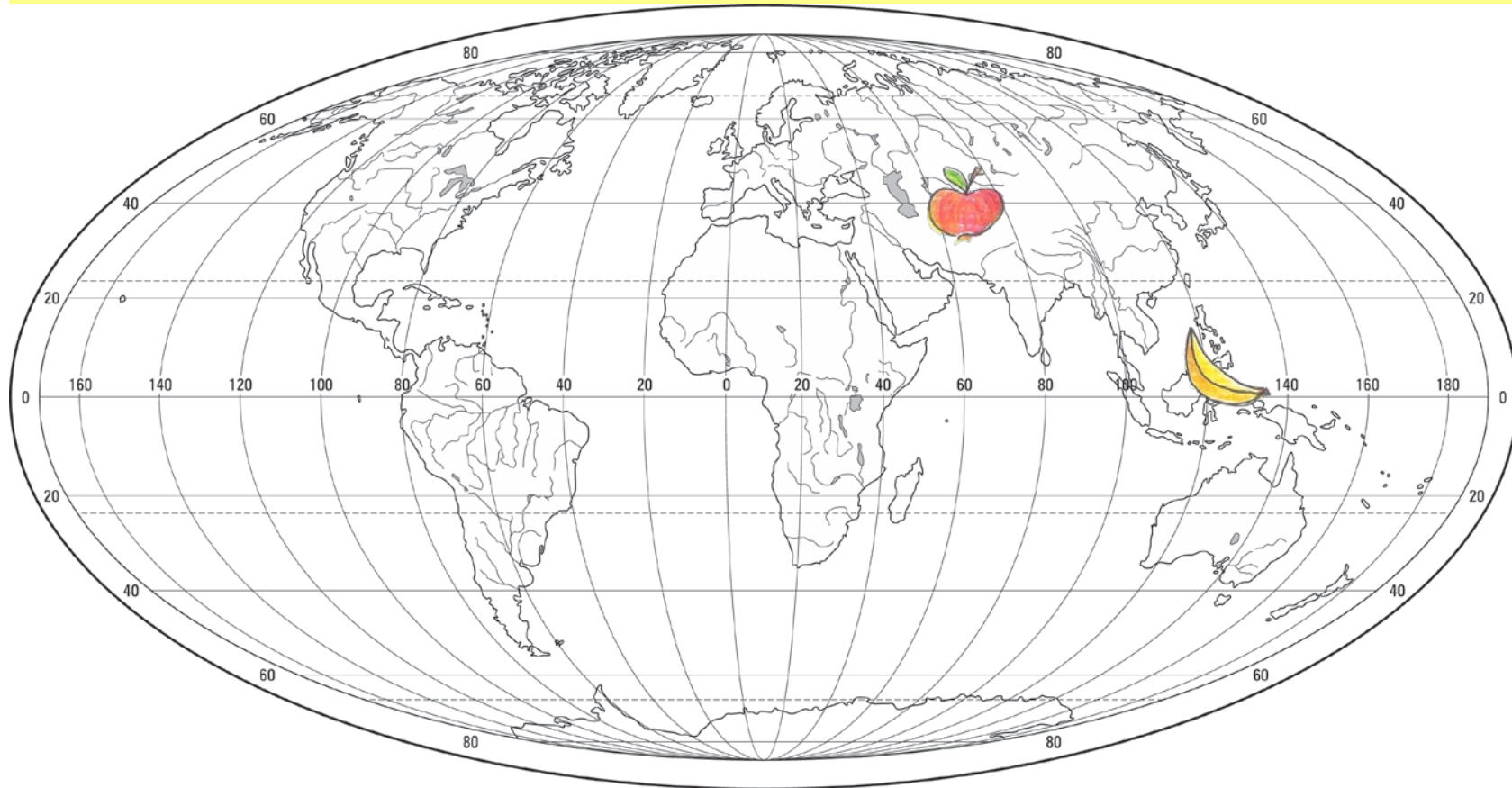
Załącznik 4/1. Płyną statki z bananami, czyli food miles

Płyną statki z bananami, czyli *food miles*

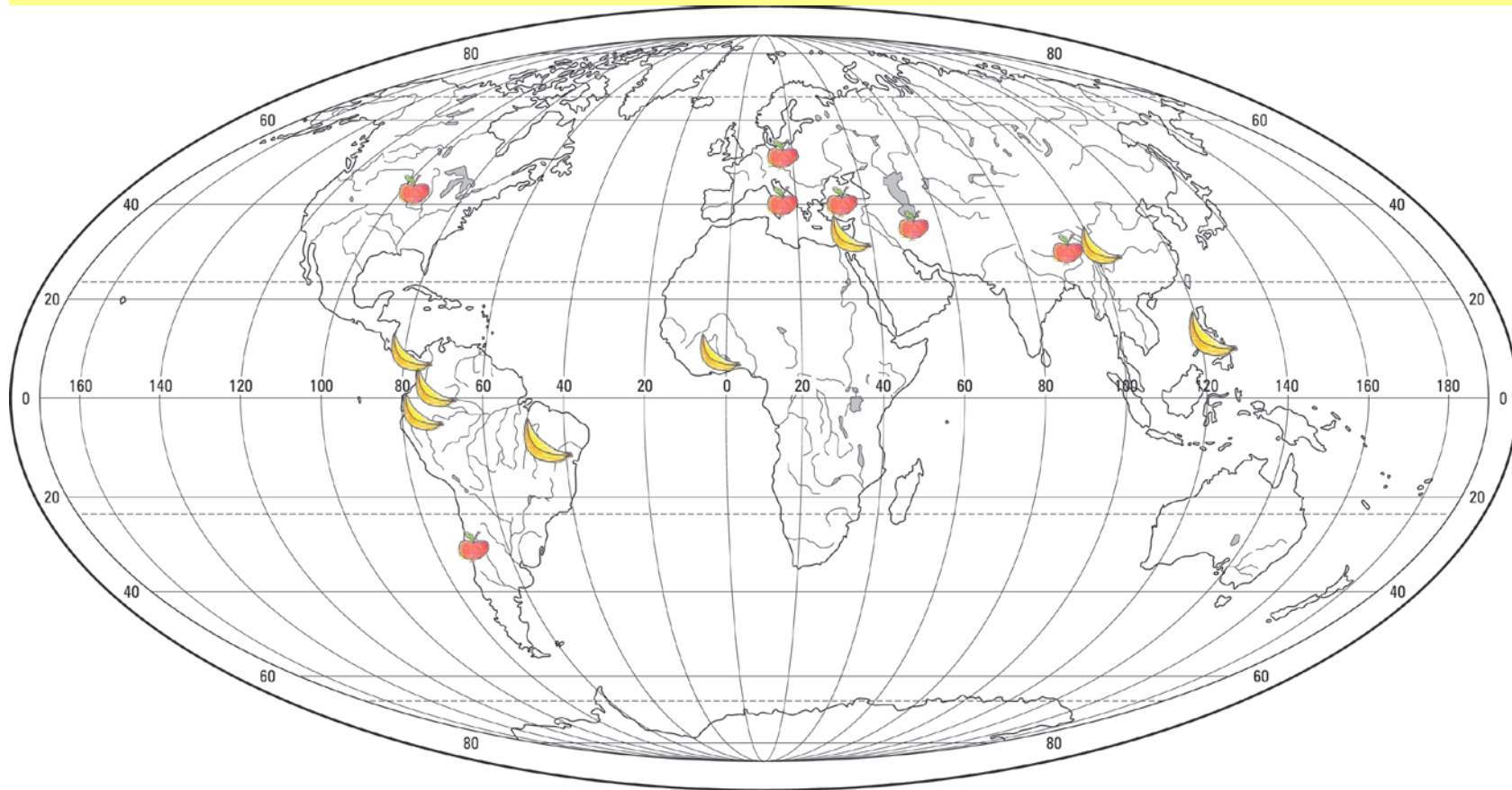
Załącznik 4/2. Obszary, z których pochodzą banany i jabłka

Obszary, z których pochodzą banany i jabłka

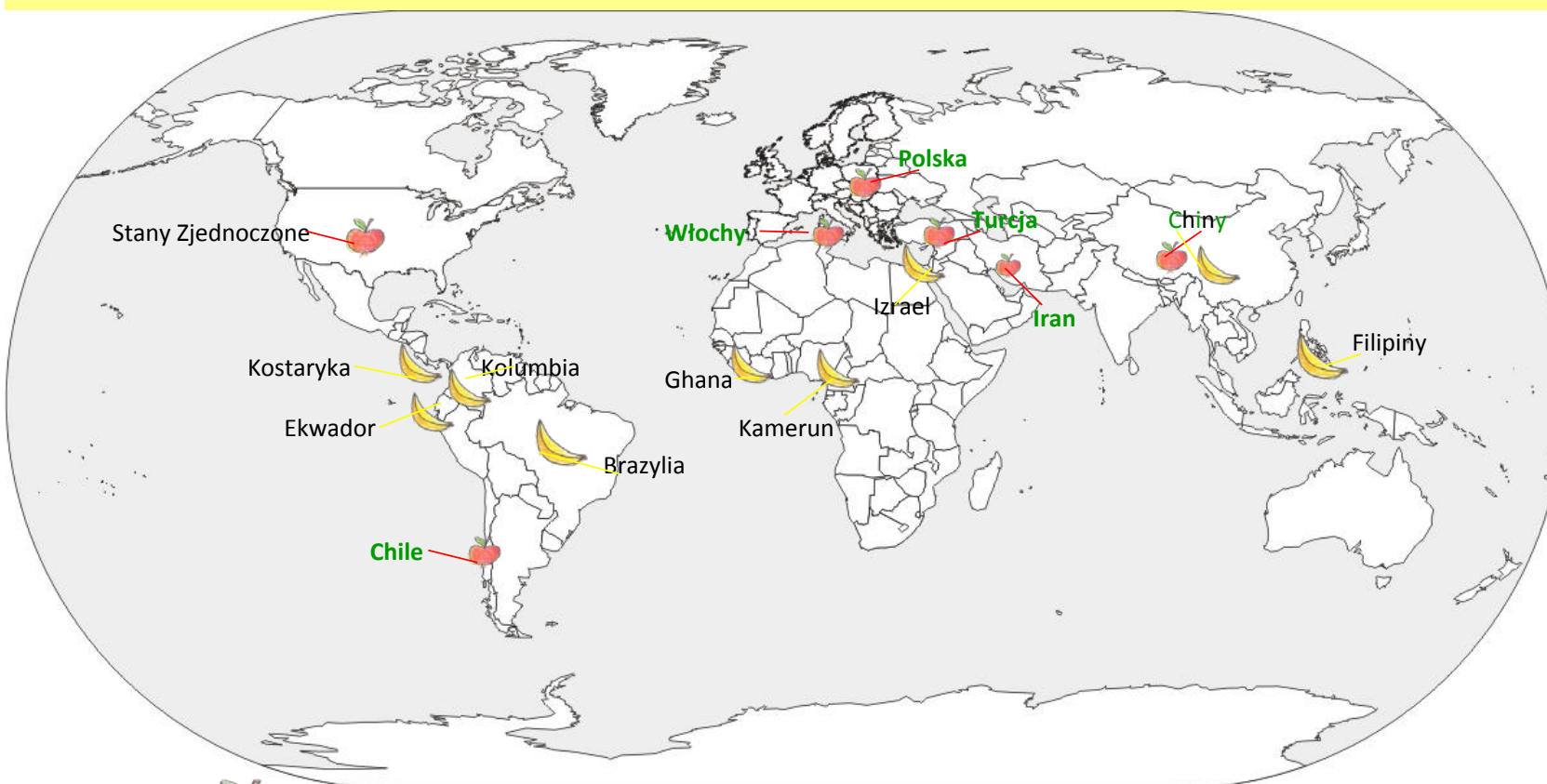
Załącznik 4/3. Miejsca uprawy bananów i jabłek na świecie

Miejsca uprawy bananów i jabłek na świecie

Załącznik 4/4. Państwa zajmujące się uprawą bananów i jabłek

Państwa zajmujące się uprawą bananów i jabłek

Załącznik 4/5. Jabłko w języku migowym

Jabłko w języku migowym

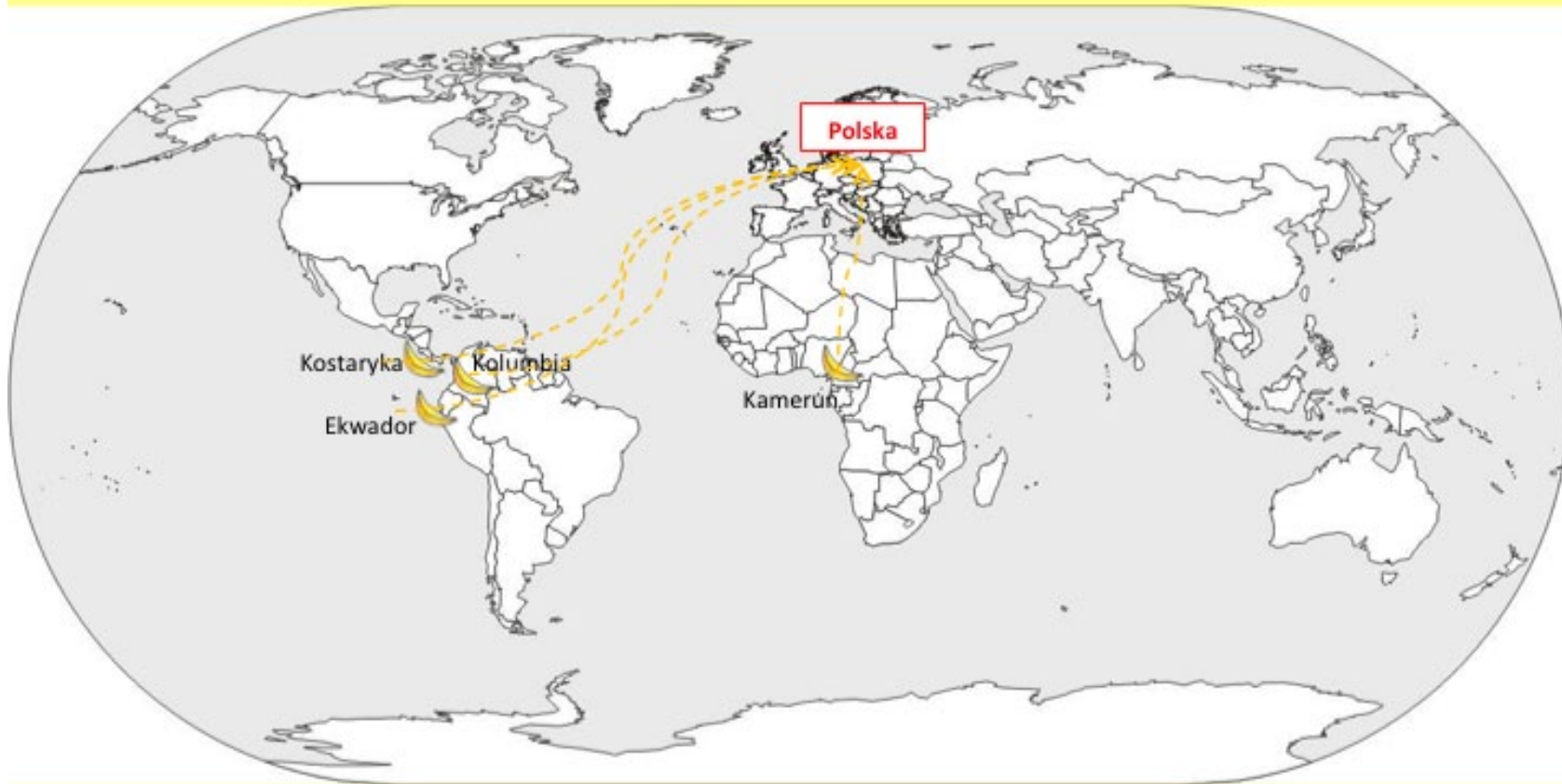
Załącznik 4/6. Banan w języku migowym

Banan w języku migowym

Załącznik 4/7. Banan w języku migowym

Skąd pochodzą banany, które kupujemy w Polsce?

Załącznik 4/8. Podróż banana

Podróż banana

W Internecie można znaleźć wiele filmów na ten temat

Co to są żywnościokilometry?

Food miles (żywnościokilometry)-
to droga, jaką musi przebyć dany produkt
spożywczy (np. owoce), aby trafić
z miejsca uprawy na półki sklepowe.

Załącznik 4/10. Czym jest dwutlenek węgla?

Czym jest dwutlenek węgla?

CO₂, czyli dwutlenek węgla, to gaz, który w nadmiernej ilości w atmosferze powoduje liczne szkody.

Produkowanie przez ludzi dużej ilości tego gazu powoduje **globalne ocieplenie**, czyli podwyższenie temperatury atmosfery.

Załącznik 4/11. Źródła emisji CO₂

Źródła emisji CO₂

Naturalne:

- ✓ wulkany
- ✓ proces oddychania

Wynikające z działalności człowieka:

- ✓ przemysł: elektrownie, fabryki
- ✓ **transport** (środki transportu: samolot, statek, pociąg, samochód, autobus)
- ✓ wylesianie (wycinanie lasów)

Załącznik 4/12. Ile CO₂ wydziela się podczas przelotu bananów do innego kraju?

Ile CO₂ wydziela się podczas przelotu bananów do innego kraju?

foodmiles.com

Home Food Miles? Egg Miles Fuel Project Blog

<http://www.foodmiles.com/>

Food Miles Calculator

Welcome to the new International food miles calculator. We have recently improved the calculator so that its not only uk based. Now you can track it from any capital city in the world!

what are Food Miles?

Food miles are a way of attempting to measure how far food has travelled before it reaches the consumer. It is a good way of looking at the environmental impact of foods and their ingredients. It includes getting foods to you, but also getting waste foods away from you, and to the landfill!

what Does That Mean?

It means that it is time to think about where your food has come from and what environmental effects this has had.

what Are The Effects?

The effects of food miles can be measured in the pollution that is caused. Think about the

Food Miles Calculator

Step 1: Where are you?

Your Location
United Kingdom

Step 2: Where has your food come from...?

Have a look on the packaging to see where abouts the product has come from and then simply select it from the list below.

Country
Select Country

Step 3: What are you tracking?

If you want to let us know what you think add your comments here!

Food Item:

Załącznik 4/13. Gdyby tę drogę przejść pieszo...

Gdyby tę drogę przejść pieszo...

$$10 \text{ m} = 12 \text{ s}$$

$$10 \text{ m} = 0,01 \text{ km}$$

$$1 \text{ km} = 20 \text{ min}$$

Odległość lotnicza, jaką pokonują banany pochodzące z Kostaryki – **10 066 km**

$$10\ 066 \text{ km} = 201\ 320 \text{ min}$$

$$201\ 320 \text{ min} = 3\ 355,33 \text{ godz.}$$

$$3\ 355,33 \text{ godz.} = \text{około } 140 \text{ dni}$$

$$140 \text{ dni} = \text{około } \mathbf{4,5 \text{ miesiąca}} \text{ pieszej podróży!}$$

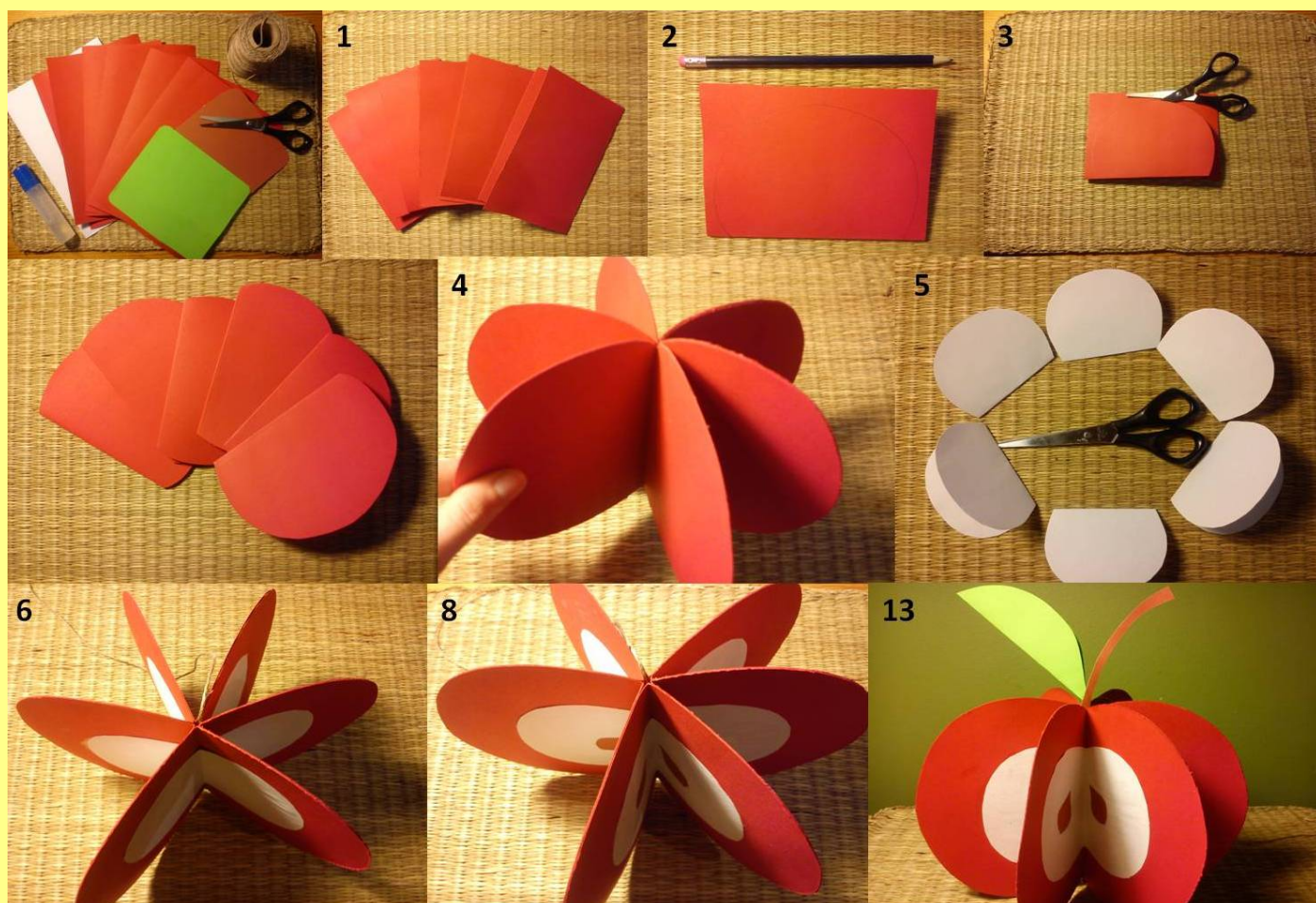
Produkty lokalne

- ✓ Występowanie roślin na danym obszarze zależy od klimatu
- ✓ Produktów lokalnych- czyli takich, które rosną w danym miejscu- nie trzeba przywozić z innych krajów
- ✓ Dieta złożona z produktów lokalnych jest najzdrowsza
- ✓ Polskie produkty lokalne to np. pszenica, ziemniaki, jabłka

Załącznik 4/15. Przestrzenne jabłko

Przestrzenne jabłko

Załącznik 4/16. Wykaz źródeł

Wykaz źródeł

Prezentację przygotowano na podstawie informacji pochodzących z:

- Baranowska Karolina, *Wietnam W: Edukacja globalna dla najmłodszych. Pakiet edukacyjny dla szkół podstawowych i przedszkoli*. Red. Marlena Nowaczyk, Gosia Świderek. Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”, publikacja współfinansowana w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2012 r. Łódź 2012, s. 79-80. On line. Dostęp 6 października 2013. <http://eduglob.zrodla.org/wietnam/scenariusz/>.
- *Nowa encyklopedia powszechna PWN*. Red. nac. Petrozolin-Skowrońska Barbara. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 1996, hasła: banan, jabłoń.
- <http://www.bananalink.org.uk/all-about-bananas>, dostęp 10 listopada 2013 r.
- <http://www.konsumenci.org/sh/index.php/sprawiedliwy-koszyk/banany/>, dostęp 10 listopada 2013 r.
- <http://ziemianarozdrozu.pl/encyklopedia/38/energia-i-emisje-co2>, dostęp 10 listopada 2013 r.

W prezentacji wykorzystano „zrzut strony”: Food Miles Calculator. On line. Dostęp 6 października 2013 r. <http://www.foodmiles.com/>

W prezentacji wykorzystano „zrzut strony”: *The Journey Of Bananas: From Land To Your Hand*, On line. Dostęp 7 listopada 2013 r. <http://www.youtube.com/watch?v=TV7tsXyq7ow>

Wykorzystane w prezentacji mapy pochodzą z:

- Mapa konturowa świata, Copyright© 2013, dr Leszek Sykulski, http://geopolityka.net/wp-content/uploads/2013/11/mapa_konturowa_swiate_2.jpg, dostęp 10 listopada 2013 r.
- Mapa konturowa- Świat, <http://anna.manczyk.net/attachments/article/38/Swiat.doc>, dostęp 10 listopada

Załącznik 4/17. Wykaz źródeł

Zdjęcie zamieszczone na stronie tytułowej wykonał: ©MichelGunther/WWF-CANON, *Shipping of goods such as bananas, coffee, etc. often occurs by sea. Container port on the North Sea, Antwerp, Belgium Antwerp is not just used for shipping European trades, increasingly the port is used by overseas shippers for their overseas trade with other continents (the so-called "sea-to-sea transit").* On line. Dostęp 15 grudnia 2013. <http://wwf.panda.org/?uNewsID=164551#>.

Pozostałe zdjęcia i rysunki wykorzystanie w tej prezentacji zostały wykonane przez autorki i osoby współpracujące przy powstaniu scenariusza *Płyną statki z bananami, czyli food miles.*

Autorki: Aleksandra Cyran

Maja Rachwał

Załącznik 5a.

Załącznik 5b.

Załącznik 6.

Podróż banana.

Banany **importujemy** (przywozimy) z dalekich miejsc.

W Kostaryce **plantacje** bananów (pola, na których uprawia się banany) są takie duże, jak 324 boiska do gry w piłkę nożną razem.

Praca na plantacji (na polu) jest bardzo ciężka. Roślina na której rosną banany to **bananowiec**. Może ona urosnąć na wysokość 7 m.

Niektóre części rośliny trzeba odciąć, aby urosły smaczne banany. Banany chowa się do specjalnych toreb, aby ochronić je przed owadami i przyska specjalnymi środkami.

Kiedy banany mają szerokość 3 cm nie są jeszcze dojrzałe, ale wtedy jest najlepszy czas, żeby je zerwać. Po zerwaniu pracownicy przygotowują banany do pakowania. Torby ochronne są usuwane. Potem trzeba podzielić **kiście bananów** (około 30 bananów połączonych ze sobą) na mniejsze części i umyć w wodzie. Pracownicy oddzielają banany, które nadają się do jedzenia od zepsutych (zepsute banany trzeba wyrzucić). Banany trzeba jeszcze raz umyć, aby nie było w nich pajaków.

Banany są oznakowane (nalepki) i pakowane do kartonów, które zabezpieczają je (banany) podczas podróży przed uszkodzeniem. Plantacja, którą widzisz na filmie produkuje ponad 270000 pudeł bananów, które są pakowane i przewożone przez ciężarówki do portów. Potem pudła bananów są chowane w kontenerach (kontener to bardzo duży pojemnik) na pokładzie statku, który popłynie do Europy. Podróż przez **ocean Atlantycki** trwa 11 dni i wtedy banany są naświetlane (dostarcza się bananom ciepła).

Kiedy banany dotrą do celu są wypakowywane, są one nadal zielone i trafiają do magazynów, gdzie czekają, aż sklep będzie potrzebował nowej dostawy. Pomieszczenie, gdzie „czekają” banany jest wypełniony specjalnym gazem. Jest tam urządzenie, dzięki któremu wiadomo, że banany są już dojrzałe i nadają się do sprzedaży. Wtedy trafiają na sklepowe półki.

Załącznik 7/1.

Płyną statki z bananami...

Tekst piosenki:

*Płyną statki z bananami w siną dal,
 łabudi daj daj, łabudi daj.
A stary marynarz śpiewa tak,
 łabudi daj daj, łabudi daj.
Podaj, poodaj, podaj mi proszę,
 bananów kosz.
Podaj, poodaj, podaj mi proszę,
 bananów kosz.*

Wszyscy uczniowie stoją blisko siebie na obwodzie koła. Znaki pokazujemy w rytmie piosenki (popularna melodia).

Pokazywanie:

Płyną statki- dłonie ustawione naturalnie przed sobą, kantami w dół, stykają się końcami palców i wykonujemy ruch do przodu (statek), aby pokazać, że statek płynie „bujamy” dłońmi na boki wykonując ten ruch do przodu.

z bananami- piszemy w powietrzu „z” palcem wskazującym, po czym lewą dłoń zwijamy w pięść (jakbyśmy trzymali banana), a prawą dłoń wykonujemy ruch obierania banana ze skórki- od lewej pięści prawa dłoń wykonuje ruch po łuku do przodu.

w siną dal- pokazanie znaku „daleko”: prawy palec wskazujący ustawiamy jak przy „groźeniu komuś”, następnie z tej pozycji wykonujemy ruch placem po łuku do przodu (pozycja końcowa: kant dłoni w dół, koniec palca wskazującego do przodu)

łabudi daj daj, łabudi daj.- robimy 1 x krok dostawny w prawą stronę i potem „wracamy” krokiem dostawnym w lewą stronę

A stary- prawa dłoń w pięść („a”), potem „stary”, to samo ułożenie dłoni- „a” kantem dłoni w dół, dotykamy podbródka od dołu przy czym przekręcamy dłoń w lewą stronę

Załącznik 7/2.

Płyną statki z bananami...

(grzbiet dłoni zmienia pozycję z ułożenia po prawej stronie na ułożenie grzbietem do przodu)

marynarz- palec wskazujący i środkowy prawej dłoni złączony, pozostałe palce zgięte (układ podobny do układu dłoni zgłaszającego się ucznia), dotykamy końcami palców prawej skroni, a następnie wykonujemy ruch falisty w dół.

śpiewa tak- na wysokości szyi robimy dwoma dłońmi „o” palcem wskazującym i kciukiem, reszta palców wyciągnięta (to „o” przodem do nas), po czym wykonujemy na przemian obszerne okręgi pionowe do przodu

łabudi daj daj, łabudi da,j- robimy 1 x krok dostawny w prawą stronę i potem „wracamy” krokiem dostawnym w lewą stronę

Podaj, poodaj, podaj mi proszę, bananów kosz- rytmiczne przenoszenie rąk z prawej na lewą stronę (udawanie podawania). W tym czasie w kole „krąży” kiść bananów podawana z rąk do rąk.

Uwaga: zaleca się zapoznanie z poszczególnymi znakami w słowniku języka migowego. Istnieją również internetowe strony, na których możemy zobaczyć poprawne wykonanie tych znaków ideograficznych.

Załącznik 8a.

[VIDEO]

Załącznik 8b.

[VIDEO]

Załącznik 9.

Płyną statki z bananami...

Słowa piosenki:

Płyną statki z bananami w siną dal (daleko),

łabudi daj daj, łabudi daj.

A stary marynarz śpiewa tak,

łabudi daj daj, łabudi daj.

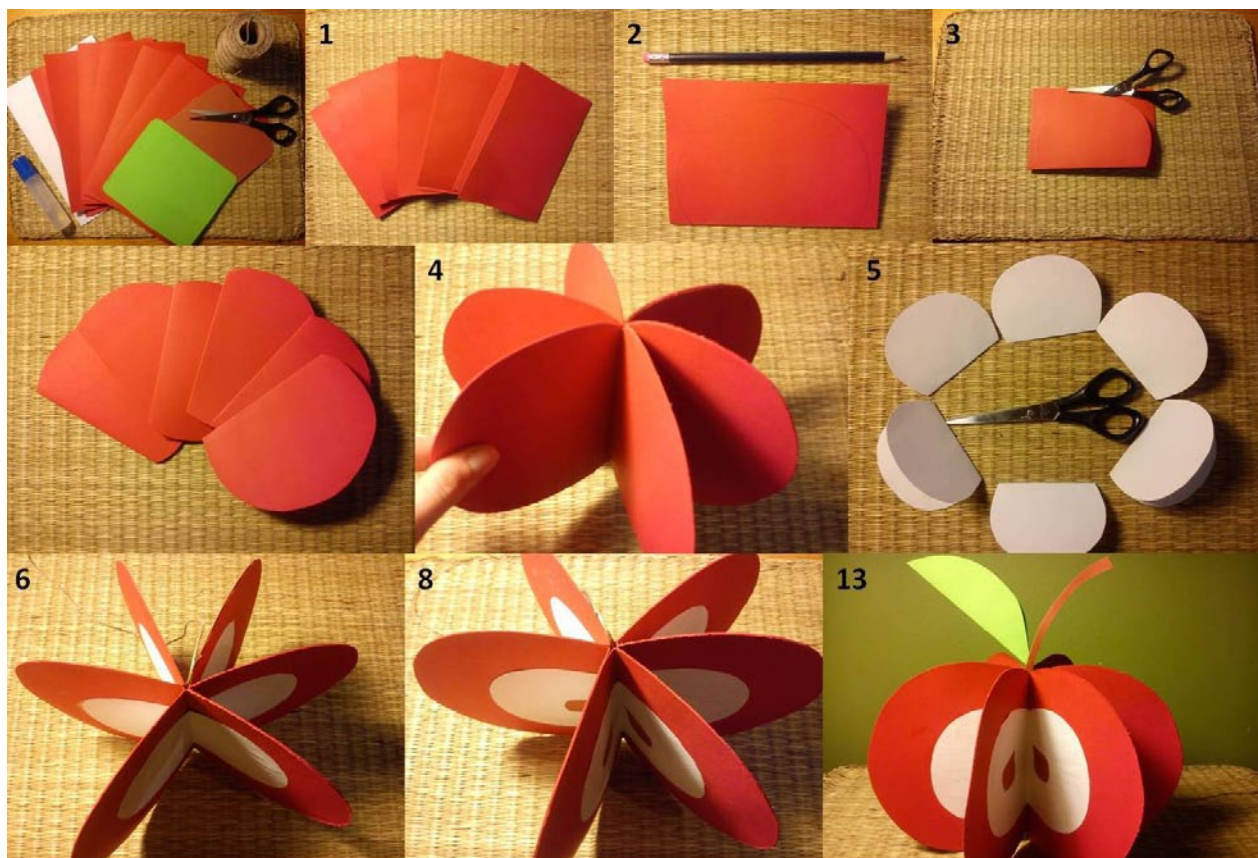
Podaj, poodaj, podaj mi proszę

bananów kosz.

Podaj, poodaj, podaj mi proszę

bananów kosz.

Załącznik 10.

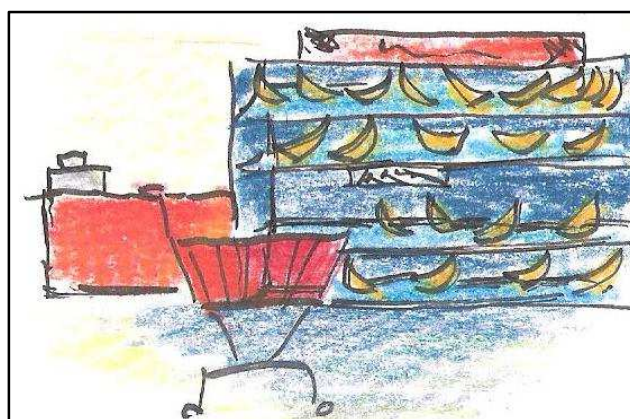
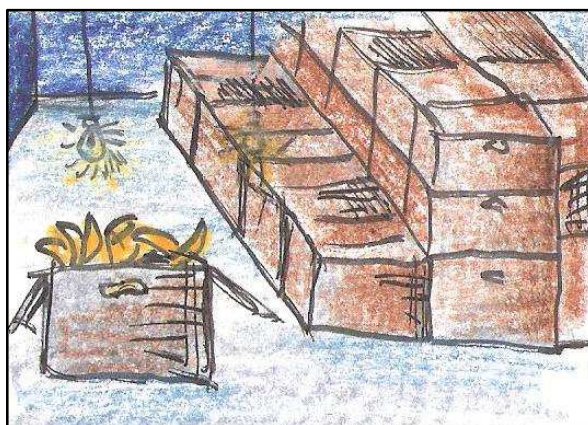
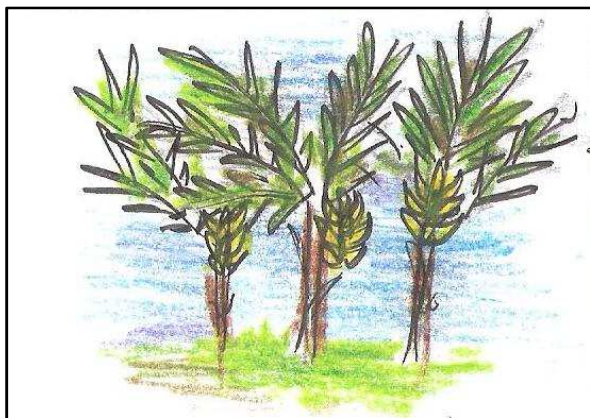
Załącznik 11.

Wspomnienia ze sklepowej półki

Polecenie: Wyobraź sobie, że jesteś Bananem, który właśnie trafił na sklepową półkę. Opisz w pamiętniku, jak przebiegała Twoja podróż z ojczyzny do sklepu.

Załącznik 12.

Historyjka obrazkowa „Podróż banana”

Załącznik 1.

Jak oszczędzać wodę?

- Zakręcanie kranu podczas mycia zębów
- Szybki prysznic
- Kąpiel w wannie
- Wrzucanie odpadków do toalety
- Mycie naczyń pod bieżącą wodą
- Pranie w pralce przy pełnym załadowaniu bębna
- Pranie w pralce, gdy nie jest cała załadowana
- Włączanie zmywarki, w której są 3 talerze
- Używanie wody deszczowej do prac domowych
- Używanie spłuczki w toalecie z regulacją ilości wody
- Używanie wody pitnej, z butelki do mycia podłogi
- Mycie zębów przy odkręconym kranie
- Zainstalowanie w domu liczników wody
- Wylewanie ścieków do rzeki
- Mycie samochodu w rzece lub jeziorze
- Używanie płynu do naczyń tylko wtedy, kiedy to czyszczących
- Niezwracanie uwagi na ciekącą spłuczkę
- Nienaprawianie kapiącego kranu
- Naprawianie kapiącego kranu
- Naprawianie ciekącej spłuczki

Załącznik 2/1.

Karta obserwacji.

Imię i nazwisko.....

Smak wody:.....

Zapach wody:

Kolor wody:

Jaki woda ma kształt?.....

Zaznacz w tabeli co pływa, a co tonie.

	Gumka do włosów	Gumka do ścierania	kreda	Pileczka ping-pongowa	kamień	gąbka	Kartka papieru	Kamień leżący na kartce	Butelka zakręcona korkiem	Butelka bez korka
Tonie										
Pływa										

Gdy będziesz obserwował doświadczenie zaznacz w tabeli, co się rozpuszcza

	mąka	sól	kasza	ziemia	pieprz
Rozpuszcza się w zimnej wodzie					
Nie rozpuszcza się w zimnej wodzie					
Nie rozpuszcza się w gorącej wodzie					
Rozpuszcza się w gorącej wodzie					

Poniżej narysuj papier, który nasiąka wodą:

Załącznik 2/2.

Karta obserwacji.

Narysuj dziurki w kubku oraz wodę, która wypływa z dziurek.

Narysuj wodę, spinacz, igłę, monetę, pinezkę, guzik. Co się dzieje z tymi przedmiotami?

Co się stało z rodzynką zanurzoną w wodzie? A co z rodzynką włożoną do kubeczka? Narysuj

Kubeczek z wodą i rodzynką

kubeczek z rodzynką

Załącznik 2/3.

Karta obserwacji.

Jak parzyła się herbata w zimnej i gorącej wodzie? Otocz pętlą tę, która zaparzyła się szybciej!

Kiedy jest Światowy Dzień Wody?

- a.) 29 czerwca
- b.) 22 marca
- c.) 1 grudnia

Czy można pić wodę z każdego źródła?

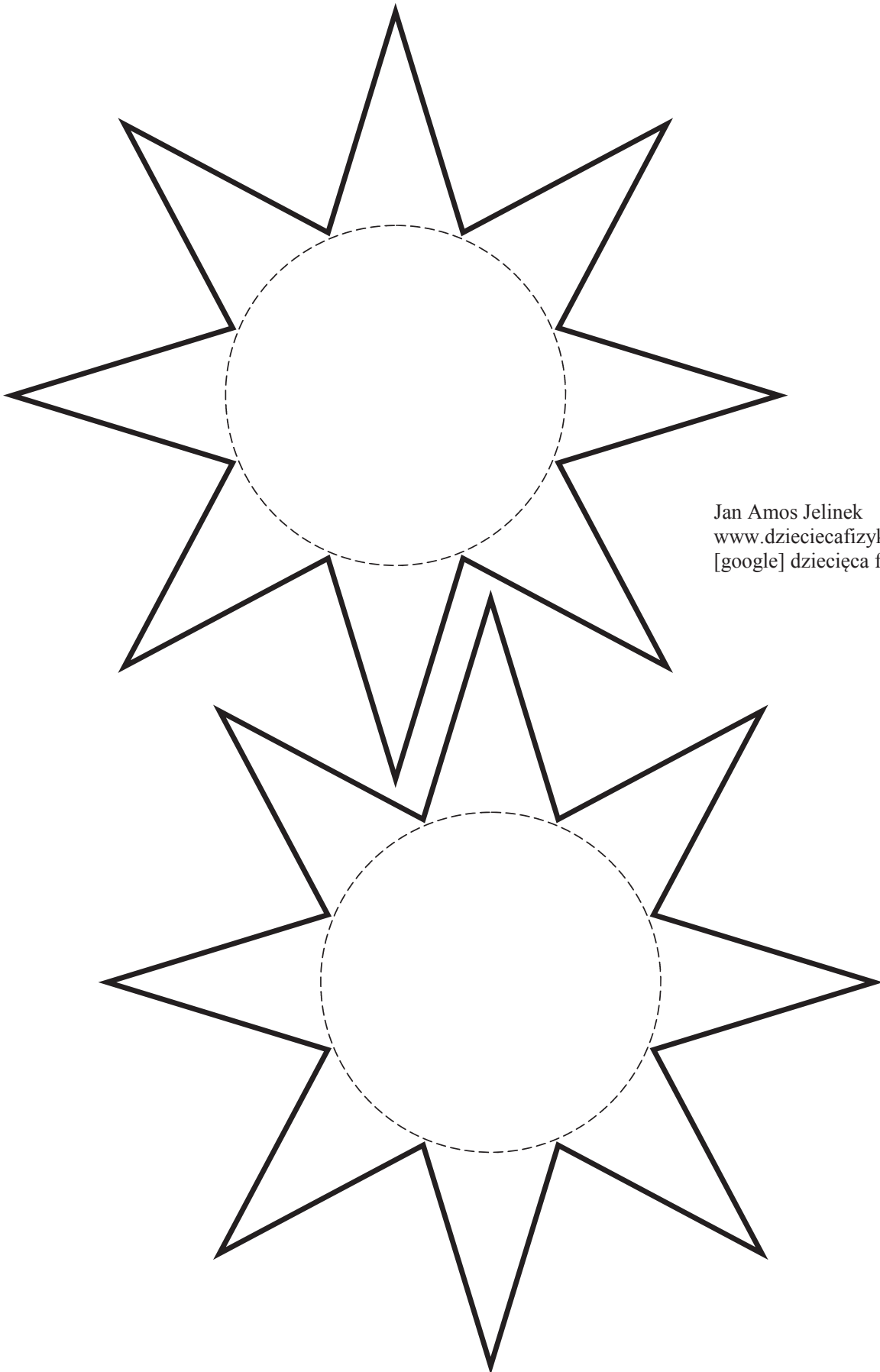
- a.) tak
- b.) nie

dłaczego?.....

Pokoloruj na mapie odpowiednimi kolorami wody i lądy.

Załącznik 3.

Jan Amos Jelinek
www.dzieciecafizyka.pl
[google] dziecięca fizyka

Załącznik 4.

PRANIE W PRALCE 130 LITRÓW

SPUSZCZANIE WODY W TOALECIE 10 LITRÓW

PRYSZNIC 40-60 LITRÓW

KĄPIEL W WANNIE 120 LITRÓW

ZMYWANIE NACZYŃ 20 LITRÓW

MYCIE ZĘBÓW 10 LITRÓW

PODLEWANIE KWIATKÓW DONICZKOWYCH 5 LITRÓW

PRANIE W PRALCE 130 LITRÓW

PRANIE W PRALCE 130 LITRÓW

SPUSZCZANIE WODY W TOALECIE 10 LITRÓW

PRYSZNIC 40-60 LITRÓW

KĄPIEL W WANNIE 120 LITRÓW

ZMYWANIE NACZYŃ 20 LITRÓW

MYCIE ZĘBÓW 10 LITRÓW

PODLEWANIE KWIATKÓW DONICZKOWYCH 5 LITRÓW

PRANIE W PRALCE 130 LITRÓW

Załącznik 5.

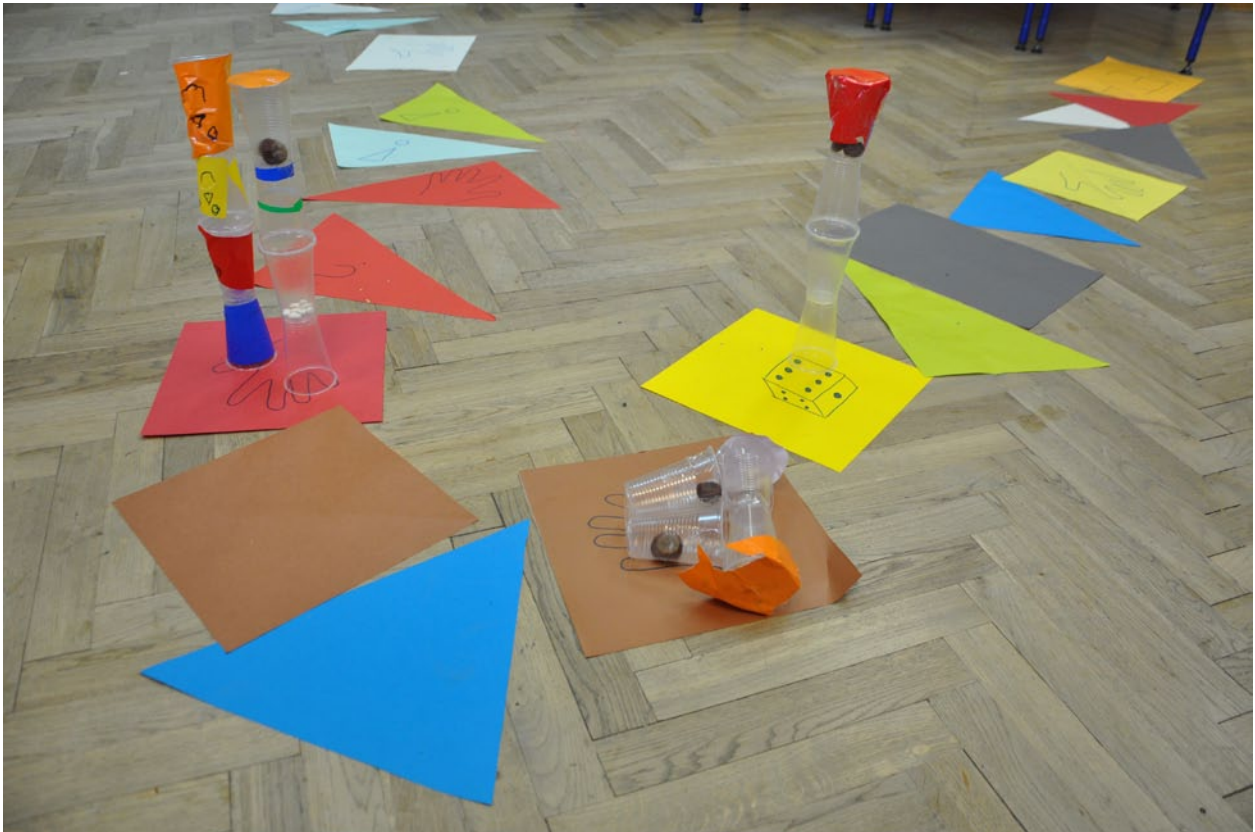
ZASADY GRY

1. Rozpoczyna grę grupa, która wyrzuci najwięcej oczek na kostce.
2. Pole z kostką oznacza dodatkowy rzut.
3. Pole ze znakiem zapytania oznacza pytanie lub zadanie.
4. Pole z dłonią oznacza wykonanie doświadczenia.
5. Jeśli grupa źle odpowie lub nie wykona doświadczenia stoi jedną kolejkę.
6. Każdy może dopowiadać swoje wnioski.
7. Gdy jedna osoba mówi, reszta słucha.
8. Obserwujemy doświadczenia ze swojego miejsca.
9. Uzupełniamy kartę obserwacji.
10. Wygrywa grupa, która pierwsza dojdzie do mety.

Załącznik 6.

Załącznik 7.

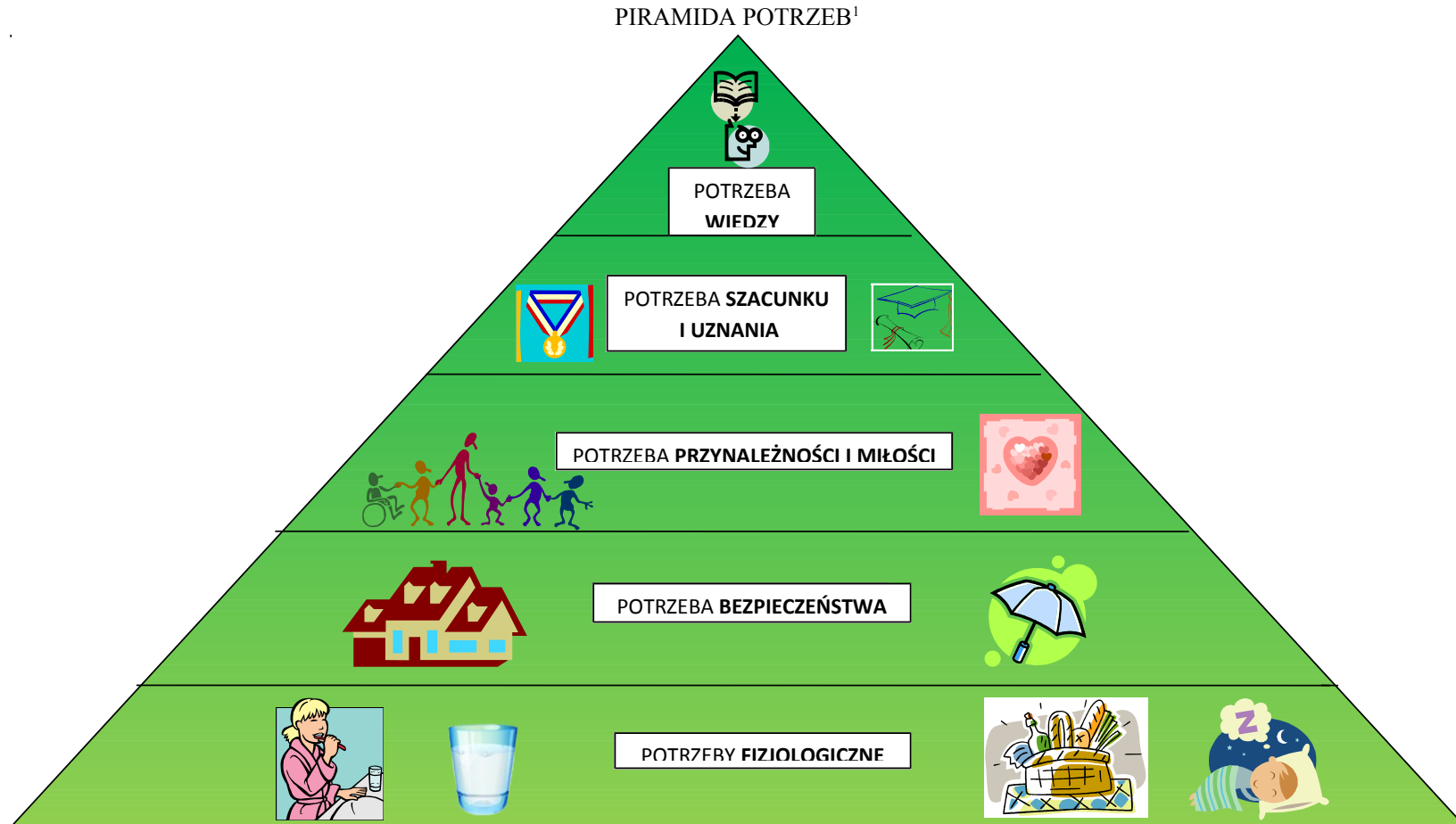

Załącznik 8.

Załącznik 1. Piramida Masłowa

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*, aut. załącznika: A. M. Lew, M. B. Pinkowska

¹ Ilustracja przygotowana na podstawie: Piramida Masłowa. <http://www.ceo.org.pl/pl/koss/online/11/jaka-potrzeba>. On line. Dostęp 24 października 2013.

Załącznik 2.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*, aut. załącznika: A. M. Lew, M. B. Pinkowska

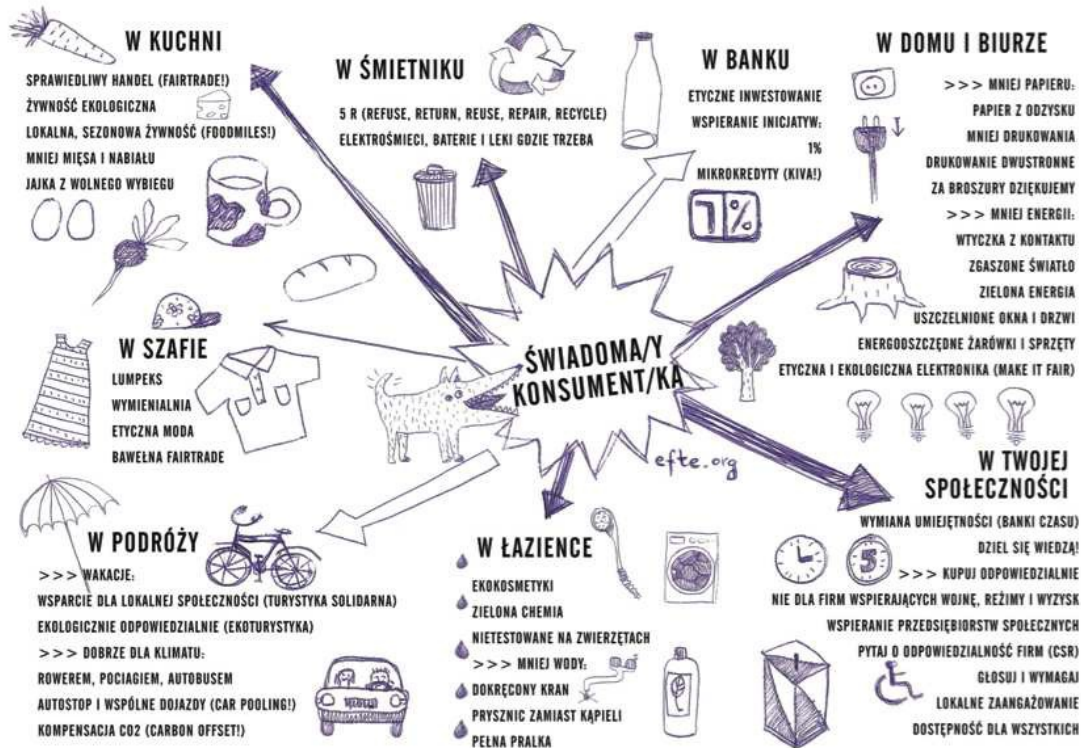
1. Kupuj tylko to, co naprawdę jest Ci niezbędne
2. Kupuj towary wielokrotnego użytku
3. Kupuj polskie, a najlepiej lokalne produkty
4. Segreguj śmieci
5. Oszczędzaj prąd – wyłącz światło, wychodząc z pokoju
6. Zakręcaj kran, myjąc zęby
7. Tam, gdzie możesz, chodź lub dojeżdżaj rowerem
8. Dowiedz się. Zrozum.
9. Zmieniaj swoje zachowania.
10. Daj przykład innym¹

¹ Na podstawie: *Co mogę zrobić? Postawa osobista*. On line. Dostęp 24 października 2013. <http://ziemianarozdrozu.pl/encyklopedia/18/jasna-strona-mocy>. Dekalog formułują uczestnicy i uczestniczki zajęć, stąd poszczególne punkty mogą być inne, podany dekalog stanowi jedynie przykład.

Załącznik 3.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nieźródnoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*

Ilustracja przedstawiająca, co robi świadomy konsument/-ka¹

¹ A. Rok. *Wybory konsumenckie a zużycie energii*. On line. Dostęp 15 września 2013.

http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/m1_wybory_konsumentenckie_a_zuzycie_energii_fin.pdf

Załącznik 4/1.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*

Cztery rodzaje odpowiedzialnych zakupów¹

- *Wybór danych kategorii produktów*
Ten typ zakupów oznacza wybór konkretnych produktów, takich jak np. energooszczędne żarówki.
- *Unikanie kupowania danych kategorii produktów*
Ten typ zakupów wiąże się z unikaniem kupowania produktów, do których mamy krytyczny stosunek, np. jajek z chowu klatkowego czy samochodów spalających duże ilości paliwa.
- *Koncentracja na poszczególnych firmach*
Takie podejście do zakupów polega na całościowym podejściu do działalności konkretnych przedsiębiorstw: unikaniu kupowania produktów firm, które w swej działalności naruszają określone standardy społeczne i środowiskowe, a wybieraniu przedsiębiorstw kierujących się nie tylko chęcią zysku ekonomicznego, ale także zasadami dotyczącymi środowiska naturalnego i etyki.
- *Całościowe podejście*
Oznacza ono ocenę firm oraz produktów pod względem przestrzegania przez nich praw człowieka, standardów środowiska itd. i wybór takich produktów, które w największym stopniu spełniają określone kryteria społeczne i ekologiczne.

Kupuj odpowiedzialnie

- *Ograniczaj konsumpcję*
Same odpowiedzialne zakupy nie wystarczą. Musimy także zmniejszyć liczbę rzeczy, które kupujemy, używamy i które wyrzucamy na śmietnik. Zanim wybierzesz się na zakupy, zadaj sobie kilka prostych pytań: Czy tego naprawdę potrzebujesz? Czy rzeczywiście będziemy tego używał/-a? Co się stanie z tym produktem po tym, jak przestanie być ci już potrzebny?

¹ M. Huma. *Odpowiedzialna konsumpcja*. (fragment). On line. Dostęp 15 września 2013. http://ekonsument.pl/a105_odpowiedzialna_konsumpcja.html

Załącznik 4/2.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*

- *Rób zakupy blisko swego miejsca zamieszkania*

Lokalnym sklepom coraz trudniej utrzymać się na rynku, a główne ulice naszych miast są coraz bardziej zdominowane przez sklepy należące do dużych sieci handlowych oraz przez supermarkety. Lokalne zakupy to zmniejszenie ilości spalin w powietrzu i wsparcie dla lokalnej społeczności.

- *Oszczędzaj i inwestuj w sposób odpowiedzialny*

Ważne jest nie tylko to, jak wydajesz swoje pieniądze, ale także to, w jakiej instytucji czy banku je trzymasz, oraz gdzie i w jaki sposób je inwestujesz. Odpowiedzialne inwestowanie jest na Zachodzie coraz bardziej popularne. Także w Polsce zaczyna się rozwijać.

- *Kupuj produkty używane oraz z recydingu*

Kupowany przez ciebie produkt nie zawsze musi być nowy. Produkty ponownie przetworzone oraz produkty „z drugiej ręki” zapobiegają marnotrawstwu cennych zasobów i pozwalają ograniczyć stosy śmieci zalegające na wysypiskach.

Załącznik 5/1.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nieźrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*

Karta z wybranymi oznaczeniami na produktach¹

Znak CE - w Polsce istnieje ponad 20 grup produktów, przy produkcji których projektant i wykonawca muszą być szczególnie ostrożni i dołożyć wszelkich starań, aby były wykonane zgodnie z wymogami prawa. To między innymi zabawki, sprzęt elektryczny, w tym telewizory, radia, komputery, aparaty fotograficzne, lampki, lodówki, zamrażarki, wentylatory. Ale też łódzie, odzież ochronna, wyroby budowlane, dźwigi i windy. Jeśli towar jest wyprodukowany zgodnie z przepisami - producent umieszcza na nim znak CE. Symbol CE stosowany jest we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jest pieczęcią - wizytówką producenta - że wykonał produkt zgodnie ze wszystkimi wymogami.

Znak królika - wskazuje, że produkt (najczęściej kosmetyk), ani jego składniki nie były testowane na zwierzętach. Kosmetyki nie testowane na zwierzętach mogą być też oznaczane literami: "BWC" (Beauty Without Cruelty - piękno bez okrucieństwa), lub napisami Not Tested on Animals (nie testowane na zwierzętach) czy Animal Friendly (przyjazne zwierzętom).

Symbol recyngingu - taką informację znajdziemy na opakowaniach, które podlegają ponownemu wykorzystaniu. Umieszcza się je na opakowaniach z tworzyw sztucznych bądź aluminium. Cyfra i napis, które towarzyszyć mogą symbolowi oznaczają nazwę surowca użytego do produkcji opakowania.

Dbaj o czystość - znak informuje o tym, aby dany produkt wrzucić do kosza, nie zaśmiecać środowiska naturalnego i w ten sposób dbać o czystość swojego otoczenia. Jeśli zaś w pobliżu znajdują się osobne kosze na: papier, plastik i szkło, możliwe jest częściowe odzyskiwanie opakowań. Dlatego ten znak występuje często na opakowaniach obok symbolu recyngingu.

Bezpieczny dla ozonu - produkty, na których odnajdziemy taki symbol, są bezpieczne dla powłoki ozonowej. Nie zawierają niszczących ją gazów powszechnie zwanych freonami. Najczęściej występujące napisy na tych symbolach to: ZONE FRIENDLY, OZON FREUNDLICH, ohne FCKW, CFC free.

Zielony punkt - informuje, że producent wyrobu zadbał o to, co stanie się z opakowaniem i że opłacił odzyskanie materiału, z którego wykonano opakowanie, zlecając to specjalistycznej firmie.

Symbol informuje, że towar nie jest przeznaczony dla dzieci poniżej 3 lat.

Inflammable (materiał łatwopalny) - symbol informuje, że nie wolno zbliżać produktu do ognia ani go ogrzewać. Występuje na opakowaniach dezodorantów i innych produktów w aerozolu.

¹ Znaki i symbole. On line. Dostęp 15 września 2013. <http://www.konsumenckieabc.pl/znaki-i-symbole.html>

Załącznik 5/2.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*

Załącznik 6.

A. M. Lew, M. B. Pinkowska, *Nie zrównoważona konsumpcja a problem produkcji i przetwarzania śmieci versus świadoma konsumpcja i oszczędzanie zasobów naturalnych*, aut. załącznika: A. M. Lew, M. B. Pinkowska

Miejsce, dzień, miesiąc, rok

DYPLOM

dla

za udział w zajęciach edukacyjnych:

Kalejdoskop potrzeb –

świadomy konsument w świecie nadprodukcji

**DZIĘKI TOBIE ŚWIAT MOŻE BYĆ LEPSZY –
ŚWIADOMA KONSUMPCJA I OSZCZĘDZANIE
ZASOBÓW NATURALNYCH**

Wzór: *Dyplom za udział w zajęciach edukacyjnych:
Kalejdoskop potrzeb*

Załącznik 1.

Afryka

Ameryka Północna

Ameryka Południowa

Europa

Azja

Australia

Załącznik 1/1.

Grupa I

Wasza grupa popiera ustawę. Zastanówcie się nad konkretnymi argumentami, którymi moglibyście przekonać grupę przeciwną do poparcia ustawy.

Grupa II

Wasza grupa nie popiera ustawy. Zastanówcie się nad konkretnymi argumentami, którymi moglibyście przekonać grupę przeciwną do poparcia waszego stanowiska w sprawie nie uwalniania ustawy.

Załącznik 1/2.

Dz.U.09.50.400/lp/2013¹

Ustawa

MINISTRA ŚRODOWISKA¹⁾

z dnia 12 września 2013 r.

w sprawie obowiązkowej segregacji odpadów przez wszystkich obywateli RP

(Dz. U. z dnia 27 września 2013 r.)

Na podstawie art. 9 ust. 2 ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. - Karta Środowiska (Dz. U. z 2012/3/06 r. Nr 97, poz. 674, z późn. zm.²⁾) zarządza się, co następuje:

§ 1 Obowiązkową segregację śmieci i odpadów

§ 2 Wymianę wszystkich pojemników na odpady

§ 3 Ponowne wykorzystanie minimum 60% odpadów

§ 4 Wykorzystanie energii odnawialnej

§ 5 Nie przestrzeganie ustawy grozi wysokimi karami finansowymi

Podpis

Marszałek

Grupa I

Grupa II

¹ Ustawa ta jest przygotowana przez autorkę materiałów edukacyjnych na potrzeby zajęć, nie jest faktycznym aktem normatywnym.

Załącznik 2.

Afryka

Ameryka Północna

Ameryka Południowa

Europa

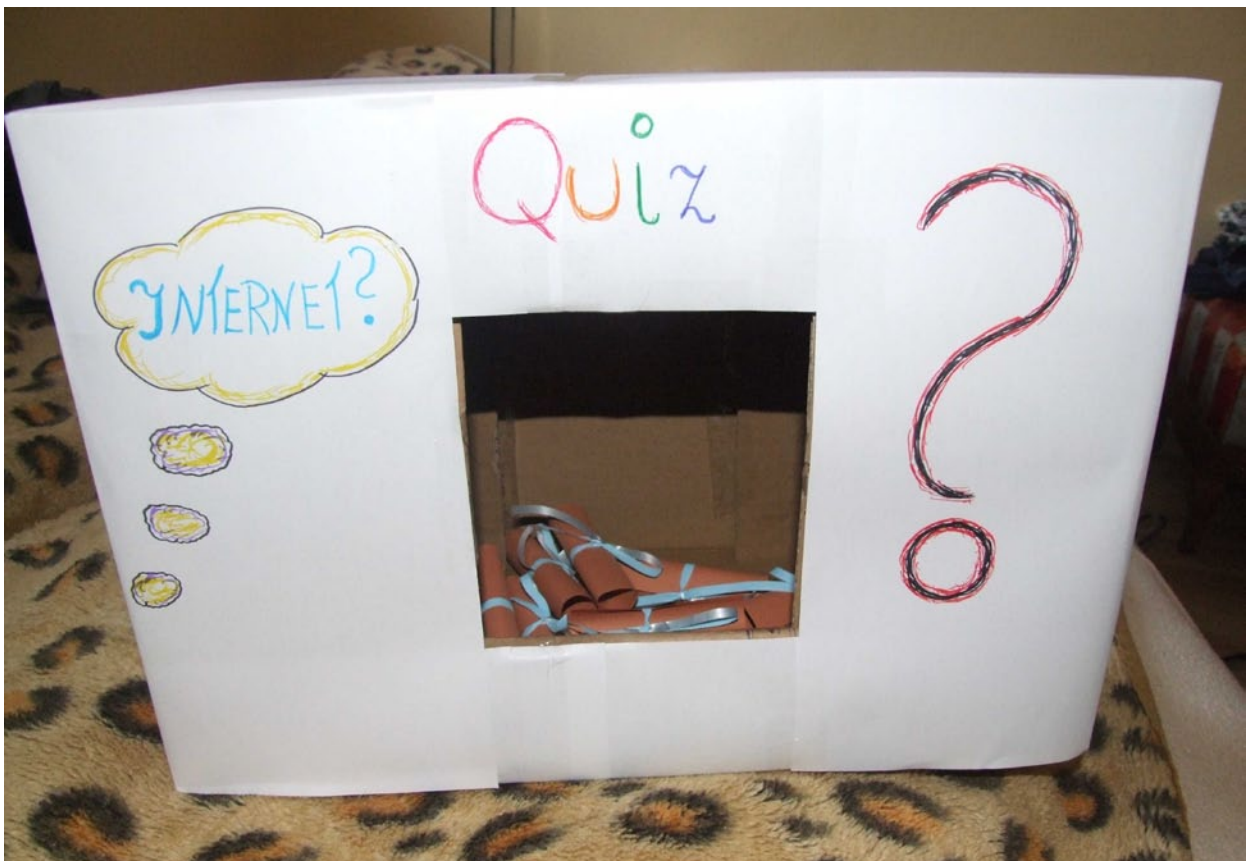
Azja

Australia

Załącznik 1a.

Załącznik 1b.

Załącznik 2.

K. Krężel, M. Macoń, *Internet jako narzędzie edukacji globalnej*, aut. załącznika: K. Krężel, M. Macoń.

Na jakich urządzeniach można korzystać z internetu?	Jakie znasz wyszukiwarki Internetowe? Co umożliwiają?	Czy można podawać swoje hasła internetowe innym ludziom?
Co to jest e-mail, do czego służy?	Czy ściąganie muzyki, filmów i innych plików z Internetu jest legalne?	Co to jest blog? Kto może go pisać?
Gdzie można korzystać z Internetu?	Z jakich stron, zasobów Internetu skorzystasz przygotowując się do zajęć w szkole? Podaj konkretny przykład.	Jakie zasady obowiązują w sieci? Jak nazywa się ich zbiór, którym powinni kierować się użytkownicy Internetu?
Z czego skorzystasz - jakiego programu, strony internetowej, użyjesz, aby skontaktować się ze znajomą/-ym?	Czy dzieci mogą wchodzić na wszystkie dostępne w Internecie strony?	Wymień pozytywne i negatywne strony Internetu.
Co to jest portal społecznościowy?	Czy dostęp do Internetu mają wszyscy ludzie na świecie?	Co można robić korzystając z Internetu?
Jakie informacje i zdjęcia można zamieszczać w Internecie?	Poznałeś/-łaś na czacie kolegę, który chce się z Tobą spotkać w realu. Co Ty na to?	Czy dzieci mogą grać we wszystkie gry internetowe?
Czy można wrzucać zdjęcia znajomych do Internetu?	Poznałeś/-łaś na czacie koleżankę, która chce dowiedzieć się gdzie mieszkasz. Jakiej udzielasz jej odpowiedzi?	Czy łatwo jest skasować informacje lub zdjęcia zamieszczone w Internecie?
Czy korzystanie z Internetu jest zawsze bezpieczne? Na co trzeba zwracać uwagę?	Kto to jest Hejter?	Czy wszystkie informacje umieszczone w Internecie są prawdziwe? Dlaczego tak myślisz?

Załącznik 3.

K. Krężel, M. Macoń, *Internet jako narzędzie edukacji globalnej*, aut. załącznika: K. Krężel, M. Macoń.

Oko	Kręgosłup	Nadgarstek	Ból głowy	Sen
Krzesło obrotowe	Czat	E - mail	Portal społecznościowy	Komunikacja
Słuchać muzyki	Plik	Folder	Komputer	Hasło
Kamera internetowa	Klawiatura	Myszka komputerowa	Wada wzroku	Sport

Karty zawierające słowa - klucze do gry Odgadnij słowo

Załącznik 4.

K. Krężel, M. Macoń, *Internet jako narzędzie edukacji globalnej*, aut. załącznika: K. Krężel, M. Macoń.

.....

GRUPA I

- 1) W Twojej klasie pojawia się nowy kolega, który pochodzi z Wietnamu. Sprawdź jak w jego języku brzmi *dzień dobry*, aby przywitać się z nim kolejnego dnia.
 - 2) Twoja nowa koleżanka z Wietnamu chce pokazać Ci swój *ao dai*. Wyszukaj, co to jest i czy ma w Polsce swój odpowiednik.
-

GRUPA II

- 1) Twoja koleżanka z Tajwanu opowiada klasie, że Tajwan jest wyspą nowych technologii. Większość elektronicznego sprzętu trafia do Unii Europejskiej, której Polska jest częścią, właśnie stamtąd. Wyszukaj informacje o fabrykach komputerów na Tajwanie. Sprawdź jak wygląda praca w takiej fabryce.
 - 2) Do klasy przychodzi mama twojego kolegi, która urodziła się w stolicy Tajwanu. Sprawdź, jakie to miasto.
-

GRUPA III

- 1) Twój kolega z Tajlandii chce pokazać Ci najpopularniejsze w jego kraju sporty. Sprawdź jak się nazywają i na czym polegają. Czy różnią się czymś od sportów, które są uprawiane w Polsce?
 - 2) Znalazłeś/-łaś w gazecie informacje dotyczące oferty kursów *tańca Manora*. Sprawdź, dla którego kraju jest charakterystyczny i skąd wywodzi się jego nazwa.
-

GRUPA IV

- 1) Na lekcji geografii nauczyciel/-ka wspomniał/-a o Archipelagu Filipińskim. Sprawdź gdzie leży i ile wysp obejmuje.
 - 2) Twój nowy kolega pochodzący z Filipin pyta Cię, czy słyszałeś o problemach związanych ze zmianami klimatycznymi w jego kraju. Sprawdź, w jakiej strefie klimatycznej położone są Filipiny a w jakiej Polska oraz czym charakteryzuje się klimat w obu miejscach świata.
-

*Karta pracy przy komputerze: Internet jako narzędzie
zdobywania wiedzy w zglobalizowanym świecie*

Załącznik 1.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: J. Woźniak

1. Zaśpiewaj hymn Polski.
2. Kto stoi na czele naszego państwa? Jak się nazywa?
3. Jakiego koloru jest polska flaga?
4. Jak nazywa się ptak, który jest godłem Polski?
5. Jak nazywa się miasto, które jest stolicą Polski?
6. Jak nazywa się województwo, w którym mieszkasz?
7. Czy Polska ma dostęp do morza? Jeśli tak, jak się ono nazywa?
8. Na jakim kontynencie leży Polska?
9. Czy Polska jest członkiem Unii Europejskiej?
10. Jak wygląda flaga Unii Europejskiej?

Pytania i polecenia do zabawy: *Skąd pochodzisz, dokąd
leczysz?*

Załącznik 2.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: J. Woźniak

Obudź się dywanie utkany w Afganistanie (dywan leży na podłodze, dzieci śpiewając schylają się i dotykają go dłonią, tak jakby chciały kogoś obudzić)

Siła nośna niech cię niesie (dzieci pokazują swoje mięśnie, zaciskają pięści, podnoszą ręce do góry w kierunku głowy)

Daj się unieść ponad chmury (dzieci skaczą do góry, wskazując rękami niebo)

Razem z Tobą chcemy lecieć (dzieci rozkładają ręce udające skrzydła i krążą po sali)

I afgańskie zwiedzać góry (na słowo góry każde z dzieci zatrzymuje się w lekkim rozkroku, podnosi i łączy swoje ręce nad głową, tak by wyglądały, jak szczyt góry)

Tekst piosenki do zabawy ruchowej:
Podróż na dywanie utkanym w Afganistanie

Załącznik 3/1.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Czapka w barwach Afganistanu, zakupiona w Kabulu

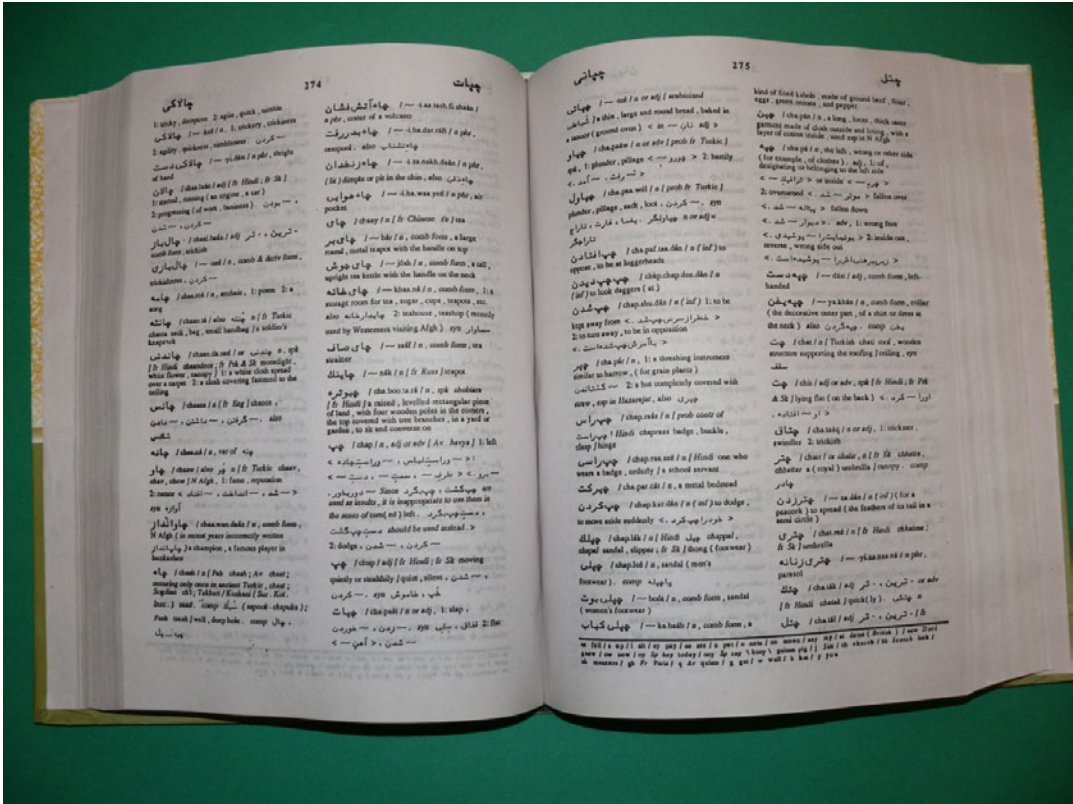

Dywanik modlitewny

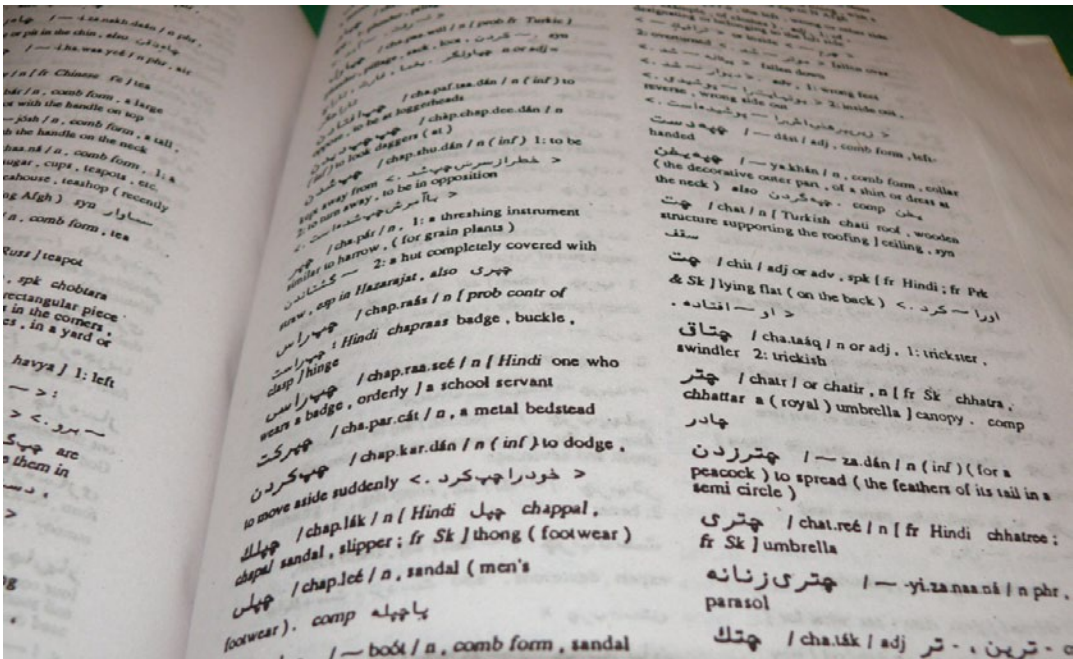
Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 3/2.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej, aut. zdjęć E. Woźniak

Jedna ze stron słownika języka dari-angielskiego

Jedna ze stron słownika - zbliżenie

Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 3/3.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Koraliki modlitewne

Kubek ozdobiony koralikami

Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 3/4.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Modlitwa do zawieszania na ścianie w domu

Załącznik 3/5.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Odświętny strój męski

Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 3/6.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Odświętny strój męski - spodnie suto marszczone - pełna szerokość

Załącznik 3/7.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Odświętny strój męski - spodnie suto marszczone - po ściągnięciu tasiemek

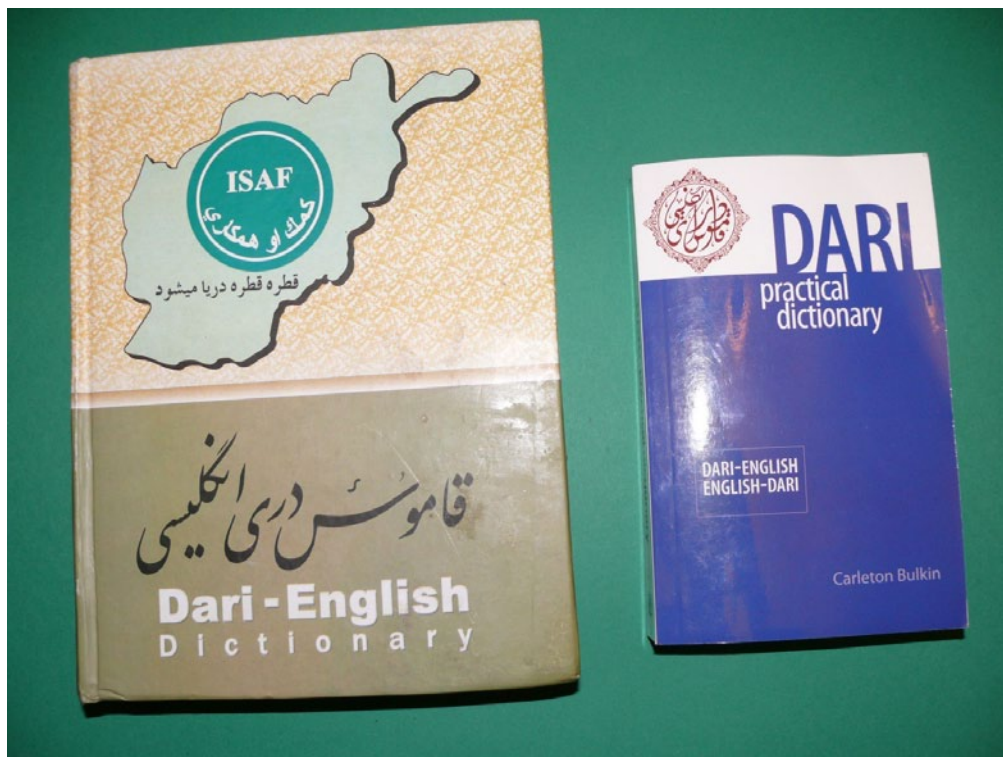
Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 3/8.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej, aut. zdjęć E. Woźniak

Orzeszki piniowe

Słowniki języka dari -angielskie

Zdjęcia: *Przedmioty z Afganistanu*

Załącznik 3/9.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. zdjęć E. Woźniak

Szal damski

Chusta męska

Zdjęcia: Przedmioty z Afganistanu

Załącznik 4.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej

Fragmety Traktatu Przyjaźni pochodzą ze strony internetowej Ambasady Islamskiej Republiki Afganistanu w Warszawie¹

TRAKTAT PRZYJAŹNI

Pomiędzy Najjaśniejszą Rzeczypospolitą Polską a Królestwem Afganistańskim
Podpisany w Angorze dnia 3 listopada 1927 r.

Prezydent Najjaśniejszej Rzeczypospolitej Polskiej z jednej strony i Jego
Królewska Mość Król Afganistanu z drugiej (...) zgodzili się na zawarcie
Traktatu Przyjaźni.

Artykuł I Niezmacony pokój i wieczysta przyjaźń trwać będą między
Najjaśniejszą Rzeczpospolitą Polską a Królestwem Afganistańskim oraz
pomiędzy obywatelami obydwóch Państw.

¹ Ambasada Islamskiej Republiki w Warszawie. Traktat Przyjaźni. On line. Dostęp 4 listopada 2013. <http://www.afghanembassy.com.pl/afganistan/relacje-z-polska/stosunki-polsko-afganskie>.

Załącznik 5.

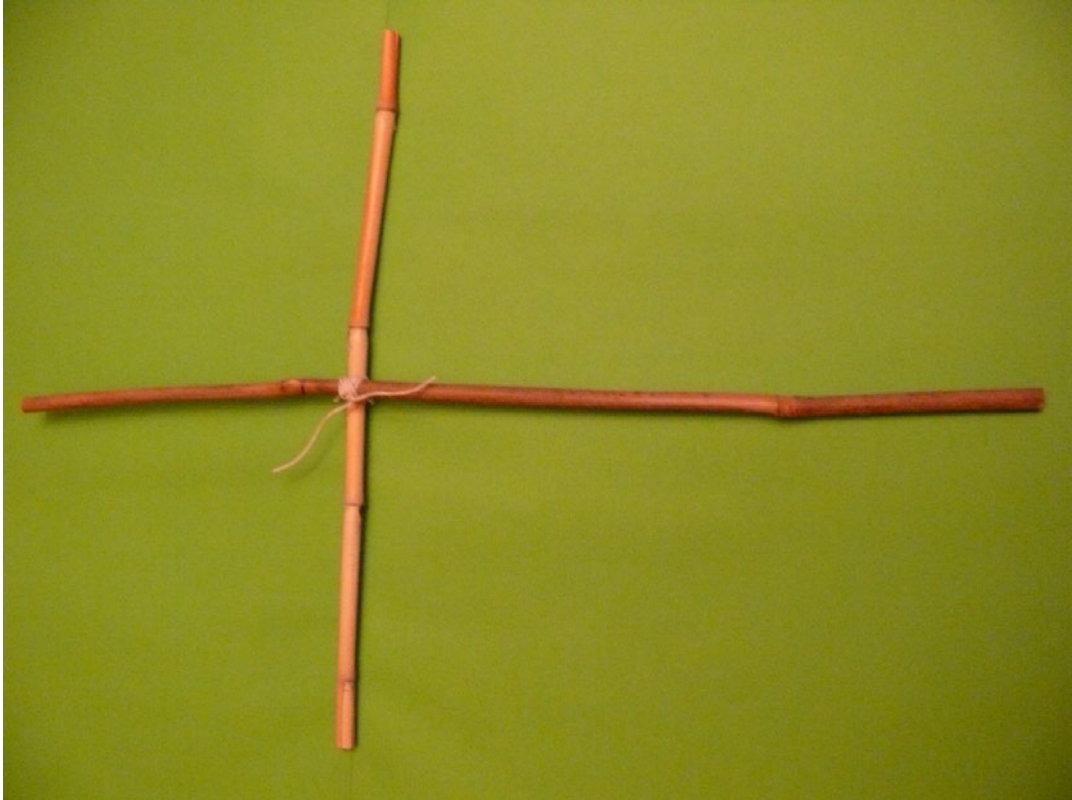
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: J. Woźniak

Babcia Józia ma już 91 lat. Często odwiedzają ją wnuki i wnuczki, bo lubią, gdy opowiada im bajki i historie ze swojego życia. Gdy babcia Józia była tak mała, jak jej wnuki, zdarzyła się pewna historia. Prezydent Polski i jego pełnomocnik spotkał się z Królem Afganistanu i jego pełnomocnikiem. Wiedzieli, że przyjaźń i pomaganie sobie nawzajem jest bardzo ważne. Prezydent i król podali sobie ręce i postanowili, że pomiędzy Polską i Afganistanem będzie panować wieczny pokój i zgoda. A Polacy i Afgańczycy na zawsze będą swoimi przyjaciółmi.

Załącznik 6/1.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Instrukcja wykonania latawca

Połączyć dwa bambusowe patyczki przy pomocy dratwy (patyczki układamy jeden na drugim, pod kątem prostym, tak, by utworzyły "krzyż").

Wymiary budowanego przez nas latawca:

43 cm - ramię długie,

32,3 cm - ramię krótkie (3/4 długości ramienia dłuższego)

Ramię krótsze powinno być zamocowane na 1/3 wysokości ramienia dłuższego.

Załącznik 6/2.

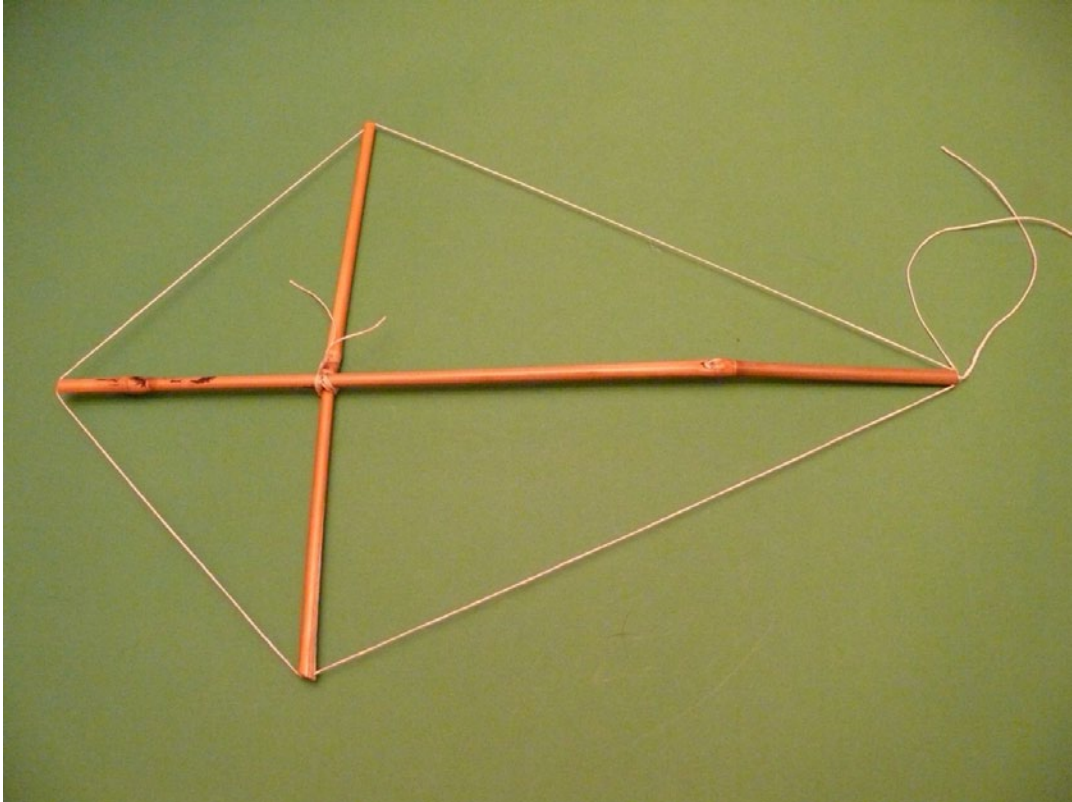
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Mocowanie ramion latawca dratwą.

Załącznik 6/3.

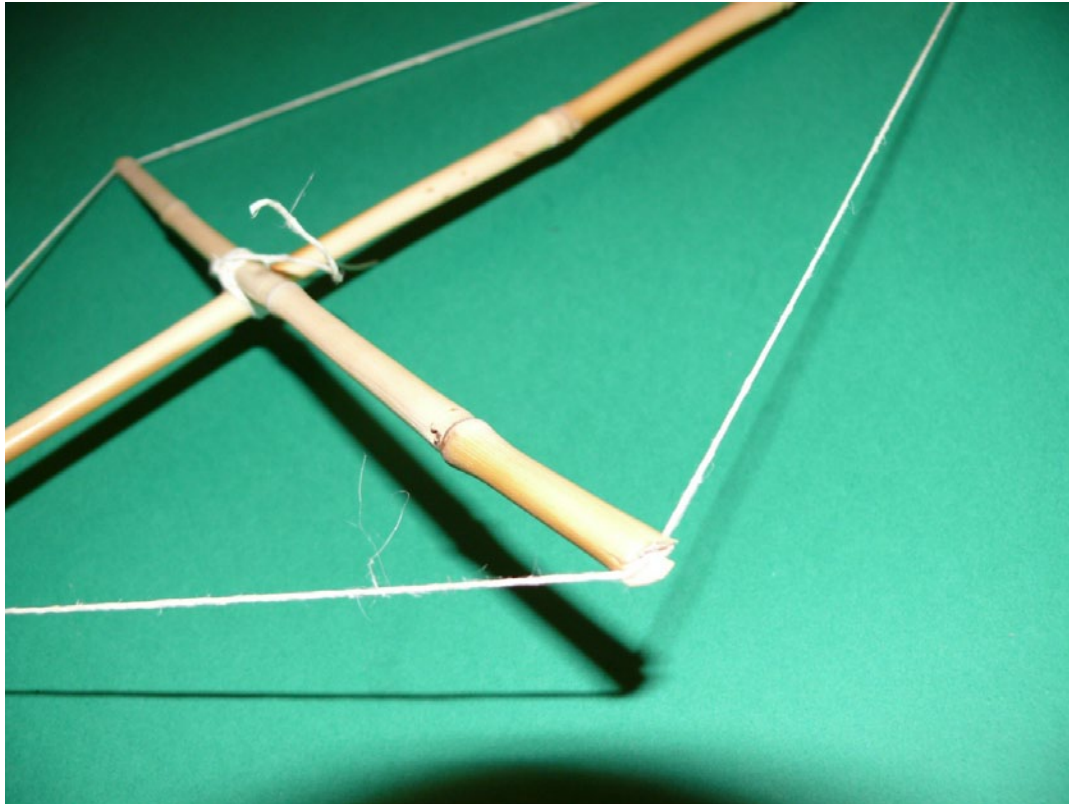
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Połączyć końce „krzyża” sznurkiem i związać go na dole konstrukcji (sznurek powinien wejść w zrobione wcześniej w bambusie małe wycięcia). Wzmocnić wszystkie miejsca łączenia taśmą klejącą.

Załącznik 6/4.

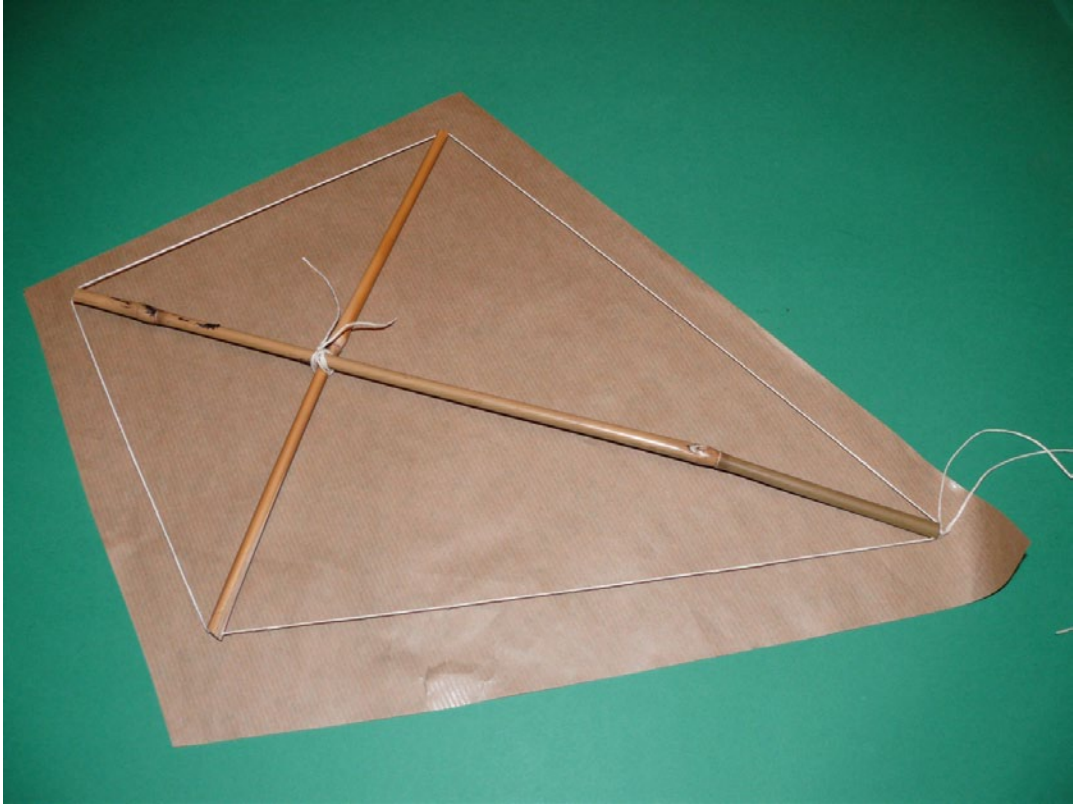
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Przygotowane wcześniej wycięcia.

Załącznik 6/5.

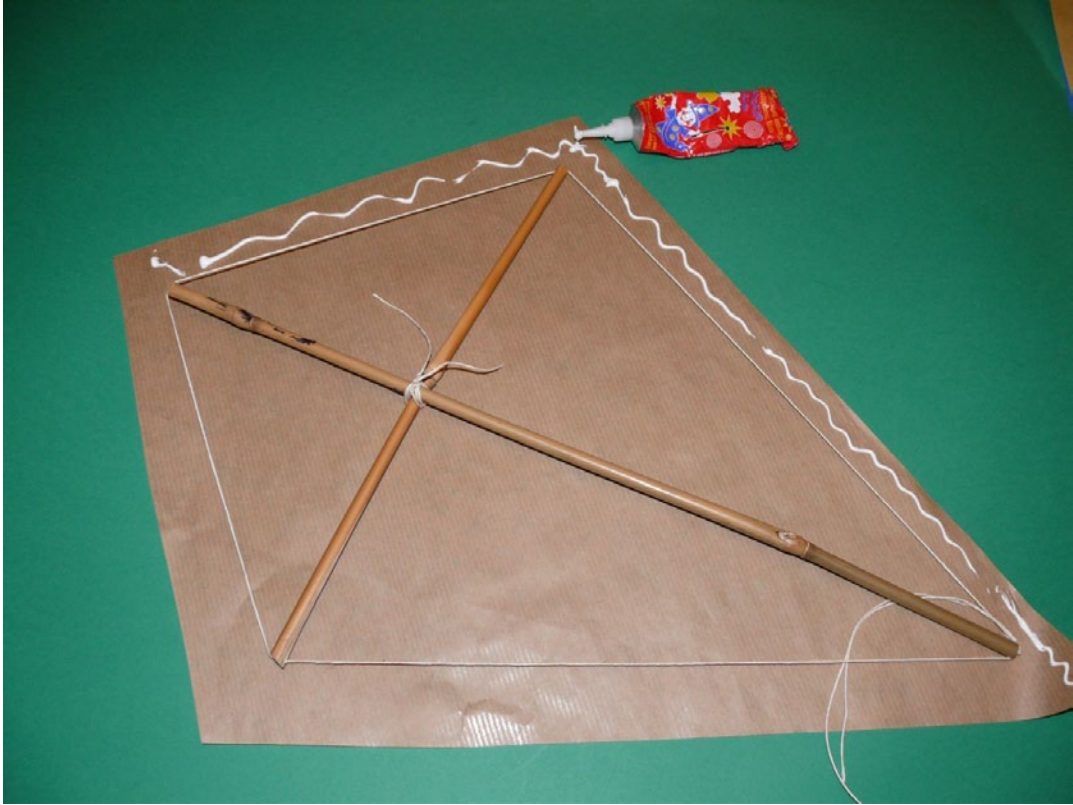
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Wyciąć z szarego papieru romb większy od konstrukcji latawca o ok. 3 cm.
Ozdobić wycięty papier motywami polskimi i afgańskimi (przy pomocy flamastrów, kredek lub kolorowego papieru).

Załącznik 6/6.

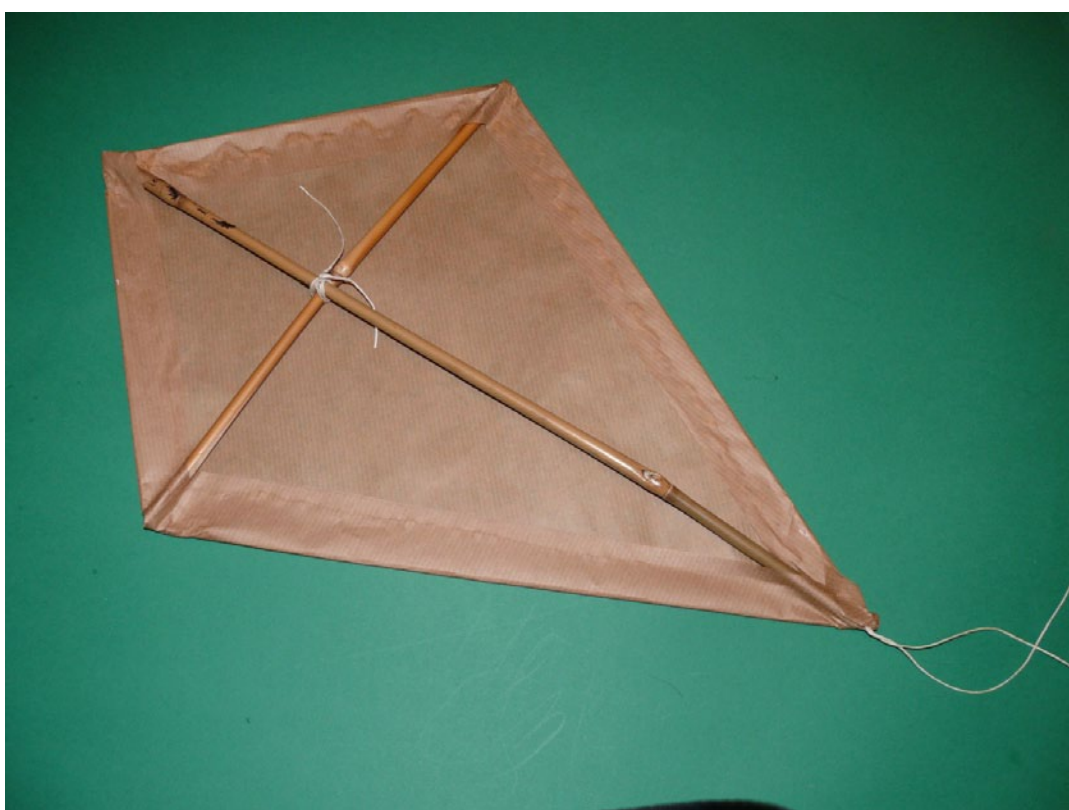
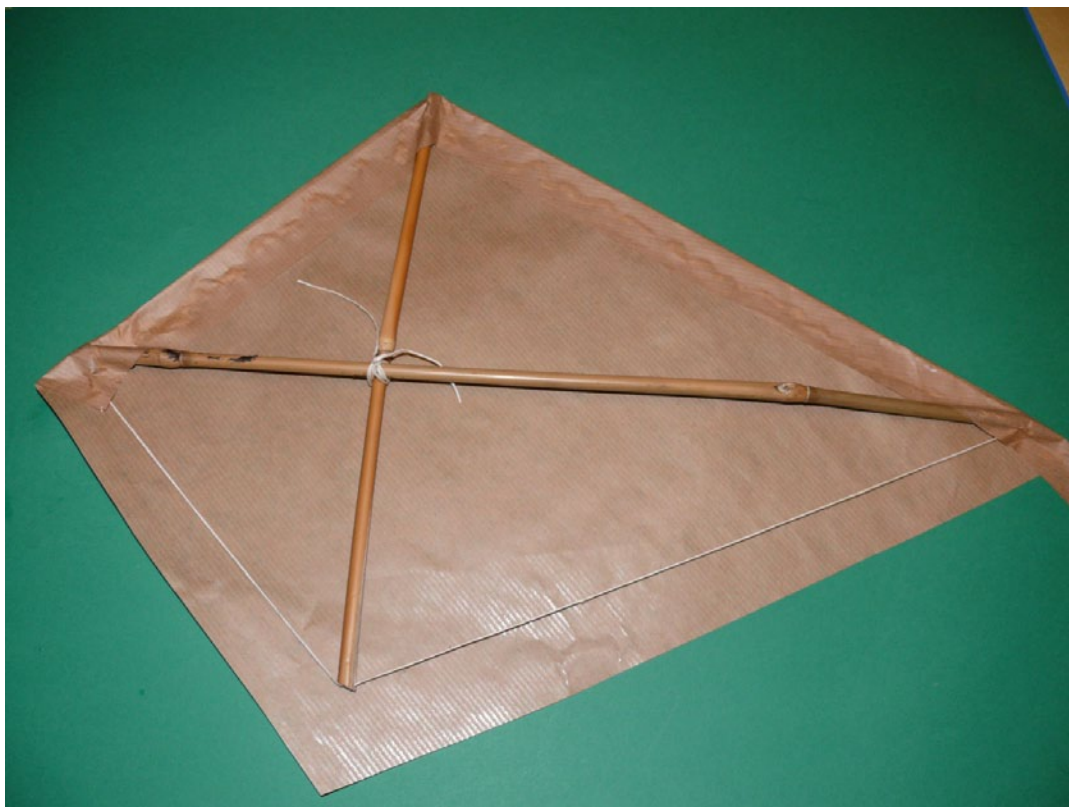
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Na spód ozdobionego papieru położyć bambusowy szkielet latawca. Brzegi papieru posmarować klejem, zagiąć i dokładnie przykleić.

Załącznik 6/7.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Tekst ze zdjęciami: *Instrukcja wykonania latawca*

Załącznik 6/8.

R. Pazur, J. Woźniak, „Afganistan – Polska”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Przymocować ogon latawca. Ozdobić go wykonanymi z bibuły kokardami.

Załącznik 6/9.

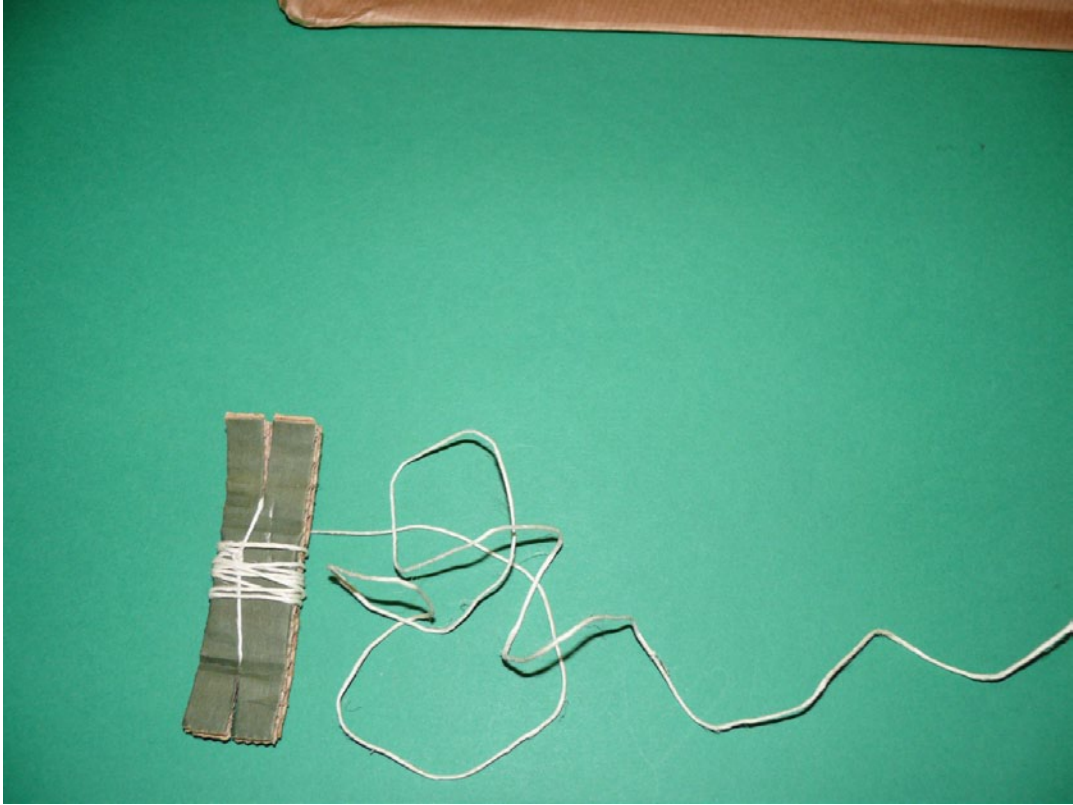
R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Przywiązać jeden koniec długiego sznurka do miejsca złączenia ramion latawca.

Załącznik 6/10.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. *Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej*, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Drugi koniec sznurka nawinąć na prostokąt z tektury/kartonu.

Załącznik 6/11.

R. Pazur, J. Woźniak, „*Afganistan – Polska*”. Praktyczna realizacja celów edukacji wielo- i międzykulturowej, aut. załącznika: Jerzy Woźniak

Nasz latawiec jest już gotowy do lotu!